Til

min Ven Henrik Huitfeldt

fra

Forfatteren

Throndhjems Stifts

geistlige Historie

fra Reformationen til 1814.

Af

Ludvig Daae,
Stipendiat i Historie ved Kristiania Universitet.

Throndhjem.

Jacob Andersens Enkes Forlag.

1863.

Til

det kongelige norske

Videnskabersselskab

i

Throndhjem.

Forord.

Da jeg i 1861 i historiskt Øiemed og med offentligt Reisestipendium opholdt mig i Kjøbenhavn, erholdt jeg til Fortsættelse af mine Studier en betydelig Understøttelse af det høitagtede Selskab, til hvilket jeg har tilladt mig at dedicere denne Bog. Det Verk, som herved offentliggjøres, er væsentlig udarbeidet ved Hjelp af utrykte Materialier, som Selskabets Liberalitet har sat mig istand til at indsamle, og jeg beder derfor dette om at modtage denne min Bog som et Udtryk for min varme Erkjendtlighed.

Det hosføiede Register skyldes Hr. Cand. juris og Assistent ved Rigsarkivet Otto Gr. Lundh, der ogsaa har bistaaet mig ved Korrekturen, navnlig af de første syv Ark, der bleve trykte, medens jeg endnu var Adjunkt ved Drammens lærde Skole. For Hr. Lundhs ogsaa ved denne Leilighed viste Velvilje beviдner jeg ham herved min Tak.

Kristiania, i Oktober 1863.

Ludvig Daae.

Første Kapitel.

Første Spor af Reformationen i Stiftet. Den katholske Kirkes Forstyrrelse og Udplyndring. Domkapitlet. M. Thorbjørn, første lutherske Superintendent (1537—48.)

---

1. Siden 1152, da Nidaros Erkesæde grundedes, havde Erkestiftet havt sine faste Grændser, hvilke omfattede en betydelig større Strækning, end det nuværende Throndhjems Stift. Saaledes hørte Nordlandene og Finmarken umiddelbart under Erkebispen, ligeledes Søndmøre, endvidere rimeligvis — thi her var Grændsen mindre sikker — Herjedalen og de øverste Bygder af Østerdalen indtil Tyldal. Det samme vidtstrakte Omraade vedblev ogsaa i den første Tid efter Kirkeforbedringens Indførelse at være samlet under de lutherske Superintendenter, ja Stiftet naaede endog under den anden af disse sin allerstørste Udstrækning, idet i 1570 ogsaa Jamteland henlagdes dertil. Dette gamle norske Landskab havde nemlig tilforn i geistlig Henseende ligget under den upsalske Erkebisps Styrelse, et Forhold, hvoraf, som vi skulle høre, mange Misligheder have reist sig. I det følgende vil Læseren faa at see, hvorledes de her opregnede Landskaber efterhaanden (1622, 1645, 1803) fraskiltes Throndhjems Stift.

2. Luthers Optræden som Kirkereformator vandt i Begyndelsen Kristian den Andens Bifald, og dette bidrog til, at hans Virksomhed meget tidlig blev bekjendt i Danmark. Men i Norge kan end ikke det ringeste Spor til nogen refor-

matorisk Bevægelse under denne Konges Regjering paavises. Det eneste, som man skulde kunne tænke paa, maatte være, at en eller anden fra Tydsklands Lærdomssæder hjemkommen norsk Kannik eller anden geistlig Mand kunde have bragt hjem med sig et Rygte om de wittenbergske Begivenheder. I Rostok, hvor Nordmændene hyppigst studerede, blev jo „Luthers Evangelium“ allerede forkyndt i Juli 1518, og i dette og de følgende Aar af Kristians Regjeringstid opholdt sig i denne Stad et halvt Snees Nordmænd, hvoriblandt omtrent Halvdelen vare Thrøndere.[1])

Frederik den første maatte i sin norske Haandfestning love „aldrig at tilstede Kjettere, Luthers Disciple eller andre at lære imod Gud, Paven eller den romerske Kirke.“ Man kan heri see et Tegn, til at Prælaternes Øine nu heller ikke i Norge vare blinde for den truende Fare, men, skjønt Kong Frederik ligesaalidt ænsede dette som noget andet af sine Løfter til Norge, vil man dog heller ikke i hans Tid kunne paavise nogen Reformationens Fremgang i vort Fædreland, naar undtages i Bergen, hvilken Stad baade ved sit overlegne Folketal og ved sin stadige umiddelbare Forbindelse med Kirkeforbedringens Moderland her indtog en særegen Stilling. Dertil kom her den mageløse Uselhed og Mangel paa Kraft, som baade Biskop og Domkapitel i Bergen lagde for Dagen.

Ingen af disse Omstændigheder lettede eller begunstigede Kirkeforbedringen i Erkestiftet, og dennes Fremskridt i dette ere derfor snart opregnede. Fra Januar 1529 har man et Brev til Erkebiskopen fra Hr. Nils Mogensøn, Provst paa Søndmøre, hvori denne klager over, at der paa Giske Gaard i Borgund, som dengang den bekjendte Fru Ingerd Ottesdatter Rømer havde tilrevet sig, „blev læst til Bords, som Hr. Vincentius pleier at gjøre i Bergen,“ at man kvædede Nidviser over Presterne, ikke ænsede Provstens Bansættelse, jog ham bort fra Thinget, hvor han skulde dømme i geistlige Sager o. s. v.[2]) Ogsaa Hr. Nils Lykke har — naturligvis af egennyttige Bevæggrunde — indladt sig med Reformpartiet, idet han med sine Tjenere „holdt ingen Langefaste, forhaa-

[1]) Norske Saml. 8vo 1. 83. [2]) Lange, Norsk Tidsskr. 4. 88.

nede Guds Helgen"[1]) o. s. v. Men sin Plan med Kongens Samtykke at tilrane sig Tuterøens Kloster, hvor der efter Kongebrevets Ord skulde gjøres en „kristelig Skik med Guds Ords rene og klare Udlægning og Forkyndelse" fik han ikke udført. Allerede før den Tid havde man dog hørt Luthers Navn nævne i det Kloster, thi dets berygtede Abbed, den danskfødte Mathias Henriksøn havde udskjeldt Brødrene for „Lutherianere, Kjættere, Tyve og Gudsforrædere," og de havde givet ham de samme Navne igjen.[2])

I Tuterøens Kloster skal ogsaa i hine Dage Religionsforandringen være bleven forudsagt af en „hellig Broder Staffen," som tillige skal have spaaet om Domkirkens Brand m. m., ivret mod Dobbel og Drik og derved have vundet et stort Ry. Men sammenstiller man dette af Peder Klaussøn[3]) opbevarede Sagn med et andet aldeles lignende om en samtidig Reformations-Spaadom i Bergen[4]) og især med de Kjendsgjerninger, at der i Gudeberga Kloster i Dalarne i Sverige ved Aar 1487 virkelig levede en Abbed[5]) „Broder Helge Staffen", samt at endnu i 1611 Spaadomme, der bare dennes Navn, — dennegang om Krig og Blodsudgydelse — vare i Omløb mellem den svenske Grændse-Almue,[6]) bliver det idetmindste for mig indlysende, at vi i denne „hellige Broder" maa see en for Nordmænd og Svenske fælles Sagnfigur, fremstaaet af en historisk Person i Sverige, men hos os ved Folkets saa udbredte Lokaliserings-Drift henført til Tuterøens Kloster.

Endelig maa merkes, at Forholdene i Jamteland ogsaa kunne have indvirket noget i Erkestiftet. I hiint dengang norske Land indførtes nemlig Reformationen fra Sverige af og saaledes tidligere end i det egentlige Norge.

Hr. Vincents Lunge, som havde Jamteland i Forlening, negtede derfor nu at sende Upsala Kapitel de geistlige Afgifter af Landet, siden de — saa lyde hans Ord i Brev

[1]) Paludan Müller, Grevens Feide 2. 71—72. [2]) Lange, Klosterhist. 243—244. [3]) Norges Beskr. 96. [4]) Norske Saml. 8vo 1. 20. [5]) Diplom. Dalekarl. 1. 139. [6]) N. Saml. 8vo 2. 51.

af 5 Januar 1528 — „havde taget Kong Gustav til sin Erkebiskop," hvorfor han fandt Kong Frederik nærmere berettiget til at hæve disse Afgifter. Jamtelands kirkelige Forhold styredes i den Tid ved en Provst, som tillige stadig var Sognepræst til Aaviken. Ved den Tid hedte Provsten Erik Anderssøn, rimeligvis har altsaa han været Reformationsverkets Leder i Egnen [1]).

3. Som en Følge af Begivenheder, hvorved her ikke er Stedet til at dvæle, maatte vort Fædrelands sidste Erkebiskop Mag. Olaf Engelbrektssøn i April 1537 forlade Norge og drage i Landflygtighed til Holland, hvor han Aaret efter døde. Forinden havde han overgivet Kommandoen — i Tidens Sprog „Slotsloven" — paa Steenviksholm, sin Fæstning i Størdalen, til Degnen eller Forstanderen for Domkapitlet, Hr. Knut Pederssøn (Skanke), Kanniken Thorfinn Olafssøn, og et Par andre Tilhængere, som med 80 Mand skulde „holde den til hans Haand" og værge den mod den danske Beleiringshær, som daglig ventedes. Ligesaa efterlod han en liden Besætning paa Nidarholm.

Med Hensyn til Steenviksholms følgende Beleiring, der ledede af den jydske Adelsmand Thord Rød i Spidsen for endeel danske Krigsfolk, har man hidtil ikke kjendt det rette Tidspunkt, ved hvilket Fiendtlighederne begyndte. Det bliver derfor nødvendigt at tilføie, hvad jeg af en hidtil ubenyttet Kilde [2]) her kan oplyse. Man har nemlig allerede fra Tirsdag efter Georgii Martyrs Dag (i 1537: 24 April) en Skrivelse fra Slotsloven, undertegnet af Hr. Knut, Hr. Thorfinn, Søren Mortenssøn Slotsfoged og Søren Pederssøn „af Vaben", stilet til Thord Rød „udi Legret." Man vil altsaa heraf see, at Beleiringen allerede da var begyndt; i de hidtil fremdragne Kilder har man nemlig først den 30te April s. A. fundet Thord for Steenviksholm. Af Skrivelsen fremgaar da videre, at de danske Anførere allerede dengang havde opfordret Besæt-

[1]) Oplysningerne om Jamteland skyldes Anjou's Svenska Kyrkoreform. Historia 2. 37 og 2. 192. [2]) Throndhjems Kapitelsbog „No. 2" paa det store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn.

ningen til Overgivelse, lovende Kongens Naade, om denne paafulgte, men bedende dem at „overveie Markus Meiers Afgang," hvis den udeblev. Knut Pedersson og de øvrige svare da, at de „kunne Slottet for ingen Deel saa hastelig opgive," og erklære derhos, at de ere vel forsynede med „Skyds, Krud og al anden Krigstilbehøring," samt have „duelige Hofmænd." Videre antyde de Muligheden af, at Erkebispen kunde „komme til en kristelig god Handel og snarligere, end vi eller I kunne tænke," og bede endelig, at Beleirerne med Mildhed vilde behandle „de fattige Mænd, som give sig under dem." At imidlertid Slotsloven allerede nu har havt lidet Haab om at undgaa det danske Herredømme, sees klart nok deraf, at den godkjender Kristian den tredie som Konge, idet den siger, ikke at have faaet „Befaling" af Erkebiskoppen „at skikke eller handle noget, Kgl. Majestæt eller Norges Krone anrørende udi nogen Maade."

En Uges Tid efter gjentoge Thord Rød og hans Ledsager Peder Pedersson sin Opfordring til Overgivelse; deres Brev er opbevaret paa samme Sted som det ovenbenyttede og dateret altera die crucis (4de Mai). Der foreholdes i dette Brev fremdeles Besætningen, hvor nødvendigt det er at overgive sig, saafremt „nogen paa Slottet er agtende disse trende høilovlige Kongeriger Danmark, Sverige og Norge nogen Tid at besøge," ligesom Kjøbenhavns, Vardbergs, Malmøs og Krogens Skjebne stilles Slotsloven for Øie.

Man veed, at Overgivelsen foreløbig fandt Sted den 18de Mai, ligesom det ovenfor er godtgjort, at Beleiringen var i fuld Gang den 24de April; maaskee er den endog begyndt før. Den Tid, hvori Hr. Knut Pedersson med sine 80 Mand holdt sig paa Steenviksholm under saa fortvivlede Omstændigheder, bør derfor forholdsviis ikke regnes for saa ganske kort, især naar man erindrer, hvor uskikket et Festningssted Steenviksholm har været, da Holmen endog mangler Vand.

Da nu ogsaa Holms Kloster — uvist hvorledes — var faldet i Fiendehaand, var al Modstand fra Norges Selvstændigheds eller maaskee rettere fra Papisteriets Forsvarere imod

Oldenborgeren brudt, og de danske „Reformatorer" havde det frieste Spillerum. Forøvrigt fik ved Overgivelsen af Slottet Degnen, Hr. Knut, Tilsagn om at beholde sit Degnedømme, og Kanniken, Hr. Thorfinn, iligemaade Løfte om fremdeles at nyde sit Prestegjeld Størdalen[1]). Den første, som nu kalder „Erkebispens Handel ukristelig" o. s. v., skulde ogsaa være fri for al Beskyldning om at være deelagtig i Vincents Lunges Mord. Det er ellers merkeligt, naar det tilføies, at det er Kristoffer Throndssøn, som har paaført Hr. Knut dette Rygte, thi hiin var Dekanens egen Svigersøn.

Denne Overeenskomst mellem Slotsloven og de danske Beleirere var kun foreløbig, men blev allerede den 29de Mai endelig vedtagen. Ved den Tid vare nemlig Trud Ulfstand og Kristoffer Hvitfeld, som Oldenborgeren i den Tanke, at Norges Undertvingelse ikke skulde falde saa ganske let, havde sendt op med en betydelig Hær og Flaade, ankomne. De havde i Bergen taget Kirkebryderen Esge Bilde med sig nordover, men droge nu fra hinanden. Kristoffer Hvitfeld efterlodes som Kongens Lensmand over Thrøndelagen for at ordne Forholdene i den nye Tilstands Medfør.[2]) I det følgende Aar kom kongelig Tilgivelse til Thrøndelagens Almue for, hvad de havde handlet mod Kristian den tredie i „forgangen Feide," saavelsom en særlig Skrivelse i samme Retning angaaende Erkebiskoppens Mand Einar Tjeld. Vi finde i de nærmeste Aar endog Olaf Engelbrektssøns Systersøn Gaute Tharaldssøn og selve Kristoffer Throndssøn Rostung i kongelig Tjeneste; ja den sidste er med at undertrykke Katholicismens sidste Reisning paa Island. Saa fuldstændig bøie sig Papisteriets sidste Forkjæmpere for den seirende danske Konge.

[1]) Denne Hr. Thorfinn døde som Kannik den 8 Juli 1546. (Thjems. Kapitelsbog No. 2). [2]) Noget „Følgebrev" for Hvitfeld findes ei i Registranten førend i 1538 og da for Helgeland. Imidlertid er det en given Sag, at han var Lensherre over Steenviksholm. Paa en Seddel i Schønings Samlinger heder det: „Ao. 1537 ved Paaske blev Kristoffer Hvitfeld indsat af Truid Ulfstand."

4. Nu begyndte strax Inddragelsen af geistlig Eiendom. Erkebispens Slot Steenvikesholm blev Lensherrens Residents eller rettere en af hans Residentser, thi Erkebispens Gaard i Throndhjem blev den anden. Allerede 1538 udsteder Hvitfeld et Brev fra denne Gaard, hvoraf endnu nogle Levninger findes i den nuværende „Artillerigaard". Olaf Engelbrektssøn havde ogsaa havt Bestyrelsen i verdslig Henseende af Throndhjems By. Nu blev hans forrige Foged, en sjellandsk Mand, „første Borgermester" i Staden.[1]) Alt det rige Gods, som var henlagt til Erkebiskoppens Embede, blev her, som overalt ved de norske Bispestole, inddraget under Kronen. Men desforuden toges her ogsaa Domkirkens Jordegods til Indtægt for Kongen, da nemlig den næstsidste Erkebiskop Erik Walkendorf havde, i den gode Hensigt at drive paa Kirkens Restauration og ganske uden egennyttige Hensyn, taget disse under sin egen Bestyrelse, men ved den for Erkebiskop Erik naturligviis uforudseelige Vending, som Sagen nu tog, blev hans velmenende Foranstaltning til Kirkens største Skade.

Det var imidlertid ikke alene Domkirkens Gods, som her plyndredes, ogsaa de Kostbarheder, som selve dens Bygning omsluttede, bleve i videste Udstrækning og med største Grundighed plyndrede. Vistnok havde Ildebranden i 1531 tildels foregrebet Danmarks Konge og Adel i deres Hærverk, vistnok havde ogsaa den flygtende Erkebiskop medtaget en Deel af Kirkens Klenodier, men der var dog en god Efterhøst tilbage. Dog lykkedes det ikke Høstfolkene at bringe det hele i Lade. Thi ved Agdenes sank et stort Skib, der foruden andet skulde føre det store Sølv-

[1]) Denne Mands Navn var Nils Lauritssøn. Hans Sønnesøn Nils Lauritssøn (Arctander eller Nordbagge), der siden blev Biskop i Viborg, fortæller i sin nu meget sjeldne lille Bog „Speculum miseriae humanae" (i den Hjelmstjernske Samling paa det store kgl. Bibl.) Kbh. 1610: „Tilforn havde ingen Borgermester været i Throndhjem, men Erkebispen havde selv ved sin Befalingsmand eller Foged regjeret Byen til den Dag, i hvilken Bestilling min Farfader havde og tjent ham."

kors til Kjøbenhavn, som Guttorm Ketilssøn i sin Tid havde skjænket efter sin Seier over Irerkongen Margad. Og Klaus Hvitfeld til Krumstrup, som skulde føre Spolier fra flere norske Kirker, vistnok ogsaa fra denne, blev paa Veien overfaldt af „burgundiske Udliggere," som endog bragte ham i hollandsk Fangenskab.[1]) Men Lensherren Kristoffer Hvitfeld og den berygtede Jens Tillufssøn Bjelke fik dog afleveret i Kjøbenhavn en stor Mængde Værdisager fra vor Kirke, blandt hvilke var St. Olafs Skriin, som alene udbragte halvsyvende tusinde Lod Sølv, og Biskop Eysteins, som udbragte otte hundrede og sexten Lod. Herfor har man Rentemesterens Kvittering, til hvilken vi henvise den, som yderligere vil lære Rovet at kjende.[2])

Klostrene, hvis Rigdomme naturligvis ogsaa længe havde fristet Fyrste og Adel og udentvivl mægtigen havde bidraget til at aabne deres Øine for Reformationsverkets Ypperlighed, vare allerede under Frederik den første mangesteds i Norge blevne inddragne. I Erkestiftet havde Erkebiskoppens Magt vel hidtil beskyttet dem, men nu kom Raden ogsaa til Klostrene i Thrøndelagen. Holms Kloster lagdes under Steenviksholm. Reins Kloster gaves som Len til Fru Ingerd Ottesdatter. Hendes Svigersøn, den ovennævnte danske Lykkesøger Jens Tillufssøn Bjelke, som havde egtet Lucia Nilsdatter trods den forargelige Leiermaalshistorie, der heftede ved hendes Navn, fik paa samme Maade Tuterøen. Minoriterklosteret var allerede siden Branden 1531 ødelagt; Prædikebrødrenes Kloster ved man intet om. Helgeseter og Bakke fik endnu i nogle Aar Lov at bestaa paa en Maade, inden de og deres Gods vandrede samme Vei.

[1]) Beretningerne stemme ei overeens om denne Begivenheds Aar. Arild Hvitfeld sætter i sin Krønike Aar 1537, men Pontoppidan (Ann. 3. 231) og Schøning have 1541. Man har ogsaa Sagn om, at hollandske Sørøvere vovede sig lige til Throndhjem selv, hvor de i Mangel af bedre Bytte borttoge Marmorstatuer fra Kirken.
[2]) Schøning, Domk. Beskr. (Anh.) 84—85.

En Hovedform for Middelalderens geistlige Magt og Rigdom blev, ihvorvel den fik nok af de Dages Pinagtighed at føle, dog endnu for en Tid skaanet fra at dele Bispedømmets og Klostrenes Skjebne. Dette var Domkapitlerne, som denne Gang reddedes ved Luthers Forbøn. Vor store Kirkefader skrev nemlig i denne Anledning et Brev til Kristian den tredie, hvori han forestillede ham Nødvendigheden af, at Kannikernes Præbender bevaredes, navnlig for at der kunde være Midler til lærde Mænds Underholdning og til Skolevæsenets Fremme.[1]) Om Throndhjems Kapitel skal der snart blive talt udførligen.

5. Vi have søgt at paapege, hvorledes Kongen optraadte som den katholske Kirkes verdslige Arvetager, og skulde nu ønske ogsaa at kunne vise, hvorledes han opfyldte den Pligt, han herved paatog sig, at grundlægge og udvikle en evangelisk Kirke i den faldne Romerkirkes Sted. Men Kildernes Fattigdom er her ubeskrivelig stor, og det maaskee allermeest for Throndhjems Stift. I Danmark fik man i 1537 en af de wittenbergske Theologer, navnlig af Bugenhagen, gjennemseet Kirkeordinants, som for dette Rige formelig lovtoges 1539. Den blev senere i lange Tider gjeldende ogsaa for Norge, men fra Begyndelsen af havde dette ei været Kongens Mening, da han, som han selv siger, erkjendte, at „der vil i mange Stykker holdes en egen Ordinants." Kristian tænkte — ligeledes efter hans egen Erklæring — paa selv at reise herop for at ordne mangehaande Forhold, geistlige som verdslige, men denne Norgesferd blev længe opsat og aldrig udført.

Nogen almindelig Rettesnor for Udførelsen af Reformationsverkets egentlige geistlige Side i Norge er neppe nogensinde given. Men til den Maade, hvorpaa det blev udført eller rettere henskudt til efterhaanden at gjennemføres, kan man vistnok bedst slutte sig, naar man ser hen til Kongens bekjendte Befa-

[1]) A. Hvitfelds Krønike (Folioudg.) 2. 1496. Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark 2. 260.

ling til Esge Bilde af 17de Juni 1537, skjøut denne nærmest angaar Bergens Stift. Kristian bød nemlig Hr. Esge „at lade alle Kirkens Personer og Sogneprester blive ved deres gamle Skikke og ingen nye Prædikere indsætte, for at ingen Forskrækkelse eller Uenighed skal opkomme blandt den fattige og uforstandige Almue i Landet." Vi kjende saagodtsom intet til Throndhjems Stifts geistlige Personalhistorie fra Reformationstiden, men have dog Grund til at tro, at det mangesteds gik, ligesom det berettes at være skeet i Lødingen, hvor den sidste katholske Prest Hr. Peder Munk „antog Luthers Lære, beholdt saaledes Kaldet og nedbrød Billederne i Kirken."[1]) I Støren skal en Prædikermunk, „den vise Hr. Jonas," have været første luthersle Prest, neppe det eneste Tilfælde, hvori en forhenværende Munk blev Prest. Throndhjems By maatte fra nu af en Tidlang nøie sig med en eneste Sognekirke, vor Frue. Dens første lutherske Prest skal have været Hr. Jens Olafsøn, maaskee den samme Kannik Hr. Jens Olsøn, der i 1535 var Erkebiskoppens betroede Sendebud i Oslo. Denne Hr. Jens blev imidlertid i 1540 ihjelslagen af den tidtnævnte Jens Tilufsøn Bjelke, noget, som dog ikke hindrede, at Bjelke Aaret efter forlenedes med Jamteland.[2])

Da Stiftet først efter flere Aars Forløb fik en Superintendent, og ingen midlertidig geistlig Styrelse vides at være indsat, har det vel været Lensherren, som sørgede paa en Maade for Prestekaldenes Besættelse. Den danske Ordinants gav Menighederne Kaldsret under Lensherrens Bekræftelse, men dette har vistnok ikke paa lange Tider været gjennemført i Norge. Det er vel blevet betydet Presteskabet, at de herefter havde at forholde sig som Lutheranere, men da hermed neppe er fulgt nogen Belæring om den evangeliske Kristendoms Væsen, har naturligvis Presternes, for ei at tale om Almuens, Vedta-

[1]) Erlandsen, Tromsø Stifts Geistlighed 102. [2]) Denne skamløse Mands Rygte naaede endog til Sverige. Det er ham, som menes ved „Tildersonius quidque rapex," som omtales i de interessante „Qverelae Svecicae", der læses i Langebekiana 271 ffg.

gen af den nye Lære været af en høist formel, ydre Natur. De Veie, ad hvilke Presteskabet skulde have kunnet modtage nogen Underviisning, vare ogsaa dengang alle saa besværlige, at det vel selv med større Nidkjærhed fra Styrelsens Side vilde have været en Umulighed at vække nogen sand evangelisk Erkjendelse hos Mesteparten af den ældre Slægt. Og man har neppe mere end et eneste Spor til en saadan Bestræbelse fra Danmark af, nemlig at Dr. Palladius, Sjellands Superintendent, forfattede en liden (latinsk) Forklaring over Katekismen „pro parochis Norvegianis"; den udkom 1542, men oplevede siden mange Oplag. Palladius erkjender ogsaa i Bogens Tilegnelse til det norske Presteskab, at de norske Brødre ere som Faar uden Hyrder. Den bedste Veiledning havde naturligvis været den, som Superintendenten — saa skulde den nye kongelige Embedsmand hede, der skulde træde i de gamle Biskoppers Sted — vilde kunnet give Presteskabet paa sine Visitatser gjennem det levende Ord, men — Throndhjem skulde vente hele ni Aar paa en luthersk Superintendent.

Kun Bergens Stift var nemlig saa lykkeligt at faa en Superintendent og det en egte evangelisk allerede i 1537. Stavanger fik sin vistnok meget ringere i 1541, og i samme Aar blev ogsaa Oslo Stol, der forenedes med Hamars, paa en Maade besat, idet Oslos sidste papistiske Biskop efter Tidens Leilighed omgjordes til evangelisk Superintendent. Men Throndhjems Stol stod fremdeles ubesat, og der er vel at merke intet Tegn til, at Kongen har søgt at finde nogen Mand til den i de første Aar. Frederik Münter siger herom i sin Reformationshistorie: „Maaskee vilde Kongen vise Stiftet, at dets geistlige Foresatte ei mere var en for Riget uomgjængelig fornøden Mand, og tillige forberede Nationen paa den erkebiskoppelige Verdigheds Afskaffelse." Han har maaskee Ret i sin Gjetning. Kongen har maaskee virkelig frygtet for, at endog en luthersk Biskop i Throndhjem, helst en norskfødt, let ved de Traditioner, som knyttede sig til hans Embede, kunde blive et farligt Midtpunkt for norske Misfornøiede. Men vi ere des-

værre her inde paa Formodninger, hvis Rigtighed eller Urigtighed vel aldrig vil blive oplyst.

6. Historien af Throndhjems første lutherske Superintendentvalg leder os hen til en nøiere Betragtning af Throndhjems Domkapitel. Dettes Kanniker udgjorde fra gammel Tid af — ifølge Schøning — et Tal af fire og tyve, af hvilke de fire fornemste — Decanus, Archidiaconus, Præpositus, Cantor — udmerkelsesviis førte Navn af Prælater. Kannikerne udvalgte, som bekjendt, i den papistiske Tid Erkebispen og besatte selv ved Kooptation ledige Pladse i sit Samfund, de dømte i geistlige Sager, nogle af dem ledsagede Erkebiskoppen paa Visitats, og Kapitlet dannede, som en Slags Kardinaler i det smaa, Erkebiskoppens Raad i mange vigtige Spørgsmaal; var Erkestolen ledig, gik de ligefrem ind i dennes Rettigheder. Desuden var enhver Kannik Sognepræst til et af Stiftets Gjeld, og der fremstode saaledes 24 „Kannikegjeld"[1]), hvis Bestyrelse Domherrerne dog stundom forsmaaede selv at varetage, idet det oftere hændte, at de stadig og ei blot efter enhvers Tur hvert tredie Aar „residerede" i Stiftsstaden Throndhjem. Prestegjeldene maatte da lade sig nøie med Leieprester eller Kapellaner, der svarede vedkommende Kanniker en aarlig Afgift, som i Forbindelse med Præbenderne udgjorde disses Indtægt. Prælaterne, hvis stadige Nærværelse i Throndhjem synes at have været paaregnet som nødvendig, havde vel neppe nogensinde fast Ophold i sine Gjeld paa Landet.

Allerede i Frederik den førstes Dage havde Throndhjems Kapitel maattet friste en voldsom Medfart. Medens Erkebispen nemlig i 1532 opholdt sig paa Steenviksholm, kom den berygtede danske Svend Otto Stigsson — ret et sin Tids Barn, troløs, raa og uforfærdet — til Byen, hvor han

[1]) De opregnes hos Schøning, Domk. Beskr. 232—33: Throndenes (Decanus), Tromsø (Præpositus), Vesteraalen (Archidiac.) Lofoten, Herrø, Lødingen, Rødøen, Brønø, Salten, Alstahoug, Nærøen, Overhalden, Ørlandet, Hitteren, Aure, Kvernes, Veø, Borgund, Meelhuus, Verdalen, Størdalen, Skogn, Sveig (i Herjedalen).

brandskattede Kannikerne saa føleligt, at de endnu i 1558 [1]) beklage sig over ei at have forvundet dette Tab. Otto Stigssøn fandt ved samme Leilighed ogsaa for godt at ødelægge Kapitlets Bibliothek i Domkirken. [2]) Schønings efter Kapitelsbogen meddeelte Fortegnelse over denne Bogsamlings Levninger lader os slutte os til, hvor rig den i sin Velmagt har været, selv om Fortællingen om en throndhjemsk Kodex af den fuldstændige Livius end rimeligvis er en Fabel. Ogsaa adskillige Breve af Kapitlets Arkiv bleve et Offer for den danske Omars Raahed.

Kapitlets Dekanus kjende vi allerede; det var ham, som forsvarede Steenviksholm. Ved denne Leilighed nævnte vi ogsaa en anden Kannik, Hr. Thorfinn i Størdalen. Af de øvrige fortjener kanskee Mag. Henrik Nilssøn at nævnes, deels fordi han af sin Samtidige, Mag. Absalon Pederssøn kaldes „Throndhjems Kapitels bedste Forsvar," deels paa Grund af sin høie Herkomst. Han var nemlig en (uegte) Søn af Norges engang megtigste Mand Rigshovmesteren Hr. Nils Henrikssøn Gyldenløve til Østraat. Han studerede 1518 i Rostok, fik 1524 den pavelige Dispensation, som for uegte født Mand var nødvendig for at blive geistlig, men i sin Faders rige Arv, der tilflød dennes mange danske Svigersønner, blev han neppe deelagtig. Vi skulle siden af og til vende tilbage til Mag. Henrik, der som en gammel Mand døde 1568, og her ville vi kun bemerke, at han rimeligviis allerede før Reformationen levede i Egteskab, noget som man ogsaa kan see, at mange af de andre Kanniker, f. Ex. Dekanen Hr. Knut, ligeledes havde gjort. [3])

Da efter Steenviksholms Fald Inddragningen af geistlig Eiendom og Udryddelsen af geistlig Magt gik saa rask fra

[1]) Schøning l. c. 283. I hans utrykte Kilde staar: „Ottoni Stigsson coacti immensam pecuniam dedimus." [2]) P. Klaussøn Norges Beskr. 90. R. Keysers Kirkehist. 2. 726—27. [3]) Som Bilag til nærværende Skrift vil blive trykt et Par samtidige Fortegnelser over de øvrige Kanniker med en Deel Bemerkninger om enkelte af dem.

Haanden, er det mere end rimeligt, at Kannikerne have været ængstelige nok for hvad der kunde times deres Præbender og Værdighed. Det kunde de ogsaa have Grund til, da flere af dem havde været Erkebispens ivrige Venner og Tjenere, og to forestaaet Steenviksholms Forsvar, skjønt disse to rigtignok havde Løfte om Tilgivelse. De fandt det derfor allerede i de første Dage af 1538 klogest at sende en Mand til Danmark med en Supplik til Kongen. Hertil valgte Kapitlet en Mand, som maaskee først netop ved samme Tid indtraadte i dets Midte, Mag. Thorbjørn Olafssøn af Adelsætten Bratt, en Mand, hvis Navn jeg beder min Læser fastholde i sin Erindring. Foreløbig ville vi fortælle, hvad vi vide om hans tidligere Liv.

At Mag. Thorbjørn er en Nordmand, er givet, da han selv kalder sig Norvegianus. Af det Tillæg „Andenus," som etsteds findes føiet til hans Navn, kunde muligens sluttes, at han stammer fra Andenes, og er dette rigtigt, da forøger han Tallet paa de mange udmerkede Nordmænd, maaskee især geistlige, som ere udgaaede fra vore nordligste Egne, især fra Helgeland.[1]) I 1528 finder man imidlertid hans Navn under et Æreverś i en Bog udkommen i Köln, og det bliver deraf rimeligt, at han ved den Tid har studeret ved Kölns, forresten erkekatholske, Universitet. Herfra er han kommen til Studium i Kjøbenhavn, da han nemlig kaldes „Magister Hauniensis." Og naar man saa i 1530 finder en „Mag. Torbernus" som Lærer ved Kjøbenhavns Universitet kort før dettes Opløsning, ligger det nær at slutte, at vi i denne Lærer have vor Landsmand for os.[2]) I Danmark er han rimeligviis bleven vunden

[1]) Her et Udkast til en Fortegnelse: 1. Geble Pederssøn, 2. Dr. Hans Jesperssøn (den bekjendte Konfessionarius), 3. Dr. Hans Rosing, 4. Peder Dass, 5—6. Hans Egede og hans Søn Poul, 7. Biskop Kristoffer Nyrop, 8. M. Benjamin Dass, 9. Gerhard Schøning, 10. Hans Paus (Lovhistorikeren), 11. Biskop M. B. Krogh, 12. G. Sverdrup, 13. S. B. Hersleb, Ogsaa E. C. Werlauff hidrører herfra.
[2]) Disse Oplysninger skyldes Nye (danske) kirkehist. Samlinger (ved Holger Rørdam) 1. 341.

for Luthers Lære og siden — uvist naar og hvorledes — kommen hjem til Norge, hvor vi saaledes i 1538 finde ham i Throndhjem. Det er meget muligt, at han hele Tiden under sine Ophold udenlands har besiddet et Kanonikat her, men ogsaa muligt, at han, som ovenantydet, først ved denne Tid blev optagen i Kapitlet.

Lærdom var ikke saa almindelig i Norge for tre hundrede Aar siden, at jo en Mand med Mag. Thorbjørns Studier maatte synes at have en lovende Fremtid for sig og dette i samme Mon, som den ofte nævnte gamle Dekanus Hr. Knut Pederssøn Skanke havde en Fortid, som, om end Tilgivelse var ham lovet, dog gjorde ham uskikket til under saa vanskelige Omstændigheder at være Kapitlets Forstander. Naar vi nu see, at den sidstnævnte paa Priscae Virginis Dag (18 Januar) 1538 afstaar sit Degnedømme til Mag. Thorbjørn, kun med Forbehold af endeel af Indkomsterne,[1]) og at Kannikernes Bønskrift er af 13de Januar s. A. (Octava Epiphaniae[2]), altsaa netop udstedt i de selv samme Dage, da ligger det ret nær at antage, at et saadant Degne-Skifte er drevet igjennem af de øvrige Kanniker, som have følt Nødvendigheden deraf.

Med Thorbjørn Olafssøn som „Brevviser" sendte da Kapitlet sin Skrivelse ned til Kongen. Deres Ansøgning gaar ud paa, at de maatte beholde sin „fattige Rente og Rettighed," og de paaberaabe sig først det Tilsagn om Naade, som Trud Ulfstand og Kristoffer Hvitfeld i det foregaaende Aar havde givet dem, og dernæst erklære de, at de bestandig havde raadet Erkebiskoppen til Underkastelse, og at de havde været ganske uvidende om hans Brevvexling med Pfalzgreve Frederik „lige til den Dag, han lod ihjelslaa og fange E. K. Majestæts forskikkede Ambasatter."[3]) De undertegne sig „Kongens tro Tjenere og Kapellaner."

[1]) Thjems. Kapitelsbog „No. 2." [2]) Danske Magasin, (ældste Række) 6. 290—92. [3]) Herved menes naturligvis Vincents Lunge. Prof. Keyser tager, som bekjendt, Erkebiskoppen i

Da Oldenborgerens Svar[1]) af „Thorsdag efter Dominica Invocavit" (første Søndag i Fasten) s. A. er udstedt fra Slesvig, har Mag. Thorbjørn rimeligviis maattet drage heelt derned for at søge ham. Kongebrevet er særdeles naadigt; Kristian tager Kapitlet og Klerestiet, „deres Gods, Rente og Rettighed" under sit kongelige Hegn og stadfester Kapitlets „Statuter, Naader og Friheder," kun under den naturlige Betingelse, at det skulde være „Reformats og Ordinants" undergivet. Dagen iforveien blev (ligeledes fra Gottorp Slot) udstedt et kongeligt Beskjermelsesbrev for den gamle Dekanus, Hr. Knut, hvis Sag hans Eftermand da vistnok ogsaa havde paataget sig at tale.[2])

Naar Mag. Thorbjørn er vendt tilbage fra sin Danmarksferd, er uvist, men da man finder, at han tilligemed Kanniken Olaus Solle introduceredes paa Kapitlet 28 Oktober[3]) 1538, synes det rimeligt nok, at han, sinket af en eller anden Aarsag først da er kommen hjem, og at den nævnte Kannik har været hans Ledsager. Ikke længe efter sin Hjemkomst kom han ogsaa i udeelt Besiddelse af sit Degnedømmes Indtægter, idet den gamle Hr. Knut døde 1ste April 1539.[4])

Da nu Kannikerne turde ansee sin Stilling for nogenledes betrygget, kunde de skride til at ordne endeel Forhold, som venlelig i de sidste stormende Aar neppe have været i den regel-

Forsvar for den almindelige Beskyldning mod ham om at have ladet Hr. Vincents dræbe. Denne Kannikernes ligefremme Beretning synes dog stærkt at vidne til Olaf Engelbrektssøns Skade.

[1]) Danske Magasin l. c. [2]) Kapitelsbogen „No. 2." Merkeligt, at intet af disse tvende gottorpske Kongebreve findes i Registranten, et godt Merke paa, hvor unøiagtig denne maa være ført i den første Tid. [3]) Kapitelsbogen „No. 1." [4]) Kapitelsbogen „No. 2." I denne haves endnu en Liste over Degnegaardens Inventarium, optagen efter Hr. Knuts Død i Overvær af hans Moder „Hustru Kristin," tre Kanniker, Lagmanden Olaf Monssøn og Borgeren Troels Jyde. (Denne sidste havde været Erkebiskoppens Mand og for ham indsamlet Sølv og Kostbarheder fra Kirkerne paa Helgeland; cfr. Paludan Müller Grevens Feide 2. 402). Indtægterne af Throndenes, hvis 14 Kirker, styrede af 7 Kapellaner, laa til Degnedømmet, havde før udgjort Mag. Thorbjørns Deel af Degnedømmets Rente.

mæssigste Gang. Man seer dem da ogsaa forsamlede 10de Septbr. 1539[1]) i et talrigt Møde, hvorfra „kun nogle faa" vare borte, og hvor disse havde givet Tilsagn om sit Samtykke i Fleertallets Beslutninger.

Man vedtog her først at opretholde det fælles Bordhold (mensa communis), som var grundet af Erkebiskop Sørle i Haakon Haakonssøns Dage, og om hvilket Peder Klaussøn vidner, at det i sine Velmagtsdage var udstyret med „Kander og Kredentskar, Fade og Tallerkener og andet saadant af Sølv, hvilket laa forvaret udi deres Kapitelshuus, naar de det ikke brugte[2])." En Kannik skulde nu, besluttedes der, være Økonom eller Forstander for dette Kommunitet; han skulde vælges paa tre Aar, tillige bestyre det Kommunitetet tillagte Jordegods, og den, hvem Valget traf, skulde være forpligtet til at modtage det. Økonomen skulde istedenfor det tidligere brugelige Gilde hver 17de December herefter festlig beverte de til enhver Tid residerende Kanniker paa alle Festdagene i de tre store Høitider, Juul, Paaske og Pintse, paa hvilke Dage, heder det, Brødrene hidtil efter Indbydelse havde pleiet at gaa til Erkebiskoppens Bord.

Endelig skulde, vedtoges der videre, sex Kanniker resi der foruden Økonomen. Disse skulde da paatage sig den — rimeligviis daglige — latinske Gudstjeneste og Kirkesang (horae canonicae). Disse Kanniker skulde aarlig vexle, saa at de kun hvert tredie Aar vare forpligtede til at være tilstede i Throndhjem, de to andre Aar kunde de tilbringe ved sine Sognekirker. De, hvem Raden var kommen til, skulde tilsiges ved Kapitlets Brev, senest indfinde sig ved St. Halvards Dag (15 Mai) og forblive i Stiftsstaden indtil Inventio Crucis (3die Mai) det følgende Aar. For at Stiftets forskjellige Dele kunde være ligelig repræsenterede, skulde af de sex Kanniker to tages af dem, hvis Kald laa i Nordland, to af dem indenfor og to af dem udenfor Agdenes.

Kannikernes Gaarde i Throndhjem, hvoraf enhver havde

[1]) Kapitelsbogen „No. 1." [2]) Norges Beskr. 89. Disse Sager høre maaskee til det, som blev Otto Stigssøns Bytte.

sin, men som i Branden 1531 vare sterkt medtagne, skulde, heder det, nu gjenopføres. Enhver Broder skulde inden to Aar have sin Grund indhegnet og derpaa have opført tre Huse, Stue, Kjøkken og Stabur. Undladelse heraf skulde straffes med 10 Marks Bod.

De 18 Kanniker, som man efter det ovenanførte faar ud, navngives nu i Kapitelsbogen.[1]) Naar nu dertil kommer Økonomen, og man tillige merker sig, at Dekanen ikke nævnes, har man altsaa mindst 20 sikre Kanniker ved denne Tid. Men her møder os en stor Vanskelighed. Thi ogsaa fra det følgende Aar — 1540 — haves nemlig en authentisk Liste over Brødrene[2]), hvor tyve opregnes, men af disse forekomme vel at merke hele tolv ikke i 1539, og dog forekommer en af de i 1539 nævnte, men i 1540 forbigaaede Brødre andensteds som Kannik endnu 1547. Antager man nu begge Lister for ufuldstændige og søger at forene dem, da fremkommer et Tal af mindst 32 Kanniker, hvad dog neppe er rimeligt. Tænkelig var en mellem begge Listers Affattelse muligviis foregaaet Udstødelse af Kanniker, som man (Kongen?) af en eller anden Grund vilde fjerne, men hertil er ellers intetsomhelst Spor at opdage. En Kannik, der, som oven anført, forekommer 1539 og 1547, men ikke 1540, maatte isaafald siden igjen være tagen til Naade. Man kunde kanskee ogsaa tænke paa, at nogle af de som Kanniker anførte kunde have været „Vikarier," men heller ikke for en saadan Løsning af Knuden kan jeg finde nogen Hjemmel.

7. Aldrig burde vel en Latinskoles Betydning sterkere have fremtraadt, end i en Tid som denne, da man, fortvivlende om at kunne give den eldre Slegt endog af Geistligheden selv en sand evangelisk Oplysning, med desto større Kraft skulde have rettet sine Bestræbelser mod den yngre studerende Generation, de vordende Prester. Thi det var i de Dage Skolen, som udfyldte Hullerne i Presteskabets Rader, efterhaanden som et Kald blev ledigt. Ligesaalidt som i Paveveldets Tid kunde man nemlig i de Par første Menneskealdre efter 1537 gjøre Regning

[1]) Kapitelsbogen „No. 2". Se Bilagene. [2]) „No. 2". Se Bilagene.

paa akademiske Studier hos den største Deel af Norges Prester. Alligevel veed man om Throndhjems Skole før det første Superintendentvalg ikke videre, end at i 1540 „tilsagde Lektor Bernardus (Kapitlet?) at ville fremdeles i det Aar blive Skolemester og tage vare paa Skolen, bedre end før".[1]) Samtidig har der ogsaa været en anden Lektor, Hr. Sigvard Amundssøn.[2])

Skolens Historie under Paaveveldet er og vil vel til alle Tider blive saa ubekjendt, at jeg, da enhver Oplysning i dette Punkt maa være velkommen, her, skjønt maaskee paa et urigtigt Sted, vil tilføie en liden Notits fra Aslak Bolts Dage. Denne bevilgede nemlig i 1439 Olafstolden af Skeynafylke, Ytterøen m. m. til en da aftrædende Skolemester Jens Olafsøn. Om denne Jens heder det da i Erkebispens Brev, at han „længe havde været Skolemester i Nidaros, havde tjent vel og kommet mangen god Mand frem med boglige Kunster, saa at mange af dem ere nu baade Kanniker og Prester her i Nidaros Kirke og i Bispedømmet." Skolemester Jens var ved denne Tid gammel, og Erkebispen vilde ikke, at han skulde behøve at tigge eller bede om Almisse „den hellige Kirke og Kleriet til Blygd." (Schönings haandskrevne Samlinger i Kjøbenhavn).

8. Vi have nu endelig naaet frem til det Aar, da Kapitlet, efterat Throndhjems Bispestol var bleven den eneste ubesatte i Norges Rige, henvendte sig til Kongen med Bøn om at faa sig en Superintendent beskikket. Kannikerne tilkjendegive i det Brev, som de udstede om denne Sag — af 2den Januar 1542[3]) — at de foreløbig havde „paa Kongens Behag" udvalgt til denne Verdighed sin Dekanus, vor ovenomtalte Mag. Thorbjørn Olafssøn Bratt. Til at Kongen har opfordret Kapitlet til noget Valg, have vi intet Spor. At de alligevel indlode sig paa at „vælge" en Superintendent, er maaskee foranlediget deels ved Mindet om den gamle Valgret, de i

[1]) Nyerup, om de lat. Skoler (Uvist af hvilken Kilde). [2]) Erlandsen, Thjems. Stifts Geistl. 350. [3]) Læses i Danske Magasin 6. 294.

den papistiske Tid havde øvet, deels kunde jo i Norge, hvor der var saa faa Kjøbstæder (i dette Stift kun en eneste), ikke vælges Superintendent efter den i Danmarks Ordinants foreskrevne Maade, nemlig ved Valgmænd af Kjøbstadspresternes Midte. I vort Fædreland maatte her Kapitlet træde, og traadte siden ogsaa virkelig, i Kjøbstads-Sognepresternes Sted.

Noget kongeligt Svar paa denne Kapitlets Henvendelse kjendes ikke. Men inden Aarets Udgang finde vi — 16de Novbr. 1542 — Mag. Thorbjørn indskreven ved Universitetet i Wittenberg.[1]) Udentvivl har Kongen gjort et Ophold her til Betingelse for at stadfæste Kapitlets Valg.

Over to Aar tilbragte Mag. Thorbjørn Olafssøn nu under selve Reformatorernes Veiledning i Reformationens Moderstad. Vi ere saa lykkelige at eie vore Kirkefædre Luthers og Bugenhagens egne Vidnesbyrd om ham til Kongen, og man vil heraf vissselig ikke uden Interesse erfare, at vor Landsmand har boet i Luthers Huus. Da han i April 1545 stod paa Hjemreisen, skriver saaledes Luther: „Mag. Torbertus (sic), i nogen Tid min Bordfælle og Kostgjænger, kommer nu tilbage til Deres Majestæt. Jeg anbefaler ham underdanigst. Han er en fiin, lærd Mand, og jeg haaber, at Gud skal skabe megen Frugt ved ham, hvad jeg af Hjertet beder og ønsker." Bugenhagens Ord lyde: „Mag. Torbernus, Eders Majestæt vel bekjendt, har holdt sig ærbar hos os. Han er lærd, from, sædelig, forstandig og kan udrette meget godt i Norge. Han frygter kun, at der skal blive ham paalagt altfor meget, da Presterne i Norge kun sjelden kommer sammen, og mange af dem ikke vide meget. Eders Majestæts høie Forstand vil vel vide, hvorledes en saadan Mand skal bruges, saa at han alligevel skal udrette noget. Jeg har trøstet ham med, at vi maa hjelpe Kristus at bygge hans Himmelrige; Gud vil nok styrke os til vort Arbeide"[2]).

[1]) H. Rørdam, Nye (danske) kirk-hist. Samlinger. 1. 467. Han kaldes i Matrikulen „Dorbernus Andenus, Norvegianus Magister Hauniensis. [2]) Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Däne-

Anbefalet af saadanne Mænd kunde Throndhjems Dekanus nu drage til Kjøbenhavn, hvor vistnok „de høilærde" (Professorerne) have yderligere prøvet ham, siden Kongen i sit Udnævnelsesbrev paaberaaber sig disses, ligeledes anerkjendende Dom. Denne Udnævnelse udstedtes da endelig fra Koldinghuus paa Helligtrekongersdag 1546[1]), altsaa fulde fire Aar efter at hans Brødre i Kapitlet havde bragt ham i Forslag. Det er og bliver, som allerede før udtalt, en Merkelighed, at den samme Konge, som bekvemmede sig til at gjøre Jon Guttormssøn, ja endog Hans Reff til Superintendenter i Stavanger og Oslo, dog fandt saa mange Forsigtighedsregler og Opsættelser nødvendige, da det gjaldt at sætte en saa udmerket Mand som Mag. Thorbjørn paa en lignende Post i Throndhjem. Det er her vanskeligt at frigjøre sig for Tanken om, at politiske Hensyn maa have gjort sig gjeldende.

9. Endelig havde saaledes Stiftet faaet et luthersk Overhoved, og i denne Egenskab drog Mag. Thorbjørn nu til sit Hjem, „kaldet ikke til Ørkesløshed som de gamle Biskoper, men til stort Arbeide."[2])

Under hans Fravær sees ikke nogen for den geistlige Historie merkelig Begivenhed at være indtruffen i Stiftet. I Vinteren 1544 havde der hersket bitre Klager over Dyrtid i Thrøndelagen, da alt Korn fra det foregaaende Aar var frosset bort, og man saaledes maatte hjelpe sig med Barkebrød. Dette indberettedes til Kongen af Thord Rød,[3]) som i 1542 havde faaet Steenviksholm med dertil hørende Forlening i Bytte med Kristoffer Hvitfeld, som i dets Sted havde overtaget Bergenhuus. I denne slemme Tid var der paalagt Kannikerne en Kontribution af 1000 Daler, som de kun ved at optage et Laan kunde betale.[4]) For ikke længe siden var ogsaa en Præbende bleven taget bort fra Kapitlet af Kongens

mark, 2. 265 og 1. 40. Luthers Brev er af 14de, Bugenhagens af 12te April 1545. [1]) Norske Registranter 1, 84. Danske Mag. 6, 294. [2]) Kirkeordinantsens Ord. [3]) Danske Geheimearkivs „Norske Samlinger" 4de Afd. Fasc. 10. [4]) Registr. 1. 68. Kapitelsb. No. 1.

Sekretær Aksel Urne, som fordrede det tilbage som stiftet af hans Morbroder Erkebiskop Erik Walkendorf[1]).

1545 afløstes atter Thord Rød med en ny Lensherre, som dennegang merkelig nok var en Nordmand Kristoffer Galle. Til denne udgik da samtidig med Mag. Thorbjørns Udnævnelse et Kongebrev, hvorved bestemtes, at den nye Superintendents Underholdning skulde bestaa i hans Degnedømmes Indkomster. Dette samme Degnedømme blev fra nu af bestandig forbundet med Bispestolen. Til Residents for Superintendenten bestemtes Helgeseter Kloster, som hidtil havde bestaaet i den gamle Form, men hvis Prior nu skulde afstaa Klosterbygningen og dens Avlsgaard til M. Thorbjørn og Godset, som havde fulgt med, til Kronen. Endelig skulde Lensherren paa Kongens Vegne indsætte Stiftets nye Forstander i Embedet.

At denne formelige Indsættelse har fundet Sted, have vi et Vidnesbyrd om fra 1547, som er interessant derved, at det lader os antage som sikkert, at den er foregaaet paa et Prestemøde, og der lægges mærkelig nok til, „at alle Sogneprester pleie efter gammel Vane engang at forsamles hvert Aar, Dagen næst efter St. Hans Dag." Vi have her for os den allerede under Katholicismen[2]) brugelige Stiftssynode, hvoraf Spor findes her i Stiftet endnu hundrede Aar fra den Tid, ja maaskee endog længere ned i Tiden.

En saadan Synode var atter i 1547 samlet ved Midsommerstid; som tilstedeværende opnævnes bl. A. sex Kanniker og syv Sogneprester, saa at man dog seer, at den i det mindste i det Aar ikke var meget talrig besøgt. Anledningen til, at der dog er naaet en Efterretning ned til os om dette Møde, er den, at den ovennævnte norskfødte Lensherre Kristoffer Galle, som havde Fiender i Danmark, der stræbte at berøve ham Forleningen, ved den Leilighed tog en Erklæring af det forsamlede Presteskab om sit Embedsforhold. Han spurgte, om Geistligheden havde noget at klage paa hans Opførsel i Henseende til

[1]) N. Registr. 1. 60. [2]) R. Keysers Kirkehist. 2. 351, 877.

„Gjesteri[1]) og anden Omgjængelse," eller om han selv, hans Fogder, Svende eller Tjenere havde tilføiet nogen Prest, hans Hustru eller Børn noget ondt. Presteskabet erklærede sig til hans Fordeel, ligesaa Lagmanden Olaf Monssøn samt Jens Tillufssøn Bjelke o. s. v., ligesom lignende Vidnesbyrd afgaves af Bønderne omkring i Lenet.[2]) Kristoffer Galle beholdt da ogsaa i flere Aar (indtil Mikkelsdag 1553) sin Stilling som Thrøndelagens Befalingsmand.

Dette var altsaa en Stifts=Synode. Men man har fra samme Aar — 1547 — Vidnesbyrd om, at Kristian den tredie, under hvem Danmarks Superintendenter flere Gange sammenkaldtes for at raadslaa om Kirkens almindelige Anliggender og da ofte fattede Beslutninger, som ogsaa gjordes gjældende i Norge, nu tænkte paa ogsaa at forsamle dette sit andet Kongeriges Superintendenter for at høre deres Mening om „nogle Artikler, Religionen vedkommende." Dette norske Bispemøde, hvor ogsaa den fornemste af Rigets Lensherrer, Peder Hanssøn paa Akershuus, skulde indfinde sig, var dog bestemt til at holdes udenfor vort Lands Grændser, nemlig i Skaane, hvorhen Kristian agtede at begive sig[3]).

10. Dog dette Møde er upaatvivlelig aldrig kommet istand. Men Mag. Thorbjørn, Superintendenten i Throndhjem, saa sig dog nødt til at drage ned til Kjøbenhavn, og denne hans tredie Danmarksferd i Stiftets Anliggender maa han vel have tiltraadt allerede ved Midsommerstid 1547, siden han ikke nævnes som tilstedeværende paa det ved den Tid omtalte Prestemøde. Hvad der saa snart efter hans Overtagelse af sit nye Embede har drevet ham til at opsøge Kongen, derom

[1]) Gjesteri, deels in natura som Indryk af Lensherren og hans Tjenere saavelsom af allehaande andre fremmede og reisende, deels som en Slags Afgift var i de Tider en Tyngsel, hvorover Geistligheden ofte klagede. Jfr. f. Ex. et Bilag til dette Skrift, indeholdende Geistlighedens Besværinger ved Hyldingen 1661. [2]) Dokumenter i danske Geheimearkiv. Ingen af de i Dokum. opregnede Geistlige forekomme i Erlandsens Prestehistorie. [3]) Norske Registranter 1. 92.

giver et Brev fra ham til sit Kapitel, skrevet i Kjøbenhavn kort før Juletid 1547[1]) den bedste Oplysning.

„Stiftet var nemlig nu ikke halv forsynet med Prester.“ Sagen maa vel have været den, at i de 10 Aar efter 1537 mange Prester ere døet bort, uden at man har havt nogen ordentlig Skole, af hvis Disciple de ledige Embeder have kunnet blive besatte, og i andre Stifter, saavelsom i Danmark, herskede jo ved den Tid en lignende Mangel paa Presteemner, saa ingen Hjelp udenfra kunde ventes. M. Thorbjørn har ogsaa ganske rigtig rettet sin Tanke imod Skolen og dens vigtige Opgave. Han skriver nemlig, at han har foreholdt Kongen Nødvendigheden af, at Domkirken maatte faa saa meget af sin tilligemed Erkebiskopsgodset inddragne Eiendom igjen, at derfor kunde holdes Læsemester og Skolemester. „Og hvis der „ikke holdes en Lektor hos den Skole, da er der ingen For„haabning mere at faa Prester og Kapellaner af samme Skole, „og saa fremdeles bliver den kristelige Religion snart forglemt „i det fattige Stift. Hvis det Gods ikke kommer til Kirken „igjen, og Skolen ikke bliver med Magt holden, da er det at „befrygte, at det Stift bliver slet hedensk igjen, hvilket vil blive „Hans Majestæt svart at forsvare for Gud.“ Mag. Thorbjørn fortæller nu Kannikerne, hvorledes han har stræbt at faa Kongen til ogsaa at antage sig den forfaldne Domkirkebygnings nødvendige Restauration, men at Kristian hverken i denne eller i de øvrige Sager har villet give ham noget bestemt Svar; det hedte nemlig i Kjøbenhavn, at Lensherren Kristoffer Galle skulde ventes til en Herredag dernede. Men denne udeblev, og saa skulde Superintendenten opholdes i Danmark, indtil hans Erklæring over Forslagene var hentet fra Steenviksholm. Mag. Thorbjørn beder sluttelig sine Brødre i Kapitlet om, at ogsaa de vilde indsende en Forestilling om de nævnte Mangler i Stiftet, og at de for at give den større Vegt vilde, om de formaaede det, give Danmarks indflydelsesrige Kantsler Johan Friis „nogen Foræring og Skjænk,“ eller, om de ei

[1]) Danske Magasin, 6. 296—99.

kunde dette, da love ham „aureos montes“ (!). Ogsaa Kristoffer Galle skulde, om muligt, paavirkes ved Gaver.

Brevet, hvoraf disse vigtige Oplysninger ere hentede, er som sagt skrevet i Kjøbenhavn den 21de December 1547, og Mag. Thorbjørn lavede sig nu til Hjemreisen, hvorvel han intet bestemt Svar havde kunnet opnaa. Oldenborgerens saa forroste kristelige Iver synes her, som udentvivl meget ofte, at have maattet staa tilbage for hans navnlig for Norge saa følelige ublue Havesyge [1]).

Det var ikke Guds Villie, at Superintendenten skulde gjensee sit Stift, thi i Begyndelsen af 1548 blev han paa sin Reise gjennem Hedemarken bortreven af Pesten. Hans Dødsdag er ubekjendt, men i Paaskeugen var hans Afgang allerede bekjendt i Bergen [2]). Han blev begraven ved Prædikestolen i Ringsakers Kirke [3]).

Kun saare kort nød altsaa Thrøndelagen godt af sin første lutherske Biskop, saa kort, at hans Navn i forrige Aarhundrede var gaaet i Forglemmelse, hvorfor Eftermanden, hvem en længere Levetid forundtes, gjerne nævntes som den første i den evangeliske Bisperække. Men jeg haaber, at hvad det her har lykkedes mig at samle om hans Liv og Virksomhed, har været nok til at vise, hvor stort et Tab hans Død har forvoldet, og det er min Tro, at han maa holdes for en af vor Kirkehistories skjønneste Prydelser. Til Luthers og Bugenhagens Udtalelser om ham kan føies, at ogsaa Dr. Palladius — i sin lille Bog om St. Peders Skib — regner ham blandt Sandhedens Vidner.

Om hans Familieforhold vides, at han havde en Broder Jens, der formodentlig ogsaa var geistlig. I 1550 begroves i

[1]) Ganske af samme Mening om Kristian den tredie er ogsaa E. Sars: „Norge under Foren. m. Danm.,“ S. 40. [2]) M. Geble Pederssøn og Kristoffer Hvitfeld skrive Fredag i Paaskeugen 1548 til Throndhjems Kapitel og anbefale en Peder Olssøn fra Nordland, som af den nu bortdøde Mag. Thorbjørn havde faaet Løfte om et Kanonikat. Peter studerede, heder det, i Kjøbenhavn. (Schönings Optegnelser). [3]) Norske Magasin 1, 113.

Domkirken „Mester Thorbjørns Søn Olaf," rimeligviis har altsaa dette været Superintendentens Barn. Til Throndhjems Kapitelsbibliothek skjænkede han endeel Bøger, hvoriblandt Augustins Verker.

Andet Kapitel.

Throndhjems Stift i M. Hans Gaas's Dage 1549—1578.

---

1. Da Mester Thorbjørns Død blev bekjendt i Danmark, sees Kristian den tredie samme Aar at have anmodet Kapitlet i Throndhjem om „at udvælge en lærd Mand, som kan tjene til Superintendent"[1]). Men i Stiftet fandtes der nu ingen, som værdig kunde overtage et saadant Embede; der maatte sendes en Mand fra Danmark, og nu begynder den lange Række af danskfødte Biskopper, som lige til 1732 — altsaa gjennem næsten 200 Aar — kun en eneste Gang afbrydes ved en Nordmand, og det endda en Nordmand af en dansk Slægt.

Den 26de Mai 1549 udstedtes Kaldsbrev for Mag. Hans Gaas som Throndhjems Superintendent. Kannikerne, som intet Valg vidste at gjøre, havde henvendt til Danmarks Kantsler — Johan Friis til Hesselager — med Bøn om at vælge for dem,[2]) og rimeligviis havde denne henledet Kongens Opmærksomhed paa M. Hans.

Vi give her Bidrag til Norges, ikke til Danmarks Historie. Det er os derfor af liden Interesse at fortælle de Bedrifter, som Mag. Hans Gaas skal have udført i Grevens Feide som Prior i Svendborg, saameget mere som en anseet dansk Forfatter i den seneste Tid har gjort opmærksom paa, at de Beretninger derom, som i en ukritisk Tid skaffede Mag. Hans

[1]) Registr. 1,103. [2]) Dansk Mag. 6,302.

en Mindesteen paa Jægerspriis, hidrøre fra urene Kilder og neppe indeholde megen Sandhed.[1]) Vi anføre kun, at han stammede fra en dansk Adelsslægt, der dog var af de mindre fremtrædende, at han ved Udnævnelsen var Provst og Sogneprest til Frue Kirke i Svendborg, og endelig at han — hvad vi holde for det vigtigste — allerede i 1521 sees at have studeret i Wittenberg. Af den sidste Oplysning slutte vi tillige, at han, da han kom til Throndhjem, neppe har været under 50 Aar gammel.

2. Vi gaa dernæst over til at fremstille efter Tidsfølgen de om end spredte, dog interessante Træk, som ere os levnede af den geistlige Historie i M. Hans's lange Embedstid.

Først støde vi saaledes paa en Notits af 1551, der viser os, at Folket fremdeles har holdt fast ved adskillige af de gamle Helgendage, som skulde have været afskaffede ved Reformationen. Englændere, som havde faaet Lov til at fiske under Norge og hertil skulde have Hjelp af de indfødte, klagede nemlig over, at Fiskeriet hindredes ved de mange Festdage, som iagttoges i Norge. I den Anledning fik Kristoffer Galle — vi see heraf, at dette netop har gjældet Thrøndelagen — Paalæg om at forbyde Engelskmændenes Hjelpere at holde flere Festdage, end Danmarks Ordinants tilsagde[2]).

Høist interessant vilde det være, om vi kunde meddele nogen tilfredsstillende Oplysning om, i hvilken Udstrækning den Bibeloversættelse, som bærer Kristian den tredies Navn, og som væsentlig skyldes Sjellands Biskop Peder Plade, blev omdeelt i Stiftet. Men herom tie vore Kildeskrifter ganske. Vi vide, at Uddelingen begyndte i 1551, da enhver Kirke, som ifølge et Kongebrev havde betalt 2 Rdlr. i Bibelpenge, fik sit Exemplar; dette har dog visselig langt fra været alle Kirker, da vi vide, at i 1553 af Oslos og Hamars Stifters mange Kirker kun de 65 havde betalt disse Bibelpenge. Endnu i 1556 vare kun 96 — sex og niti — Bibler sendte op til hele Norge ifølge de Oplysninger, som C. J. Brandt meddeler i „Kirkehistoriske Samlinger" (II. 394 fgg.).

[1]) Paludan-Müller, Grevens Feide 1,435. [2]) N. Registr.

Ved sin Opreise for at tiltræde Embedet medbragte Mag. Hans Gaas den danske Ordinants af 1539 for at indføre den i sit Stift, men dens Indførelse viiste sig forbunden med store Vanskeligheder. Man henskjød sig nemlig til det i samme Ordinants — som vi ogsaa ovenfor have paapeget — udtalte kongelige Løfte, om at Norge skulde faa sin egen Kirke-Lov, og meente, at indtil dette Løfte indfriedes, maatte den gamle Kristenret fremdeles blive ved Magt. Dette foranledigede M. Hans til at gjøre sig bekjendt med denne Kristenret, men „da den var udskrevet paa gammel norske Maal, kunde han paa den Tid ikke læse med ret Forstand to Linjer af hende." Efter forgjeves at have søgt at faa en indfødt Nordmand til at oversætte Kristenretten, besluttede M. Hans nu selv at forsøge at tyde den og fik dertil Bistand af en „Lektor Anders paa Throndenes[1]).

I Fortalen til sin Oversættelse,[2]) hvoraf disse Oplysninger ere hentede, siger han da, at hans Mening ikke var den i alle Dele at overholde Kristenrettens Bestemmelser, f. Ex. Forbud mod at æde Dyr, som Ulve eller Hunde have bidt, før de vare overstænkede med Vievand „og andet mere, som jeg med Kjedsommelighed udskrev," men paa den anden Side fandt han „mange nyttige Ting iblandt." Det synes nu, som om den danske Ordinants og den gamle Kristenret have gjældet jevnsides, den sidste dog kun som en subsidiær Ret og det især i Spørgsmaal om Tiendevæsenet og andre geistlig-verdslige Forhold. I den ovennævnte Fortale omtaler nemlig ogsaa M. Hans Tienden — en Ydelse, som i denne Tid, da den gamle Ærbødighed for Geistligheden var svunden, i saa mange Deele af vort Land (maaskee især paa Agdesiden) afstedkom Uroligheder hos den gjenstridige Almue —, videre skildrer

[1]) Noget mere om denne „Lektor" vides ikke; naar han af Erlandsen opføres som Sognepræst paa Throndenes, er det vist urigtigt, thi, som ovenmeldt, laa Throndenes til Dekanatet, som nu var henlagt til Superintendentens Løn. Maaskee har han været M. Hans's Vicepastor eller Capellan paa Throndenes. [2]) Denne Fortale læses i danske Mag. 6. 313. Selve M. Hans's Oversættelse af Kristenretten er ogsaa trykt i Paus's Samling af gamle norske Love.

han Præstegjeldenes Vidtløftighed og Presternes vanskelige Stilling, og begrunder herved Nødvendigheden af en egen norsk Ordinants, som kunde gjøre Kristenretten overflødig.

I hvilket Aar denne Kristenret oversattes, er uvist, og ligesaalidt kjende vi nøiagtig Tiden for den næste Notits, som vi have at meddele, om vi end med Rimelighed kan sætte den til 1552.[1]) Denne Notits angaar Ansættelsen af en Lector theologiae, thi M. Hans fik rimeligviis i det nævnte Aar dette for hiin Tid vigtige Embede besat med en Kannik Cornelius, som tilforn synes at have været Forstander for Kannikernes Kommunitet. Han skulde have St. Thomæ Præbende og dertil 16 Daler om Aaret som Embedsløn. Denne Cornelius skal være død 1566 som Sogneprest til vor Frue Kirke.

3. Som sin Formand maatte ogsaa M. Hans i sit Embedes Interesse gjøre Reiser til Danmark, og den første af de Reiser, vi kjende til, foregik 1552. Thorbjørn Olafssøns Forestillinger om Nødvendigheden af Domkirkens Forbedring havde intet frugtet; denne herlige Kirke, som siden Reformationen ikke benyttedes til den egentlige Gudstjeneste, men kun til Kannikernes Korsang, var nu i saa ynkelig Stand, at naar der regnede eller sneede, kunde Folk ikke staa tørre i den, og, hvor Klokkerne hang, kunde ingen uden Livsfare gaa hen for at ringe. Saa reiste da Superintendenten til Kjøbenhavn, forsynet af Kapitlet med de da brugelige Gaver til en formaaende Mand, ogsaa dennegang til Danmarks Kantsler Johan Friis. Noget blev ogsaa udrettet, forsaavidtsom Kollektsamlinger fra Stiftets øvrige Kirker o. s. v. paabødes og virkelig kom istand, men til nogen kjendelig Forbedring af Bygningen var alt, hvad der gjordes, kun halve Foranstaltninger, og det blev derfor uden synderlig Frugt. Det af Biskoppen fremkaldte kongelige Paabud er dateret St. Margrete Dag 1552, ved denne Tid har Mag. Hans saaledes formodentlig været nede i Danmark.

Forøvrigt var det ikke alene Domkirken, om hvilken Bestemmelser udgik. Der fattedes paa samme Dag en heel

[1]) Fordi den i Kap. Bg. „No. 1“ staar i Nærheden af Sager fra den Tid. Dokumentet er ellers aftrykt i Danske Mag. 6, 301—302.

Række kongelige Forføininger angaaende geistlige Forhold i Stiftet, som vi naturligviis maa omtale, da de i flere Henseender ere oplysende. Superintendenten havde saaledes klaget deels over, at han ikke blev ordentlig skydset af Almuen, naar han skulde drage om paa Visitats i Stiftet, deels over at Folket ikke ordentlig indfandt sig i Kirkerne for der at belæres, naar han besøgte disse. — Dernæst havde Bispen forebragt Kongen, at der i Stiftet holdtes „mange Gilder," i hvilke skede „stor Uskikkelighed, Gud til Vanære og Undersaatterne til ondt Exempel;" herom forordnedes nu, at disse Gilder skulde forandres efter den Skik, som derpaa er gjort i Bergens Stift."[1]) — Videre see vi, at „Sognedegne" manglede ved mange Kirker i Stiftet, saa at Presten ingen Hjelp havde „til at synge, ringe Klokker og holde Kirken reen." For at hvert Prestegjeld skulde faa en saadan Kirkebetjent, fastsatte Kongen, at der overalt skulde af Kirkernes Gods udtages mindst et Spands Jord, som skulde bruges til Degneløn. Almuen kunde derhos, om den vilde, forøge Degnens Indkomst, men tvinges dertil skulde den ikke. — Prestegaardene vare i høi Grad forfaldne, navnlig fordi Almuen havde undladt at vedligeholde den Deel af Bygningerne, som det var dens Pligt at tage Vare paa; derfor skulde Kongens Lensmænd hvert tredie Aar lade undersøge, om Sognemændene opfyldte denne sin Skyldighed. Ligeledes skulde de Befalinger opfyldes, som Tid efter anden vare udgaaede, om at Kirkernes Gaarde bleve forsvarlig behandlede. — Endelig fik Kannikerne et fornyet Tilsagn om, at de skulde faa beholde alt, hvad dem medrette tilkom. Samtidig sees forøvrigt en Bestemmelse Kapitlerne vedkommende at være gjort af Kongen, som imidlertid angaar det hele Norge og ikke, som det foregaaende, særlig Throndhjems

[1]) Sammenhængen hermed kjendes ikke. Derimod see vi, at i 1553 et „St. Annæ Gilde" i Oslo var sekulariseret, idet de Eiendomme som dertil havde ligget, vare Gjenstand for Forlening. (Registr.) De faa og sparsomme Notitser, vi kjende om Gildevæsenet i Throndhjems Stift, findes samlede i Langes Klosterhistorie, 2 Udg. 197 fgg.

Stift. Det var nemlig et Forbud mod den Uskik, som havde indsneget sig, at, naar en Kannik var død, hans Præbender og Beneficier ofte toges i Besiddelse af de gjenlevende, uden at nogen ny Kannik optoges i Kapitlet. Saavidt man af Kongebrevet seer, er det Kongens Vilje, at han selv vil besætte de Pladse, som bleve ledige i Kapitlerne, og at Successionen ikke, som i den papistiske Tid, skal være overladt Prælaterne selv. — Endelig blev den Asylret, som Helgeseter Kloster (der forøvrigt nu, som ovenmeldt, for en Tid var Superintendentens Residents) i tidligere Dage havde besiddet, ved samme Leilighed fornyet. Denne Asylret bestod deri, at Manddrabere og tildeels andre Forbrydere kunde tage sin Tilflugt til Klosteret, indtil deres Sag var paadømt. [1])

4. Adspredte og sparsomme ere fremdeles de Træk til Stiftets kirkelige Historie, som vore Kilder give os for de følgende Aar. I 1553 udkom en kongelig Forordning mod Gjendøbere; den kan maaskee have været af praktisk Betydning i Bergen, som stod i en mere levende Forbindelse med Udlandet, men til Throndhjems Stift er det usandsynligt, at nogen af denne Sekt har forvildet sig. I 1554 see vi Biskoppen ivrende for at bringe Kapitelsgudstjenesten i Domkirken i bedre Orden. Han var i det hele misfornøiet med Kannikernes Forhold, især fordi de forsømte sin Korsang. Bispen samlede da alle de Lemmer af Kapitlet, han kunde faa fat paa, — det var dog kun ni — i Domkirkens Sakristi og foreholdt dem, at han var betænkt paa at klage over dem til Kongen, hvis deres Forhold ikke bedredes. Helst vilde han, at det hele Kollegium skulde flytte til Domkirken og have sit faste Ophold i Stiftsstaden, men dette stred baade mod gammel Skik og Kannikernes eget Ønske; det blev ved det gamle, at kun en Trediedeel ad Gangen forrettede

[1]) Samtlige de her meddeelte kongelige Bestemmelser erfares af Registranterne. Angaaende et Par af dem forekomme siden Stadfæstelse af Frederik den anden, saaledes gjentages i 1568 Resolutionen om Domkirkens Bygning og om Degnes Underholdning. Hvad forøvrigt Domkirken angaar, da læses i Danske Mag. 6te Bind et og andet derom, i sin Tid meddeelt af Biskop Harboe efter Kapitelsbogen „No. 1."

sin Tjeneste; de øvrige holdt sig udentvivl ved sine Prestegjeld paa Landet.[1])

I 1558, Kristian den tredies sidste Leveaar, finde vi flere Kongebreve, som synes at vidne om en vis Omsorg for Kirkens og Geistlighedens Tarv i Norge, og det maaskee endog, saavidt vi kunne slutte, saaledes, at Kongen af sig selv har henvendt sin Opmerksomhed i denne Retning. Lensmændene i samtlige Norges Hovedlene tilholdes saaledes at sørge for, at Presterne ikke mangle sin Underholdning, at Hospitaler og Skoler ikke lide Nød, at Kirkerne faa sit Gods tilbage, hvor noget er frakommet dem. Om Tienden i Oslo, Hamars og Throndhjems Stifter udgaa skjærpede Bestemmelser, og til Hans Gaas rettes særlig en Formaningsskrivelse (af 19de Marts 1558), hvori Kongen lader ham vide, at han har faaet høre, „at der i Throndhjems Stift skal findes stor Forsømmelse paa Religionen," og indskjærper ham nøie at tage vare paa Embedets Pligter.[2])

Ihvorvel vi neppe i denne Skrivelse til Biskoppen tro at burde see nogen Udtalelse af Misnøie med hans Embedsforhold, men snarere kunne see et Udtryk af Kristian den tredies Interesse for det kirkelige Væsen, er det nok tænkeligt, at Brevet har bidraget sit til, at Mag. Hans i samme Aar 1558 atter gjorde en Reise til Danmark i sit Embedes Ærender; Schøning antager ellers, at denne Ferd ogsaa skede i Domkirkens Anliggender og for at faa Ret paa forskjellige Tvistemaal, hvori Bispen var kommen med Lensherren Evert Bild, som i 1553 havde afløst den ovenfor omtalte Kristoffer Galle. Vi besidde endnu en Opskrift paa de Klagemaal, Biskoppen ved denne Leilighed forebragte Regjeringen,[3]) men der er ikke meget deraf, som det kan lønne Umagen at indtage i vor Fremstilling. Fremdeles er det nemlig den gamle evige Vise om Prester, som mangle Prestegaard, ikke faa Udferd o. s. v., Degne, som ikke have faaet Jord udlagt, Kranglerier om Tienden, (især den Fjerdepart deraf, som kaldtes Bondelodden), Klager over at et

[1]) Danske Mag. 6. 309 fgg. [2]) Registranten 2. 236 fgg. [3]) Danske Magasin 6. 322 fgg.

Laxevarp er frakommet Superintendentens Degne-Præbende osv. Hvad vi meest lægge Vegt paa af alle disse „Artikler" er, at der tales „de Danicis Bibliis", om at i Kannikernes Kommune-Huus skeer adskillig „Ufyrm", og at der finder „Misbrug" Sted i Lade Kirke. Disse Ting ere imidlertid kun løselig antydede, saa at Sammenhængen er uklar. Saameget synes dog at være rimeligt, at Kannik-Kommunitetet fremdeles bestod: uagtet der mellem nogle Optegnelser af Bifkop Hagerup fra forrige Aarhundrede findes angivet, at „1552 blev mensa communis og dessen procuratus afskaffet." [1]) Klagen over Kannikernes Forsømmelighed ved Kortjenesten gjentages; det heder endog, at de stundom vovede at sende en Skoledegn i sit Sted.

Med alle disse Forsøg har Biskoppen imidlertid lidet udrettet, thi Kongen blev i dette Aar syg i Kolding, hvor han døde 1ste Januar 1559. Heller ikke synes de Udsendinge, som ved de samme Tider vare sendte ned paa Kapitlets og Presteskabets Vegne, nemlig Mag. Kristoffer Henriksøn [2]) som Kannikernes og Hr. Kristoffer i Opdal som den øvrige Geistligheds Repræsentant, at have udrettet meget mere. De traf i Danmark sammen med Lensherren Evert Bild, og Kongen befalede denne at gjøre Alvor af Arbeidet i Domkirken, men nogen Frugt heraf kjendes ikke. [3]) Kannikerne havde ellers paa denne Tid faaet Paamindelse om den Kapitlerne paahvilende Pligt at holde Studenter ved Universiteterne; en kongelig Bestemmelse af 1558 paabød, at Throndhjems Kapitel skulde holde mindst to saadanne ude ad Gangen. I Anledning heraf forestiller Kapitlet Kongen, at det altid havde havt og fremdeles

[1]) Disse Optegnelser, tildeels benyttede af Lange til Klosterhistorien, findes mellem Schønings Samlinger paa det st. kgl. Bibl. i Kbhvn. og ere nu trykte i N. Magasin 1. 142 fgg. De angives at være uddragne af „en Decani Knud Pederssøns Bog", hvilket dog ikke synes meget rimeligt, da denne Dekanus, som fortalt, døde 1538. Siden var, som vi have gjort opmerksom paa, Degnedømmet forenet med Superintendent-Embedet. [2]) Denne Mag. Kristoffer var en Søn af Mag. Henrik Nilssøn (Gyldenløve). Han studerede 1549 i Rostock og skal siden blive nævnt igjen. [3]) Schøning Domk. Beskr. 330—31.

havde „nogle til Studium ved Kjøbenhavns Universitet og andensteds, som det underholdt," men beklager sig i sterke Udtryk over, at saadanne Studenter, naar de kom hjem, ikke fik Befordring, da „Sognekirkerne blive beskikkede i andre deres Hænder, som komme tilløbende." Dette er merkeligt, da der baade før og siden ofte forekommer Klager over, at der er altfor faa Kandidater til Prestekald. Man maa vel ellers i dette Tilfælde tænke paa, at Stiftet havde en dansk Bisp og en dansk Lensherre; ikke usandsynligt, at disse, der, uagtet Ordinantsen havde givet Menighederne Valgret, havde størst Indflydelse ved Presteembedernes Besættelse, have foretrukket „tilløbende" Landsmænd til de gode Kald, og at de omtalte indfødte Studenter liden Lyst have havt til Kapellanierne og de mindre indbringende og affidesliggende Sognekald, som danske Lykkesøgere havde vraget. I Kannikernes Skrivelse antydes ogsaa, at de til Præbenderne henlagte Sognekald allerede nu tildeels vare blevne disse fraskilte[1]).

Som vi vide, vare Helgeseter Klosterbygninger og den dertilhørende Bugaard overdragne Thorbjørn Olafssøn, da han blev Superintendent; hans Eftermand Mag. Hans havde hidtil ogsaa resideret paa Helgeseter. Men Evert Bild blev Bispens Uven, da han i 1558 reiste til Danmark for at tilkjendegive Kong Kristian, hvilke Brøst der fandtes i Stiftet, og hvorledes Lensherren i flere Henseender tilsidesatte Ordinantsen, idet han søgte egen Fordeel[2]). Evert Bild hevnede sig derved, at han hos den nye Konge klagede over, at han manglede en ordentlig Avlsgaard til sin Residents i Throndhjem, og gav tilkjende, at Helgeseter passende kunde blive ham udlagt som saadan. Kongen gik ind paa dette, og skjønt Mag. Hans i sin Tid havde faaet Klosteret overdraget for sin Embedstid, blev det ham nu frataget, ja Lensherren befalede ham endog at flytte ud med kun tre Dages Varsel, endskjønt den kongelige Resolution havde undt ham et Aars Henstand[3]). Saa lidet

[1]) Dette indholdsrige Brev af 1558 er nu trykt i Dipl. Norv. 4de Saml. 2det B. [2]) Saaledes fremstiller Mag. Hans hele Sagen. (Danske Mag. 6, 327). [3]) Registranten 1. 272. Danske Mag. 6, 326.

agtede i de Dage en Konge sin Faders Bestemmelser, og paa en saadan Maade turde Lensherren behandle en Biskop, der endog selv synes at have været adelig. Biskopen klagede til Kongen, men først 1568 blev der givet ham en Art Erstatning, og senere blev ogsaa denne gjort ham stridig[1]).

I 1563 møder os et ret betegnende Exempel paa, hvor lidet nøieseende man i den Tid maa have været med Hensyn til Presternes Liv. En Prest i Finmarken, Hr. Lauritz Vinter, havde nemlig begaaet Manddrab og var derfor bleven afsat fra sit Presteembede. Men da han havde forligt sig med den dræbte Mands Arvinger, drog han om til Bisperne i Throndhjem, Bergen og Stavanger og fik deres Anbefaling til at faa Prestekald igjen. Dette blev ogsaa bifaldt af Kongen, og Manden blev ikke alene atter Prest, men det endog i sit forrige Kald[2]).

5. Forholdet mellem Danmark og Sverige havde i mange Aar været spændt, og det kom i 1563 til en Ufred mellem Rigerne, hvori ogsaa Norge inddroges, den merkelige endnu altfor lidt bekjendte syvaarige Krig. Strax i Krigens første Aar fik det norske Presteskab Tidens Tryk at føle, thi under 7de Juni 1563 paalagdes det alle Prester og Kanniker i Riget at udgive i Krigsskat Halvparten af de faste Embedsindtægter; ogsaa af Kirkernes Gods skulde den halve Indkomst afholdes[3]).

Men det andet Aar — 1564 — blev for Throndhjems Stift Krigens mærkeligste. Thi efterat det halvsvenske Jæmteland i Februar samme Aar var erobret, drog Svenskens Anfører Claudius Collart (eller efter sit Fødeland ogsaa kaldet Gallus) samme Maaned over til Verdalen, og da den danske Lensherre Evert Bild fik Nys herom, indsluttede han sig paa Steenviksholm, som derpaa strax blev beleiret og i de første Dage af Marts ogsaa overgivet. Men endnu inden dette

[1]) Rimeligviis er det i den Anledning, at M. Hans 1559 lod sig af Kannikerne meddele et Vidnesbyrd om sit Embedsforhold. Af hans ovenciterede Brev i D. Mag. synes ogsaa at fremgaa, at han omgikkes med den Plan at nedlægge sit Embede. [2]) Registranten 1. 368. [3]) Sammesteds 1. 380.

var skeet, havde allerede Udsendinge fra Throndhjems Borgerskab og Domkapitel indfundet sig med Bøn om Fred og med den Erklæring, „at de vilde gjerne undergaa Sveriges Krone“. Kapitlets Fuldmægtige opregnes i den interessante samtidige Dagbog, som her er vor Hovedkilde, men saa uforstaaelig, at det bliver umuligt med Sikkerhed at faa Navnene ud; men efter min Mening bliver det dog rimeligt, at Mag. Henrik Nilssøn (Gyldenløve) har været en af dem[1]). Den 9de Marts gjorde nu Throndhjems Øvrighed sin Ed til Kong Erik af Sverige; kun Mag. Hans Gaas undskyldte sig standhaftig. Han havde, sagde han, i 1542 svoret Kong Frederik, da denne endnu kun var 8 Aar gammel, sin Troskabseed, derfor kunde han ikke sværge til nogen anden. Bispen blev derfor nogle Dage efter ført fangen til Slottet (Steenviksholm) tilligemed sin Søn Kjeld, „som blev tagen af Skolen,“ hvor han dengang var Rektor. Claudius Gallus forlangte 2000 Dalers Brandskat af Biskopen.

Et ikke umerkeligt Træk af Claudius's Forhold i den korte Tid, som Throndhjem dennesinde (for første Gang) var under svensk Herredømme, er, at han lod en Kannik Sigvard Simonssøn anmode om at holde græske og hebraiske Forelæsninger for Skoleungdommen; man har endnu dennes latinske Kundgjørelse om hiin Underviisnings Begyndelse. I det hele synes det, som om man i Throndhjem har meent, at Forbindelsen med Sverige skulde blive vedvarende; Claudius lod Folk udskrive til svensk Krigstjeneste, lovede Byens Borgere Forsyning af Korn og andre Levnetsmidler fra Sverige, og den Fortælling var i Omløb, at Kong Frederik endog var fordreven fra Danmark[2]). Da denne sidstnævnte fik disse for ham sørgelige norske Tidender at høre, lod han derfor sende Tropper

[1]) Norske Magasin 1. 172 fgg. findes denne skjønne Dagbog aftrykt. Pag. 174 opregnes Fuldmægtigerne, mellem hvem en „Nils søn“; i ham seer jeg Mag Henrik og det saameget mere, naar jeg sammenholder hermed Slutningsnotitsen Pag 177, hvor Mag. Henrik og hans Søn Mag. Kristoffer nævnes som den danske Konges Fiender. [2]) Den sidste Notits se N. Registrant 1. 400.

op under Anførsel af Herlof Skave, (som siden i flere Aar blev Lensherre) og den gamle fra Erkebiskop Olafs Tider bekjendte Kristoffer Throndssøn Rostung. Dog inden disse vare komne op til det Nordenfjeldske, var allerede Steenviksholms Slot, der var let at erobre, men ogsaa let at tabe, gjenvundet af Evert Bild, og Svenskens Herredømme fik saaledes en hastig Ende; den 26de Mai aflagde Geistligheden og Borgerskabet paany Troskabseed til Kong Frederik, som den „rette Arveherre." Under 11te Juni kunde saaledes Kongens Befaling udgaa til Lagmændene om til førstkommende Olafsdag at indstevne for sig i Bergen de „Klerke" og „Kjøbstadsmænd" i Throndhjem, som havde viist sig Kongen af Danmark utroe, og som nu ogsaa beskyldes for at have „omdraget i Lenene til Bønderne og tinget med dem, at de skulde falde fra." I et følgende Kongebrev af 9de Juli nævnes særlig Mag. Kristoffer (Henrik Nilssøn Gyldenløves Søn) som skyldig i Frafaldet. Imidlertid blev Sagen mod de frafaldne Kanniker og Borgere ikke saa snart foretagen, som oprindelig bestemt, thi som vi erfare, bestemte Kongen den 20de August 1565 efter Ansøgning fra Vedkommende, at denne Sag indtil videre skulde henstaa. Maaske er den hermed ganske bortfaldt. I det hele har man neppe vovet at gaa strengt frem mod Nordmændene i disse farlige Tider; vi see bl. A. ogsaa, at Bønderne i Søndmøre og Romsdal, der havde viist Opsætsighed, bleve meget forsigtig behandlede [1]).

Ogsaa i Nordlandene var Geistligheden falden fra. Af et nu vistnok tabt Brev til Herlof Skave fra Hans Gaas, som dengang opholdt sig i Nordland, synes at fremgaa, at den nævnte Mag. Kristoffer Henrikssøn paa den Tid just har været i Nordland. Hans Gaas siger, at Mag. Kristoffer og Mag. Elling „vare de første, som gik de Svenske tilhaande paa Helgeland og fraraadede Almuen i Nordland at staa de Svenske imod [2])." Ogsaa flere Prester, Fogder og andre i

[1]) Alle Efterretninger om Kongens Forhold mod de frafaldne ere hentede fra Registranten. [2]) Disse Uddrag af Hans Gaas's Brev har jeg fundet blandt Schönings Samlinger i Kjøbenhavn. Den

Nordland havde gaaet over til de Svenske, da de fra Throndhjem havde gjort et Tog derop, men her som hist varede det ikke længe, førend det danske Herredømme igjen oprettedes[1]).

I den Redebonhed, hvormed et, som det lader til, ikke ringe Parti sluttede sig til den i det Nordenfjeldske indrykkende svenske Krigshær, kan man udentvivl med Grund see et Tegn til en dybt følt Misfornøielse med Norges daværende Stilling ligeoverfor Danmark og med de danske Magthavere i vort Land. For os stiller det sig ogsaa som noget merkeligt, at Prester og Kanniker, i hvilke man vel tør see nogle af Landets meest oplyste Mænd, vare mellem dem, som først vare rede til at falde fra, og som ogsaa stræbte at bevæge Almuen til det samme. Thi hos disse maa man dog antage, at baade Mindet om Norges gamle Uafhængighed endnu levede, og at derhos ikke Omtanke fattedes for de Fordele, Riget kunde have at haabe af en Forbindelse med Sverige. At det sidste Rige var et protestantisk, saa at mulige Venner af den papistiske Religion intet kunde vinde ved en Tilslutning dertil, synes ogsaa at maatte vidne fordeelagtigt om Reenheden af Frafaldspartiets Hensigter. Og at ogsaa i andre Egne af vort Fædreland en lignende Aand rørte sig, fremgaaer af det, som vi vide f. Ex. om Kristoffer Throndssøn Rostungs Søn, Enno Brandrøk, som nogle Aar efter gav sig i Kong Eriks Tjeneste, og om de øvrige temmelig høitstaaende Misfornøiede paa Vestlandet[2]).

For nærværende Fremstillings Øiemed har selve Krigen herefter kun lidet merkeligt. Geistlighedens haarde Krigsskat vedbliver; Jæmteland er fremdeles besat af Svensken, ja dets Indbyggere stilles ligefrem i Klasse med Fienden. Ogsaa Herjedalen besættes, og der omtales, at en Prest derfra blev fordreven af de Svenske. Throndhjems By rammes under Krigs-

nævnte Mag. Elling (Pedersson) var Sognepræst til Rødøen, havde i mangfoldige Aar været Kannik i Throndhjem og i sin Tid studeret i Rostock. Han mistede ifølge Gaas's Brev sit Prestembede paa Grund af sit Frafald, men klagede siden for Kongen derover. Døde 1580. See videre ogsaa N. Regist. 1. 531.

[1]) See Norske Magasin 1. 58 fgg. [2]) Cfr. J. C. Berg om Landværnet Pag. 312. fgg. samt Thaarups Magasin 2, 216.

aarene (1565) af en frygtelig Pest, i hvilken det endog heder, „at Størsteparten af Borgerne bortdøde"[1]).

Af andre samtidige Begivenheder skulle vi udhæve et Par. I 1566 blev den nye Lensherre, Herlof Skave, forlenet med Kommunitets-Godset i Throndhjem, et Beviis paa, at nu Kannikernes fælles Huusholdning ganske var bortfalden. Ogsaa andre Indskrækninger i Kapitelsherlighederne omtales ved den Tid; saaledes tog man i samme Aar et Præbende bort for dermed at lønne Lensherrens Skriver paa Throndhjems Gaard; allerede 1560 var noget lignende skeet, idet Lensherren paa Bergenhuus, Erik Rosenkrands, fik Lov til at inddrage noget til Kapitlet henhørende Gods, som var skjænket af hans Familie. Fra 1568 møder os et ret interessant Træk med Hensyn til Besættelsesmaaden af Prestekald. Vi faa nemlig vide, at det længe havde været Skik, at de, som beskikkedes til Prester i Throndhjems Stift, pleiede at hente Kollats (Stadfestelse af Menighedens Valg) ikke hos Lensherren i Throndhjem men hos Lensherren paa Bergenhuus, hvilken altsaa har været anseet som en Slags nordenfjeldsk Statholder[2]). Men dette Forhold havde viist sig høist uheldigt, „da en Part var et halvt Aar og en Part længere paa Reisen," saa at Sognefolk ofte i lange Tider maatte undvære Gudstjeneste. Derfor blev ved det angivne Aar dette Forhold forandret, og Lensherren paa Throndhjems Gaard bemyndiget til at udstede Kollatsen. 1568 var ogsaa et heldigt Aar for Throndhjems Latinskole, thi det blev da bestemt, at 12 fattige og lovende Disciple af Skolen skulde underholdes paa Throndhjems Gaard. For Lærerne var der allerede i 1559 gjort noget; Rektor havde faaet Thingvolds, Hørerne Veøs Prestetiende. Endelig maa vi ikke forglemme, at der for den dansk-norske Kirke i 1569 udgik en vig-

[1]) N. Registr. 1. 522. [2]) Bergen ansaaes overhoved paa den Tid for Norges vigtigste Stad. Jeg har i det danske Geheimearkiv seet et Brev fra Syvaarskrigens Tid (fra Kong Frederik til Kong Sigismund den 2den af Polen), hvori Bergen kaldes „regni Norvegiae metropolis." Ved Frederik den andens Kroning, som forrettedes af Lunds Biskop, var ogsaa Bergens Biskop efter Indkaldelse tilstede.

tig Lovbestemmelse, nemlig de 25 saakaldte Fremmed-Artikler, et kort Begreb af Statskirkens vigtigste Læresætninger, udarbeidet, som man mener, af Kjøbenhavneruniversitetets største Prydelse paa den Tid, Dr. Nils Hemmingsson[1]).

I 1568 var, efterat Johan den tredie paa en saa voldsom Maade havde opsvunget sig paa Sveriges Throne, Underhandlinger indledede om Fred mellem Rigerne, og Kong Frederik var i dette Aar saa vis paa, at Fiendtlighederne skulde standse, at han endog tilmeldte sine Befalingsmænd, at dette kunde ansees for en given Sag. Dog blev Freden atter brudt, og først i 1570 fik man Ende paa Fiendtlighederne ved den bekjendte Fredsslutning i Stettin. Blandt dennes mange Artikler er der en, som særlig vedkommer os her, nemlig Sveriges Indrømmelse, at ogsaa den geistlige Jurisdiktion over Jæmteland skulde overgaa til Norge.

Vi have allerede i foregaaende Kapitel omtalt, at dette Landskab hidtil havde hørt under Erkebiskopen af Upsal, at det havde modtaget sin Reformation fra Sverige af, og at det i det hele havde befundet sig i en merkelig Stilling som halv norsk, halv svensk. Nu forenedes det vel ganske med Norge, men det nøie Samkvem med Sverige havde varet forlænge, til at det i den Tid, som forløb, inden det ved Brømsebro-Freden for bestandig skiltes fra os, kunde fuldstændigt sammensmeltes med Norge. Imidlertid viiste den danske Regjering, som vi siden skulle see, ingenlunde Uvirksomhed i dette Punkt. Som et Beviis paa, at man i de Tider ansaa Jæmteland som et fra det egentlige Norge adskilt Landskab, kan ogsaa anføres, at i en Beskrivelse over Namdalen af 1592 heder det, at Sulleaaen „skiller Norge fra Jæmteland"[2]).

6. Af de Vink, vore Kilder give os til Oplysning om Sædelighedstilstanden i Norge i Mag. Hans's senere Leveaar, fremhæve vi især, at Manddrab i et Kongebrev af 1571 angives

[1]) Om disse Artikler, see L. Helveg: Danske Kirkehistorie eft. Ref. 1. 185 (2den Udg.). [2]) Norske Videnskabss. Skrifter i 19de Aarh. 1. 141. See om Jæmtelands Forhold paa den Tid Danske Mag. 6. 225 flg.

hyppig at have fundet Sted, samt at Agtelsen for Egteskabets Hellighed efter flere Spor at dømme maa have været paafaldende ringe. Om det sidste Beviis paa den store Fordærvelse, der udmerker Reformationsaarhundredet, har man et vigtigt Kongebrev af 1574, hvori der klages over, „at naar en Ægtemand eller Hustru bliver blind eller belastet med nogen Sygdom, da nøde Slægt og Venner dem til at skilles fra hverandre, og det en Part af den Aarsag, at deres Gods kan blive dem skiftet imellem, og Slægten siden kan forvende dem (sig) Godset til[1])." Vel antyder Kongebrevet ikke, i hvilke af Rigets Landsdele dette Uvæsen har været meest udbredt, men at det maaske endog i Særdeleshed har ytret sig i Throndhjems Stift, kan sluttes deraf, at Mag. Hans Gaas nogle Aar iforveien havde „ladet udgaa en Bog om Egteskab." Denne „Bog" har baade af Worm og Nyerup været antaget for et trykt Skrift, uden at dog nogen have kunnet paavise „hvor og naar" den er udkommet. Efter min Mening har den aldrig været til uden i Haandskrift. Ingen Literator har seet den, og dertil kommer, at den nævnes imellem de „Skrifter", som M. Hans og Lagmanden paa Stegen i Nordlandene, Jens Pederssøn, havde „ladet udgaa imod hinanden." Jens Pederssøns Skrifter kjender Literærhistorien intet til, og derfor er det vel rimeligt, at ogsaa M. Hans's Traktat om Egteskab kun har været omspredt i Afskrifter. Denne Lagmand i Nordlandene, Jens Pederssøn Skriver, — ansat ved Kongebrev af 4de Mai 1564 — har, som det synes, været en ryggesløs og forargelig Mand, og navnlig har hans Forhold som Egtemand rimeligviis været misligt, siden Biskopen rettede et Skrift mod ham „om Egteskab." Lagmanden har, som vi høre, taget til Gjenmæle, og, som det heder, „optegnede Bispen og han hverandres Laster og Vildfarelser." Sagen tog tilsidst den Vending, at begge Parter bleve indstevnede for Kongen og nogle af Rigets (Danmarks) Raad. Begge mødte nede i Danmark, og Enden blev, at Mag. Hans's Skrift erklæredes at stemme overeens med Kirkeordinantsen

[1]) N. Registr. 2. 133.

af 1539[1]). — At Agtelsen for Egteskabet i det Stift, som vi her omhandle, ogsaa de følgende Tider har været merkelig ringe, er der vistnok megen Grund til at tro. Vi ville derfor her — med Brud paa vor Fremstillings annalistiske Methode — nævne et ikke umerkeligt Exempel herpaa fra det 17de Aarhundrede. I 1643 var der i Rødøens Prestegjeld paa Helgeland en gammel Mand, Peder Thorssøn, hvis Hustru levede, men i femten Aar havde været sengeliggende. Imidlertid besov den gamle sin Fosterdatter og avlede et Barn med hende, hvorfor han da ogsaa udstod Kirkens Disciplin. Men, „for at Manden paa sin krykkegaaende Alderdom kunde have nogen Hjelp," ansøgte han ikke destomindre om, uagtet Konen var ilive, at maatte egte Fosterdatteren, og det var Sognepresten, som indsendte Ansøgningen til Kapitlet, som da naturligviis afviiste den. Og denne Sogneprest — Hr. Maurits Rask — synes iøvrigt at have været en flink Mand, at slutte af hans ikke uvigtige Optegnelser om sin Samtid, hvilke læses i Norske Samlingers (Oktavrækken) 2det Bind[2]).

7. Med Hensyn til Skolevæsenets og Studeringernes Forhold i Stiftet i Mag. Hans's sidste Leveaar, kan bemerkes, at der i 1573 udgik Befaling til Lensherren at antage sig Opførelsen af en ny Bygning for Throndhjems Latinskole. Og i 1578 bestemmer Kongen, at „da ingen Skoler findes funderede i Jæmteland," skal Biskopen i Throndhjem lade en saadan indrette paa Vesterhuus sammesteds, til hvilken adskilligt Jordegods skulde henlægges[3]). Endelig kunne vi som et næsten enestaaende Modstykke til de almindelige Klager over Presteskabets Uvidenhed og Raahed fremhæve et Exempel paa en lærd Prest paa Helgeland, nemlig Hr. Nils Jørgenssøn paa Alstahaug. Som man af en Dedikation i et af hans Skrifter kan see, var han født i Svendborg, altsaa Mag. Hans Gaas's Byesbarn. 1570 forekommer han som Sognepresт til Alstahaug, og 1574 søgte han tre Aars Tjenestefrihed for at reise

[1]) Danske Magasin, ældste Række 6. 331. Suhms gl. Saml. 2. 2. 103.
[2]) Den forunderlige Ansøgning findes i Kapitelsbogen „No. 2".
[3]) Registr. 2. 289.

udenlands og studere[1]). Vi bemerke med det samme, at enkelte lignende Bevilgninger af længere Tjenestefrihed for Prester til Studiereiser ogsaa forekomme paa denne Tid; Hr. Nils er dog det eneste Exempel fra Throndhjems Stift. Men, som venteligt kunde være, han kom ei mere til Norge, thi 1576 finde vi ham som Sognepræst i Malmø. I Forfatterlexikonnet opregnes hans for de Dage talrige gudelige Skrifter, i hvis Fortaler flere værdifulde kulturhistoriske Notitser ere nedlagte.

Naar vi dernæst minde om, at Throndhjems Domkirke i 1578 blev bestemt til herefter at skulle tjene til Sognekirke, og (maaskee til Overflod) oplyse, at Sognepresten til Melhuus i 1577 fik en Kongetiende som Erstatning for det Tab, som Gjesters idelige Indryk i hans lige i Alfarveien liggende Prestegaard forvoldte, tro vi ovenfor at have samlet de vigtigste Oplysninger, som Tiden har levnet om Mag. Hans's Tid i Throndhjem.

8. Han var nu sterkt tilaars. Ved sin Ansættelse maa han have været omkring de femti, altsaa nu henimod otti Aar. Der blev derfor nu efter hans egen Begjering[2]) besluttet at give ham en Medhjelper, som efter hans Død skulde følge ham i Embedet. Kongen lod, som oftere ved lignende Befordringsspørgsmaal, Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet bringe en Mand i Forslag til en saadan Suffragan-Post. I Konsistoriet faldt de fleste Stemmer paa en Mag. Hans Mogenssøn; forøvrigt var der ogsaa Tale om en Prest i Kjøbenhavn Olaus Theophili, „der havde et sterkere Maal, end Mag. Hans Mogenssøn," og om den senere Biskop i Bergen, M. Anders Foss, til hvis Fordeel det anførtes, at han var yngre og kraftigere, medens Mag. Hans Mogenssøn allerede var temmelig gammel, saa at man frygtede for, at hans Virksomhed oppe i Norge ei skulde blive af lang Varighed, og saaledes Embedet efter faa Aars Forløb atter blive ledigt[3]). Kongen udvalgte alligevel blandt de foreslaaede den oftnævnte Hans Mogenssøn, som ved den Tid synes at have været Professor, og maaskee tillige

[1]) Registr. 2. 37. [2]) Sammesteds 2. 295. [3]) Professorernes Indstilling omtales i Danske Magasin 6. 334.

Prest, og under 28de August 1578 fik Meddelelse, om at han var kaldet til Mag. Hans Gaas's Medhjælper og Sukcessor. Den 9de Oktober havde Hans Mogensøn aflagt Kongen sin Ed og var formodentlig allerede viet til Biskop, hvorhos der ved Kongebrev af denne Datum tilstodes ham som Lønning, saalænge den gamle Biskop endnu levede, en Daler af hver Kirke i Throndhjems Stift.

Dog ved den Tid behøvedes ikke længer at tages Hensyn til Mag. Hans Gaas, thi han var, hvad man endnu ei vidste i Danmark, allerede død den 17de September 1578. Hvad vi ovenfor have samlet om ham, vil, som vi mene, i det hele vidne til hans Fordeel og gjøre det Indtryk, at han har været en nidkjær Embedsmand. Navnlig tro vi at burde fremhæve det udentvivl hæderlige Oppositionsforhold, som han, skjøndt en dansk Mand og af adelig Byrd, ved flere Leiligheder har indtaget til de af Oldenborgerne opsendte Lensmænd i Thrøndelagen. Vi have allerede omtalt de Ubehageligheder, som Evert Bild til Ravnholt forvoldte Hans Gaas, visselig kun fordi denne vilde samvittighedsfuldt holde over sin Embedspligt. I et maaskee lignende Forhold synes Biskopen ogsaa at have staaet til den berygtede Ludvig Munk til Nørlund, senere Norges anden Statholder, da denne (første Gang) var Lensmand i Thrøndelagen (1571—77). Det var nemlig denne Magthaver, som i 1574 fik 5 Bønder af Gauldalen dømte og virkelig henrettede som „Landraademænd", fordi de havde reist til Kjøbenhavn for at klage til Kongen paa Almuens Vegne. Om den Sorg, som hiint oprørende Justitsmord voldte den gamle Biskop, har et samtidigt Skrift [1]) opbevaret et skjønt Vidnesbyrd. Dommens Uretfærdighed blev nemlig oplyst, og de henrettedes Efterladte fik Opreisning ved en ny Dom, afsagt i Thronhjem 15de Septbr. 1578. De uskyldige Bønder, hvis Legemer i fire Aar havde ligget paa Steile ved Throndhjem, fik da en ordentlig Begravelse, og da den gamle Biskop, som nu laa paa sit Dødsleie, hørte Klokkerne ringe ved Böndernes Jordfæstelse, spurgte han, hvad Ringningen skulde betyde. Da han fik Aarsagen at

[1]) Den „norske So".

vide, takkede han Gud og sagde: „Herre, nu lade Du din Tjener fare i Fred, nu er mit Hjertes Begjering opfyldt," hvorpaa han „døde under sine Tjeneres Hænder, medens man endnu ringede." Vi have hørt, at hans Død indfaldt den 17de September 1578, altsaa to Dage efter at Opreisningsdommen var falden; Beretningen bliver altsaa ganske sandsynlig [1]).

Om Biskopens Familieforhold fatte vi os i Korthed. Hans første Hustru skal have været Maria, Datter af Hans Bagge (som 1529 var forlenet med Gauldalen) og Birgitta Hartgenger. Siden skal han have været gift med en Benedikta Mortensdatter, rimeligviis en dansk Kvinde, hvorimod Maria Bagge har været norsk. Blandt hans Børn nævne vi Mag. Kjeld Gaas, (som før omtalt, i sin Tid Rektor i Throndhjem) og Datteren Birgitte, gift med Ingebrigt Olafssøn til Dalshammer i Jæmteland (Søn af Norges sidste Erkebiskop.) En Søn, Olaf Gaas, adledes (eller fik snarere sit Adelsskab fornyet) 1560, hans Linje uddøde i Danmark 1677. Forøvrigt finde vi Spor til, at Biskopens Slægt ogsaa i Norge holdt sig til imod Enden af det 17de Aarhundrede; en Klaus Hanssøn Gaas var nemlig da Sogneprest til Ulfsteen paa Søndmøre [2]).

[1]) Om Gauldølernes Sag, see Norske Samlinger (8vo) 2. 31 flgg. [2]) Disse personalhistoriske Notitser ere tagne af Danske Mag. 6. 316. Norske Saml. (4to) I. 76, 429, Strøm om Søndmøre 2. 235 samt endelig af J. L. Rohmanns „Bemerkninger om Hans Gaas" i det fynske Tidsskrift „For Literatur og Kritik", 3die B., Odense 1845. Naar denne Afhandling aldrig ovenfor citeres, da kommer det deraf, at jeg overalt har gaaet til Kilderne og derfor kunnet undvære Hr. Rohmanns „Bemerkninger", der ingensinde levere noget nyt, men derimod ofte misforstaa gammelt.

Tredie Kapitel.

Mag. Hans Mogenssøn. 1578—1595.

---

1. Hvorledes denne Mand allerede i Mag. Hans Gaas's levende Live var beskikket til hans Eftermand, have vi allerede seet. Inden vi gaa over til at fremstille Stiftets Historie i hans Embedstid, skulle vi meddele de faa Oplysninger, som haves om hans tidligere Liv.

Han angives at være født i Kjøbenhavn 1525. Efter at have studeret ved sin Fødebys Universitet, drog han udenlands og besøgte ikke alene, som saamange Samtidige, Tydsklands Høiskoler, men opholdt sig ogsaa længe i Frankrige[1]). Dette Ophold i Frankrige har maaskee havt en blivende Indflydelse paa Mandens Interesse; vi have nemlig endnu et Haandskrift af ham, indeholdende en Oversættelse af den berømte Philip de Comines's Memoirer om Ludvig den ellefte og Karl den ottende, hvilket vi nævne, fordi det i Sandhed er en Sjeldenhed at see en dansk Geistlig i hine Dage beskjeftiget med Studiet af Frankriges politiske Historie[2].) 1558 blev Hans Mogensson Magister og samme Aar Professor i Kjøbenhavn. Det er uvist, om han endnu var i denne Stilling, da han kaldtes til Throndhjem; man har Spor til, at han i Mellemtiden har været i geistlig Virksomhed i Skaane.

2. Gaa vi nu over til denne Stiftets tredie Superintendents Virketid i Throndhjem, maa vi først minde om, at det var i 1580, at Frederik den anden lod Konkordieformelen, som var sendt ham fra Tydskland, forbyde i sine

[1]) Danske Mag. 6. 333 efter Optegnelser af Lyschander. [2]) Haandskriftet findes i Stockholm. (Molbech, Hist. Tidsskrift 4. 133.) N. M. Petersen (Bidrag til Danske Literaturh. 3die B.) har foreslaaet, at Oversættelsen som et Sprogmonument idetmindste deelviis burde udgives.

Lande og Riger. Den 24de Juli 1580 udgik Skrivelse til samtlige Bisper om at paasee, at Presteskabet og andre skulde — under Livsstraf — afholde sig fra denne Bogs Læsning[1]). I Throndhjems Stift var dog visselig her intet Forbud nødvendigt. Sandsynligviis vare faa eller ingen deroppe vidende om et sligt Verks Tilværelse. Bergen er det eneste Sted i Norge, hvor man har Efterretninger om Stridigheder angaaende Konkordiebogen. Ved samme Leilighed mærke vi os et andet Kongebud, sigtende til Overholdelsen af den dogmatiske Uniformitet, nemlig Forbud af 1591 „mod at opvække nye Disputatser i Religionssager" [2]). Ogsaa dette Forbud var vistnok temmelig overflødigt i Norge.

3. Som ovenfor omtalt, var Jæmteland ved Stettinerfreden ogsaa i geistlig Henseende kommen under Norge, og vi have allerede berettet, hvorledes Kongen i 1578 havde ladet en Skole anlægge sammesteds. 1585 skede atter en Foranstaltning vedkommende denne Provins. Regjeringen var nemlig bleven opmærksom paa, at Almuen der ikke udøvede sin Kaldsret overeensstemmende med Ordinantsen, „men stundom efter eget Tykke dermed fremfarer og dertil kalder, hvilken sig først haver foregivet." Ved Kongebrev af 24de Oktober 1585[3]) indskjerpedes nu ei alene Ordinantsens almindelige Regler for Prestekaldelsen, men det bestemtes derhos, at til Prest i Jæmteland kun maatte tages en af Kongens „egne indfødte Undersaaner," med andre Ord ingen Svenske, og rimeligviis ikke engang nogen fød Jæmtlænding. I det mindste vide vi, at i Begyndelsen af næste Aarhundrede maatte en Prestesøn fra Jæmteland, Mogens Blix, siden Sogneprest til Throndhjems Domkirke, takke Kantsleren Kristian Friis's Mellemkomst for den ham tilstaaede særdeles Gunst at blive Kapellan hos sin Fader[4]).

4. Den samme Kristian Friis til Borreby, som vi

[1]) L. Helveg: Danske Kirkes Hist. eft. Ref. (2den Udg.) 1. 216.
[2]) Schönings Optegnelser. [3]) N. Registr. (endnu utrykt). [4]) Blix's Brev til Friis af 1612 i den saakaldte „Bøllingske Brevsamling" paa det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn.

nu tilfældigviis have kommet til at nævne i hans senere Egenskab af Kantsler i Danmark, var ved denne Tid (1583—1589) Lensmand over Throndhjem, og, efter som vi have Grund til at slutte, tog han sig allerede dengang med Iver ogsaa af de geistlige Forhold inden sin Virkekreds. I 1586 havde han saaledes sendt en Indberetning til Kongen om Misligheder i det kirkelige Væsen. „Det gik udi Stiftet uskikkeligen og utilbørligen til med Gudstjenesten i nogle af Landdistrikterne. Bønderne i Annexerne fange sjelden Prediken og Guds Ord at høre, med mindre de nogle Mile vilde reise til Kirken, uanseet de saavelsom de andre hos Hovedkirken rigelig udgive sin rette og tilbørlige Presterente og Rettighed"[1]. En Følge heraf var, at der under 24de December 1586 udgik en kongelig Befaling til Kristian Friis, Superintendenten Mag. Hans Mogenssøn, Domkirkens Sogneprest Mag. Hans Sjurssøn[2]) og Kanniken Hr. Jens Anderssøn, at de „skulde med det første begive sig ud i Stiftet, granske og forfare der om al Leilighed, og hvor slig utilbørlig Handel og Forsømmelse findes, forordne, at eet Gjeld gjøres til to eller, om den Leilighed ikke kan være, paalægge Presterne flere Kapellaner at holde." Ligeledes paalagde det samme Kommissorium de nævnte Mænd at raade Bod „paa den store Uskikkelighed med Betlere, som fra et Sted til et andet omløbe."

Mange vare de Misligheder, som kom frem for Lyset ved den først i 1588 tilendebragte Visitationsreise, som de fire Mænd nu foretoge. I mange Prestegjeld, hvis Kirker laa langt fra hinanden, og hvor der altid pleiede at være Kapellan, havde den Uskik faaet Hævd, at de to Prester istedetfor at forrette hver i sin Kirke, begge for Mageligheds Skyld forrettede i den samme, i det den ene prædikede, den anden sang for Alteret,

[1]) Kongebrevet, af hvis Intimation dette Hovedindhold af Friis's Beretning er uddraget, er trykt i N. Vidensk. Selsk. Skrifter i 19de Aarhundrede 1. 363. [2]) Til de hos Erlandsen (Pag. 38) forekommende Oplysninger om denne Mand, føies, hvad hidtil vistnok har været ubekjendt, at han var gift med en Datter af den tidligere omtalte merkelige adelige Kannik Mag. Henrik Nilssøn (Gyldenløve).

I visse Kirker var der saaledes Tjeneste meget hyppig, i andre kun to eller tre Gange om Aaret. Paa sine Steder vare ogsaa flere Smaakirker beliggende saa ganske nær ved en Hovedkirke, at de kunde være overflødige, men det var dog sædvanligt, at hvert Aar skulde holdes een eller to Gange Prædiken i slige unødvendige Kapeller, „og da gjorde Bønderne et almindeligt Gjestebud, saa at de med al Rette kunde kaldes Ølkirker"[1]). Som en Følge af den Lunkenhed, hvormed Ordet forkyndtes, have Kommissarierne naturligviis at klage over, at Folket er uvidende. „Iblandt fattige Fanger, som paa Livet skulde straffes, er fundet mange aldrende Folk, som intet eller saare lidet vidste af Gud og sin Saligheds Sag, som klagede, at de al sin Livs Tid neppeligen havde hørt tyve eller tredive Prædikener". Og dog er der ogsaa enkelte Træk i denne Indberetning af de fire Mænd, som vidne fordeelagtig om Almuen. „Jeg har, siger Kristian Friis, forfaret at Bønderne skyede de Gaarde at feste, som laa ved et Annex langt fra Hovedkirken." Ligeledes erfare vi, at Bønderne i Annexerne gjerne vilde formaa Kapellanerne til hyppigere at besøge dem, og lovede disse 4 til 6 Skilling aarlig af hver Mand, om de vilde gjøre dette, men Sognepresterne hindrede det, for at det ei skulde blive til Formindskelse i deres Indkomster.

For saavidt muligt at raade Bod paa Mislighederne forordnede Kommissarierne, at Sognepresten og Kapellanen (i

[1]) Formodentlig have disse Smaakirker fordetmeste været saakaldte Lovekirker og vistnok endog af Overtroen været anseede for særdeles hellige. Man erindre som Sidestykker den bekjendte St. Thomaskirke paa Filefjeld, som sløifedes 1807, Vattenaas Kirke i Sigdal, Røldals Kirke o. fl. I nogle af de sidstnævnte fortsattes de middelalderlige Kirkelystigheder lige ind i vort Aarhundrede. — Som et Exempel, der viser, i hvilken Udstrækning Nedlæggelsen af Annexkirker gik for sig, kan oplyses, at Verdalen, som nu kun har tre Kirker, før Reformatsens Tid havde otte. Ogsaa andensteds, navnlig i Oslo Bispedømme, skede samtidig lignende Reduktioner. Store-Nes paa Romerike og Ringsaker paa Hedemarken havde f. Ex. resp. syv og otte Kirker, nu hvert kun tre.

de Kald, hvor stadig skulde være Kapellan) aldrig skulde forrette samtidig i een Kirke, men hver i sin, og at de smaa overflødige „Ølkirker" skulde nedrives. Med Hensyn til Betleriet og Fattigvæsenet, hvorpaa de ogsaa havde faaet Befaling at henvende sin Opmærksomhed, bestemtes, „at hver Sogneprest med fire af de bedste og gudfrygtigste Dannemænd skulde have Register paa de Huusarme, som ere i deres Sogn, og at ingen skulde faa Almisse uden de, og naar de trængte, skulde Presten formaa Almuen af Prædikestolen, at de dennem hjelpe vilde".

Disse Bestemmelser, som i lange Tider vedbleve at gjælde i Throndhjems Stift, er det, som man har kaldet den Throndhjemske Reformats af 1589. Den var ledsaget af en omstændelig Angivelse af Presternes omtrentlige Indkomster i hvert Kald, ligesom det i Reformatsen, til hvilken i Norges øvrige Stifter intet Sidestykke kjendes, for hvert Prestegjeld var fastsat, om der foruden Sognepresten skulde (stadig) være Kapellan; i enkelte store Kald skulde der endog være flere faste Kapellaner. Disse Kapellaner er det, som svare til Nutidens „residerende" Kapellaner. Om de ved Reformatsens Affattelsestid fungerende Prester gives i denne ikke nogen Oplysning; kun roses Presten i Salten, den gamle Hr. Mogens Olssøn for „sin besynderlige Vellærdhed og Troskab"[1]).

Her kunde forøvrigt være Stedet til at omhandle, hvad vi af andre gode Kilder vide om Kapellanerne og deres Stilling. Der gaves nemlig flere Arter Kapellaner. Først de residerende Kapellaner (Diaconi) til Domkirken og Frue Kirke i Throndhjem. Disse kaldtes paa samme Maade, som Sognepresterne, vare dem i de fleste Sager sideordnede og ligesom

[1]) Denne Mand, der som saa mangfoldige andre Prester fra denne Tid ikke forekommer hos Erlandsen, er vistnok den samme Magnus Olai Nidrosiensis, som i 1544 blev indskreven ved Wittenbergs Universitet. (Nye danske kirkeh. Saml. 1. 468). Han havde i 1572 en Kannikegaard i Throndhjem. — Det bemerkes, at den heromhandlede Reformats er trykt i Norske Vidensk. Selsk. Skrifter i det 19de Aarh. 1. 363—432.

de endog Medlemmer af Kapitlet. Dernæst kom de faste Kapellaner i de Landskald, hvor der efter Reformatsen stadig skulde være saadanne. Disse — der kunde, som vi have hørt, i visse Kald være flere — boede gjerne ved Annexerne og havde stundom intet med Hovedsognet at gjøre. De kaldtes af Sognepresterne, og deres Løn var bestemt i Reformatsen. Naar et Kapellani var ledigt, lod Sognepresten sin Kandidat prædike til Prøve i det eller de Sogne, han skulde have med at gjøre; Menigheden havde dog her ikke, som til Sogneprestembederne, nogen Kaldsret, det var kun en Præsentation for den, som var nødvendig. Derpaa sendtes han, hvis han var nordineret, til Superintendenten for at underkaste sig Biskopexamen og modtage Indvielsen. Ligesom Sognepresten i det Kaldsbrev, han gav sin Kapellan, maatte love ikke at „forstøde ham i dyr Tid", saaledes skulde Kapellanen „ikke drage Bøndernes Hjerte eller Sogneprestens Rettigheder" fra denne i sine Sogne, ligesom han „uden al Modsigelse skulde komme Sognepresten i andre Kaldsbestilninger tilhjelp," om saa forlangtes, og „in summa sig som en Søn imod sin Fader i alle Maader forholde". Af dette Slags Kapellanbestillinger have, som sagt, de nuværende „residerende" Kapellanembeder, der siden 1742 besættes af Kongen, udviklet sig. Den tredie Slags Kapellaner vare de egentlige personelle Kapellaner eller Huuskapellaner, (thi ogsaa de ovenbeskrevne kaldtes i hine Dage ofte Kapellaner pro persona, ihvorvel de rettere burde hede Kapellaner pro loco), som antoges til at besørge Sogneprestens egne Forretninger, hvis han var sygelig eller af anden Grund behøvede en særlig Medhjelp. De kaldtes ligeledes af Sognepresten og præsenteredes ligesom de faste Kapellaner forinden Ordinationen for Menigheden, men deres Indtægt var ikke bestemt i Reformatsen. Almindeligviis boede de i Sogneprestens Huus og havde foruden Ophold gjerne tolv Rigsdaler og en Støvlehud i aarlig Løn. Som de, der skulde optages i Sogneprestens eget Huus, maatte disse Kapellaner afholde sig fra „al Modvillighed mod Sogneprestens Huusgesinde" samt love „ikke uden dennes Vidskab og gode Samtykke at gifte sig ind i hans Huus og Brød,

men holde sig tugtelig i Enlighed, til Gud ham et andet Stykke Brød beskjærer" [1]).

5. Kong Frederik den anden døde som bekjendt den 4de April 1588 paa Antvorskov i Sjelland og hans Søn og Efterfølger Kristian den fjerde besteg Thronen, dog for det første som umyndig, under Formynderregjering, som varede til 1596. I denne Mindreaarighedstid forefaldt hans Hylding som Norges Konge den 8de Juni 1591 i Oslo, hvor derfor de „norske Stænder" fremmødte og blandt disse, som de fornemste af Geistlighedens Repræsentanter, ogsaa Norges fire Biskoper, M. Hans Mogenssøn fra Throndhjem, M. Andreas Foss fra Bergen, M. Jørgen Erikssøn fra Stavanger og M. Jens Nilssøn fra Oslo og Hamar. En samtidig Forfatter, Lektoren i Oslo M. Halvard Gunnarssøn, rimeligviis sin Tids lærdeste Nordmand, har i meget smukke og indholdsrige latinske Vers leveret en Skildring af Hyldingen [2]), hvori han ogsaa kortelig omtaler de fire Biskoper. Om Mag. Hans Mogenssøn heder det:

Mitis Joannes Magni, qui Nidrosiensis
Antistes, senio multisque laboribus haustus.

6. Af den ovenomtalte Formynderstyrelses Foretagender, er der et, som særlig vedrører den norske Kirkehistorie, nemlig Kongebrevet til Superintendenterne af 31te Juli 1593, som paabyder Afsættelse af alle Prester i Riget, som gjøre sig skyldige i Horeri, Drukkenskab og andre grove Laster [3]). Hvorvidt dette Kongebrev virkelig i nogen Landsdeel har draget Preste-Afsættelser i talrigt Mon efter sig, eller om den norske Geistlighed — procul a Jove procul a fulmine — har sluppet med Truselen, lader sig ikke nu afgjøre, ihvorvel det sidste vistnok er rimeligst. Men skjønt vi vide, at ogsaa andensteds [4]) Kla-

[1]) Disse Oplysninger ere hentede deels fra tvende Formularer til Kaldsbreve for Kapellaner i Norge (Kallske Manuskriptsamling paa det store kongl. Biblioth. i Kjøbenhavn No. 472 4to), deels fra Optegnelser fra Biskop Peder Hersleb (i danske Geheimearkiv).
[2]) *Acrostixis, de inauguratione Christiani Quarti etc. Rostochii 1596.* [3]) Findes bl. A. i Kallske Manuskriptsamling No. 472, 4to.
[4]) Saaledes f. Ex. i Bergens Stift. See Norske Saml. (8vo) I. 539.

gerne have været saare vel grundede, have vi dog et Vidnesbyrd fra en sagkyndig Mand, der lader os slutte, at Fordærvelsen blandt Throndhjems Stifts Presteskab maaske endog har været større end andensteds. I 1599 skriver nemlig den tidtnævnte Kristian Friis til Borreby til Mag. Hans Mogenssøns Eftermand: „Quum apud vos præsidem agerem, comperi majorem negligentiam et inconsiderantiam ministrorum verbi iis oris degentium quam ullo alio loco“[1]). Geistligheden befattede sig med verdslige Sager, derfor er det, at man 1588 maatte forbyde Presterne at drage til Bergen oftere end hvert tredie Aar[2]), og derfor er det, at man fra hiin Tid ikke kjender nogen anden Ting, som har været Gjenstand for Geistlighedens Raadslagninger end Spørgsmaalet om Fisketienden, hvorom man i 1594 kom til Enighed[3]).

7. Allerede i 1578 var Mag. Hans Mogenssøn, som vi have seet, bleven anseet for en svækket Mand og Halvard Gunnarssøn beskriver os ham jo i 1591 som „senio et laboribus haustus“. 70 Aar gammel døde han, efter at have været Superintendent i 17 Aar, den 30te November 1595[4]). Han efterlod en Enke Boel Eriksdatter og flere Børn[5]), blandt hvilke Sønnen, Mag. Mogens Hanssøn, som i 1594 var bleven kaldet til Sognepræst til Domkirken i Throndhjem. Denne Mag. Mogens ønskede Kapitlet at see udnævnt til Faderens Eftermand i Bispe-Embedet. Kannikerne sammentraadte

[1]) Danske Magasin 1. 87. — I Mangel af en bekvemmere Plads anbringes her en Notits om hiin Prest i Akerøen, Hr. Olaf Thordssøn, som slog sin Søn uforvarende ihjel. I Mag. Hans Gaas's Tid havde, som vi have seet, en Finmarksprest, der havde begaaet forsætligt Mord, beholdt sit Embede Nu var man strengere. Efterat Konsistorium ved Kjøbenh. Universitet 1589 havde afgivet sin Betænkning, maatte Hr. Olaf resignere, skjønt han havde godt Vidnesbyrd af Menigheden. (Erlandsen Pag. 472 og Konsistoriums Arkiv i Kjøbenhavn.) — [2]) Schönings Optegnelser. — [3]) Denne Overeenskomst blev siden efter 1641 atter fremdragen og da bekræftet af Kristian den fjerde. Da den er trykt hos Paus, gl. norske Love 2. 774, opholde vi os ei videre ved den. — [4]) Nye (danske) kirkehist. Samlinger 1. 343 fgg. — [5]) Sammesteds. Blandt hans Børn vare tre Døtre.

derfor den 5te December og affattede en Skrivelse til Sjellands Biskop, Dr. P. Winstrup, den ældre, og Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet med Bøn om, at disse vilde antage sig Sagen. De anføre deels, at Mag. Mogens har studeret baade i Kjøbenhavn og i sex Aar udenlands, at han har gode Gaver, og at der i det besværlige Stift netop tiltrængtes en ung og kraftig Mand, deels gjøre de gjeldende det ønskelige i, at den afdøde Bisps Familie paa denne Maade kunde forsørges, da Mag. Hans Mogensøn har ladet efter sig et elendigt og gjeldslagent Huus, som nu haver Guds og gode Venners Hjelp storligen behov." Ogsaa Ludvig Munk, nu for anden Gang Thrøndelagens Styrer, henvendte sig til Universitetskonsistoriet med Anbefaling for Mag. Mogens[1]). Men han fik ikke Faderens Embede, noget, som heller ikke stort kunde have nyttet ham, thi han døde kort efter, hvis man turde tro Erlandsen, endog inden Aaret (1595) var ude.

Fjerde Kapitel.

Mag. Isak Grønbech. 1596—1617.

---

1. Vi have ikke søgt at give nogen Dom tilbedste om M. Hans Mogenssøns Personlighed og om hans Virksomhed som Biskop, ihvorvel vi have viist, at der i hans Embedstid gjordes flere ikke uvigtige Foranstaltninger med Hensyn til Stiftets geistlige Anliggender; det lader sig nemlig ikke afgjøre, hvilken Andeel i disse Mag. Hans selv har havt, og man skulde snarest slutte, at denne har været temmelig ringe[2]), og at Lensmandens,

[1]) Nye danske kirkeh. Saml. 1. c. [2]) Hans Skanke siger ogsaa i sit i 1709 forfattede „Fata Nidrosiana" (N. Vidensk. Selsk. Skr. i 19de Aarh. 1,287) om ham: „de se non multa reliquit."

Kristian Friis's, har været betydeligere. Flere Udtalelser synes at vidne om, at hans Eftermand maaskee har virket kraftigere.

Denne Eftermand blev Mag. Isak Grønbech, ligesom hans trende Forgjængere en dansk Mand, født 1564 i Kjøge, hvor Faderen var Sognepræst. Allerede 1581, altsaa 17 Aar gammel, finde vi ham som Hører ved Frederiksborgs Latinskole[1]), og da det heder, at han allerede „paa nogen Tid" havde indehavt denne Bestilling og „nogle Aar" studeret i Kjøbenhavn, maa han, hvis det ovenangivne Fødselsaar er rigtigt, være bleven Student i en usædvanlig tidlig Alder, især efter de Tiders Forhold, da „Skolegangen ofte uddroges til en heel Menneskealder." Han anbefaledes i 1581 til at faa et af de fire kongelige Reisestipendier for at studere udenlands[2]), begav sig til Franekers Universitet, hvor han udgav et lidet filologisk Arbeide, og studerede siden i Wittenberg, hvor han ligeledes lod flere Smaaskrifter trykke, og hvor han ogsaa skal have taget Magistergraden. Rimeligviis har han ogsaa studeret i Leiden, dengang Hovedsædet for Dyrkelsen af den filologiske Videnskab, der, hvis man tør dømme efter Mag. Isaks Smaabøgers Titler, maa have udgjort hans Hovedstudium. Hiint Ophold ved hollandske Universiteter staar maaskee i nogen Forbindelse med hvad vi vide om hans dogmatiske Anskuelser. Han var nemlig 1513 bleven Sognepræst til Nikolai Kirke i Kjøbenhavn, og som saadan var det, at han blev anklaget for at hylde Calvins Lære om den guddommelige Udvælgelse. I en Pintseprædiken 1594 ytrede han nemlig, at hvem Gud engang havde givet den Helligaand, ham unddrog han den aldrig siden, og at hvo, som dør ubodfærdig, dermed beviser, at han aldrig har havt Aanden. Blandt hans Tilhørere havde ogsaa været Danmarks Rigskantsler, Arild Huitfeldt, som paa Rigsraadets Vegne affattede en Klage over ham, hvori han forlangte, at Mag. Isak, hvis han vilde beholde sit Embede, skulde gjenkalde sin vrange og vildfarende Lædom. Dette maatte han da gjøre, hvorefter Sagen faldt hen[3]).

[1]) Nye (danske) kirkeh. Saml. 1, 348. [2]) Sammesteds. [3]) Danske Magasin, ældste Række. 1, 79—88.

To Aar efter blev han kaldet til Biskop i Throndhjem ved Kongebrev af 15de Septbr. 1596, altsaa over ni Maaneder efter Formandens Død. Da den af Kapitel og Lensmand foreslaaede Mag. Mogens Hanssøn synes at være død saa ganske kort efter sin Fader, ligger det temmelig nær at gjette, at dette kan have været Grunden til, at Embedet saa sent blev besat, og at Mag. Mogens, hvis han havde levet, maaskee havde erholdt det.

2. De tvende merkeligste Sager i den almindelige norske Kirkehistorie fra den Tid, Mag. Isak forestod Throndhjems Stift, er Udgivelsen af den norske Kirkeordinants samt Opdagelsen af de Forsøg, som hemmelige Papister mellem Norges Presteskab gjorde paa atter at bane Katholicismen Indgang i Riget.

Kristian den fjerde, som ønskede at faa bragt Norges Love i en tidsmæssig Form, havde 1602 befalet, at den gamle Landslov skulde oversættes og i det hele apteres til Tidens Leilighed, hvilket som bekjendt havde til Følge, at den norske Lov, som bærer denne Konges Navn, udkom 1604. For nu samtidig ogsaa at see den kirkelige Lovgivning i Norge, hvor den danske Kirkeordinants i et Par Menneskealdre havde været provisorisk gjældende, endeligen ordnet, tilskrev han under 2den Januar 1604 de fire norske Bisper fra Kolding, at de hver for sig skulde gjøre Udkast til en norsk Ordinants og derpaa i April s. A. træde sammen i Bergen for indbyrdes „at kommunicere om det, Enhver forfaret har, og da endelig gjøre et ret opus deraf.“ Som Følge deraf samledes de paa det bestemte Sted Bisperne M. Isak fra Throndhjem, M. Anders Bentssøn Dal fra Oslo, M. Anders Foss fra Bergen og M. Jørgen Erikssøn fra Stavanger, hvilken sidste døde under dette Ophold. „Med største Lyst og glad Nidkjærhed for Guds Ære“ arbeidede de norske Bisper da sammen i Bergen, hvor Kongen selv ogsaa indfandt sig i Anledning af den merkelige Herredag, som i dette Aar holdtes i hiin Stad. Saavidt vides er dette det første efter offentlig Foranstaltning afholdte Bispemøde i Norge efter Reformationen, ihvorvel, som vi i vort første Kapitel have fortalt, allerede Kristian den tredie havde tænkt paa

at faa et saadant Møde istand i Lighed med de Sammenkomster af de danske Biskoper, som især under den sidstnævnte Konge hyppig omtales, og hvis Raadslagninger ofte havde ledet til Bestemmelser, som gjordes gjældende for begge Riger.

De i Anledning af Ordinantsens Affattelse samlede Biskoper grebe ogsaa Anledningen til at gjøre Kongen Forestillinger angaaende den anden ovenfor paapegede Sag, de jesuitiske Stemplinger. De forebragte nemlig, at Jesuiter stundom kom til Landet, forklædte som Kjøbmænd for at lokke Ungdommen ned til sine Skoler i Udlandet, og at det var blevet temmelig almindeligt, at flere Borgere i de norske Kjøbstæder sendte sine Sønner til jesuitiske Seminarier. En væsentlig Grund hertil mente man at finde i de norske Latinskolers mislige Forfatning, og tvende af Biskoperne, Oslos og Stavangers, klagede tillige over, at de unge Nordmænd, som sendtes til Kjøbenhavns Universitet, ved sin Hjemkomst befandtes baade uvidende og fordærvede. Som en Følge heraf lod Kongen ved sin Tilbagekomst til Danmark — han forlod Bergen paa St. Olafs Dag — de tvende bekjendte Forordninger udgaa, af hvilke den første paa det strengeste forbød Danske og Norske at studere ved jesuitiske Skoler og den anden paabød Forbedringer i det lærde Skolevæsen [1]).

Endnu tvende Gange samledes i Mag. Isaks Tid de fire norske Biskoper i Kirkens Sager. I 1607 vare de saaledes alle tilstede i Stavanger, hvorhen ogsaa nogle Kanniker af af hvert Kapitel samt endeel af Presteskabet vare indkaldte. Der blev den nye norske Kirkeordinants offentliggjort og oplæst i Byens Domkirke [2]). At Norge saaledes fik sin egen Kirkelov, bevirkede imidlertid ikke nogen synderlig Forandring i Rigets kirkelige Forhold, thi den nye norske Ordinants stemmede næsten ganske overeens med den oftere nævnte danske af 1539. De for den norske Ordinants særegne Bestemmelser ere nemlig ganske faa, f. Ex. at ingen Sogneprest skulde tage sin

[1]) Om Biskopernes Møde i Bergen 1604, see Slange Kr. 4des Hist. 205—206. Jfr. ogsaa A. Faye om Jørgen Eriksøn Pag. 67 samt Nyerup om de latinske Skoler Pag 80 fgg. [2]) Slange 256.

Søn eller Svigersøn til Kapellan — et vistnok saare hyppig overtraadt Lovbud —, at Sognepresterne ei maatte give sine Kapellaner Afsked i dyre Aar, at ikke, som i Danmark, Biskoperne, men derimod Provsterne med sex Mænd af Menigheden skulde indsætte Klokkere osv.[1])

Atter mødte Biskoperne 1613. Dengang var Skien, hvor der holdtes en Herredag, Samlingsstedet. Det var ved den Leilighed, at sex Prester af Oslo Stift, hvem dettes Biskop M. Nils Klaussøn havde overbeviist om hemmelig Papisme, bleve afsatte og landsforviiste[2]). Dog ved disse interessante Forhandlinger kunne vi her ikke dvæle; vi maa indskrænke os til at bemerke, at Throndhjems Stift var den Deel af Norge, i hvilken de allerfærreste eller rettere saagodtsom slet ingen Spor lade sig paavise af hiin merkelige Reaktion i papistisk Retning, som i Slutningen af det sextende og Begyndelsen af det syttende Aarhundrede viste sig i alle protestantiske Lande og heller ikke lod Norge ganske uberørt. De faa herhenhørende Notitser, som jeg har stødt paa for dette Stifts Vedkommende, hidrøre egentlig fra en lidt senere Tid, men ville dog maaskee her have sin bekvemmeste Plads. Det heder saaledes i den Beretning om de kirkelige Forhold i Danmark og Norge, som Dominikaneren Nicolaus Jansenius afgav i 1623, at han havde erfaret, at der ved den Tid fandtes nogle hemmelige Katholiker i Throndhjems By, samt at Bønderne i Stiftet endnu helligholdt de katholske Festdage, som de angave paa sine Primstave, og at der valfartedes til hellige Kilder osv.[3]) Og i 1634 traf et fransk Gesandtskab i Kjøbenhavn paa en Student fra Nordlandene eller Finmarken, som efter et langt Ophold i det katholske Sydeuropa nu var vendt tilbage for at søge Prestekald, men alligevel ytrede Tilbøielighed til at gaa over til Papismen[4]). Derhos kan det Sagn merkes, som Papismens Venner omspredte om St. Olafs Legeme, „at den, som (under Syvaarskrigen) vanærede det og satte det under Jorden, han fik sin

[1]) Pontoppidan, Annales Eccl. Dan. 3, 565. [2]) Slange. [3]) F. Münter, Magasin für Kirkengesch. des Nordens (Altona 1796). 2det B., Pag 44. [4]) F. Münters Reformationshist. 2, 665.

Løn, der han for sit Forræderi blev for Stockholm lagt paa Steile"[1]).

3. Vi have omtalt den Klage over Skolernes slette Tilstand, som Biskoperne i 1604 forebragte for Kongen, og vi skulle nu meddele de tildeels karakteristiske, om end lidet glædelige Efterretninger, vi have om Throndhjems Latinskole i disse Tider[2]). I 1603 havde Skolen saaledes en Rektor Peder Andersson, men han forestod den kun i et halvt Aar og sex Uger, da Disciplene vare saa misfornøiede med ham, at han maatte opgive Embedet. I hans Sted kom en Mogens Pedersson, som 8de December 1604 stevnedes for Kapitlet for utilladeligt Forhold til Lector theologiae M. Peder Iversson Borchs Hustru Magdalena[3]). Eftermanden, Elias Olafsson, maatte før sin Tiltrædelse love, ikke at drikke eller doble med sine Hørere. Han var Rektor endnu 1610. Aaret efter fik Skolen en ny Rektor i Nils Svendsson Vandrup, der døde 1614 og efterfulgtes af Helgelendingen Mikael Mogensson (1614—1618), senere Sognepræst til Nærøen, der havde gaaet i Skole i Sorø og senere studeret i Wittenberg. Han gjaldt i sin Tid for lærd Filolog og er Forfatter af en Klagesang over en Ulykke, som 1625 indtraf i Foldenfjord i Namdalen, hvor hele 210 Personer druknede[4]).

Til disse hidtil ubekjendte Efterretninger om Stiftsstadens Latinskole kunne føies nogle andre Oplysninger til den samme Stiftelses Historie.

[1]) Lauritz Nilssøns („Klosterlasses") Confessio Christiana, Brunsberg 1605, Pag. 7. [2]) Skolens Historieskriver, H. H. Müller (i Program af 1855) kjender ingen af de fire Rektorer, jeg her har angivet, førend Mag. Mikael Mogensens Tid, og som jeg har fundet i Schönings Samlinger i Kjøbhvn. [3]) Maa have været P. J. Borchs første Kone, thi i Biskop Arreboes Sag forekommer en Mette som Lektorens Hustru. [4]) Denne nu sjeldne lille Bog findes i den Hjelmstjerneske Samling paa det st. kongl. Bibl. og bestaar af 25 Strofer danske Vers med latinsk Parafrase, samt nogle latinske Vers til de mange, hvem Digtene ere tilegnede, af hvilke Lagmanden i Stegen, Velb. Jørgen Henriksson er den fornemste.

Det havde i lange Tider ved denne Skole, som ved alle norske Domskoler[1]), været Skik, at de fattigere Disciple to Gange aarlig gjennemstreifede de omliggende Landdistrikter for at søge Almisse. Dette Uvæsen blev i M. Isaks Tid afskaffet, idet Kongen angaaende Throndhjems Skole udgav en særlig Forordning (af 3die April 1601), som paabød, at herefter Sognepresterne skulde indsamle Almisser til Skolen hos Bønderne og indsende, hvad der kom ind, til Kapitlet. Senere (1623) blev der fastsat en formelig Afgift til Skolen, den saakaldte Degne- (ɔ: Discipel-) Told, fire Skilling af hver fuld og to Skilling af hver halv Gaard i Stiftet[2]).

Paa denne Tid var det, at der ved enkelte af de større Skoler oprettedes et nyt Embede, Konrektoratet. Kjøbenhavns Skole fik sin første Konrektor 1616. Embedet indførtes ogsaa efterhaanden ved de norske Domskoler undtagen ved Stavangers. I Throndhjem skal Mag. Isak have lønnet den første Konrektor af egne Midler og siden skaffet Skolen af Kongen Lønning til de følgende Konrektorer. Det nye Embedes Funktioner bestode som bekjendt i at undervise Mesterlektien (føre Tilsyn med Skolen?) den halve Uge efter Overeenskomst med Rektor, saaledes at hver overtog enten de tre første eller de tre sidste Dage[3]).

4. Her kan ogsaa passende omtales, at der i 1613 indløb til Throndhjems Kapitel en Skrivelse fra Universitetet

[1]) Saaledes oplyser Jak. Wolf, Rektor i Oslo, i sin Bog „Tragoediae duae" (Kjbh. 1591), at Ungdommen i Oslo Skole tilbragte en Fjerdedeel af Aaret paa saadanne Omstreifninger. Og i det merkelige lille Lexikon over det norske Landsmaal, som 1646 udgaves af Presten paa Askevold, Kristen Jenssøn, forekommer Pag. 89 ogsaa Glosen „Dekne-Prette", som forklares saa: „De Puds, Skoledegne gjorde i gamle Dage i lystig Selskab, naar de søgte deres Føde paa Bygden." I 1646 var dette Uvæsen forlængst ophørt; man seer altsaa, at Erindringen derom har vedligeholdt sig en god Stund hos Almuen. [2]) H. H. Müller, Throndhjems Skoles Program for 1855 Pag. 6—8. [3]) Jfr. S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskildes Domskoles Historie, 2det Hefte (1843) Pag. 1.

i Wittenberg, dateret 8de Marts s. A.[1]) Professorerne ved Datidens berømteste protestantiske Universitet gjøre heri opmerksom paa, hvor store Udgifter denne vigtige Stiftelse forvolder den kurfyrstelige Regjering, idet flere hundrede Studenter bespises deels ganske frit, deels for en yderst billig Penge, og derhos store Lettelser i Skatter tilstaaes de Borgere, som tage Studenter i Logis. Ligeledes fremhæves, at der ere tvende Hospitaler, hvori syge Studenter faa fri Forpleing, men som dog ved Pesten i 1612 viiste sig utilstrækkelige. Professorerne ønske derfor at faa endnu et Hospital med tilhørende Kirkegaard tilveiebragt, hvortil da Kapitlet anmodes om at yde et Pengebidrag.

Af Skrivelsen synes at fremgaa, at lignende Breve ere tilstillede de øvrige danske og norske Domkapitler, og den almindelige Bemærkning, at mange Danske og Nordmænd have studeret og fremdeles studere i Wittenberg, giver ingen særlig Oplysning om Thrøndernes Studier der. Vi maa derfor lade os nøie med de sparsomme Notitser, som andensteds fra kunne hentes om vore Landsmænds Ophold ved fremmede Universiteter. Foruden at Biskop Isak selv havde, som ovenfor berørt, studeret ved flere hollandske og tydske Høiskoler, finde vi, at den nævnte Rektor, Mag. Mikael, har studeret i Witttenberg, Laurits Holgerssøn, som 1606 blev Sogneprest til Akerøen og 1620 Kapellan ved Throndhjems Domkirke, havde besøgt Rostoks, Wittenbergs, Basels og Marburgs Akademier i Aarene 1601—1604[2]). Jens Klaussøn, siden Sogneprest til Størdalen og Stamfader for Ætten Parelius, opholdt sig omkring 1616 i flere Aar i Leiden. Jonas Pederssøn, en Prestesøn fra Alstadhaug, siden Sogneprest til Bergens Korskirke, besøgte ved samme Tid Wittenberg og Rostok. Ved det sidstnævnte Universitet sees mellem Aarene 1549 og 1600 20 at have opholdt sig, som udtrykkelig kaldes Thrøndere eller Nordlendinger, men mange af dem, der kun betegnes med

[1]) En Gjenpart af den tabte Original findes i det saakaldte norske Diplomatarium i det ganske Geheimearkiv. [2]) Rørdam om And. Arrebo Pag. 89. N. Saml. (8vo) 1, 90.

Nordmænd, have visselig ogsaa været fra Throndhjems Stift. Mellem 1600 og 1690 anføres 10 udtrykkelig som „Nidrosienses," foruden at ogsaa adskillige andre sees at have hidrørt fra Stiftet[1]). Om Olaf Nilssøn, 1599 Sogneprest til Beitstaden, senere til Skogn, berettede Almuesagnet, „at han for sin Lærdoms Skyld skulde havt Tilbud om at blive Professor i Wittenberg[2])." Endelig kan merkes, at den Skik at sende Gutter i danske istedenfor i Norges egne Latinskoler, som siden blev saa almindelig, allerede paa den Tid var indtraadt.

5. Mag. Isak var, som vi have fortalt, en lærd Mand. Han var derhos ogsaa Psalmedigter; ved 1604 udarbeidede han en rimet Parafrase af Davids Psalmer[3]), hvilken dog kun er bevaret i Haandskrift. Ogsaa nogle andre Spirer til en begyndende Psalmedigtning kunne ved den Tid merkes i Stiftet. Saaledes forfattede en Presteenke i Overhalden, Susanna, i 1610 tvende „Bedepsalmer", den ene „om dette Liv og et saligt Endeligt", den anden „om Klaffer og Uvenner", hvilke dog ei bleve trykte[4]). Noget senerere falder Sognepresten til Aure, Hr. Peder Lauritssøn Krabbes lignende Digtninger[5]); ligesom ogsaa Biskopen i Viborg, Nils Lauritssøn Arctander († 1616), som født Thrønder her kan nævnes som Psalmedigter. Af uvis Levetid er „Tiendemanden i Indhered," Peder Ofvid[6]), Forfatter af det større aandelige Digt „Lammets Sang" og til Psamesamlingen „Aandens Glæde". Den danske Adelsmand Steen Jenssøn Bille til Billesholm i Skaane, som fra 1601—1613 var Thrøndelagens Lensmand, og fra hvis Haand man ogsaa har aandelige Sange, har dog vistnok først digtet disse i det Fængsel, hvori Kristian

[1]) N. Saml. l. c. [2]) Et Haandskrift om Presteskabet i Skogn. (Kgl. Bibl. i Kjøbhvn. Gl. Saml. 1094, Fol. [3]) Rørdam om Arrebo 1, 168. [4]) Erlandsen, Pag. 387. Til dennes Efterretn. om hendes Mand, Hr. Jørgen Willumssøn, kan lægges, at der 1606 havde hersket Stridigheder ang. hans Kaldelse, da Almuen havde vægret sig ved at give ham Kaldsbrev. [5]) Thura, Idea hist. litt. 348, Brandt og Helveg, Danske Psalmedigtn. 1. No. 422 423. [6]) Brandt og Helveg, l. c. 1. No. 411—414.

den fjerde satte ham paa Dragsholms Slot[1]). Steen Bille var ellers „en lærd Herre", som ogsaa havde reist i Tydskland og Italien samt besøgt den hellige Grav. „Han fremviiste ofte paa Kongsgaarden i Throndhjem de Klæder, som han paa sin Pilegrimsreise havde brugt[2])."

5. Ved Siden af disse Smaatræk, som maaskee kunde være et lidet Vidnesbyrd om en Smule aandeligt Liv i Stiftet, er det ikke vanskeligt at opdrive et ulige større Antal Notitser, som tale i modsat Retning. Saaledes klagedes i 1595 fra Herø Prestegjeld paa Søndmøre, dengang endnu endeel af Throndhjems Stift, over Presteskabets skammelige Egennytte. Da nemlig en gammel Kone der i Stiftet paa det yderste vilde have Presten til sig, forholdt han hende Sakramentet, indtil der var lovet ham to Spand og Kirken ligesaa meget af Konens Søns Odelsgaard. En Naboprest, Hr. Arne, havde gjort en lignende Fordring til en anden Bonde af Herø, for at han, uagtet Bonden ei var af hans Meninghed, skulde give ham Nadverden. Han havde nemlig forlangt en Gaard i Pant for sit Tilgodehavende, men da Vedkommende vilde indløse Gaarden, ikke villet afstaa den[3]). Som et løierligt Beviis paa, hvor udstrakte Handelsforretninger et Par Prester dreve med Hollænderne, fortæller Schöning[4]), at paa de hollandske Karter over Norge paa den Tid endog tvende geistlige Mænds Navne „Hr. Mikkel op Hemne" og „Hr. Kristen op Aure", vare anbragte som Lokal-Betegnelser.

7. I Kannikernes Vilkaar og Domkapitlets Forhold foregik i Mag. Isaks Tid vigtige Forandringer.

Vi have ovenfor (Pag. 39) seet, at det til Kannikernes nu for længere Tid siden ophørte fælles Huusholdning henlagte Gods i 1566 havde været overdraget til Lensmanden Herlof Skave. Senere var imidlertid — uvist i hvilket Aar — dette betydelige Gods kommet tilbage til Kapitlet, hvilket allerede kan sees af den ovenomhandlede Reformats af 1589. Nu blev det

[1]) Brandt og Helveg 1ste Deel, biografisk Anhang, Pag. 30. [2]) Disse Smaatræk af Bille ere tagne af Schönings haandskrevne Optegnelser. [3]) Registranten. [4]) Reise i Norge, 2, 31.

i 1597 ved et kongeligt Reskript fastsat, at dette Gods alene skulde komme de residerende Kanniker tilgode, ligesom vi ogsaa erfare, at ved det nævnte Aar den forrige Skik, at Kannikerne residerede skifteviis, var bortfalden, saaledes at herefter ved residerende Kanniker forstaaes faste geistlige Funktionærer i Throndhjems By. Foruden disse ville vi nu og endnu over et halvt Aarhundrede ned i Tiden ogsaa finde adskillige baade Prester og andre i Besiddelse af Præbender, tilhørende Throndhjems Domkirke, men det er da at merke, at disse ikke længere havde Sæde og Stemme i Kapitlet og saaledes ikke ere at regne blandt de egentlige Kanniker[1]).

Aaret efter det anførte Kristian den 4des Kongebrev finde vi, at de residerende Kanniker have, (saavidt vides for sidste Gang) fastsat almindelige Statuter om Kapitlets Forhold. Vi erfare af disse[2]), at de syv residerende Kanniker skulde være: 1. Decanus (ɔ: efter Reformationen altid Superintendenten). 2. Archidiaconus[3]). 3. Cantor (fra denne Tid af altid tillige Lector theol.) 4. Praepositus (Sognepresten til Domkirken[4]). 5. Succentor. 6. Notarius & Bibliothecarius. 7. Choralus[5]). De fire førstnævnte Kanniker skulde som „Prælater" besætte de tre øvrige Pladse. Forsaavidt nogen udenfor de syv ved disse Statuters Affattelsestid (1598) var i Besiddelse

[1]) F. Ex. Sognepresten i Opdal, til hvis Embede det saakaldte Antonii Præbende allerede i det 16de Aarhundrede var henlagt, Sognepresten til Klæbo, de finmarkske Prester o. a., der ogsaa som Forbedring i sine Embedsindtægter havde Indkomster af Kapitelsgods. [2]) De findes i Afskrift blandt Schönings Saml., og et Uddrag af dem er trykt i S.s Beskr. af Throndhjems Domkirke, Pag. 290—91. [3]) Ved denne Tid den forhv. Rektor ved Byens Skole Peder Olssøn. Kongen tiltog sig senere at bortgive Archidiaconi Indtægter til uvedkommende Personer. Saaledes havde i 1613 Palle Rosenkrands og paa Biskop Arreboes Tid Adelsmanden Stalder Kaas Archidiakonatet. [4]) Skjønt „Praepositus" i Kapitlet var han ei „Provst" i Nutidens Forstand, thi lige til over Midten af det 17de Aarh. var Superintendenten tillige Provst i Throndhjems By. [5]) De tre sidste Kanonikater henlagdes senere (fra 1601) stadig til Domkirkens Kapellan samt Sognepresten og Kapellanen ved Frue Kirke.

af noget af Kommunitetsgodset, skulde han beholde det paa Livstid; siden skulde de fire Prælater raade for de ledige Portioner. — Daglig, Morgen og Aften, skulde den „hellige Lektie" skifteviis besørges i Domkirken af de tre underordnede Kanniker; Prælaterne skulde skiftes til at læse sammesteds hver Løverdagsaften. Samtlige syv Kanniker skulde ved Kirketjenesten, saavel Ottesang som Aftensang være tilstede i Koret. Hvis nogen udeblev uden at sende en „skikkelig Person" i sit Sted, skulde han for hver Gang bøde en Skilling. — Endelig skulde Kannikerne fire Gange om Aaret holde et „lidet convivium," som det heder for „at Kjærlighed og Samdrægtighed kunde holdes vedlige blandt dem." Hermed skulde det gaa saaledes til, „at den, som prandium gjorde, skulde først holde en latinsk Oration i Lektoriet for Presterne og Skoledegnene, hvorpaa Kommuns-Brødrene skulde gaa hjem med ham og lade sig traktere. Dog skulde ingen være forbunden til større Bekostning end tre Retter Mad og en Tønde tydskt Øl."

I samme Aar — 1598 —, som Kannikerne mellem sig vedtoge disse Statuter, rammedes deres Samfund af en sørgelig Ulykke, da Byen i dette Aar hjemsøgtes med en Ildebrand, som bl. A. bortrev Kannikegaardene paa tre nær.[1]) Dette har efter Schønings Mening været Grunden til, at Bispen kort efter gjorde en Reise til Kjøbenhavn, hvor han foranledigede forskjellige Bestemmelser, hvoriblandt ogsaa var den, at ligesom Kommunitetsgodset kun skulde tilhøre de syv residerende Kanniker, saaledes skulde ogsaa kun disse „med Lensmanden være tilstede at overhøre Kapitelsager," (det vil sige udgjøre det Konsistorium, som skulde paadømme Geistlighedens Forseelser, Egteskabssager m. v., have Tilsynet med Latinskolen o. s. v.)

[1]) Disse Gaarde maa i sin Tid have udgjort et betydeligt Antal, da enhver af de skifteviis residerende (c. 24) Kanniker havde eller skulde have hver sin. Endnu i 1572 stode der atten Kannikegaarde, (Schønings utrykte Uddrag af en tabt Kapitelsbog). Efter Branden 1598 opbyggedes vistnok høist kun syv Gaarde, en for hver af de residerende Kanniker. Under Beleiringen 1658 omtales endnu „Kannike-Veiten;" denne laa vestenfor Domkirken henimod Elven.

Ved samme Leilighed var ogsaa Spørgsmaalet om de Kapitlet underlagte Prestekald rundt om i Stiftet blevet Kongen forelagt. Oprindelig havde der, som tidligere oplyst, været 24 saadanne Kapitelsgjeld. Nogle af dem vare i M. Hans Gaas's Dage frakomne Kapitlet, men ved et Kongebrev af 1578 var det blevet bestemt, at de, efterhaanden som de bleve ledige, atter skulde falde tilbage til dette. Heraf fremkom imidlertid store Misligheder, idet de Personer, som bleve „forlenede" med slige Kald, stundom ansaa sig berettigede til som Kanniker at bo i Throndhjem, hvorved de ogsaa, førend Bestemmelsen af 1597 udgik, skaffede sig Deel i Kommunitetsgodset, og kunde tilbringe sin Tid „i Ørkesløshed," idet de overlode sine prestelige Forretninger til Leieprester. Det fastsattes da nu 1601, at Indehavere af saadanne Prestekald skulde „residere hos Bønderne," og at de derhos skulde svare de syv egentlige Kanniker en aarlig Afgift efter „gammel Viis" til Residentsernes Vedligeholdelse i Throndhjem, hvilken af Kapitlet selv i 1601 fastsattes til 1 Mark dansk af hvert Spand Landskyld og af Tienden hver tiende Tønde Korn og hver tiende Vog Fisk. Denne Afgift skulde Sognepresterne udrede hvad enten de vare Kanniker (ↄ: besade Præbender, thi egentlige Kanniker vare jo siden 1597 kun de syv residerende,) eller ikke.

Hermed var imidlertid ikke afgjort, hvem Kaldsretten tilkom, naar disse til Kapitlet skatskyldige Embeder bleve ledige. Der opstod derfor snart Uenighed mellem de syv residerende Kanniker, som formeentlige Patroner, og vedkommende Almuer, som gjorde Paastand paa samme Ret, som den Almuen andensteds besad til at kalde Sogneprester. Saaledes havde, da Vedø c. 1609 blev ledigt, Almuen i Forbindelse med Provsten kaldet Hr. Zakarias Holk, men Kapitlet vilde have en anden, for at kunne paalægge denne en yderligere Afgift. Presten eller Almuen klagede da til Kongen, som i 1609 afgjorde Sagen til Almuens Fordeel.

Først i M. Isaaks Eftermands Tid fik denne Sag sin for lange Tider blivende Afgjørelse, idet Lensherren Klaus Daa

i Forbindelse med Superintendenten Mag. Anders Arrebo fik udvirket den Bestemmelse, at i de 17 af de 24 Prestegjeld skulde Kaldsretten som i almindelige Embeder tilhøre Almuen, imod at Sognepræsterne svarede en (meget nedsat) Afgift til de syv residerende Kanniker, hvorimod der tillagdes enhver af disse Kanniker eet af de syv tiloversblevne Kald, i hvilket han da lod Sognepreſt-Forretningerne besørge ved en Vicepastor og selv oppebar de væsentligste Indkomster. Throndenes blev saaledes henlagt til Dekanus (Bispen), Vesteraalen (Hadsel) til Archidiakonus, Tromsø (siden 1638 i dets Sted Stod) til Sognepresten ved Domkirken, Buksnes til samme Kirkes Kapellan, Inderøen til Frue Kirkes Sognepreſt og Herø til dens Kapellan, Verdalen til Lektor; Hospitalspresten fik, skjønt ikke Medlem af Kapitlet, senere Frosten. Efter Souverænitetens Indførelse forandredes dette Forhold, dog kun forsaavidt at Kongen forbeholdt sig at kalde Vicepastorer til de opregnede Kald, men disse Vicepastorer maatte fremdeles lige til Midten af det 18de Aarhundrede yde Stiftsstadens Klerest en stor, ofte den største Deel af Kaldsindtægterne. Da bleve endelig disse Embeder efterhaanden „frie Kald", Throndenes 1731, Frosten og Buksnes 1740, Verdalen 1743, Herø 1747, Inderøen 1765, Stod 1771. Afgiften af de sytten Kald var dengang forlængst falden bort. [1])

I Forbindelse hermed gjøre vi opmærksom paa, at Strindens Sognekald uvist fra hvilken, men rimeligviis fra meget gammel Tid af var henlagt til Bispestolen, omtrent paa samme Maade, som de ovennævnte Kald vare lagte til Kanonikaterne. Dette Forhold vedligeholdt sig meget længe; først da Biskop Bugge (i 1842) tog Afsked, blev Strinden — Norges sidste geistlige Underbrug — et „frit Kald." Ogsaa Lødingens Sognekald bestemtes i Mag. Isaaks Tid til at forøge Bispestolens Indtægter; da Biskopen nemlig i 1606 formedelst Syg-

[1]) Kilderne til nærværende Exkurs have været Schöning (Domk. Beskr.), Paus og Erlandsen. Et Reskript af 1ste April 1740 paabød, at eftersom Presteembederne i Throndhjems By bleve ledige, skulde de dem underlagte Landskald frigjøres for Afgiften.

dom vilde tage Afsked[1]) tilstodes ham Indtægterne af det da just ledige Lødingen, hvorunder dengang ogsaa indbefattedes Ofoten og Vaagen, som en Art Pension, og da han imidlertid senere kom sig og derfor vedblev i Bispeembedet, beholdt han Lødingen, hvilket ogsaa tilstodes hans Eftermænd lige indtil Biskop Peder Krogs Død. Throndhjems Biskoper udøvede saaledes en Tidlang Patronatsrettighed over Throndenes, Lødingen og Strinden, det vil sige over 10—11 af de nuværende Prestegjeld i de to nordlige Stifter. Vi have derfor Grund til at tro, at Bispeembedet maa have været særdeles indbringende. Det fortjener derhos at bemærkes, at medens Kapitlet ved Souverænitetens Indførelse mistede sin Kaldsret, vedblev Biskopen at udøve den idetmindste i nogle af de ham tillagte Kald[2]).

8. Medens vi af Mangel paa nøiere Oplysninger derom maa indskrænke os til blot at nævne de for Thrøndelagen saa sørgelige Hungersaar og Pestepidemier, som indtraf i 1591 og 1601[3]), maa vi noget nøiere dvæle ved en Episode af Kalmarkrigen (1611—1613), da denne tildeels greb ind ogsaa i de geistlige Forhold. I Syvaarskrigens Dage havde, som vi i vort 2det Kapitel udviklede, Throndhjems Kanniker og Borgerskab samt Presteskabet, især i Nordlandene gjort aabenbart Frafald fra den danske Konge. Dennegang blev ogsaa fra svensk Side en Opfordring udstedt til Nordmændene om at afkaste det danske Aag, men den vides i Almindelighed ikke at have frugtet; kun i Jemteland, hvor nu som før Almue og Presteskab synes at have vaklet mellem svenske og norske Sympathier, høre vi om Hylding til Sveriges Konge m. m. Allerede Karl den niende lod, som det lader til, strax efter Kalmars Erobring af de Danske give Befaling til et Indfald i dette norske Landskab dog saa, at ingen Jemte maatte slaaes ihjel „eftersom de nedstammede fra svenskt Blod(!) og havde forhen lydet under Sverig, men danske

[1]) H. J. Huitfeldts Anmerkninger til M. Rafks Optegnelser, see N. Saml. 8vo., 2. 507. [2]) Gjessings Jubellærere 1, 393. [3]) Throndhjemske Selskabs Skrifter 1, 147 og N. Saml. 8vo. 2. 495–96.

og jemtelandske Prester, eftersom de vare alle Jyder"[1]). Dette Indfald blev ogsaa i 1611 sat i Verk under Anførsel af Baltzar Beck, som efter at have, uden at synderlig Modstand gjordes ham, bemægtiget sig Landet, sendte to Sogneprester og fire Bønder til Sverig for paa Jemternes Vegne at aflægge Troskabsed til Gustav Adolf, som imidlertid havde besteget Thronen, og som den 28de Novbr. 1611 modtog denne Hylding i Nyköping i Södermanland og et Par Dage efter udstedte et Leidebrev, der tillod alle de Jemter, som havde flygtet til Fjeldene mellem Jemteland og Norge, at vende tilbage og tage sit Gods paany i Besiddelse[2]). Gustav Adolf indsatte nu ogsaa adskillige nye Prester i Provinsen, ja endog en egen Superintendent, som fik sin Residents i Aaviken[3]). Kristian skal have næret det Ønske ved Freden at kunne bringe et Mageskifte istand, hvorved Svensken skulde have beholdt Jemteland og Herjedalen, hvilket sidste Landskab de ligeledes havde bemægtiget sig, imod Afstaaelsen af Staden Kalmar og dens Omegn til Danmark, men heraf blev da intet, og Norge fik endnu en Gang ved Freden i Knærød (ratificeret i Kjøbenhavn 26de Januar 1613) disse Provindser tilbage. Den svenske Superintendent maatte da naturligviis fravige Jemteland, og upaatvivlelig fjernedes ogsaa de af den svenske Regjering indsatte Prester. Et Kongebrev af 20de August 1612 havde paabudt, at nogle jemtelandske Geistlige, som under Krigen havde taget sin Tilflugt til Norge og altsaa derved beviist sin Troskab, skulde befordres andensteds i Throndhjems Stift[4]); rimeligviis havde de fleste Kald i Jemteland efter Freden faaet nye Prester. Endnu skulle vi i det følgende et Par Gange komme til at omtale de geistlige Forholde i Jemteland hvis Kleresies stundom tvivlsomme Troskab og svenske Tilbøieligheder ikke er

[1]) Hallenberg, Gustav Adolfs Historie 1, 65. [2]) N. Saml. 4to, 3, 259—60. [3]) N. Saml. 8vo. 2, 72. [4]) Registranten. Sammesteds nævner et Kongebrev en „Hr. Søfren i Ravendal", som 1613 afsattes, fordi han var overbeviist om at have gaaet Svensken tilhaande. Sammenlign herom ogsaa Rørdam Arrebos Levnet, pag. 99.

uden Lighed med den lidet loyale Ferd som i vore Dage Hertugdømmet Slesvigs tydskfindede Geistlighed har viist imod de Danske. — Bønderne i Jemteland (tilligemed Størdølerne, der ei havde gjort Mönnickhofens Leietropper Modstand) dømtes paa Herredagen i Skien 1613 til at have sit Odelsgods forbrudt, men fredkjøbte sig efter yderste Formue med 7740 Daler[1]). Den ovenomtalte Lensmand Sten Billes mislige Forhold under Krigen og de Ulykker, som dette siden paadrog ham, ere noksom bekjendte.

9. Som vi allerede have oplyst (i Anledning af det om Lødingens Kald anførte), havde Mag. Isaak i 1606 været betænkt paa at frasige sig sit Embede, men dog dennegang saavidt gjenvundet sin Helse, at han kunde vedblive som Biskop. I 1616 møder os et nyt Tegn paa legemlig Svaghed hos ham; han fik nemlig da kongelig Fritagelse for personlig at visitere i Nordlandene og Finmarken, hvor det tillodes ham at lade en Provst udføre Visitatserne paa hans Vegne[2]). Den 27de Juni 1617 døde han, 53 Aar gammel; han efterlod en Enke, Dorothea, som antages at have været en Datter af den kongelige Livmedikus Dr. Jakob Hasebard. Hun overlevede ham meget længe, og døde først 1642, over 84 Aar gammel. Om han efterlod Børn er uvist, men dog sandsynligt, da Navnet Isaak Grønbech har holdt sig nordenfjelds lige til vore Dage.

Vi have i Begyndelsen af nærværende Kapitel udtalt den Formodning, at Mag. Isaak har været en nidkjær og virksom Biskop. Sikkert er det under enhver Omstændighed, at han stedse omtales paa en fordeelagtig Maade, navnlig af E. Pontoppidan i hans Annaler[3]). Hvad der især anføres til hans

[1]) Denne sidste Oplysning har jeg fra et Dokument i danske Geheimearkiv. [2]) Registranten. Af Maurits Rasks Optegnelse (N. Saml. 8vo., 2det Bind) erfare vi, at han i sin Embedstid tre Gange (1598, 1600, 1608) havde besøgt de nordlige Egne. Eftermændene indskjærpedes ved et i deres Kaldsbrev indført Paalæg at besøge disse længstbortliggende Stiftes Dele hvert tredie Aar. [3]) III, 198. Pontoppidan siger, at „endnu den Dag idag" (1747) lever hans Minde i velsignet Erindring i Stiftet.

Berømmelse er, at han indførte Katekisation i alle Stiftets Kirker, at han paa egen Bekostning skal have lønnet Skolens Konrektor, at han stiftede et Legat for Throndhjems fattige, og at han skjænkede Domkapitlet sit for den Tid ret værdifulde Bibliothek, hvoraf nogle Levninger endnu forefindes i Videnskabernes Selskabs Bogsamling i Throndhjem. — Til at den berygtede Ludvig Munk, over hvis Ferd som Lensmand allerede Hans Gaas havde forarget sig, ogsaa har været Isaak Grønbech til Plage og maaskee ikke lidet har hemmet hans Bestræbelser ved Egennytte og Anmasselse, have vi nogle Spor. I 1597 havde saaledes Bispen og Kapitlet lovet en af Skolens Hørere et Prestekald, men denne kunde ikke faa det. Ludvig Munk havde solgt det til en anden for 50 Pund Kobber(!) Samme Aar finde vi ogsaa, at en anden Prest beklager sig over at være fortrængt fra sit Embede og at have maattet give Ludvig-Munk 100 Daler for at faa et nyt[1]).

Femte Kapitel.[2])

1617—1622. Mag. Anders Arrebo.

---

1. Efter Mag. Isaks Død i Juni 1617 stod Throndhjems Bispestol af ubekjendte og nu uudforskelige Grunde ledig i tre

[1]) E. Sars, Norge und. Foren. med Danmark, p. 53. (Separataftrykket). [2]) Medens jeg ved Udarbeidelsen af dette Verks samtlige øvrige Afsnit har maattet hente mit Stof sammen fra de allerforskjelligste trykte og utrykte Kilder, er jeg, hvad dette Kapitel angaar, saa heldig i de fleste Punkter at kunne lægge en høit fortjent dansk Kirkehistorikers i usædvanlig Grad udtømmende Monografi til Grund for min Fremstilling. At jeg her sigter til Holger Rørdams bekjendte Verk „Mester Anders Kristensøn Arrebos Levnet“ (Kbhvn. 1857), vil enhver sagkyndig forstaa. Hvor derfor ingen Hjemmel udtrykkelig paaberaabes, følger jeg Rørdam.

Fjerdingaar. I denne Tid indtraf den første i den lutherske Kirke høitideligholdte Reformationsfest, idet den dansk-norske Kirke den 31te Oktbr. 1617 ihukom, at Luther paa den Dag havde for hundrede Aar tilbage opslaaet sine skjebnesvangre Theses paa Wittenbergs Kirkedør. Sjællands Biskop havde efter kongelig Befaling i den Anledning udsendt Rundskrivelser til sine Embedsbrødre i begge Rigerne; i Throndhjem, som paa den Tid manglede et geistligt Overhoved varetoges Bispeembedets Forretninger midlertidig af Kapitlet, til hvilket ogsaa Resen ved denne Leilighed havde henvendt sig. Om Maaden, hvorpaa Festen her i Norge gik af, savnes forøvrigt Oplysninger.

Den 15de Marts 1618 gav Kongen en dansk Mand, en af Aarhundredets merkeligste literære Størrelser, Mag. Anders Kristensøn Arrebo, dengang Sognepræst til Nikolai Kirke i Kjøbenhavn, Kaldsbrev som Throndhjems femte Superintendent. Han skal i Forveien have været valgt af Kapitlet[1]; dette Valg kan dog kun have været en Formsag, og maa rimeligviis være foregaaet efter høiere Ordre, thi hvorledes skulde vel ellers Throndhjems Kanniker have faldet paa at udvælge en dem vistnok ganske ubekjendt Mand til sin Bisp?

2. Den Anders Arrebo, som i en ung Alder sattes paa den betydelige og ansvarsfulde Post, som han faa Aar efter skulde komme til paa en saa sørgelig Maade at forlade, stammede som Navnet antyder, fra den slesvigske Ø Ærø, hvor hans Fader var Sognepræst, og hvor han selv fødtes den 2den Januar 1587. Man veed lidet mere om hans Ungdom, end at han blev Magister i Kjøbenhavn 1610, men at han tidlig maa have lagt ualmindelige Aandsgaver for Dagen, maa man vistnok have Ret til at slutte, naar man hører, at han i sit 21de Aar kaldtes til Slotspræst i Kjøbenhavn og kort efter blev Præst i Fredriksborg, derpaa Sognepræst til en af den danske Hovedstads betydeligste Menigheder og endelig 31 Aar

[1]) Saa beretter nemlig Rørdam; ogsaa Schöning fortæller det (i en utrykt, som det synes af Rørdam ikke kjendt Biografi af Arrebo), men ingen af dem angiver nogen Hjemmel.

gammel Biskop i Throndhjem. Allerede dengang var han optraadt som heldig Digter, idet han i 1611 havde besunget Kristian den Fjerdes Feldttog og Indtagelsen af Kalmar og i 1612 havde forfattet et Sørgedigt i Anledning af Dronning Anna Katharinas Død.

3. Før vi gaa over til Fremstillingen af de Begivenheder, som fjernede denne talentfulde og merkelige Personlighed fra Stiftet og fra Norges Rige, hidsætte vi et Par Notitser til Stiftets Historie i hans korte Embedstid.

I 1618 hjemsøgtes Throndhjem (og Bergen) af en frygtelig Pestepidemi, som i det følgende Aar ogsaa rasede i Kjøbenhavn, Malmø og flere andre danske Byer. Throndhjem, som ved de Tider neppe havde nogen Læge, skal have lidt særdeles meget, ihvorvel vi nu ikke ere istand til at bestemme Graden af Sottens Ødelæggelse. Arrebo udgav i den Anledning sit Digt „Pestpulver", som i December 1618 udkom i Kjøbenhavn [1]).

At det endnu paa denne Tid stundom var vanskeligt at faa Presteembeder i Stiftet besatte, erfare vi af et Brev, som Arrebo og Lensmanden Tage Thott i 1620 sendte til Regjeringen; de beklage sig over, at der „fattes 12 Prester efter Reformatsen, og vi have ikke selv Personer; ei heller ville fremmede komme herop." Skolens Tilstand omtales i samme Brev som maadelig, ja Bispen og Lensmanden foreslaa endog, for at den kunde komme paafode igjen, „at Skoledegnene maatte som tilforn faa Lov at reise omkring i de nærmestliggende Prestegjeld for at tigge sig noget Korn og Smør af Almuen, da Skolen ellers ikke kan bestaa og der saaledes vil blive Mangel paa Prester [2])." Under saadanne Omstændigheder tog man det ikke saa nøie med de Folk, som ansattes, bl. A. see vi, at der af og til toges Svensker, „efterdi der er Feil paa Personer dansk og norsk fødte;" dog havde Kon-

[1]) Dette Arbeide samt hans Parafrase af de syv Poenitentsepsalmer ere nok de eneste Digterverker, som hans Muse frembragte under Opholdet i Norge. [2]) E. Sars, Norge under Foreningen med Danmark, 44, 49.

gen (1619) udtrykkelig befalet, at ingen Svenske maatte faa Kald i Jemteland. Endnu i hine Dage ordineredes ogsaa en og anden, som ikke havde studeret ved Universitetet, dog synes Bispen i slige Tilfælde først at have indhentet kongelig Bemyndigelse til Ordinationen. En ganske eiendommelig Sag blev i 1621 anlagt mod Presten i Akerøen Hr. Hans Paulsøn Aars, som nemlig beskyldtes for at have „forseet sig med Sakramentet," hvilken Forseelse bestod deri, at han havde døbt et Barn i Søvand. Herfor dømtes Hr. Hans ved Provsteretten fra Embedet, men ved Herredagen i Bergen 1622 blev han frifunden, saasom der oplystes, at Barnets Fader, som var Prestens Avindsmand, havde forledet Presten til paa en Annexreise at døbe Barnet i et Nøst med et Øsekar under Paaskud af at det var dødssygt. At Forholdene med de 24 „Kannikegjeld" ordnedes under Arrebo, er allerede i forrige Kapitel oplyst.

4. Vi skulle da give en kort Udsigt over den saa ofte omtalte, men forskjellig bedømte Katastrofe i Arrebos Liv, der ikke alene giver dette en ikke ringe biografisk Merkelighed, men tillige afgiver et vigtigt Bidrag til Sedernes Historie i Norge i det paa fyldige Tidsbilleder saa fattige 17de Aarhundrede.

Aaret efter at Arrebo var kommen til Norge, altsaa i 1619, feirede Sognepresten til Hitteren Hr. Melkior Jakobssøn, en Lagmandssøn fra Throndhjem, sit Bryllup paa sin Prestegaard i Annexet Hevne, hvor han almindeligviis opholdt sig. Efter Tidens Skik vare en Mængde Mennesker indbudne fra Brudgommens Hjemstad, deriblandt Biskoppen, Lektoren Mag. Iver Pederssøn, flere af Kannikerne, Rektor og andre, mellem hvilke ogsaa Byfogden Peder Lauritssøn. Aftenen før Brylluppet, som stod paa en Søndag, modtoges Gjæsterne med et saakaldet „Slatte- og Skjære-Dune[1]). Anden Dags

[1]) Deslige Skikke bleve (rimeligviis i Anledning af nærværende Sag) forbudne ved Kongebrev af 16de Mai 1622, der ogsaa indeholder Forbud mod „Velfarts-Øl." Saavidt jeg kan forstaa, maa herved forstaaes Afskedsgildet; Rørdam har henført det til de Lystigheder, som gik for sig Aftenen før Bryllupsdagen.

Aften var der Dands og Lystighed og først tredie Dag skiltes man, efter at Gjesterne endnu en Gang vare blevne rigelig bevertede. Ved Andendagsgildet, da Munterheden var paa det høieste, tog Bispen Deel i en Jægerdans, i hvilken „en Hoben Personer af begge Kjøn posterede sig paa Gulvet i to Rader lige imod hinanden, i den ene Rad Mands- og i den anden Kvindespersoner, da der dandsede først et Par, slippende først og tagende siden fat paa hinanden igjen og derefter de andre Turen igjennem"[1]). Som Arrebo siden selv erklærede var han „godt Folk til Vilje lystig i Leg og Samkvem, dandsede med de andre og vel undertiden sang med." I dette lystige Lag synes Bispen ogsaa paa en spøgefuld Maade at have foraarsaget, at Byfogden Peder Lauritssøn kom til „at holde Lyset," noget som denne siden ikke glemte.

Paa en stor Sal vare en Mængde Senge opstillede for Gjester af begge Kjøn; Bispen sov i den øverste Seng. Den tredie Dags Morgen stod Bispen op, klædte sig i sine Underklæder og gik, medens mange Mennesker ferdedes frem og tilbage paa Salen, hen til den nederste Seng, hvor tvende Kvinder laa, nemlig en Barbara, Søren Rasmussøns, med hvem Arrebo Aftenen iforveien havde dandset, og hvem han efter nogle Vidners Paastand ogsaa havde kysset, samt Mette, Lektorens Hustru. Medens han talte med disse Koner, satte han sig paa Sengekanten, lagde den venstre Fod op paa Sengen, medens den høire hvilede paa Gulvet; i det samme kom Byfogden, Peder Lauritssøn, ind ad Døren, og da han blev Bispen var i den ovenbeskrevne Stilling, gjorde han den ondskabsfulde Bemerkning: „Hvem skal holde Lyset idag?" Peder gik da ud af Værelset og ind i det Kammer, hvor han havde sovet om Natten, hvor han til en Bekjendt henvendte den Ytring: „Bispen fixerede mig igaar, nu skal jeg fixere ham igjen. Nu fandt jeg Bispen og Barbara Karlsdatter i Seng sammen." Arrebo iførte sig imidlertid, uden at ane hvilke

[1]) Disse Ord ere tagne af Sagens Akter, hvoraf Schöning har gjort nøiagtige Uddrag. (Norske Vidsk. Selsk. Skr. i 19de Aarh. 1ste Bind.)

Følger disse Dages Begivenheder skulde drage efter sig, sine „side Klæder" og drog samme Dag til Throndhjem.

Men Peder Lauritsøn forsømte ikke at benytte, hvad han havde seet, til at skade Biskopen, og snart vare de meest ærekrænkende Rygter satte i Omløb om dennes Opførsel ved Brylluppet; det hedte endog, at man havde seet Arrebo og Barbara i deres blotte Linned „under lukt Dække sammen." Om end mange erklærede, at de ei havde seet andet af Bispen end „hvad ærligt og tugtigt var," gik det og her som ellers, at Skandalen hurtig spørges, den naaede snart endog til Danmark, hvor Kantsleren Kristen Friis (til Kragerup) endog lod anstille Forespørgsler hos en dansk Mand, som under et Besøg ved Bryllupet i Norge havde været tilstede paa Hevne Prestegaard, hvilken dog forklarede sig paa en for Arrebo gunstig Maade. Sagen gik derfor et Par Aar hen, uden at der i Anledning af den toges nogen videre Forføining. Alligevel er det et Beviis paa, at Arrebo maa have været en sangvinsk og sorgløs Mand, naar vi erfare, at han i 1621 — ligeledes i et Bryllup — atter tillod sig med en paafaldende Frihed at deeltage i selskabelig Lystighed.

Først paa Aaret i 1621 holdt nemlig Sognepresten til Stod[1]) i Indherred, Hr. Anders Bjørnssøn sit Bryllup, til hvilket Biskopen var indbuden tilligemed mangfoldige andre Gjester. Den anden Dags Aften, da Dandsen begyndte, aflagde han sin geistlige Dragt[2]), og deeltog i „Jægerdandsen," og da Trommeslageren ikke kunde slaa Takten saaledes, som Arrebo sang den for ham, greb denne selv Trommen og slog den for ham. Mens Dandsen gik for sig, blev der sunget:

„Tag fat paa den!
Du fik hende ikke end!

[1]) Det kan leilighedsviis bemerkes, at det var Misligheder i Stods Prestegjeld, som i 1616 foranledigede et særligt Forbud (ved Kongebrev) imod „dennem, som udi Fladseng findes tilsammen." (Evensens Saml. 2, 2, 9). [2]) Som bekjendt pleiede Presteskabet endnu i langt senere Dage at bære Samarie ikke alene under Udøvelsen af geistlige Forretninger, men ogsaa jevnlig udenfor disse.

Hun dandser paa Bakken,
Med Serken over Nakken"
(Eller: „Hun dandser paa Gjerdet
Med Serken i Veiret"),

en Visestump, som Bispen allerede ved Bryluppet i Hevne skal have ført i Munden. Arrebo, der ogsaa her beskyldes for at have kysset nogle af Kvinderne, dandsede siden en „Langedands," under hvilken han sang en Vise, hvori de Ord forekom:

„Og Dyrene ville vi bede."

Siden drak en af Gjesterne Biskopen til med „St. Bents Minde,"[1]) og Arrebo drak siden den samme Skaal med Karen Madsdatter, der var gift med Brudgommens Broder Hr. Haaken, som synes at have været Kapellan paa Stod; med denne Karen Madsdatter havde Bispen ogsaa dandset, og der blev af hans Avindsmænd endog paastaaet, at han havde deelt Seng med hende, noget som imidlertid aldeles ikke kunde bevises og vistnok ogsaa, som Karens Mand, Hr. Haaken, siden erklærede, har været „Satans Menneskers Digt." At der imidlertid er gaaet meget vildt til ved dette Preste-Bryllup, kan foruden af, hvad vi allerede have fortalt ogsaa sees deraf, at Gjesterne den tredie Dag „sloges" i Bryllupsgaarden.

Denne Bispens unegtelig letsindige Opførsel paa Hevnes og paa Stods Prestegaarde var det nu, som hans Fiender, især deleshed den omtalte Byfoged, (siden 1620 Foged over Fosen) Peder Lauritsøn[2]) nu benyttede til paa enhver Maade

[1]) Saadanne Helgen-Skaaler vare Levninger fra den papistiske Tids Gjestebudsskikke. At saadanne Skaaler ogsaa længe efter bleve drukne i Norge, er vist. I mine Uddrag af Generalkirkeinspektions-Kollegiets Kopibøger (i danske Geheimearkiv) finder jeg, at Biskop Dorph i Akershuus Stift indgav Klage over 37 Personer, som i Julen 1751 havde i et Bryllup paa Gaarden Blandholt i Askim Prestegjeld „tildrukket hverandre den Helligaands Skaal og derpaa sunget den Psalme: „Nu bede vi den Helligaand" o. s. v. Sammenlign ogsaa Eilert Sundt „Om Sædelighedstilst. i Norge" p. 177. [2]) Arrebo havde siden ogsaa i et Barsels-Gilde paa Østraat, som dengang eiedes af Kantsleren Jens Bjelke, men beboedes af Namdalens Foged, digtet en Nidvise over Peder Lauritsøn og deri rørt ved hans svage Side Drikfeldighed, hvorved Peder naturligviis saameget mere var bleven forbitret paa Bispen. Nidvisen findes i Sagens Akter.

at sværte Arrebo. Det er formeentlig ikke for nærværende Fremstillings Øiemed nødvendigt udførlig at gjennemgaa Enkelthederne i den følgende Retssags juridiske Behandling, saameget mindre som disse nøiagtig foreligge i andre trykte Skrifter. Vi indskrænke os derfor til at fremhæve, at Arrebo allerede i April 1621 havde ladet Peder Lauritssøn beskikkelsesviis afforдre Erklæringer, om og hvorvidt denne vidste at beskylde ham for noget utugtigt Samkvem med nogénsomhelst Kvindesperson, uden at denne havde villet give noget bestemt eller uforbeholdent Svar. Samme Aar drog ogsaa Biskopen til Kjøbenhavn, da han fandt det nødvendigt der personlig at imødegaa de Beskyldninger, som ogsaa i Danmark med stedse tiltagende Styrke fornyedes mod ham især angaaende hans Forhold til Barbara Karlsdatter under Bryllupet paa Hevne Prestegaard. Hans Velynder Kantsleren Kristen Friis gav ham da det bestemte Raad, at han skulde rense sig for Beskyldningerne ved Dom Dette Raad fulgte nu Biskopen, og han indgav derfor ogsaa en Memorial til Kantsleren, hvori han udbad sig, at Sagen maatte blive undersøgt af en Kommission, bestaaende af Biskoperne og Lagmændene i Oslo og Bergen. Denne Begjæring blev imidlertid ikke fuldstændig opfyldt, thi et Kongebrev af 2den August 1621 overdrog istedenfor til den forlangte Kommission Sagens Undersøgelse til Lensmanden over Thrøndelagen Tage Anderssøn Thott, der vel at merke var Biskopens Avindsmand.[1]) Tage Thott skulde da efter den kongelige Befaling lade Peder Lauritssøn indstevne, for at denne, hvis de af ham om Biskopen brugte Udladelser vare usande, kunde straffes, hvorimod i modsat Fald Arrebo skulde drages til Ansvar paa saadan Maade, som Kirkeordinantsen fastsatte. Retten sattes da endelig paa Throndhjems Raadstue den 12te November 1621; der bestemtes da, at Dom skulde

[1]) Den første Anledning til Rivninger mellem Thott og Arrebo gav en Bonde fra den sidstes Præbende, som klagede til Lensmanden over formeentlig utilbørlig Medfart fra Bispens Side. Siden chikaneredes Arrebo ogsaa ved Thotts Indblanding i Kapitelsager o. s. v.

gaa i Sagen Mandag efter Helligtrekongersdag næste Aar, hvilket dog ikke skede. Derimod søgte Tage Thott at samle saamange Beviisligheder, som det var ham muligt, til Arrebos Skade og drog saa i Begyndelsen af 1622 ned til Kjøbenhavn, hvor han udvirkede kongelig Befaling til, at Arrebo skulde stevnes for den Herredag, som allerede det foregaaende Aar var udskreven til at afholdes i Bergen den 22de Juli 1622.

Ved denne Herredag, ved hvilken Kong Kristian den fjerde som sædvanlig selv indfandt sig, blev altsaa Arrebos Sag paadømt. Hans Dommere vare Danmarks Rigsadmiral Hr. Albert Skeel, Rigsraaderne Oluf Rosensparre, Eske Brok, Kristen Holk, Jens Juel, Norges Statholder, og Jens Bjelke, Norges Kansler, hvortil kom de tre øvrige norske Biskoper, Mag. Laurits Skabo i Stavanger, M. Nils Glostrup i Oslo samt Dr. Nils Paasche i Bergen. Dommen, der afsagdes den 31te Juli, gik ud paa, at Arrebo „for sine begangne Forseelser burde fra sit bispelige Kald og Embede være affat og det ikke videre betjene." Af Dommen sees, at man ikke alene havde holdt sig til hans Forhold til den oftere nævnte Barbara, men overhoved draget ham til Ansvar for hans letfærdige Sang, „unodelige" Dands, fordi han havde drukket St. Bents Minde, slaaet paa Trommen, „digtet saadanne Riim, som stor Turbation medfulgte," og fordi han „havde holdt sig i Eenrum og paa fordægtige Steder til fremmede Kvindespersoner, hvilke Fagter og Gebærder allesammen ere imod den Høviskhed og Ærbarhed, som en Superintendent og Biskop bør at følge." Man lod Dommen trykke og udsendte fire Exemplarer af den til hver af Biskoperne i Danmak og Norge, ledsaget af en Kancelliskrivelse, hvorved det paalagdes Superintendenterne at have nøie Tilsyn med, at ingen Prest eller anden geistlig øvede nogen saadan Letsindighed. Dommen blev saaledes ved offentlig Foranstaltning kundgjort rundt omkring i begge Riger, ja den tildrog sig endog Opmærksomhed udenfor disse.

5. At den letsindige Opførsel, hvori Arrebo baade paa Hevnes og Stods Prestegaard bevislig havde gjort sig skyldig,

til alle Tider maa ansees for høist usømmelig for en evangelisk Biskop, derom maa vel alle være enige. Men til at felde en rigtig Dom om Arrebos Forhold er kun den istand, som er fortrolig med det 17de Aarhundredes Tidsaand, og som veed, hvor meget endnu dengang — ikke fuldt et Aarhundrede efter Kirkeforbedringens Indførelse — var tilbage af den katholske Adskillelse mellem en geistligs offentlige og private Liv. Det har derfor Interesse at vide, at medens den ellers saa fortræffelige, men som Historiker ikke sjelden eensidige og bornerede Erik Pontoppidan i de sterkeste Udtryk fordømmer Arrebo,[1]) er der alle Tegn til, at en langt skaansommere Opfattelse af hans Opførsel gjorde sig gjeldende hos hans Samtid. Stiftets Presteskab bevidnede, da han kort før Herredagsdommen skulde gaa, forlangte dets Vidnesbyrd, at han altid havde viist sig ustraffelig i Lære og Liv. En af hans Dommere, Biskop Dr. Nils Paasche, viiste ham Venskab baade under selve Herredagen og senere hen. Kjøbenhavns Magistrat var et Par Aar efter ikke uvillig til at kalde ham til Sognepræst ved Helliggeists Kirke, og Menigheden i Staden Malmø valgte ham virkelig til sin Sognepræst 1625, hvilket han dog ei blev, da Kongen ikke tillod ham at modtage hiin Kaldelse. Og, hvad der i vore Tanker ikke ere uden al Betydning, Folkesagnet i Throndhjems Stift vidste siden at fortælle Historier, som trods disses fuldstændige faktiske Urigtighed dog bevise, at Stemningen i Stiftet har været den afsatte Biskop gunstig. Om Tage Thott hed det saaledes, at han havde faaet Arrebo dømt ved den skjændige List, at han havde drukket Biskopen fuld og derpaa lagt et Fruentimmer i hans Seng (!), og at Lensmanden siden til Straf for sin Ugudelighed kom i en saa ynkelig Forfatning, at han gik om i Kjøbenhavn paa Krohusene som en Tigger.[2]) „Der blev da givet ham det Raad; at

[1]) Annalerne, 3, 200 og 370. T. Ex. „Dieser Mann mag wohl als ein Gegenfüßer seines theuren Vorweſers angesehen werden." — „Er war ein ganz fleischlicher und in Sünden erstorbener Mann." — „Der viehische(!) Charakter dieses geistlich todten Bischoffs" o. s. v. — [2]) Den hidtil fortalte Deel af Sagnet er forhen nok-

han skulde reise til Mag. Arrebo og bede ham om Forladelse. Da han kom derhen, vilde Tjeneren ei lade ham komme ind for hans usle Klæders Skyld, førend han meldte sit Navn, da A. strax gik ud mod ham, trakterede ham vel og gav ham en Foræring, da de skiltes ad. Men omsider er han død i saa usle Omstændigheder, at der maatte næsten betles til hans Begravelse." [1]) — — „Gaardsskriveren Mads Pedersøn,[2]) som ogsaa havde ladet sig bruge som et Vidne mod Arrebo, skal endelig være død i Nordlandene udi stor Elendighed og det, som Arrebos Søn vidste at fortælle og havde udforsket, akkurat samme Time og Minut, paa hvilket Arrebo døde." —

6. Hvad nu angaar Bispens senere Skjebne, da skal her kun i Korthed meldes, at han strax efter den for ham saa ulykkelige Dom forlod Norge med sin Hustru og sine fem Børn. Han tog for det første Ophold i Malmø, som synes at have været hans Hustru Else Jørgensdatters Hjemsted, og hvor han maa have havt adskillige Venner, siden det, som fortalt, i 1625 lykkedes ham at blive kaldet til Byens Sognepræst. Dette tillod Kongen ham vel ikke, at blive, men i det følgende Aar modtog han med dennes Tilladelse Vordingborgs Sognekald, hvor han døde 1637.

Under de Trængselsaar, han tilbragte i Malmø, frembragte han det første af sine Hovedværker, „Kong Davids Psalter, sangviis udsat," der første Gang udkom 1623 og siden mange Gange blev oplagt. Dette sit Arbeide tilegnede Forfatteren den norske Geistlighed, for, som han i Dedikationen siger, deels at afbede den Forargelse, han maatte have

som bekjendt fra Nyerup, Danske Digtekunsts Historie 2, 215, hvorimod det af mig mellem Anførselstegn meddeelte hidrører fra en utrykt Kilde, nemlig en kortfattet, hidtil upaaagtet Biografi af Arrebo, som Schöning har efterladt i Manuskript mellem sine øvrige herlige Samlinger. [1]) T. Thott var indtil 1627 Lensmand i Throndhjem, fik da Sølvitsborg Len i Blekinge, og døde 1643 i Kjøbenhavn, som Lensmand paa Silkeborg. [2]) Det er en Unøiagtighed, naar den ellers selv i de mindste Enkeltheder saa omhyggelige Rørdam fortæller noget lignende om Arrebos Avindsmand Peder Lauritssøn (p. 155).

ubemerkede Stilling vilde han rimeligviis have kommet til at forblive sin Livstid, hvis han ikke ved et heldigt Træf var bleven Gjenstand for Kongens Opmærksomhed. Da nemlig Kristian den fjerde, som i 1607 besøgte Norge i Anledning af Herredagen i Stavanger, havde faaet høre en Prædiken af Hr. Peder, befalede han ham at drage til Danmark, hvor han strax fik Frederiksborgs Slotsprest-Embede.[1] Aaret efter paalagde[2] Kongen Professorerne, som havde Patronatsret til Frue Sognekald og det dermed forbundne Provsti i Kjøbenhavn, at vælge ham til dette Embede, hvilket han indehavde i 14 Aar; ved denne Tid tog han ogsaa Magistergraden. Endelig kaldtes han, 51 Aar gammel, til at bestige den Bispestol, som ved Anders Arrebos Domfeldelse var bleven ledig i hans Fødeland.[3] Man har maaskee Grund til med Pontoppidan at ansee en Kaldelse til Bispeembedet i Throndhjem under de i 1622 forhaandenværende Omstændigheder som et ualmindeligt Tillidsbeviis. Det kan nemlig synes rimeligt, at man, da Arrebo fjernedes for sit anstødelige Levnet, gjerne maatte ønske til hans Eftermand at finde en geistlig, der i fortrinlig Grad

[1] Zwergs haandskrevne Fortsættelse af hans sjellandske Kleresis Historie. Endnu paa Zwergs Tid havde Folkesagnet paa Mandalskanten bevaret Erindringen om den Maade, hvorpaa Hr. Peder havde gjort sin Lykke hos Kongen. „Han var Kapellan og havde 15 Børn (urigtig) og var meget fattig. Da Kongen engang kom til Mandal, søgte han om Forflytning til noget bedre. Kongen befalede ham da den følgende Dag at præke i Halsaa Kirke, hvilket han forrettede med stor Velbehagelighed o. s. v." Forresten havde Sagnet glemt hans Familienavn og snurrig nok kaldt ham Peder Huitfeldt, hvorom Zwerg bemærker: „De Huitfeldter vare vel ikke Kapellaner i de Dage," idet han forresten søger at forklare Bøndernes morsomme Feiltagelse ved at oplyse, at i Nabosognet Øslebø fandtes et Exemplar af Kristian den tredies Bibel, hvorpaa stod skrevet „Peder Huitfeldt, Norges Riges Kantsler." Det benyttede Haandskrift af Zwerg findes i Kjøbenhavn (Gl. Saml. 1094 Fol. paa kgl. Bibl.). Jfr. ogsaa A. Faye, Peder Clausøn (Sep.) 25. [2]) Nørdam, Arrebos Levnet 38. [3]) Biskopens Ungdomshistorie er her fortalt efter Eftermanden Bredals Ligprædiken over ham (Kbhvn. 1648) og efter G. Schønings utrykte Udkast til hans kortfattede Biografi.

kunde foregaa sit Stift og især dettes Presteskab med sit gode Exempel i Liv og Lære. — Mag. Peder Skelderups Kaldsbrev er af 8de Oktbr. 1622, Ordinationen foregik Mortensdag samme Aar, og han skal i Begyndelsen af 1623 være kommen op til Norge.

2. Først er det nu at melde, at ved denne Biskops Tiltrædelse blev Diøcesens geografiske Omraade for første Gang formindsket. Ved denne samme Herredag, som dømte Arrebo fra Embedet, fastsattes nemlig, at Søndmøre herefter skulde lægges under Bergens Biskop, en Forandring, som, naar man seer hen til Throndhjems Stifts uforholdsmæssige geografiske Omfang, kan synes rimelig nok. Det er iøvrigt ikke bekjendt, hvad Foranledningen har været til denne Kongens Beslutning; kun finder jeg, at Mag. Erik Bredal, som i sin Tid (1658) søgte at faa den Ting gjort om igjen, paastod, at Søndmøre i 1622 „formedelst privat Handel" var hans Stift frakommet[1]). Det maa merkes, at det throndhjemske Domkapitels Høihedsret over det søndmørske Kannikegjeld Herø ved Fraskillelsen udtrykkelig forbeholdtes[2]).

3. I Aaret 1625 var det, at Kristian den fjerde ved at modtage Valg som Kredsoberst for den nedersaksiske Kreds indblandede sig i Trediveaarskrigen. Følgerne heraf bleve sørgelige, især for Danmark; Norge nød her godt af sin afsides Beliggenhed og afgav endog et sikkert Tilflugtssted for flere danske Herrer, som flygtede op til vor Fædreland fra Jylland. Iøvrigt gav dog Krigen Stødet til nogle vigtige Regjeringsforanstaltninger ogsaa for Norge. Vi have naturligviis her ikke at udvikle den i hine Aar oprettede Landmilitses Historie, men desto mere vedkommer os den for kirkelige Lovgivning saa betydningsfulde Forordning af 27de Marts 1629 „om Kirkens Embede og Myndighed mod de ubodfærdige samt om adskillig Geistlighedens Forhold," der udkom som et Tillæg til Kirkeordinantserne. Denne Forordning var udarbeidet under et

[1]) Benj. Dass's Samlinger til Erik Bredals Historie af authentiske Dokumenter (i Thjemske. Vidensk.-Selsk. lit. Bibl.). [2]) Strøm om Søndmøre 2, 392.

Møde i Kjøbenhavn, hvortil samtlige Universitetsprofessorer og danske Biskoper vare indkaldte; Norges Biskoper bleve nemlig i Regelen, selv hvor det som her gjaldt Bestemmelser, der skulde angaa begge Riger, ikke raadspurgte: det var kun i særlig norske Anliggender, at disse enkelte Gange sammenkaldtes. Med Føie har man anseet Udgivelsen af hiin indholdsrige Forordning, som et Udtryk af den levende Interesse, som Religionens og Kirkens Forhold maatte vinde i en Tid, da Keiseren som Papisternes Bannerfører truede ikke alene Tydsklands, men ogsaa Danmarks Troesfrihed paa den farligste Maade [1]).

Forordningens for Historien interessanteste Punkter ere Indførelsen af den endnu bestaaende Medhjelper-Institution samt Paabudet af Vidnesbyrd fra Kjøbenhavns Universitet som nødvendig Betingelse for at maatte prædike, altsaa end mere for at maatte modtage prestelig Vielse. Medhjelperne, som skulde tilforordnes Presten for at skjerpe hans Tilsyn med Menighederne, skulde efter Prests og Bisps Raad beskikkes af Lensmanden af de bedste og gudfrygtigste Mænd i hvert Prestegjeld helst saaledes, at man til saadanne Medhjelpere tog Fattigforstandere og Kirkeværger. Dette kirkelige Sogneraad skulde fire Gange aarlig samles (i „Tamperdagene"). Det maa iøvrigt forekomme os betegnende, at Valget af disse Ombudsmænd lagdes i Lensmandens Hænder, medens det saa langt vigtigere Preste-Valg ved Ordinantserne var overladt Menighederne; Sagen er vistnok den, at Menighedens Kaldsret, hvori der i Kristian den fjerdes Tid skede idelige Indgreb fraoven, ikke ret behagede Magthaverne, og at den Tendens til at indskrænke enhver Selvstyrelse, som efter 1660 saa grundigen gjennemførtes, allerede ved den Tid har begyndt at gjøre sig gjeldende. — Med Hensyn til det andet af os fremhævede Punkt, da se vi af selve Forordningens egne Ord, at hidtil „enhver, endogsaa ubekjendte, have faaet Lov til at bestige Predikestolen" [2]).

[1]) Forordningen findes fuldstændig hos Paus 2, 680—708. Theologiske Betragtninger derover læses hos Helveg D. K. Hist. eft. Ref. 1, 353 fgg. (2den Udg.). [2]) I 1626 var saaledes Vicepastor

Nu forbydes der Presterne at tilstede nogen at prædike, som ikke har Testimonium om Lærdom og sedeligt Liv fra Kjøbenhavns Universitet. — Forøvrigt henvise vi Læseren til Forordningen selv[1]).

I samme Aar udkom — udentvivl som et Supplement til den oven omhandlede Forordning — Paabudet af 1 Nov. 1629 ang. en theologisk Embeds-Examen ved Universitetet, som enhver, der ønskede geistlig Befordring, forpligtedes til at underkaste sig, og som ogsaa skulde forlanges af de høiere Klassers Hørere i Latinskolerne. Universitetets Rektor skulde aarlig udnævne tre Professorer til Examinatorer ved denne Prøve, hvilken imidlertid endnu længe ikke, som senere blev Tilfældet, var henlagt til et Par bestemte Tider af Aaret, men kunde finde Sted paa hvilkensomhelst Onsdag eller Løverdag[2]). De examinerende Professorer vare ikke alene theologiske Universitetslærere, men toges ogsaa blandt Lærerne i de øvrige Videnskaber; som bekjendt betragtedes nemlig Universitetet i hine Dage blot som Presteskole, saa at hos dets samtlige Lærere theologisk Lærdom forudsattes. Fordringerne vare vistnok væsentlig indskrænkede til Bibel-Exegese; om en Smule Kirkehistorie som Examensgjenstand blev saaledes først over hundrede Aar senere Tale. Fra den Tid af kan det saaledes betragtes som en given Sag, at alle, der kom i geistligt Embede, havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet[3]); hidindtil maa det, som vi ogsaa af og til have paaviist, ikke saa sjelden have været Tilfældet, især i Norge, at man til Prester antog Folk, som

i Verdalen stevnet for Throndhjems Kapitel, fordi han havde ladet en Skoledisciple offentlig prædike for sig (Erlandsen, Thjems Geistl. 351). [1]) E. Pontoppidans Ytringer om samme Forordning (Ann. 3. 771) ere ikke umerkelige. [2]) Pontoppidan Ann. 3,792. [3]) I et meget interessant Manuskript om Presteskabet i Nes i Hallingdal (paa det kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Ny kgl. Saml. 1630, 4. omtales, at Biskop O. Boesen i Kristiania, nogle Aar efterat denne Forordning var udkommen, blev dragen til Ansvar af Professorerne, fordi han havde ordineret en Anders Holst, der ikke havde Examen, til Kapellan hos Slotspresten paa Akershuus. Holst maatte reise til Kjøbenhavn for at examineres, hvorefter han beholdt Embedet.

deels havde studeret ved et fremmed, dels ved intetsomhelst Akademi[1]), ihvorvel allerede i 1562 og især i 1593 Nødvendigheden af Universitets-Studier var bleven indskjerpet.

4. Idet vi fra disse for hele den danske og norske Kirke betydningsfulde Foranstaltninger atter vende os til den særlig throndhjemske Kirkekrønike, møder os nogle Oplysninger om Kirketugtens Tilstand, som fremgaa af et utrykt Brev[2]), som Mag. Peder Skelderup den 12te Oktober tilskrev Danmarks tidligere nævnte Kantsler, Kristian Friis (til Kragerup). Bispen klager i dette Brev isærdeleshed over, at han ei ret veed, hvad han skal foretage med de Leiermaal, som begaaes af Folk, der ere hinanden beslægtede eller besvogrede i de forbudne Led, og om hvem det saaledes efter den bestaaende Lovgivning gjaldt, at de skulde rømme Kongens Riger og Lande, noget, som imidlertid ikke blev gjennemført. „De gaa her saa sikre „og frie og dog ikke betjenes med nogen prestelig Tjeneste, efterdi „de ere fredløse, hvorover sig tildrager mange Exorbitantier. „Saadanne forhærdes Dag efter Dag, efterdi de ikke maa bruge „Sakramentet, Gud fortørnes, andre i Menigheden forarges, og „Kongens kristelige og alvorlige Mandat ikke efterkommes." Dette er et Forhold, som minder om de lignende Tilstande, som fandt Sted paa Skelderups samtidiges, Biskop Nils Glostrups, Tid i Oslos og Hamars Stifter, af hvis indholdsrige endnu tilværende Visitatsbog[3]) det fremgaar, at vitterlige Manddrabere, Egteskabsbrydere o. s. v. ofte i mange Aar, idet de enten ikke kunde faa eller ikke skjøttede om Absolution, levede udenfor Kirkesamfundet, men forresten ganske uantastede i verdslig Henseende. At selve Geistligheden under saadanne Omstændigheder ikke altid var den sedeligste, er klart; dog det bliver i Længden trivielt at opregne alle de Skandaler, hvortil Presbyterologien kunde give Anledning[4]).

[1]) Hvorledes i 1600 en Discipel toges ud af 4de Lektie i Throndhjem og sattes til Sogneprest til Lesje, derom se Hjorthøy. Gudbr. Beskr. 2, p. 11. [2]) Findes i den saakaldte Bøllingske Brevsamling paa det st. kgl. Bibl. [3]) Denne Visitatsbog findes i den Arnamagnæanske Saml. paa Univbibl. i Kbhvn. [4]) Et Par saadanne hos

5. Nogen egentlig literær Virksomhed i Stiftet vil man forgjeves søge i hine Dage; Bispen selv har kun udgivet en eneste liden Ligtale. — En Hr. Ole Lauritssøn, Kapellan til Alstahaug, fandt i 1630 paa at udgive en liden Traktat om „Gud Faders Døtre," som han ei lod passere Professorernes Censur, hvilket ledede til Forf.s Afsættelse. Han begav sig da til Lybek, hvor han udgav denne sin, saavidt jeg formaar at dømme, halvgale Bog paa Latin. I de følgende Aar sees den samme Hr. Ole at have udgivet endeel flere gudelige Smaaskrifter i Kjøbenhavn.[1]) — Mag. Mens Kristofferssøn (af den gamle Æt Darre), Konrektor og tilsidst Sogneprest til Throndhjems Domkirke, († 1657) er Forfatter af nogle i Trykken udgivne Ligprækener. Men merkeligere er et uudgivet Arbeide af ham, en paa Latin ført Dagbog, som paa en vis Maade har været et Sidestykke til Absalon Pederssøns medrette berømte „Kapitelsbog," skjønt den jo naturligviis maa staa tilbage for Mag. Absalons Optegnelser allerede af den Grund, at det bergenske Liv paa dennes Tid var ganske anderledes bevæget og mangesidigt end de throndhjemske Forhold paa Mag. Mens's. Hvor imidlertid denne Dagbog nu findes, hvis den overhoved endnu er til, er mig ubekjendt; i Erlandsens Prestehistorie, dette forresten saa magre Verk, ere flere af de bedste Notitser hentede fra „Men-

Erlandsen (Thjemsk Geistl.) p. 289, 503. Mag. Lambert Balchenborg i Sundalen, Biskop Jesper Brochmands Svoger, havde kort før sin Ansættelse der begaaet Leiermaal og var derfor fjernet fra Rektoratet i Oslo Skole. Ang. denne ikke umerkelige Mand har jeg fra Konsistoriets Arkiv i Kjøbenhavn nogle Oplysninger, som vise, at han i 1608 af sin akademiske Øvrighed var sat i 14 Dages Arrest, og at han allerede da maatte love at holde sig fra et Kvindfolk, med hvilket han havde forseet sig. I Konsistorieprotokollerne kaldes han stundom blot „frater Sillae" (o. J. Brochmands Kones Broder). [1]) Da denne Ole skrev sig Arctander, er H. J. Huitfeldts Slutning, (N. Saml. 8vo, 2, 515), at han er en Søn af Hr. Laurits Nilssøn i Størdalen, ikke usandsynlig. Han bliver paa denne Maade en Broder af den bekjendte Biskop i Viborg, Nils Lauritssøn Arctander, som leilighedsviis er nævnt i nærværende Arbeide.

zeri Journal;" dog er der al Grund til at tro, at Erlandsen selv ikke har seet Bogen, men at han skylder sine dygtigere Forgjængere, Tønder og Bull, de Uddrag, han har meddelt. Enkelte Brudstykker — alle fra 1625 — forefindes ogsaa i Afskrift blandt Schönings Samlinger. Man maa efter de sidste tro, at Mag. Mens ei alene har optegnet Begivenheder, angaaende Presteskabet og Stiftets geistlige Anliggender, men ogsaa hvad der i Almindelighed foregik i Stiftet, ja leilighedsviis ogsaa enkelte andre Ting endog fra tidligere Dage, som kom ham for Øre. Saaledes forekommer (hos Schöning) en Optegnelse af ham fra 1625 om et Skib, som i sin Tid var seet seilende for fulde Seil i Mjøsen, og som ansaaes for et Varsel om Kong Fredrik den andens Død. Ligeledes finder man Oplysninger om Herredagen i 1625, om et stort Tab, som Throndhjems Borgere samme Aar led, idet et stort af dem udrustet Skib blev taget og opbrændt i Nærheden af Dünkirchen[1]), om de Forlystelser, som Byens Folk ved den Tid morede sig med paa Kalvskindet (planities vitulina), om at Bispen gav Skolediscipiene Lov til at danse (exercere choreas), om Dyrtiden i 1625, som en Følge af den langvarige Tørke o. s. v. — I samme Aar (1625), fra hvilket de meddeelte Brudstykker af Mag. Mens's Annaler hidrøre, udgav en Thrønder Holger Hanssøn, Prestesøn fra Aafjorden, en liden Bog i Kjøbenhavn, under Titelen „Encomiolon Norvegianum," der, som Titelen antyder, indeholder en Lovtale over hans Fædreland. I smukke Hexametre omtaler han bl. A. de norske Skove og Landets Trælastudførsel, Bergens livlige Handel og de mange Nationaliteter, som der møde hinanden, og tilføjer endelig nogle Ord om sin Hjemstad Throndhjem; her holder han sig meest til de historiske Minder, og om Byens Forhold paa hans Tid vover han kun at sige, at den er „haud inferior reliquis." Og Throndhjem var ved de Tider vistnok kun saare ringe, ja formodentlig endog i en ynkelig Til-

[1]) At et saadant Tab ved den Tid maatte være Throndhjem saare føleligt, vil man forstaa, naar man ved, hvor ubetydelig Staden ved de Tider maa have været.

stand: i 1596 var den ved en Skatteudskrivning bleven sat lige med Marstrand og med danske Ravnekroge, som t. Ex. Skjelskør, Holstebro[1]) o. fl., der dog dengang ikke vare saa ubetydelige som senere, og i de Blauews Atlas (af 1639) vedføiede geografiske Oplysninger heder det, at Staden er sunken ned til en Landsby (in vici formam redacta). — I Vesteraalen (Hadsel) i Nordlandene levede i hine Tider en Prest Laurits Jenssøn fra Throndhjem (Erlandsen kjender ham ikke), som „plaget af Anfegtelser" forlod Kaldet og senere blev Prest i Lund (vistnok Lund i Dalernes Provsti i Stavanger Stift[2]); i denne Stilling forfattede han 1640 en Bog, „Tvende Slags Fristelser," som udkom 1648 og er dediceret til Stavangers Kapitel og andre betydeligere Folk sammesteds. — En, som man tør tro, virkelig lærd Mand havde Throndhjem ved den Tid i Lektoren Mag. Peder Pederssøn Borch († 1627), en danskfødt Mand; hans Exemplar af Aristophanes har jeg i sin Tid eiet, og at han idetmindste med den ønskeligste Grundighed havde gjennemstuderet denne Forfatter, var øiensynligt nok. Ogsaa Kapitlets Notarius Mag. Jens Katholm († ugift 1625), tidligere Fredrik den andens Stipendiarius, kan her merkes.

6. Af andre samtidige geistlige Mænd i Stiftet er der ikke mange, om hvem vi nu vide noget, som kunde gjøre dem synderlig mindeværdige. Peder Krabbe i Aure er allerede nævnet i fjerde Kap. Anders Olssøn Bruse i Meldalen havde med Røros Kobberverk at skaffe; flere andre Prester ydede Bidrag til det nys indrettede ostindiske Kompagni. Merkeligere synes imidlertid Erik Blix i Opdal at være, hvis det er sandt, at han „bragte Almuen, som i forrige Tider var grov og haard, til et mere sedeligt Levnet." — I Snaasen var Olaf Budde, en Mand, der i sin Tid havde studeret ved mange fremmede Universiteter, Sogneprest; han fik i 1641 et Præbende „for at instituere Fjeldlapperne ud i Guds sande

[1]) N. Sml. 8vo 2, 317. [2]) Worm og Nyerup gjøre ham til Prest i Lund i Skaane, men at han snarere har været ansat i Lund i Stavangers Stift, fremlyser af, at Bogen er dediceret Stavangers Kapitel.

Kundskab, Børnelærdommen, og hvad de videre af Guds Ord kunde begribe; — den største Part af Lapperne hørte, heder det videre, til hans Pastorat Snaasen."[1]) Nogle Aar iforveien havde en for Leiermaal afsat Prest faaet Løfte om Opreisning, naar han først i tre Aar vilde prædike for Fjeldlapperne (!!)[2]).

7. I 1639 holdtes i Kristiania et Møde af de saakaldte norske Stænder, hvilke før Souverainitetens Indførelse undertiden bleve sammenkaldte, naar Skatter skulde udskrives. 14de Marts vare saaledes Stænderne samlede „udi Kristiania Kirke"[3]); Repræsentanterne for Throndhjems Stifts Presteskab vare: Hr. Ments Kristofferssøn Darre, Sognepres til Domkirken (den nys nævnte Annalist), Hr. Sakarias Kristofferssøn Holk, Sognepreſt til Veø, og den ovennævnte Hr. Peder Lauritssøn Krabbe, Sognepreſt til Aure. „Den 17de Marts lode, fortæller Throndhjems Kapitelsbog, de gode Herrer Kommissarier alle Stænderne paa Akershuus Slot sammenkalde, og blev der given Svar, at de paa kongelig Majestæts Vegne vilde være tilfreds med det, som var udlovet." Det er interessant at kaste et Blik paa de Skatter, som Presteskabet i Stiftet ved denne Leilighed maatte udrede, da vi paa den Maade gjøre et nøiagtigere Bekjendtskab med Tidens geistlige Statistik, end det ellers kunde lykkes os at erholde.

Først nævnes Bispen, der for sig skatlægges med 50 Daler. Derpaa opregnes de, som foruden Bispen have Kapitelsgods, tilsammen 14 Personer, nemlig Archidiakonus, Lektor, Domkirkens og Frue Kirkes Sogneprester og Diakoner, Rektor, Lagmand Jørgen Henrikssøn, Iver Kasperssøn (Schøller),[4]) „Mag. Kristens Børn," Hr. Thor, Hr. Bernt (Brunsmand,

[1]) Hans Forpligtelse til at undervise Lapperne findes i Danske Geh.'s saakaldte norske Diplomatarium. [2]) Registranten. [3]) Denne var just for 4 Dage siden indviet (10 Marts) af Bergens Biskop Ludvig Munthe; Biskop O. Boesen i Oslo var nemlig død. Kirken stod, som bekjendt, paa den saakaldte Prinsestalds Tomt og nedbrændte 21 April 1686. (Illustr. Nyhedsbl. 1857, No. 6 af Chr. Lange). [4]) Præbender vare givne denne Person, Søn af en throndhjemsk Borger Kasper Kristofferssøn, „hans Studia dermed at kontinuere," men i 1643 bleve disse 2 Præbender (Catharinae og

Hospitalsprest), Presten i Klæbo, Presten i Opdal; disse sættes tilsammen til 152 Daler.

Derpaa opnævnes Prestegjeldene provstiviis. I. Jemtelands Provsti med 12 Prestegjeld: Aaviken, Offerdal, Rødøen, Bryndflod, Sunde, Sveig, Lydt, Revsund, Hammerdal, Ragunda („Raven"), Undersaker, Heide. De 6 førstnævnte Kald taxeres til 10 Daler, No. 7—8 til 9 Daler, No. 9—10 til 8, No. 11 til 7, No. 12 til 4 Daler. —

II. Romsdals Provsti. 1. Veø, (10 Daler) med en „Resident" (Kapellan for visse Sogne,[1]) ansat for 2 Daler. 2. Akerøen (10 D.) med en Resident i Bod (1 D.). 3. Gryten (8 D.).

III. Nordmøres Provsti. 1. Kvernes (10 D.) med en Resident i Grib (2 D.) 2. Thingvold (10). 3. Sundal (10). 4. Stangvik (10) med en Resident i Surendal (3). 5. Aure (10) med en Resident (1).

IV. Fosens Provsti. 1. Ørland. 2. Stadsbygden. 3. Aafjorden. 4. Bjørnør. 5. Hevne med en Resident (3). Samtlige disse Kald ansatte til 10 Daler.

V. Indhereds Provsti. 1. Frosten med Resident i Leksviken (2). 2. Yterøen (9). 3. Beitstaden (9). 4. Snaasen (9). 5. Stod. 6. Sparboen. 7 Inderøen. 8. Verdalen. 9. Skogn. 10. Størdalen (11). 11. Selbo. Samtlige Kald, hvor intet er bemerket, ansatte til 10 Daler.

VI. Dalernes Provsti. 1. Klæbo (6). 2. Bynesset (11). 3. Melhuus (11). 4. Støren (12). 5. Holtaalen (10). 6. Meldal (12). 7. Ørkedal (12). Tvende Kald ere her ikke opførte nemlig Strinden, som henlagt til Bispestolen, og Opdal, det sidste rimeligviis, fordi Presten der slap for Skatter paa Grund af det Gjesteri, hvortil han var forpligtet.

VII. Namdals Provsti. 1. Nærø. 2. Fosnes. 3. Overhalden, samtlige ansatte til 10 D.

Michaelis) ham fratagne, da han ganske „havde overgivet sin Bog og studia." De gaves 30te Aug. 1643 til de finmarkske Prester, som siden beholdt dem. [1]) Med Hensyn til Kapellanernes Stilling henvises til det i tredie Kap. (i Anledn. af Reformatsen af 1589) anbragte Exkurs.

VIII. Helgelands Provsti. 1. Rødøen (8). 2. Alstahaug (9), med to Residenter, i Nesne og Vefsen (ansatte til resp. 2 og 1 Daler). 3. Brønø (10) med en Resident i Vegø (1 D.).

IX. Saltens Provsti. 1. Gildeskaal (8). 2. Bodø (10) med to Residenter i Folden og „Raufve," (ansatte til resp. 1 og 2 D.). 3. Stegen (8) med en Resident i Hammerøen (2). Derhos hører hid Lødingen, som ikke blev skatlagt, da det var henlagt til Bispestolen.

X. Lofotens Provsti. 1. Buksnes (10). 2. Hadsel (8) med en Resident paa Langenes (2) og en anden Resident i Bø (1). 3. Overøen (sic, 4). 4. Overberg (4).

XI. Throndenes Provsti. Tromsø (8); Throndenes selv med dets mange Residenter er ikke opført, da det som Strinden og Lødingen var henlagt til Bispestolen.

Finmarkens Presteskab sees ikke at have været skattelagt; hvad vi vide om de geistlige Forhold i denne Provinds, er saagodtsom intet[1]).

8. Throndhjems Kapitel kom i 1640 i Besiddelse af en ikke uvigtig Rettighed, idet Kongen i det nævnte Aar ved Reskript af 22de Mai bestemte, at Borgerskabet i Stiftsstaden skulde dele sin Kaldsret til begge Byens Sognekald og Diakonater med Kapitlet, da der, heder det, „saa ofte med Sogneprester og Kapellaner Forandring skeer, skal falde Splid mellem Borgerskabet indbyrdes." Denne Foranstaltning var i og for sig ogsaa billig, thi de 4 Prester havde væsentlig sit Underhold ikke af sine smaa Menigheder i Byen, men meget mere af det dem som Kanniker tillagte rige Kapitelsgods.

Nogle Aar iforveien (20 Okt. 1635) var et andet Reskript udgaaet om Kapitlets Forhold, hvorved var bestemt, at Notariatet skulde forestaaes af de 4 Prester og Lektor turviis, saa at disse 5 Capitulares fungerede som Notarius hver sit Aar det vil sige førte Kapitlets Protokoller, leverede Udskrift af Ka-

[1]) Samtlige de her om Stændernes Forsamling 1639 saavelsom ogsaa om Geistlighedens Beskatning meddelte Efterretninger ere hentede fra Kapitelsbogen No. 2. — I 1658 var Finmarken deelt i to Provstier, Østfinmarkens med tre og Vestfinmarkens med fem Prestegjeld.

pitelsdomme, oppebar Skatteydelser fra dem, som nøde Præbender, o. s. v. og derhos havde Tilsyn med det tidligere omtalte Kapitelsbibliothek[1]) samt inddrev, hvad Kannikerne tilkom af de 17 gamle Kapitelsgjeld. Ved samme Reskript var ogsaa blevet bestemt, at Kapitelsresidentserne skulde holdes vedlige og hver af dem bestaa af to Stuer, hvoraf den ene skulde have Kjøkken og Spisekammer, en Saltbod, en Kjelder, saa stor, at der kunde lægges halvanden Læst Øl omkring Siderne; ovenover den ene Stue skulde være en Sal med 2—3 Kammere, derhos skulde hver Residents have en Studerestue eller et Kammer, hvor man kan have en Skorsteen eller Kakkelovn. Videre skulde findes i Kannikegaarden et Stabur med Binger, 10—12 Favne inden Væg med Loftkammer, Bryggerhuus med Bagerovn, Stald til 4 Kjør og en Hest med tilhørende Lade, endelig Brønd, hvorhos Gaarden skulde være omgiven med Plankeverk[2]).

9. Vi gaa dernæst over til at sammenstille nogle Efterretninger fra hiin Tid om forskjellige den geistlige Historie vedkommende Stiftelser i Throndhjem. Allerede i M. Isaak Grønbechs Tid havde Throndhjems Hospital, denne fra det 13de Aarhundrede stammende Indretning modtaget sin første Fundats (1612). Ifølge denne var Forstanderen tillige Prest; disse tvende Funktioner skiltes ad i 1801. Huset indbefattede tvende Stuer, den ene for saakaldte besmittede (spedalske), den anden for andre syge; hvert Huus kunde optage 20 Lemmer. — Ligeledes i M. Isaaks Tid var, væsentlig ved den føromtalte, som man maa tro, fromme og kristeligsindede Lensherre Steen Bildes Omsorg St. Jørgens Huus blevet oprettet (1607) og var (1616) ved en kgl. Fundats traadt i fuld Virksom-

[1]) Om samme Bibliothek kan leilighedsviis bemerkes, at adskillige Bøger tilfaldt samme ved Lektor Mag. Peder Iverssøn Borchs Død 1627. (Thuras latinske Manuskr. om de lærde Skoler paa Kbhvns. Univ. Bibl.), samt at i 1642 „blev Bøger af Bibliotheket paa Kapitlet udleverede til Popp paa Verkhuset" (Schønings Samlinger). I 1625 synes Bibl. at have været opstillet paa Latinskolen. (Mentzeri Journal). [2]) Dette og det foregaaende Reskript vil ventelig i sin Tid heelt blive trykt i Registranten.

hed. — I 1637 blev af Byens Geistlighed og Raad Throndhjems Vaisenhuus for Drenge stiftet; Fundatsen bekræftedes af Kongen 1639. Forsaavidt Vaisenhusets Alumner røbede gode Anlæg, skulde de besøge den lærde Skole. Til Forskjel fra dennes øvrige Disciple, som gik i sorte Kjoler, skulde Vaisenhusets Drenge bære „blaa Ermer eller blaae Luer", hvorfra deres almindelige Navn Blaadegne[1]). — Endelig stiftedes ogsaa i disse Aar Throndhjems Tugthus, ogsaa „Verkhuset" kaldet, oprindelig for Kvinder, især Piger, en Stiftelse, der i hine Dage ikke paa nogensomhelst Maade maa henregnes mellem Strafanstalter. Tomten til dette „Pige-Tugthuus" blev givet af Throndhjems Domkapitel, som afgav en øde Plads mellem Kapellanens Residents ved Frue Kirke, og den Have, som M. Isaak Grønbechs Efterleverske havde besiddet til sin Død. Denne Kapitlets Gave bekræftedes ved Kongebrev 25 Mai 1640. — Med Hensyn til Throndhjems Kathedralskole vides ikke noget egentlig mindeværdigt at være skeet i Mag. Peders Tid. Man kan imidlertid merke sig, at Mag. Peder Skelderup paa Herredagen i 1625 gjorde Forestilling til de kongelige Kommissarier om, at Rektor ikke overeensstemmende med Ordinantsens Bud havde fri Bolig af Kirkekassen, og at Huusleiegodtgjørelse til ham derfor havde en Tid været taget af „den Kollekt, som Skolebørnene hos Almuen indsamlede"[2]). Nogen Foranstaltning i denne Anledning blev dog først truffen 1629, idet der da bestemtes, at Rektor som Huusleiegodtgjørelse skulde nyde 7 Species af Domkirken og 5 Sp. af Frue Kirkes Kasse om Aaret[3]).

10. Efter henved 20 Aars Virksomhed som Superintendent, resignerede Mag. Peder Skelderup 1642. At en

[1]) Disse Stiftelsers Historie læses i N. Nicolaysens bekjendte Verks 3die Deel. [2]) Heraf, samt af de i vedk. Dokument siden forekommende Ord, at „Skolemesters Huusleie ikke burde aftages af den Deel, som Skolebørnene saaledes indsamlede," skulde man næsten tro, at det af Arrebo i sin Tid (se foregaaende Kap.) gjorte Forslag til Gjenindførelse af Disciplenes Omstreifning i Stiftet paa Tiggeri maa have været sat igjennem, skjønt forøvrigt Efterretninger herom mangle. [3]) Disse Efterretninger ere tagne af et Dokument, afskrevet med Benjamin Dass's Haand, mellem Schønings Samlinger.

geistlig Embedsmand tog Afsked fra Embedet i levende Live, var i hine Dage en stor Sjeldenhed; for det meste pleiede man, naar man ikke besad Kræfter nok til at varetage sine Forretninger, faa sig tilforordnet en Hjelper, hvem gjerne Haab om Sukcesssion tilsagdes, og noget lignende skal Mag. Peder ogsaa have havt i Sinde. En Optegnelse[1]) beretter nemlig, at han „resignerede ikke fuldkommen, men søgte for sin Søn, som var Prest i Størdalen[2]), men Erik Bredal kom imellem og fik Bispestolen paa det Vilkaar at give Biskop Skelderup 500 Daler aarlig, hvilket han nød indtil sin Død." Denne indtraf 27de September 1646; Eftermanden holdt en Ligtale over ham, som udkom i Kjøbenhavn 1648. Til en Bedømmelse af hans Personlighed og biskoppelige Virksomhed mangle vi de fornødne Materialier; men nogen synderlig fremragende Mand synes han ikke at have været.

Med Hensyn til Mag. Peders Familieforhold kan bemerkes, at han var to Gange gift; „første Gang, heder det i Ligtalen, befriede han sig med Anne, Lagmanden i Mandal Nils Lauritssøns Datter" (✝ 1612); hans anden Hustru var Gedske Lange fra Flensburg (✝ 1640). Hans ældste Søn Jens, blev som Bedstefaderen Biskop i Bergen, et sjeldent maaske eneståaende Exempel paa, at Bedstefader, Søn og Sønnesøn alle ere blevne Bisper. Hans anden Søn Jørgen, som udentvivl er den, hvem han havde ønsket at see som sin Eftermand paa Throndhjems Bispestol, var først Diakonus eller res. Kapell. til Fruekirke, derpaa Sognepresttil Skogn og endelig res. Kapell. til Domkirken i Throndhjem. En af de utallige Feil hos Erlandsen er den, at han gjort to Personer af Jørgen Skelderup. En tredie Søn Nils var res. Kapellan til Frue Kirke. Af hans Døtre var en Maren gift med Mag. Ments Kristofferssøn Darre, den ovenomtalte Annalist. Almindelig heder det, at en af hans Døtre skal have været gift med den bekjendte Bergenser Mag. Ole Kock, Sogneprest til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn,

[1]) Af B. Dass i Schønings Samlinger. [2]) Ingen af hans Sønner var Prest i Størdalen; ventelig er det en Feilskrift af Dass for Skogn.

som 1614 affattes og landsforviistes formedelst sin theologiske Strid med Professor, siden Biskop, H. P. Resen, men dette maa jeg ansee for urigtigt, da Mag. Peder Skelderup umulig i 1614 kunde have en voxen, end sige gift Datter. Rimeligere, at Mag. Oles Hustru har været en Syster af Peder Skelderup[1]).

Syvende Kapitel.

Mag. Erik Bredal. 1643—1672.

1. Denne Thrøndelagens syvende lutherske Biskop, der i en saa lang og paa merkelige saavel politiske som kirkelige Begivenheder saa rig Periode forestod Stiftet, var som de fleste af sine Forgjængere en dansk Mand. Han var en langelandsk Prestesøn, født 1607 i Rudkjøping, og blev, dimitteret fra Sorø (ikke Odense) Skole, indskreven som Student i Kjøbenhavn den 13de April 1629. Allerede i 1631 blev han Hører ved Nykjøping Skole paa Falster, ved hvilken han to Aar efter blev Rektor. I dette Embede, som han dog i Aarene 1637—1639 midlertidig forlod for at studere i Rostok, virkede han, indtil han i 1640 blev kaldet til Sogneprest for den netop fuldførte Frelsers Kirkes Menighed paa Kristianshavn, hvor han maatte præke baade paa Dansk og Tydsk. Kun et Par Aar forblev han i dette Embede, da han nemlig allerede 10de Januar 1643 blev udnævnt til Mag. Peder Skelderups Eftermand paa Throndhjems Bispestol, hvortil Dr. Jesper Brochmand indviede ham den 22de Januar 1643. At Manden i saa ung en Alder — 36 Aar gammel — gjorde en saa stor Lykke paa Befordringsbanen, kan man maaskee med Grund tilskrive den for ham heldige Omstændighed, at han, som Rektor i Nykjøping, var

[1]) Hvad der maaske er de færreste bekjendt, er at Stavangers Kapitel i 1604 forgjæves søgte Kongen om at faa denne Mag. Ole Kock til sin Biskop efter Mag. Jørgen Erikssøns Død.

kjendt og yndet af Prins Kristian, der i hine Aar holdt sit Hof i denne Stad [1]).

Mag. Erik drog strax efter Ordinationen op til sit Stift. Paa Reisen havde han i Oier i Gudbrandsdalen et Sammenstød med Stedets gamle Prest Hr. Frants Nilsøn [2]), der, saa ubetydeligt det end kan synes at være, dog paa sit Vis er betegnende for hine Tider. Da nemlig Bispen med sit Følge vilde tage ind paa Oiers Prestegaard, men der ingen gjestfri Modtagelse fandt, skrev han Hr. Frants et langt Brev til paa Latin, hvori han, næst at bruge alskens vrede Udtalelser og Trusler, paa en lærd og omstændelig Maade sammenligner ham med Nabal. Presten forfattede naturligvis et Tilsvar i samme Aand, en latinsk Dialog mellem „Accusator“ og „Innocens,“ hvori han især med Fynd gjør gjeldende, at han, som desværre savnede en Abigael, paa ingen Maade kunde blive nogen Nabal [3]).

2. Da Bredal kom til Throndhjem stod en Strid af et alvorlig Slags for Døren. Danmarks afmægtige Forsøg paa ved en saakaldet Mægling at hindre Sveriges Omsiggribning i Tydskland havde forbitret den sidstnævnte Magt, og Kristian den fjerde indsaa, at en Krig lettelig snart kunde udbryde. Allerede 20de Marts 1643 fik den nye Bispop et Brev fra Statholderen Hannibal Sehested og Kantsleren Jens Bjelke, hvori de efter Kongens Befaling gjøre opmærksom paa den Fare, hvormed Rigerne trues, og naturligviis bebude nye Udredsler til „Landskisten“ [4]).

Denne Krig udbrød dog først i December 1643, idet Torstenson, som bekjendt, ved den Tid rykkede ind i Hol-

[1]) J. Barfod, den falsterske Geistligheds Personalhist. 1, 61 og 2, 309.
[2]) Til de Efterretninger om denne Mand, som findes hos Hjorthøy (Gudbr. Beskr.) kan føies, at han før havde været Prest i Asker, men mistet dette Kald formedelst Leiermaal. I Mellemtiden, førend han fik Opreisning, var han Rektor i Tønsberg. [3]) Af denne latinske Polemik findes i Kjøbenhavn og Throndhjem temmelig mange Afskrifter, hvilket viser, at den for sin Pudserligheds Skyld har cirkuleret vidt omkring. [4]) Thrms. Kapitelsbog No. 2 fol. 39—40. I samme Brev omtales ogsaa, at Kongen ønsker Bøndernes Skydspligt med Hensyn til Bispevisitats og andre geistlige Reiser afskaffet.

sten. Men nu kunde det heller ikke vare længe, før Norge og navnlig den almindelige Krigsskueplads Jemteland berørtes af Fiendtlighederne. Allerede i Januar gjorde Jakob Ulfeld fra det nævnte Grændselandskab et Streiftog ind paa svensk Grund, men i den følgende Maaned lod den svenske Regjering udstede en Forestilling til Jemterne, hvori disse, „der ligesom alle Norges Beboere vare Danmarks Trælle," opfordredes til at forene sig med Sverige „og nyde dets Frihed," og i Martsmaaned drog Henrik Fleming med en veludrustet svensk Hær ind i Landet, hvorfra nu Ulfeld flygtede, ledsaget af de fleste af Presterne, i hvis Sted Fleming strax lod svenske geistlige indsætte. Men ud paa Sommeren kom Nordmændene igjen, anførte af en tapper norskfødt Mand Kristoffer Rasmussøn, som reiste Jemterne ved at erobre Landets militære Hovedpunkt, Frøsøens Skandse, og gjenvandt Landet for Norge, i hvis Besiddelse det nu forblev indtil Freden. De norske Prester ere nu rimeligviis dragne tilbage til sine Kald [1]).

I Juli 1644 holdtes et Møde i Kristiania af „de norske Stænder," her mødte M. Erik Bredal efter Fuldmagt paa sit Kapitels Vegne. Af Fuldmagten fremgaar, at de sex syv residerende Kanniker i Throndhjem efter Lensherren Jens Juels Overregning havde det foregaaende Aar havt en Indtægt af 1262 Daler, men efter at Skatten (700 Rd.) og Bidrag til Rostjenesten (323 Rd.) vare trukne fra, beholdt Kannikerne tilsammen kun 250 Rd. af sine Kapitels-Indkomster! Biskopen gjorde ellers ved Stændernes Møde Forslag om, at Kapitlets Udredsler dog blot maatte komme Stiftets Forsvar tilgode, og paaberaaber sig, at „saadant tilforn var skeet, endog i den keiserlige Krig, da ingen synderlig Perikel var forhaanden mod nærværende at ligne." Han fremhæver videre, at hans Stift dennegang først blev angrebet, og at Fienden netop nu forsterkede sig i Jemteland.

Idet vi forøvrigt her forbigaa Krigsbegivenhederne i den sydligere Deel af Landet, gaa vi lige til at berette, at Efterretning om Freden, der sluttedes i Brømsebro den 13de August

[1]) Slange, 1234. Fryxell, Berättelser o. s. v. 7 D. S. 245.

1645, blev læst paa Throndhjems Kapitel den 24de September. Ved denne Fred, for hvilken siden i lange Tider holdtes en aarlig *Takkefest* (!), var det, at Norge for bestandig mistede sine gamle Provinser hiinsides Kjølen. Uagtet nemlig, som ovenfor bemerket, Jemteland siden Kristoffer Rasmussøns Daad ikke blev erobret igjen, blev det dog for at redde danske Provinser afstaaet til Sverige, en Afstaaelse, hvorved altsaa det egentlige Norge for første Gang beklippedes.

Throndhjems Biskopsdømme blev saaledes formindsket med tolv Præstegjeld, nemlig de ti jemtelandske og de to i Herjedalen. Det hører ikke hid at anstille Undersøgelser om disse Landsdeles efterhaanden paafulgte Forsvenskning, der rimeligviis af Grunde, vi tidligere have anført, er gaaet hurtig for sig, endskjønt — merkelig nok — den norske Lovbog af 1604 skal have været gjeldende Ret der indtil 1734[1]). Men hvad vi ingenlunde tør forbigaa, er et interessant, hidtil udentvivl endnu ikke fremdraget, Vidnesbyrd om det jemtelandske *Presteskabs* sterke Misnøie med Brømsebrofreden. Da dennes Bestemmelser vare blevne bekjendte i Jemteland, samlede Presterne sig hos Provsten, Hr. *Olaf Pederssøn* i *Bryndflod*, hvorfra de 30te Septbr. skreve en Klageskrivelse til M. *Erik Bredal*, hvori de bede om „et faderligt Raad" i den ulykkelige Stilling, hvori „baade Prest og Bonde" ere stedte. Presterne erklære, at de „hver for sig af yderste Formue have tjent K. M.s Krigsfolk, hvilket endnu fremdeles skulde at ske, om vi maatte blive ved." De ere i stor Uvished, „om de skulle blive hos sine Menigheder, om det tilstedes, eller fly til sin rette og kjære Øvrighed." Saaledes havde altsaa Forholdene forandret sig, siden Regjeringen, advaret ved tidligere Svenskheds-Ytringer hos Presterne i disse Egne, havde givet særegne Bestemmelser om Beskikkelsen af Prester i Jemteland.

Bredals halvt danske, halvt latinske Svar er koldt og forsigtig affattet; han beder endog om at faa sit Brev tilbage, naar Presterne have gjennemlæst det. Hans Raad gaar i Korthed ud paa, at det klogeste, Presterne kunne gjøre, er at blive i sine

[1]) J. E. *Berg* i Saml. t. N. F. Hist. 3, 260.

vel, denne Examen holde offentlig og de givne Svar protokollere af sin Famulus. Tilsidst tilføier Brevskriveren, vistnok som en Spøg, at der nu paa den Maade er Haab om at faa et „Academia“ i Throndhjem, men da ingensomhelst Henvendelse til Regjeringen om en saa vigtig Foranstaltning lader sig paavise, tjener det hele kun til at vise en vis, nærmest ostenterende Embedsiver hos Bispen og intet andet. Ved denne Leilighed kan ellers gjøres opmærksom paa, at der ved M. Erik Bredals Ansættelse var paalagt ham den Forpligtelse „altid paa egen Bekostning at holde hos sig to eller tre unge lærde Personer, som hannem fra Universitetet udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn opskikkes skal, hvilke skal tilholdes ved Skolen der udi Throndhjem dagligen at læse og ellers sig forholde efter den Forordning, vi naadigst med det første ville lade udgaa, hvilke Personer maa, naar Kald der udi hans Lene vacerer og ledig bliver, promoveres, o. s. v.“

Aaret 1651 har ellers en sørgelig Merkværdighed i Throndhjems Bys Historie, idet den allerstørste Deel af Staden ødelagdes ved Ildebrand 5te Januar s. A. Domkirken gik denne Gang fri, men Kannikerne og mellem dem Bispen selv vare blandt de Brandlidte, ligesaa Rektoren, dengang Mag. Anders Klaussøn. Denne havde ifølge det ovenfor benyttede latinske Brev som huusvild begivet sig til Verdalen, og Skolens Virksomhed var saaledes rimeligviis standset. Ved Kongebrev af 24de Marts 1651 fik de brandlidte Kanniker fem Aars Skattefrihed [1]).

5. Vi komme dernæst til en Strid mellem Mag. Erik og Presteskabet, som er i flere Henseender oplysende. Fra gammel Tid af havde det været Sedvane, at baade til Kapellaner og Sogneprester i Rigets Stifter fortrinsviis og i Almindelighed

[1]) Kapitelsbogen No. 2. Af denne erfares ogsaa med Hensyn til Skattevæsenet, at i 1652 skulde Tjenestefolk i Kjøbstæderne, „hvad enten de Adel, Geistlighed eller Borgerskab tilhører,“ (efter den danske Adels Forslag og Samtykke) betale i Skat en Fjerdedeel af sin Løn. Statholderen og Kantsleren tilmelde derfor Lensmanden i Throndhjem, at Kongen har paalagt dem at „proponere“ Geistligheden og Borgerstanden i Norge det samme.

vare tagne de saakaldte „Stiftets Børn," især Præstesønner, hvilke da gjerne begyndte sin Bane som Kapellaner eller „Residenter" hos Fædre eller Svigerfædre og senere ved indtruffen Leilighed valgtes af Almuen til Sogneprester eller af Kannikerne ansattes som Vicepastorer. At Studenter fra andre norske Stifter eller fra Danmark antoges i geistlige Stillinger, skede før Souverainitetens Indførelse i Regelen vistnok kun da, naar der ei vare Stiftets Børn forhaanden, som kunde optræde som Søgere. Vi have allerede i vort 2det Kapitel seet Kannikerne i Mag. Hans Gaas's Dage beklage sig over, at studerede Personer af Stiftet tilsidesattes for fremmede, og erfaret, at saadant ansaaes for et Indgreb i den sedvansmæssige Ret, og det blev til Forsvar for denne gamle Skiks Opretholdelse altid anført, at uden den vilde der ingen Opmuntring være for Forældre i Stiftet til at holde sine Sønner til Bogen. Mag. Erik Bredal satte imidlertid til vedkommendes store Misfornøielse saadanne Hensyn tilside, ligesom vi allerede have hørt, at han ogsaa stræbte at give sin Examination af Presteemnerne[1]) større Betydning. Nu fremtræde ogsaa Klager over, at han ved denne Prøve for frem med en før ukjendt Strenghed, oftere rejicerede Karle, som havde faaet Testimonium fra Universitetet, stundom lod Ordinanderne give skriftlig Tilstaaelse om siden at indstille sig til fornyet Prøvelse og da at lægge grundigere Kundskaber for Dagen, ja endog forlangte af Kapellaner, som befordredes til andre Steder, at de skulde tage en ny Examen hos ham.

I Anledning heraf har det misfornøiede Presteskab klaget

[1]) Efterat nærværende Kapitel allerede var udarbeidet, er jeg kommen i Besiddelse af Holger Rørdams nys udgivne ypperlige Afhandling om „den theologiske Embedsprøve efter Reformationen" (Nye Kirkehist. Saml. 2, 609 fgg.), i hvilken ogsaa nogle Notitser forekomme om Bispeexamen. Denne holdtes indtil 1640 i Overværelse af Stiftsstadens Prester, senere paa de fleste Steder under fire Øine. Som vi ovenfor have seet, brugte Bredal — idetmindste i 1651 — at holde Examen offentlig; senere har han maaskee ophørt hermed, da Provsterne i 1654 forlangte, at et Par Kanniker skulde være tilstede.

Kald og, for at kunne beholde disse, sende et Bønskrift til Dronning Kristine[1]). At Presterne have fulgt dette Raad, og at de idetmindste for en stor Deel have beholdt sine Kald, er høist rimeligt. Paa de svenske Rigsdage i 1645—46 sees idetmindste to norsk-jemtelandske Prester at have givet Møde som Repræsentanter, deriblandt endog en af dem, som have undertegnet den nævnte Skrivelse, Hr. Jens Henningssøn[2]).

Endnu maa, inden vi vende Blikket bort fra Hannibals-Feidens Historie, til Slutning omtales, hvorledes Presteskabet beskattedes. Af Kapitelsbogen seer man nemlig, at „al Geistlighedens Rente" (ɔ: faste Indtægter) i Stiftet beløb sig til 4949 Daler om Aaret. Heraf var i tre Aar skattet tilsammen 9613 Daler!

3. Ikke fulde tre Aar efter denne for Norge sørgelige Fredsslutning døde Kong Kristian den fjerde paa Rosenborg Slot den 28de Febr. 1648. Som bekjendt varede det flere Maaneder, inden Sønnen Frederik den tredie blev tagen til Konge af det danske Rigsraad; hans Hylding fandt for Danmarks Vedkommende først Sted i Juli, og 24de August var Kongen tilstede i Oslo for der at hyldes af Norges Stænder. Her fremmødte paa Throndhjems Kapitels og Stiftets Presteskabs Vegne foruden Bispen ikke mindre en 24 Udsendinge, hvis Navne endnu ere bevarede. Efter gammel Skik bleve endeel Forestillinger gjorte den nyvalgte Konge og de ham ledsagende danske Magnater, saaledes klagede Throndhjems Kapitels Udsendinge over „Havets Misfiskende," over „Landbøndernes Forarmelse" o. s. v. og grundede herpaa en (vissélig høist beføiet) Bøn om Lettelse i de haarde Paalæg. Det hele norske Presteskab forsikrede Oldenborgeren i Almindelighed om sin

[1]) Presternes Skrivelse saavelsom Bredals Svar ere — som saamange andre gamle Ting — afskrevne og derved bevarede af M. Benjamin Dass, hvis Afskrift findes i det danske Geheimearkivs saakaldte norske Diplomatarium. Presternes Brev er undertegnet af Provsten, Hr. Olaf Pederssøn i Bryndflod, Hr. Magnus Pederssøn i Sund og Hr. Jens Henningssøn i Aaviken.
[2]) A. Hülphers, Jämtelands Beskrivelse (Vesteraas 1775), Anh. p. 6.

Troskab imod ham som „Norges rette Arve-Herre og Konning" og indgav et Bønskrift, hvilket vel at merke fra først til sidst kun angaar verdslige Erinder, nemlig at udbede Kongens Omsorg for Prestekaldenes Forbedring, Presteenkernes Forsørgelse, Friskyds for Bisper og Provster til Visitatsreiser og paa Reiser til Stændernes Forsamlinger o. s. v. samt klager over Bondernes Uvillighed til at yde Fiske- og Kvægtiende[1]). Til noget Resultat have disse Forestillinger dog neppe ledet.

4. Tidsfølgen fører os dernæst til at omtale en Sag, der vistnok først hundrede Aar efter Mag. Erik Bredals Død er bleven nævnt offentlig, men dog har bidraget meget til at omgive Mandens Minde med en vis Glands. Det er Fortællingen om, at han havde den Plan at faa et Universitet oprettet i Throndhjem. Denne hele Sag opløser sig dog, vel beseet, til saagodtsom ingenting. Vel er det ingen mindre Mand end Gerhard Schøning, der har sat denne Beretning i Omløb, men han nævner vel at merke Sagen kun i en Mindetale over J. E. Gunnerus[2]), hvori det da tager sig særdeles smukt ud at tvende throndhjemske Biskoper kunde gjøres til Hovednavnene i den norske Universitetssags Historie. Jeg har havt Anledning til at undersøge Schønings eneste Kilde til denne Beretning, nemlig et latinsk Brev af 1651[3]) fra en Student, som ved den Tid opholdt sig i Throndhjem, og man vil heraf see, at det hele bestod deri, at Bredal i det nævnte Aar holdt nogle Forelæsninger over Hebraisk for de paa den Tid temmelig talrige Studenter i Byen, at han lod Disputations-Theses opslaa paa Domkirkedøren, og at han med en vis Høitidelighed afholdt Bispeexamen, eller den i sin Tid vigtige, men allerede da paa de fleste Steder betydningsløse Prøve, som Ordinander underkaste sig hos Biskopen, førend de modtage den prestelige Vielse. Bredal lod nemlig, fortælles der i Bre-

[1]) Beretningen om Hyldingen, som forresten findes udførlig beskreven i Norske Saml. 4to, er her taget af Kapitelsbogen No. 2. [2]) Willes Samling af Mindetaler 58—59. [3]) Dette Brev findes i Afskrift (med B. Dass's Haand) i det danske Geheimearkivs saakaldte norske Diplomatarium.

vet, denne Examen holde offentlig og de givne Svar protokollere af sin Famulus. Tilsidst tilføier Brevskriveren, vistnok som en Spøg, at der nu paa den Maade er Haab om at faa et „Academia“ i Throndhjem, men da ingensomhelst Henvendelse til Regjeringen om en saa vigtig Foranstaltning lader sig paavise, tjener det hele kun til at vise en vis, nærmest ostenterende Embedsiver hos Bispen og intet andet. Ved denne Leilighed kan ellers gjøres opmærksom paa, at der ved M. Erik Bredals Ansættelse var paalagt ham den Forpligtelse „altid paa egen Bekostning at holde hos sig to eller tre unge lærde Personer, som hannem fra Universitetet udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn opskikkes skal, hvilke skal tilholdes ved Skolen der udi Throndhjem dagligen at læse og ellers sig forholde efter den Forordning, vi naadigst med det første ville lade udgaa, hvilke Personer maa, naar Kald der udi hans Lene vacerer og ledig bliver, promoveres, o. s. v.“

Aaret 1651 har ellers en sørgelig Merkværdighed i Throndhjems Bys Historie, idet den allerstørste Deel af Staden ødelagdes ved Ildebrand 5te Januar s. A. Domkirken gik denne Gang fri, men Kannikerne og mellem dem Bispen selv vare blandt de Brandlidte, ligesaa Rektoren, dengang Mag. Anders Klaussøn. Denne havde ifølge det ovenfor benyttede latinske Brev som huusvild begivet sig til Verdalen, og Skolens Virksomhed var saaledes rimeligviis standset. Ved Kongebrev af 24de Marts 1651 fik de brandlidte Kanniker fem Aars Skattefrihed [1]).

5. Vi komme dernæst til en Strid mellem Mag. Erik og Presteskabet, som er i flere Henseender oplysende. Fra gammel Tid af havde det været Sedvane, at baade til Kapellaner og Sogneprester i Rigets Stifter fortrinsviis og i Almindelighed

[1]) Kapitelsbogen No. 2. Af denne erfares ogsaa med Hensyn til Skattevæsenet, at i 1652 skulde Tjenestefolk i Kjøbstæderne, „hvad enten de Adel, Geistlighed eller Borgerskab tilhører,“ (efter den danske Adels Forslag og Samtykke) betale i Skat en Fjerdedeel af sin Løn. Statholderen og Kantsleren tilmelde derfor Lensmanden i Throndhjem, at Kongen har paalagt dem at „proponere“ Geistligheden og Borgerstanden i Norge det samme.

vare tagne de saakaldte „Stiftets Børn," især Prestesønner, hvilke da gjerne begyndte sin Bane som Kapellaner eller „Residenter" hos Fædre eller Svigerfædre og senere ved indtruffen Leilighed valgtes af Almuen til Sogneprester eller af Kannikerne ansattes som Vicepastorer. At Studenter fra andre norske Stifter eller fra Danmark antoges i geistlige Stillinger, skede før Souverainitetens Indførelse i Regelen vistnok kun da, naar der ei vare Stiftets Børn forhaanden, som kunde optræde som Søgere. Vi have allerede i vort 2det Kapitel seet Kannikerne i Mag. Hans Gaas's Dage beklage sig over, at studerede Personer af Stiftet tilsidesattes for fremmede, og erfaret, at saadant ansaaes for et Indgreb i den sedvansmæssige Ret, og det blev til Forsvar for denne gamle Skiks Opretholdelse altid anført, at uden den vilde der ingen Opmuntring være for Forældre i Stiftet til at holde sine Sønner til Bogen. Mag. Erik Bredal satte imidlertid til vedkommendes store Misfornøielse saadanne Hensyn tilside, ligesom vi allerede have hørt, at han ogsaa stræbte at give sin Examination af Presteemnerne[1]) større Betydning. Nu fremtræde ogsaa Klager over, at han ved denne Prøve for frem med en før ukjendt Strenghed, oftere rejicerede Karle, som havde faaet Testimonium fra Universitetet, stundom lod Ordinanderne give skriftlig Tilstaaelse om siden at indstille sig til fornyet Prøvelse og da at lægge grundigere Kundskaber for Dagen, ja endog forlangte af Kapellaner, som befordredes til andre Steder, at de skulde tage en ny Examen hos ham.

I Anledning heraf har det misfornøiede Presteskab klaget

[1]) Efterat nærværende Kapitel allerede var udarbeidet, er jeg kommen i Besiddelse af Holger Rørdams nys udgivne ypperlige Afhandling om „den theologiske Embedsprøve efter Reformationen" (Nye Kirkehist. Saml. 2, 609 fgg.), i hvilken ogsaa nogle Notitser forekomme om Bispeexamen. Denne holdtes indtil 1640 i Overværelse af Stiftsstadens Prester, senere paa de fleste Steder under fire Øine. Som vi ovenfor have seet, brugte Bredal — idetmindste i 1651 — at holde Examen offentlig; senere har han maaskee ophørt hermed, da Provsterne i 1654 forlangte, at et Par Kanniker skulde være tilstede.

til Kongen, thi i Begyndelsen af August 1654 vare Lensmændene over Throndhjems Len og Nordlandene, Frederik Urne og Preben v. Ahnen efter allerhøieste Befaling tilstede som Kommissarier for at jevne denne Strid paa et „berammet Kapitels- og Provstemøde." Her bleve af Presteskabet de ovenanførte Klager paany fremsatte, og ogsaa andre Besværinger fremførte, hvoriblandt vi fremhæve, at Provsterne forlangte af Biskopen, at han „skulde udi sine Visitatser og anden Embedets Forrettelse rette det, som rettes skal, med Sagtmodighed og ikke med haarde og ubekvemme Ord, som synes lidet til Opbyggelse," videre „at han ikke herefter vilde paalægge Geistligheden nogen Skat eller Afgift, hvor han ikke haver kgl. Befaling for sig," og endelig, at han ikke maatte uden Beviisligheder skylde Geistligheden for uærlige Sager. Derhos antydedes, at Mag. Erik paa sine Visitatser begjærede Reisepenge af Presterne, „hvilket de forrige Superintendenter ikke gjorde," og der fremhævedes i det hele, at han gjorde rettest i at handle, „som de forrige Bisper, nu salige i Herren, gjort have, i hvis Tider det gik saare vel til, og ikke var mere Barbari da end nu i Landet."

Biskopens Svar til Beskyldningerne er en almindelig Benegtelse; han vidste sig fri, sagde han, for at have handlet urigtig i noget af de paaklagede Punkter. Imidlertid stod Sagen en god Stund hen, Presteskabet viiste sig især standhaftig i Spørgsmaalet om Kapellaner, idet der opstilledes den Paastand, at den norske Ordinants gav enhver Sogneprest Ret til at kalde den, som han ønskede til Kapellan, uden at Biskoppen deri havde at blande sig, og den gamle Sætning gjentoges, at, hvis heri skulde skee Forandring, vilde fattige Forældre ikke holde sine Børn med stor Bekostning til Skole og Studium. Man fandt det ogsaa ønskeligt, at Bispen vilde holde sin Examen i et Par Kannikers Overvær og da prøve Presteemnerne „in articulis fidei og i nogen Maade in lectione Biblica." Efterat nok et Kapitels- og Provstemøde i de samme Lensmænds Nærværelse, som forrige Gang, var blevet holdt den 18de Marts 1656, ved hvilket ogsaa klages over, at Stif-

tets Børn tilsidesattes til Skoletjenesten" (ventelig Lærerposterne ved Kathedralskolen), samt over at Bispen „æskede mere i Børneundervisningen, end der findes i Ordinantsen og Recessen," faldt der endelig kongelig Afgjørelse i Sagen ved Resolution af 19de Juli 1656: med Kapellanernes Kald skulde forholdes efter Ordinantsen, en engang af Bispen examineret Mand være fri for yderligere Prøvelse, Superintendenten i sit Forhold til Geistligheden strengt rette sig efter Loven og ikke gjøre Paalæg, som denne ei kjender[1]).

Det tør vel, naar man sammenholder denne Sag med Bredals øvrige Ferd, saaledes som denne i det følgende skal fremstilles, ikke være urimeligt, at hans Tilsidesættelse af „Stiftets Børn" ofte er udgaaet af sand Nidkjærhed og Ønsket om at skaffe sit Stift dygtige Prester og derved en høiere kristelig Oplysning, men glemmes maa ei, at der i Presternes Klager ogsaa ymtes om, at han var streng mod andre „for sines Skyld," og vi skulle senere møde et Exempel, som tyder sterkt hen paa Nepotisme, ligesom hans despotiske Karakter tidt træder frem.

6. Vor Fortællings Gang bringer os atter i Forbindelse med den politiske Historie. Nærmest ligger os da Prinds Kristians Hylding som Thronfølger i Norge 1656, til hvilken naturligviis Stiftets Geistlighed atter sendte sine Deputerede, men denne Akt kunne vi blot nævne, thi noget for vort Øiemerke væsentligt vides ikke at være gaaet for sig ved denne Leilighed. Desto mere maa vi da dvæle ved den følgerige Krig, som Danmark i 1657 var taabeligt nok til at begynde med Sverige, en Ufred, som for stedse skilte Norge ved Baahuslen, — det smerteligste Tab Norge nogensinde har lidt i territorial Henseende, — og som, hvis Roskildefredens Bestemmelser havde forblevet uforandrede, vilde have medført Nordmændenes folkelige Undergang. Thi ogsaa Throndhjems Len afstodes den 26de Februar 1658 til Sverige.

[1]) Hovedkilden til denne Sags Fremstilling er L. Evensens Samlinger, Throndhjem 1784, I. 1, 77—88. Nogle Træk ere ogsaa tagne af B. Dass's Optegnelser (i Throndhjemske Vidsk.-Selsk.s Bibl.).

Ifølge en Dagbog[1]) over Begivenhederne i Throndhjem i 1658 skal der i denne Stads Kirker være holdt en Freds-Taksigelse den 12te April, naturligviis efter svensk Befaling, ligesom samme Kilde lærer os, at der i den følgende Maaned kom en Besætning af 800 Svenske til Byen, medens omtrent 1000 Nordmænd førtes ud af Lenet for andetsteds at tjene Karl Gustavs Hensigter.

Hvad Biskopen M. Erik Bredal angaar, da kunde han udentvivl have faaet Lov til at beholde sit Embede ogsaa under Svenskens Herredømme, hvis han havde villet finde sig i den nye Tingenes Orden; det er jo noksom bekjendt, at Biskop Winstrup i Lund vedblev i sin Post, i hvilken han endog gjorde sig særlig yndet af sin nye Herre. Vi tør derfor nok lide paa den Beretning, som (rigtignok halvhundrede Aar efter) gives af Bredals Sønnesøn, og som gaar ud paa, at Svensken anmodede hans Bedstefader om at blive og bringe Geistligheden til at hylde Karl Gustav, men at Biskopen vægrede sig derved og at der da „fratoges ham alt det, han eiede, og han selv blev jaget ud af Byen i største Armod med sine Børn"[2]). Den svenske Regjering lod da indsætte en ny Biskop, selvfølgelig en svensk Mand. Dette var Mag. Henning Schytte, som tilforn skal have været Kong Karl Gustavs Hofprædikant og Krigs-Konsistoriums Præsident, og hans Udnævnelse skal have fundet Sted den 15de Mai 1658[3]).

Dog kun „Throndhjems Gaard og Len" (de nuværende tvende Throndhjemske Amter) vare afstaaede, Nordlandene og Finmarken løde endnu under Norges Krone. Biskop Bredal tog derfor det Parti at drage til Throndenes, over hvilket Kald han, som vi vide, i Egenskab af Dekanus i Kapitlet havde Patronatsret. Allerede før han forlod sin gamle Stiftsstad, havde han ved Skrivelse til Regjeringen, dateret Throndhjem 19de Marts 1658, ansøgt om at maatte blive beskikket til Superintendent over Stiftets Levninger, Nordland og Finmarken,

[1]) Trykt i Nye danske Magasin, D. I. [2]) Hammonds Missionshistorie, p. 8—9. [3]) Stjernmann, Matrikul öfver Svea Rikes Adelskap, p. 602.

og til Underholdning at beholde Sognekaldene Throndenes og Lødingen, idet han tillige ytrer Frygt for, at Svensken, hvad angik Kapitelskaldene Throndenes, Vesteraalen og Lofoten, vilde gjøre Fordring paa den geistlige Høihed ogsaa i Nordland. At Regjeringen virkelig har udnævnt ham til „Superintendent over Nordland" fremgaar af et nyt Brev fra Bredal, (ligeledes skrevet i Throndhjem) af 15de Mai s. A., hvori han næst at takke Kongen for den ved denne Udnævnelse viiste Naade ansøger om at Søndmøres Provsti maatte „naadigst reduceres til Nordlands Stift, efterdi det altid har ligget under Throndhjems Stift, indtil det Aar 1623 (sic) formedelst privat Handel henlagdes under Bergens Stift; dermed, siger han, kunde næst Herrens Hjælp E. K. Majestæts og Rigets Bedste søges, idet jeg kunde faa min Bolig paa Søndmøre og der residere ligesom imellem Kristiania og Nordland til betimelig og hastig Erfaring af naadigste Ordre" o. s. v.[1]).

Da Bredal kom til Throndenes, hvilket altsaa først kan have fundet Sted i Slutningen af Mai 1658, skal han have fundet Kaldet ledigt ved Vicepastors Død, hvorfor han selv indtil videre overtog Sognepreſtembedet sammesteds. Efter Sønnesønnens Beretning skulle adskillige Studenter og Skolediscipler have fulgt Bispen til Nordland.

7. Inden vi imidlertid gaa videre i vor Fortælling, maa vi omtale de velgjørende Frugter, som Mag. Eriks Ophold i Stiftets nordligste Egne skulle have baaret for Finnefolket. Saavel de under Navnet „Syvstjernen" bekjendte Prester, som virkede paa Bisp Dr. Peder Krogs Tid, som ogsaa en med disse Mænd samtidig Forfatter af et merkeligt, hidtil utrykt Klageskrift[2]) (Mag. Jens Parelius) bevidne nemlig, at der endnu ved deres Tid, altsaa henved to Menneskealdre senere, var Spor af Bisp Bredals Virksomhed i Finmarken. Hans egen Sønnesøn beretter ogsaa, at Bispen selv flere Gange reiste om til Finnerne, at han fik overtalt nogle af dem til at betro ham sine Børn, hvilke siden efter at være oplærte sendtes tilbage til Hjemmet, hvor de skulle have virket meget godt. Det

[1]) Hammonds Missionshistorie, p. 10. [2]) See mellem Bilagene til nærværende Bog.

heder ogsaa, at Mag. Erik sendte de Studenter og Skolediscipler, som havde fulgt ham fra Throndhjem, ud for at prædike for Finnerne, men alle disse Udsendinge skulle være omkomne paa sin Ferd[1]). I Schønings utrykte Optegnelser heder det endelig: „Biskop Bredal lod sig Finnernes Oplysning være angelegen, ei alene ved Skrifter[2]) (sic) og i sine Visitatser, men han lod og en Finnedreng gaa i den latinske Skole, til han opnaaede tredie eller fjerde Lektie, og sendte ham derpaa hen i Fjeldet for at lære de andre. Men efter Bispens Død blev han den værste Noid eller Runemester."

8. Imidlertid var Krigsluen atter blusset op, da Kong Karl Gustav som bekjendt i Haab om ganske at undertvinge Frederik den tredies Riger havde fornyet Ufreden ved sin Landgang ved Korsør i August 1658. Velgjørende vare Følgerne heraf for Norge.

I Throndhjem lod Svensken Stadens og formodentlig ogsaa Lenets Indbyggere aflægge Hyldingsed til Karl Gustav paa „Gaarden" den første September 1658, ved hvilken Leilighed Stænderne, som det heder i en allerede ovenfor citeret trykt Dagbog, „efterat have hørt en lang Orats nød herligt Traktement paa Salen lig største Bryllup." Om allerede da Ufredsrygter have naaet saa høit op, er uvist; den 9de September maa man have kjendt Stillingens sande Natur, thi ved den Dag befalede den svenske Guvernør, at alle „danske" Personer og deres Gods i Byen skulde arresteres. Imod Slutningen af September fik man i Staden Tidende om, at en norsk Hær nærmede sig; den 1ste Oktober leirede denne Hær sig paa Steenbjerget og nu begyndte den berømte Beleiring, som i December førte til det glædelige Maal, at Throndhjem atter blev norsk.

Som Følge heraf var Mag. Henning Schyttes korte Rolle som Throndhjems Biskop udspillet; han skal efter en Notits af Dr. Peder Krog kun have været fire Maaneder i Throndhjem. Forøvrigt blev denne Mag. Henning i 1660 Superintendent i Kalmar, senere Biskop sammesteds og endelig

[1]) Hammonds Missionshistorie, p. 10. [2]) Disse kjende vi dog intet til nuomstunder.

1668 optagen i den svenske Adelsstand[1]). Alt dette tyder paa, at Mag. Henning maa have været en duelig Personlighed, hvad ogsaa hans Ansættelse i Throndhjem maa lade os slutte, thi det maatte jo naturligviis være af Vigtighed for Svensken at give den nyerhvervede Provins en dygtig Styrer ogsaa af de geistlige Erinder.

Hovedmanden for Throndhjems Lens Gjenerobring, Georg Reichwein, lod strax efter denne lykkelige Begivenhed afholde en Takke-Gudstjeneste i Domkirken, ved hvilken Talen holdtes af Sognepresten til Fron i Gudbrandsdalen, Mag. Ivar Pederssøn (Søn af den bekjendte Dr. Peder Alfssøn), hvilken maaskee har været hans Feltprest. Talen, der endnu er til i Manuskript, men ingen historisk Merkelighed indeholder, havde til Text Davids 46de Psalme[2]).

Biskop Bredal vendte i 1659 tilbage til sin befriede Stiftsstad. Den 4de Februar 1659 var han endnu i Nordland, men 8de September s. A. var han tilstede i Throndhjem. Det er altsaa urigtigt, naar Sønnesønnen fortæller, at han forblev paa Throndenes indtil den kjøbenhavnske Fred var sluttet. Af Begivenheder i den geistlige Historie før den nævnte Fred vides intet at merke uden den sedvanlige drøie Beskatning, der naturligviis var den første Hilsen, som Oldenborgeren og hans Redskaber i Norge sendte sine gjenvundne thrønderske Undersaatter. Den faldt Stiftsstadens Geistlighed saameget sværere, da nogle af dens Kannikegjeld, som beliggende udenfor Throndhjems Lens Grændser, ikke havde betalt Afgift for 1658. I 1660 paalagdes det Geistligheden rundt om i Stiftet at udrede først „den halve Indkomst af alt, hvis de af deres Kald haver at oppeberge," og dernæst „den sedvanlige fulde Rostjeneste, som er 40 Rdlr. af hvert Hundrede Tønder Hartkorn"[3]).

9. Krigene mod Sverige medførte dennegang ikke alene som Hannibalsfeiden den Følge, at Norge skiltes ved eldgamle

[1]) Stjernmanns Matrikul o. s. v. l. c. [2]) Findes paa det store kgl. Bibliothek. — Om Throndhjems Tilbageerobring har man en Afhandling af D. N. Bech (trykt i Morgenbladet for 1850 og saaledes lidet tilgjængelig). [3]) Kapitelsbogen No. 2.

Provinser, men den medførte en endnu betydningsfuldere Begivenhed, den saakaldte Souverainitets Indførelse ved Statsforandringen i Kjøbenhavn i Oktober 1660. Det danske Rigsraad, som i de sidste Menneskealdre havde udøvet en vidtstrakt, men aldrig bestemt begrændset Indflydelse ogsaa paa Norges Styring, gik herved tilgrunde, og Kongen kom i Besiddelse af arvelig Enevoldsmagt. Som sedvanlig havde Norge ogsaa her kun den passive Rolle at vedtage, hvad de danske Stænder ved dette sit sidste Møde havde besluttet. I saadan Hensigt holdtes derfor i Sommeren 1661 en Forsamling i Kristiania, hvor de norske Stænder den 6te August aflagde sin Arvehylding. Throndhjems Kapitels Fuldmægtige vare dennegang Lektoren Mag. Kristen Skjoldborg, (en danskfødt Mand, som imidlertid i Kjøbenhavns Beleiring havde anført de norske Studenter og faaet Lektoratet som Belønning for sin derved udviiste Ridkjærhed[1]), og Kapellanen ved Fruekirke Hr. Olaf Kristoffersson Tønder. Mag. Erik Bredal var ogsaa tilligemed Rigets øvrige Biskoper tilstede.

De fra alle Norges Egne samlede Geistlige forfattede ved denne Leilighed nogle saakaldte „Postulata," et udførligt Bønskrift til Kongen om Vedligeholdelse og Forbedring af deres Stands Rettigheder og Stilling. Denne Forestilling blev derpaa Biskoperne forelagt, men af dem ikke approberet, hvorefter den vel ikke er bleven indsendt. Ikke destomindre lod det throndhjemske Kapitels Fuldmægtige Petitionen indføre i Kapitelsbogen, hvor den saaledes er opbevaret, men hvor ogsaa Bredal har tilføiet en skarp Bemerkning om, at den mod hans Vilje er blevet sat imellem acta capituli, og Mag. Skjoldborg da igjen bemerket, at han og Hr. Olaf vare Kapitlets Fuld-

[1]) Han var Student fra Helsingør Skole 1645, Magister 1657. Blev 27de Sept. 1658 „Auditør" ved det norske Kompagni. Som saadan havde han forfattet et merkeligt Andragende, hvori Nordmændene bl. A. søgte om, at nogle Professorater maatte forbeholdes deres Landsmænd, hvilket ikke blev taget Mag. Skjoldborg naadigt op. Han maatte endog gjøre Afbigt derfor, da han skulde blive Lektor. (H. Rørdam om Studenternes Deeltagelse i Kjøbenhavns Forsvar, paa mange Steder). Mere om Mag. Kristen senere.

mægtige og ikke Bifkopen. Skjønt altsaa Supplikationen blev undertrykt, har den dog sin store historiske Interesse, da den bidrager meget til at gjøre os fortrolige med Geistlighedens borgerlige Stilling og ydre, navnlig økonomiske Vilkaar paa hiin Tid, og derhos aabner os et meget godt Indblik i Standens høist verdslige Tænkemaade. Det vil derfor vistnok findes i sin Orden, naar jeg aftrykker dette Aktstykke som Bilag til dette lille Skrift. Endog for den politiske Historie tør det ei være uinteressant at see, hvorledes man i 1661 tænkte sig Muligheden af Oprettelse af „Collegia status, justitiae, eller consistorialia her i Riget."

10. Mellem de af Statsforandringens Følger, som vedkomme vor Fremstilling, maa især udhæves en Stræben efter at samle al Magtfylde i Kongens Person, som snart gjør sig gjeldende, og som naturligviis især ytrer sig deri, at meget af, hvad der før havde været Embedsmænd, navnlig Kongens Lensmænd og Bisperne, overdraget, nu henlagdes umiddelbart til Regjeringen. Bifkoperne havde saaledes hidtil stadig besat Rektor- og Konrektor-Embederne ved Skolerne, overalt idetmindste de jure og vistnok fordetmeste faktisk. Men nu varede det ei længe, førend disse Poster begyndte at besættes ved Kongebreve. Dette gik udentvivl saaledes til, at Søgerne stræbte at faa sig meddeelt Kongebrev i Kancelliet, og det ei alene i Ledigheds-Tilfælde, men ogsaa forinden Ledighed indtraf, ved Expektance-Tilsagn. Et saadant Brev maatte vedkommende Autoritet naturligviis respektere, og Bifkopens Kaldsret faldt efterhaanden bort. Paa lignende Maade gik det med Menighedernes Kaldsrettighed. Ogsaa her bleve Expektance-Breve og kongelige Beskikkelser, der under Kristian den fjerde vel havde forekommet af og til, men dog som Undtagelser, nu mere og mere almindelige, uden at dog nogen formelig Ophævelse af den gamle Valgmaade for det første fandt Sted. Kongelige Tilsagn snart om Befordring ialmindelighed, snart om dette eller hiint bestemte Embede, krydsede saaledes ofte Menighedsvalgene, og af og til maatte den paa den gamle Maade af Sognemændene udvalgte Prest vige Pladsen for en anden, der

havde erholdt Kongebrev. Især gaves saadanne Begunstigelser i denne Tid hyppig til dem, som havde deltaget i Kjøbenhavns Forsvar. Hvad Bispe-Embeder angaar, da var allerede fra det 17de Aarhundredes Begyndelse af Ordinantsens Valgmaade enten ganske gaaet af Brug eller idetmindste nedsunken til en tom Form.

En Valghistorie fra disse Aar tør maaskee her være paa sin Plads, da den i flere Henseender belyser Tiden. I Brønø var i 1665 den gamle Prest Hr. Hans Magesøn[1]) død, og da hans Kapellan Hr. Henrik Jensøn var tilsinds at egte den afdøde Prests Datter, skaffede dette ham et stort Parti blandt Almuen, som valgte ham til Sognepreſt den 29de Decbr. 1665 „efter foregaaende Bøn." Hertil vare Sognefolkene saameget mere tilbøielige, som „den samme Slegt en efter anden havde stedse boet udi samme Prestegaard alt siden Luthers og Reformationens Tider og havde alle været fromme Folk"[2]). Men Biskopen M. E. Bredal, der selv havde en Svigersøn, en dansk Mand, Mag. Hans a Møinichen, Stamfader for denne Æt i Norge, skrev en Forestilling til Kongen for at skaffe denne Brønø Kald. Herover blev Almuen meget ærgerlig, den gamle Præsteenke skrev et Brev til Kongen, hvori hun paaberaabte sig, at hendes Forfædre i over hundrede Aar havde været Prester i Brønø, og en Thord Horn sendtes til Kristiania, hvor han henvendte sig til Statholderen. Thord Horn anførte først Almuens Ønske om paa denne Maade at beholde sin gamle Prestefamilie og dernæst, at den „nyvalgte Prests Svigerforældre havde tilsat sine Midler paa Prestegaardens Bygning og reisende Folks Underholdning baade af Øvrighed og Undersaatter, thi alle, som der i Landet reise enten nord eller sør, maa endelig til Brønø og ligge der undertiden med mange Norsfolk paa nogle Dages Tid og fortære frit i Prestegaarden foruden noget Vederlag." Derhos anførtes til Hr. Henriks Fordeel, at Biskop Bredal, førend der blev Tale om hans egen Svigersøn, havde givet Hr. Henrik gode Vidnes-

[1]) Erlandsen, der iøvrigt intet veed om denne Sag, har endog hans Navn urigtigt. [2]) Kaldet synes at have gaaet fra Svigerfader til Svigersøn.

byrd, og „at det for hver Mand er vitterligt, hvor mesterlig samme Biskop sit eget Huses Nytte med Guds Æres og Menighedens Opbyggelses Skin og Paaskud haver bemantlet." Thord Horn opnaaede virkelig, at Statholderen antog sig Hr. Henriks Sag, men Udfaldet blev dog, at Bredal fik sin Vilje sat igjennem. Imidlertid havde dog denne Sag tilsidst ubehagelige Følger for Biskop Bredal, thi Enkens Søn af første Egteskab, Dr. Hans Rosing, Biskop i Kristiania, bevirkede, at Bredal ved Dom, afsagt i Kjøbenhavn den 16de Januar 1668 af Statholder Gyldenløve og Biskop Svane, som kongelige Kommissarier, tilpligtedes at udrede til Presteenken i Brøns den Sum 500 Rigsdaler [1]).

Saadanne Tilfælde indtraf ikke alene her, men de vare hyppige i denne Tid, og dette ledede da derhen, at Menighedsvalget gjennem en Række af Reskripter efterhaanden aldeles hævedes. 1667, 4de Juni paalagdes det Biskoperne at indmelde til Kancelliet, hver Gang et Valg var foregaaet i et ledigt Kald, og opsætte Ordinationen, indtil der var kommen kongelig Resolution, og 1669, 28de Oktober, bestemtes, at ikke almindelige, men kun paa bestemt Kald lydende Expspektancebreve skulde være gjeldende, hvortil Reskr. af 20de Mai 1670 føiede Bestemmelser om, at Presterne herefter skulde indsende Embedsed til Kancelliet og ikke som før tage Kollats hos „Amtmændene," — saaledes kaldtes nu de forrige Lensmænd —, ved hvilken Bestemmelse Presteskabets Overgang fra Menighedens til kongelige Embedsmænd var fuldendt. Siden den Tid besattes alle Prestekald i Regelen af Kongen; den adelige Patronatsret vedblev vel, men den udøvedes intetsteds i Throndhjems Stift, hvorfor den her er os uvedkommende. Ogsaa Vicepastoraterne i de Landkald, som endnu vare henlagte under Presteembederne i Trondhjems By, bleve nu ved Bestemmelser af 1661 og 1666 besatte af Kongen, dog med Forpligtelse at svare vedkommende Kannik den bestemte Afgift. Kun synes

[1]) Denne Valghistorie er fremstillet efter Dokumenter i det danske Geheimearkiv samt tildeels efter B. Dass's Optegnelser.

Biskopen endnu en rum Tid at have udøvet Patronatsret til sine Kald, Throndenes, Lødingen og Strinden.

11. Den frie Raadighed, som Enevoldskongen nu havde i alle Retninger, gav sig ogsaa paa en sørgelig Maade tilkjende med Hensyn til Kirkens Gods. At de allerede ved Reformations-Tiden sekulariserede Eiendomme, navnlig Klostergodset, nu bleve solgte i stor Maalestok, vedkommer os ei egentlig her, da disse Eiendomme jo forlængst vare bortrevne fra Kirken. Men en anden Sag var det, naar selve Præbenderne som da bleve ledige, bortsolgtes. Paa denne Maade gik det til, at Kristianias Gymnasium gik tilgrunde. Dog fandt saadanne Salg maaskee mindre Sted i Throndhjems Stift end andetsteds, skjønt ogsaa der en samtidig dansk Vises Ord kunde gjelde:

Hvormangt et Provesti, hvor mangt et Kannikdømme,
Hvor mangt Kapitel maa til Ryttergods henrømme.
Det, som til Alterbog og Bibel fordum laa,
Til Sadel og Pistol, til Rytterhest mon' gaa[1]).

Idet vi forbeholde os senere at vende tilbage til denne Materie, bemerke vi her, at Kannikerne, foruden at de mistede sin Patronatsret til de dem tillagte Landkald og den Deel, de siden 1640 havde havt i Besættelse af de med Kanonikaterne forenede Prestekald i selve Stiftsstaden[2]), tillige i 1662 maatte opgive sin nydte Skattefrihed for de dem tillagte Gaarde paa en Avlsgaard nær for hver. Ligeledes afskaffedes ved denne Tid den Ed, som hidtil Kannikerne havde maattet aflægge til Kapitlet[3]). Ventelig har den været anseet deels overflødig, naar Kapitlets Medlemmer som Prester skulde aflægge Ed til Kongen, og deels har en saadan Ed vel ogsaa forekommet stridende mod Kongens absolutum dominium. I disse Aar var det ogsaa, at Kapitels-Arkivet første Gang blev eller tilsigtedes plyndret af Regjeringen, idet der 1664 udstedtes

[1]) L. Helveg. Danske Kirkes Hist. efter Reform. 1, 468, (2 Udg.).
[2]) Om disse Embeders Besættelsesmaade i hine Tider faar man et temmelig klart Begreb ved at gjennemlæse en Relation af P. Vibe fra 1657, som optages blandt de denne Bog vedføiede Bilag.
[3]) Cfr. Schøning. Domk. Beskr. 296 og Kapitelsbogen No. 2.

Ordre til Biskopen „at indsende til Kancelliet alle hvis Breve og Dokumenter, som findes i Throndhjems Kapitel, Grønland, Grinland(!), Nordland(!) og Island anrørendes"[1]).

12. Med Hensyn til Throndhjems Latinskole, hvis Bygning, som ovenfor fortalt, afbrændte 1651, er fra Bredals Tider ikke meget at erindre. Fra 1644 og 1645 have vi tvende Breve[2]) fra Domkapitlet til Universitetskonsistoriet, hvorved Kapitlet dimitterer endeel (begge Aar et Antal af fire) Disciple til Universitetet; mellem Dimittenderne fra 1645 er den siden som Biskop i Oslo ret navnkundige Hans Klaussøn Rosing, Prestesøn fra Brønøen. Vi see af disse Breve, at Kapitlet har examineret Dimittender i Religion, „doctrina cathechetica," Fortolkning af det græske Testament, og latinsk Stiil, hvilken, som Beviis paa Kandidaternes Fremgang, nedsendtes til Universitetet. Det er som bekjendt omtvistet, naar den saakaldte Examen stili & artium blev indført som Adgangsprøve ved Kjøbenhavns Universitet, men omtrent ved Midten af Aarhundredet maa denne Foranstaltning være skeet[3]). — I den Tid, da Throndhjem var i svensk Vold, dimitteredes til Upsala Universitet den senere for sin Lærdom som for sin Overtroiskhed bekjendte Mag. Johan Brunsmand (død 1707 som Prest ved Vartov i Kjøbenhavn). — Fra 23de September 1659 har man et Brev fra Erik Bredal til Prof. Thomas Bang, hvori han klager over den „Skolen obtruderede" Konrektor Olaf Mentssøn (Darre) og siger, at Skolen „derudover er slet ruineret, efterat den opera Toxotii[4]) noget havde kommet sig, siden Blix[5]) redede hende moxen ligesaadan til." Bredal ønskede derfor, heder det videre, at faa Olaf Mentssøn „ud paa Landet," hvilket ogsaa lykkedes, idet han snart blev Sogne-

[1]) Denne Prøve paa Kancelliets historisk-geografiske Lærdom læses i Grønlands historiske Mindesmærker 3, 725. [2]) I Kapitelsbogen No. 2. [3]) I 1679 fik Rektoren i Bergen gjennem Bispen en Advarsel fra Universitetet, fordi flere af Skolens Dimittender deels vare rejicerede ved Ex. art., deels kun betingelsesviis kunde optages som akademiske Borgere. Pontopp. Ann 4, 592. [4]) Ved Toxotius menes Mag. Nils Skytte, Konrektor og siden Rektor († 1667). [5]) Siden res. Kap. til Domkirken († 1663).

prest til Meelhuus[1]). Skolen fik (efter Schønings Optegnelser) i Bredals Tid en Hører mere, end den før pleiede at have, ligesom Bispen paa egen Bekostning skal (efter Branden?) have ladet dens Bygning reparere.

13. Til literær Virksomhed i Stiftet er der i Bredals Dage kun faa Spor. Selv var Bispen Forfatter, om end ikke frugtbar. Før han kom op til Norge, forfattede han nogle latinske Smaa-Arbeider i Tidens Maner, fra Throndhjem udgav han to Ligprædikener, et Par Psalmer „i Anledning af Kometen 1664" og nogle „bibelske Sange," hvilken sidste Bog er en saa stor Sjeldenhed, at den ikke findes paa noget af Kjøbenhavns offentlige Bibliotheker. Bredal var forøvrigt en Ynder af Psalmeliteraturen, navnlig af Arrebos Arbeider i denne Retning.

Mod Slutningen af Bredals Tid fik Meldalen 1669 en lærd og flittig Prest i Hr. Melkior Augustinussøn, som vistnok ikke fik udgivet noget af sine mange Arbeider i Trykken, men hvis Optegnelser haves i Haandskrift og tildeels endnu ere ret vigtige. Jeg sigter hermed især til hans saakaldte „Huus-Kancelli," der efter at have været eiet af flere, bl. A. af J. E. Gunnerus, som saa mange andre norske Sager er vandret ned til Kjøbenhavn og indlemmet i det kongelige Bibliotheks Samlinger. Han giver her en interessant Beretning om Gyldenløvefeiden[2]), optegner dernæst de fleste i hans Tid deels af Regjeringen deels af Lokalautoriteter trufne Forføininger nordenfjelds, og leverer tilsidst en Art Annaler især angaaende Stiftets Geistlighed fra 1671—1705. Da han heri nøiagtig optegner, hvorledes Kornavl og Fiskeri m. m. for hvert Aar er faldet ud, har han været en Hovedkilde for Schøning til dennes Afhandling om Uaar i det throndhjemske Selskabs Skrif-

[1]) Skolens Historieskriver, H. H. Müller, for hvem næsten alle i dette Verk forekommende Efterretninger om Skolen have været ubekjendte, har ikke opført Olaf Mentssøn mellem Konrektorerne. Det bør ellers merkes, at Prof. Bang i sin Svarskrivelse til Bredal (mellem Bøllings Breve i Kbhvn.) meget roser Olaf Mentssøn, som derfor maaskee ei har fortjent Biskopens haarde Dom om ham.
[2]) Denne har jeg mellem andre krigshistoriske Sager for nylig ladet indrykke i militært Tidsskrift. 3r. VIII (1862)

ter. Melkior Augustinussen døde først 1707 og havde derfor maaskee fundet sin retteste Plads i Afsnittet om Dr. P. Krog, men nævnes allerede her, da hans Optegnelser i det følgende oftere ville blive citerede. Af disse haves ogsaa en latinsk Læarbeidelse, som findes i Throndhjem. I sit „Huus-Kancelliet" vedføiede Levnetsløb oplyser han, at han har forfattet en Mængde tildeels betydeligere Skrifter, hvilke nu vistnok alle paa eet nær ere gaaede tilgrunde og derhos deels fra Tydsk, deels fra Hollandsk oversat ikke lidet. I 1701 forfattede han saaledes sit bevarede Verk „Hora novissima," 1703 „Tumulus & thalamus mortis" (paa Dansk), kort efter „Meditationes sacrae" (paa Latin) og 1704 „Promptum pastoris manuale" (et pastoraltheologisk Verk paa Dansk).

14. I Slutningen af Bredals Levetid indtraf en af de sidste bekjendte Hexeprocesser i Norge, den eneste af det Slags, vi have kunnet omtale i nærværende Verk, som nemlig ikke tager de finmarkske Fænomener af denne Art i Betragtning. Den famøse Sag, hvortil vi her sigte, blev i 1670 anlagt imod en Kvinde Lisbet Nypen af Leinstrandens Annex til Meelhuus og hendes Mand Ole. Lisbet anklagedes for at have befattet sig med Signeri, læst over Syge o. s. v. Konen dømtes til Baal og Brand, Manden til at halshugges og siden at brændes. Det skammelige Justitsmord bliver saameget mere oprørende, naar man veed, hvad den dygtige Lovhistoriker L. Evensen[1]), hvem vi skylde vor Kundskab om Sagen, har beviist, nemlig at de endog efter Lovens Bogstav ikke skulde have været dømte til Døden[2]).

15. Da Kong Kristian den femte ved sin Faders i Februar 1670 stedfundne Død var kommen paa Thronen, maatte for første Gang Geistligheden, hvad senere ved Thron-

[1]) L. Evensen Saml. af jurid. og hist. Materier, første Bind, 4, 1 fgg. [2]) I Danmark skal Dødsstraf for Hexeri sidste Gang være bleven anvendt 1693, da Høiesteret dømte to Kvinder paa Falster til Baalet. See Werlauffs interessante Fremstilling af Hexeprocessernes Historie i hans Antegn. til Holbergs Lystspil 2den Udg. p. 429 fgg.

skifter blev almindeligt, søge om Bekræftelse paa sine Embeder hos den nye Konge, et Paafund fra Styrelsens Side, som naturligviis var ledsaget af en Skat, idet enhver Sognepræst for saadan Bekræftelse maatte betale 5 Rigsdaler. Forøvrigt udkom samme Aar en Forordning af 15de December, som efter Melkior Augustinussøns Beretning fremkaldte „Purims Fryd og Taksigelse" hos Geistligheden, idet ei alene dens tidligere Indtægter tilsikredes den, men ogsaa dens Rettigheder noget udvidedes; saaledes bestemtes, at Bøder, som faldt paa geistligt Gods og ei strakte sig til Boeslod, skulde tilfalde fattige Prestenker, at alle, som lod sig betjene med Sakramentet, skulde ofre paa de tre store Høitider o. s. v. Den sjælandske Biskop Wandal havde tilmeldt Bredal, at den danske Geistlighed, da dette skyldtes en „høikongelig Minister og Geheimeraad" (Griffenfeldt?), havde besluttet at opfordre sine Ordensbrødre i Norge til, at man i Fællesskab skulde forære denne Magthaver et „Guld-Geschirr," hvorfor ogsaa Throndhjems Stifts Presteskab anmodedes om at deeltage heri, men det hele bortfaldt, „da den høikongelige Minister for vigtige Aarsager den ikke vilde samtykke"[1]).

16. Efter en bispkopelig Virksomhed af 29 paa mangehaande, især politisk-merkelige Begivenheder rige Aar døde Erik Bredal i Throndhjem 1672. Rimeligviis maa han i sin sidste Tid have været svækket og derfor tiltrængt Medhjælp, thi den 11te Juli 1671 fik, som siden skal vises, M. Arnold de Fine Bestilling som Vicesuperintendent med Løfte om Sukcession. Dødsdagen angives almindeligt til 22de Januar, men Melkior Augustinussøn anfører „Natten mellem 15de og 16de Mai," ligesom han ogsaa fortæller, at Begravelsen foregik den 6te Juni „med Hæderlighed for Bispestolen i Domkirkekoret." Melkiors samtidige Antegnelser bør vistnok staa tiltroende. Hans Hustru Johanne Rogert var en Borgermesterdatter fra Nykøping paa Falster. De skulle have havt 17—18 Børn.

[1]) Hele Paragrafen er efter Melkior Augustinussøns Huus-Kancelli.

Mellem Throndhjems Biskoper er der visselig faa, om hvis Personlighed Efterverdenen kan danne sig saa klar Forestilling, som om Bredals, i hvem udentvivl de fleste ville erkjende den talentfulde, kraftige, duelige og nidkjære Tilsynsmand, men tillige den myndige, ostenterende, stundom partiske Prælat. Vi slutte med Melkior Augustinussøns korte, men visselig træffende Karakteristik: „Han var en synderlig begavet Mand „af Gud, lærd og veltalende, gjorde stor og berømmelig Profekt med Ungdommen her i dens Katekisme-Læsning „og andet. Havde immer altid Tvistighed med Geistligheden, hvilket gjorde ham ilde lidende hos mange."

Denne hans Iver for Katekisationens Indførelse i Kirkerne findes rost paa flere Steder, navnlig af hans varme Enkomiast E. Pontoppidan [1]), men da ikke nøiagtigere Efterretninger derom haves, have vi ikke ovenfor kunnet dvæle ved den Sag.

Ottende Kapitel.

Mag. Arnold de Fine (1672). Dr. Erik Pontoppidan (1673—1678). Dr. Kristoffer Schletter (1678—1688).

---

1. Medens i vor Tid Hensynet til Lærdom og Erudition synes at spille en høist underordnet, ja næsten slet ingen Rolle ved Bispestoles og andre høie Embeders Besættelse, saa at der siden 1814 saagodtsom ingen Videnskabsmænd ere ansatte som

[1]) Ann. 4, 219. Det heder her, at Bredal engang ved en Visitats stødte paa en voxen Mand, som saagodtsom intet vidste om Gud, men dog fik gaa til Alters, og at han derover blev meget fortørnet paa Presten. Denne undskyldte sig med, at Mennesket ikke hørte hjemme i hans Kald, men i selve Throndhjem. Dette skal da have været Foranledningen til, at Biskopen indførte den nævnte Katekisation der, ved hvilken han lod sine egne Sønner, der allerede vare Studenter, samt ogsaa sine voxne Døtre fremstille sig.

Biskoper i vort Fædreland, saa kunde man omvendt sige, at i gamle Dage Lærdom og det mangengang i heel andre Retninger, end den theologiske, kom i en maaskee endog altfor stor Betragtning ved saadanne Leiligheder, idet høie Embeder, navnlig Bispestole, mangengang ligefrem tjente som Belønning for virkelig eller formeentlig literær Fortjeneste. Et Exempel herpaa turde M. Arnold de Fines Ansættelse som Bredals Eftermand afgive.

Denne Mand var en Skaaning, født 1614 i Helsingborg, hvor Faderen var Prest; Familien var i det 16de Aarhundrede indkommen fra Nederlandene, hvorfra den skal have udvandret paa Grund af Hertugen af Albas berygtede Grusomheder. Anledningen til, at det Medlem af Slægten, hvorom her er Tale, kom til Norge, var den, at hans Syster Katharina var gift med den bekjendte bergenske Biskop Mag. Ludvig Munthe, Holbergs og flere bekjendte Mænds Stamfader; denne kaldte nemlig 1637 sin Svoger Arnold de Fine til Konrektor i Bergen, hvor han siden steg først til Rektor, siden til Lektor. Allerede som Rektor lod han sig prestevie for saaledes selv at kunne bestyre det til Rektoratet henlagte Hammers Sognekald, men maatte afstaa herfra og kalde en Vicepastor efter Stiftsøvrighedens Forlangende[1]).

Som Konrektor udgav han en latinsk Poesi i Anledning af den Ildebrand, som hjemsøgte Bergen 1640, og senere tvende andre Smaa-Arbeider. Det er imidlertid ikke ved disse, at han har opnaaet en Slags Navnkundighed i Literærhistorien. Sin Plads her skylder han nemlig ikke Skrifter, som han udgav, men derimod Arbeider, som man formodede, at han skulde komme til at levere i den norske Historie. Herom kunne vi[2]) meddele følgende Oplysninger.

Han blev opfordret af Statholder U. F. Gyldenløve og Norges Kantsler Ove Bjelke om ved Siden af sit Lektorembede, hvilket vi neppe have Grund til at ansee for meget byrdefuldt i de Dage, at paatage sig at forfatte en udførlig Norges Historie paa Latin, noget, hvortil Mag. Arnold alle-

[1]) Oplysning fra Geheimearkivet. [2]) Efter Werlauffs ypperlige Meddelelse i „nye" Danske Magasin 3, 41 fgg.

rede før af sig selv synes at have fattet Planen. Fra 1667 har man et Brev fra ham til Kantsler P. Reetz, hvori han melder denne, at han efterlignede Livius, Curtius og især deleshed Justinus, men endnu ei havde Halvparten af Verket istand. Dette skulde, heder det videre, blive et stort Opus paa adskillige Tomer i Folio, og hvad Forfatteren især tilsigtede, var at tilveiebringe Overeensstemmelse mellem Saxos og de gamle norsk-islandske Beretninger, altsaa det samme, som Torfæus og Suhm siden indbildte sig at formaa. Derhos stræbte de Fine at bevise, at Norge „har været et Annex til Danmark" o. s. v. Af Reetz udbad han sig i nærværende Brev nogen offentlig Understøttelse til at holde de til Verkets Fremme nødvendige Amanuenser, og han androg tillige om Expektance paa den første ledige Bispestol i Norge.

Det sidste af disse Ønsker blev ogsaa opfyldt, thi han fik 29de Juli 1667 Brev paa det først ledigblivende Bispeembede i Norge med den udtrykkelige Betingelse „at fortfare med den norske Krønike," paa egen Bekostning at gjøre Reiser om i Landet og underholde Amanuenser. Uagtet han vel neppe har havt Bestalling som Historiograf, har han dog selv i en Supplik betjent sig af denne Titel.

2. I 1671 fik han, som allerede i forrige Kapitel bemerket, under 11te Juli Bestalling som Vicesuperintendent i Throndhjem med Successions-Tilsagn[1]), og i Februar 1672 blev han derfor ordineret i Kjøbenhavn af Sjælands Biskop Dr. Wandal. Rimeligviis er han da kommen op til Throndhjems Stift omtrent ved samme Tid, som hans Formand døde, saa at han enten slet ikke eller kun kort har fungeret som Vicebiskop, men strax tiltraadt som virkelig Biskop.

Dog heller ikke som saadan skulde hans Virksomhed blive varig, han døde nemlig pludselig allerede den 6te Novbr. 1672 i Kirkens Sakristi, just efterat han havde ordineret tvende Prester. Han naaede altsaa ikke videre end til at tiltræde sit Bispeembede; om den Maade, hvorpaa han heri gik frem, ytrer

[1]) Dette skal (efter en Optegnelse af Schøning) være udvirket gjennem Griffenfeld.

Melkior Augustinussøn sig saaledes: „Han begyndte her strengt og skarpt; havde han levet, da havde man uden Tvivl hørt adskilligt," og han tilføier som en almindelig Formodning, at Mag. Arnolds „fortrædelige Sindelag" hidrørte fra, at han „formeget havde piint sit Legeme." Hans Enke, Maria Hofman, drog efter hans Død til Bergen, hvor hun levede endnu 1676 i meget gode Formuesomstændigheder [1]).

Da Manden saaledes nu var død, henvendte Vilhelm Worm, dengang kongelig Bibliothekar og Historiograf, sig til Regjeringen med Andragende om, at hvad de Fine kunde have efterladt sig af Manuskript til sit historiske Verk, hvis Fuldendelse inden to Aar var lovet, gjennem Stiftsbefalingsmanden maatte vorde indsendt til det kongelige Bibliothek. Som Følge heraf fik Lensmanden, Kantsler Ove Bjelke, Brev med saadant Paalæg, og rimeligviis ere de Fines Arbeider blevne nedsendte til Kjøbenhavn, hvor de imidlertid allerede i meget lange Tider ikke have været at finde. Tabet er visselig ikke meget at beklage [2]).

3. Saavel i den kirkelige, som i den literære Historie indtager Arnold de Fines Eftermand en betydeligere Plads end den, som er bleven denne selv til Deel.

Erik Erikssøn Pontoppidan (til Forskjel fra sin endnu mere berømte Brodersšønssøn stundom kaldet den ældre) var født 1616 i Broby Sogn i Fyen, af hvilket Sted han ved Latinisering dannede sig Navnet Pontoppidanus; Faderen var Forvalter hos en Rigsraad. Erik deponerede fra Odense Skole 1635 og gjorde sig allerede samme Aar bemerket som Digter. 1641—1643 reiste han udenlands, blev siden Prest først i Antvorskov, siden i Kjøge, hvor han forblev, indtil han ved Nytaarstid 1673 blev Biskop i Throndhjem. Det af hans Skrifter, som maaskee meest er blevet omtalt, er vel hans

[1]) N. Saml. 8vo 2, 474. [2]) Hele Fremstillingen fremdeles efter nye danske Magasin, l. c. Griffenfeld gjorde sig vittig over Bogen paa følgende Maade: Arnoldus de Fine Scripsit librum sine fine; Dabit deus his quoque finem.

paa Latin forfattede, men med adskillige danske Exempler ledsagede Grammatica danica (1668).

Af en kort latinsk Levnetsbeskrivelse (uden Forfatters, Aars og Trykkesteds Angivelse), som findes i den paa saadanne Sjeldenheder saa rige Hielmstiernske Samling, (8, 3396) erfare vi, at E. Pontoppidan blev udnævnt til Biskop den 10de Januar 1673, aflagde Biskops-Ed til Kongen 28de Januar og ordineredes den 8de Juni af Dr. Wandal[1]. Ikke uden Bekymring og ikke uden først at have frabedet sig denne Befordring, forlod han allerede temmelig tilaars, sit Fødeland; mellem Schønings Papirer findes et Brev fra ham til Kongen, hvori han udbeder sig, at der maatte blive tillagt Kapitlets Medlemmer Ordre til, naar han ved Døden afgik, at antage sig hans Familie, da han nemlig i Norge ingen Slægt og Venner havde. I Juli reiste han til sit Stift over Kristiania, hvor han besøgte Gyldenløve og Biskop Rosing, og kom saa til Throndhjem, hvor han ifølge den samme anonyme Biografi omgikkes med Kantsler Ove Bjelke, Vind, Lindenov, Gjedde, Otto Bjelke og Lagmændene Dreier og Schjønnebøl. I Slutningen af August udstedte han sit Hyrdebrev til Presteskabet paa Latin; det er endnu bevaret[2].

4. Det vigtigste, vi have at fortælle fra Pontoppidans Tid, er hans Stridighed med en Schwenkfeldianer, hvilken paa hine Tider, da sekteriske Fænomener saa sjelden møde os, ikke bliver uden Merkelighed[3].

Anders Kempe hed en Mand, som kaldes en „Svenske" fra Jemteland; men da han vistnok er født længe før 1645, bliver han, hvis Jemteland er hans Hjemstavn, dog en Nordmand. I sit Hjemland var han først Stykløitnant hos Kommandant Drakenstjern, af hvem han ogsaa lærte „at exercere den chymiske Kunst." Af større Interesse for os er det imidlertid,

[1]) Af samme rare Bog sees ogsaa, at Kantsler Peder Reetz paa samme Tid havde Archidiakonus's Præbende ved Throndhjems Kapitel. [2]) Indhereds Provstis Kopibog. (Thott. 4, 2095). [3]) Denne Sag har jeg tidligere fremstillet udførligere i mit Program fra Drammens Skole 1860 („Nogle nye Bidrag til den norske Kirkes Historie") pag. 36–46. Kilden for min derom skrevne Afhandling har været Pontoppidans egne Optegnelser.

at han ved Skrifter af Hollænderen Poul Felgenhaver, hvis personlige Bekjendtskab han siden gjorde i Amsterdam, kom ind paa Schwenkfelds og Weigels spiritualistiske Anskuelser og derved bevægedes til selv at optræde som Forfatter, idet han i Amsterdam udgav paa Svensk tvende Bøger, Perspicillum bellicum og Probatorium Theologicum, af hvilke den første fordømmer Krig og Militærstand, den anden Geistligheden; tillige benegtede han i dem Kristi menneskelige Natur. I Sverige bleve disse Bøger af Forfatteren udspredte, men saa ilde optagne, at Forfatteren efter flere Gjenvordigheder endelig blev landsforviist, og en af hans Tilhængere, en Presteson fra Jemteland, endog halshuggen.

Kempe tog som landflygtig Mand sin Tilflugt til Verdalen, hvor han boede paa Gaarden Hegstad, hvorhen han skal være kommen 1664, altsaa allerede i Erik Bredals Tid. Her virkede han ei alene ved „private Diskurser," men fortsatte sin Skribentvirksomhed, idet han under et nyt Ophold i Amsterdam udgav en Oversættelse af sin Lærer Felgenhavers „Harmonia fidei" samt et originalt Arbeide „Dedikation og Konfession," hvoraf han bragte en Mængde Exemplarer ind i Norge og sendte nogle til Sverige. Han blev derfor først udelukket fra Nadveren, til hvilken han dog vistnok som Schwenkfeldianer neppe har forlangt at stedes, og dernæst, skjønt forgjæves, af Mag. Arnold de Fine anmodet om at opgive sit Kjætteri. Da nu Erik Pontoppidan 1673 kom til Stiftet, tog han sig strax Sagen an med Kraft, lod anstille Eftersøgning, om hvor hans Bøger fandtes, hvilket dog lidet nyttede, og efter lange Forhandlinger udvirkede han en kongelig Forordning af 24de Juli 1674, hvorved Anders Kempe — ganske i Tidens Aand — landsforviistes ogsaa fra Norge. Der haves forøvrigt ikke Spor til, at det har lykkedes Manden at vinde Tilhængere i Throndhjems Stift, hvilket derimod et Snees Aar tidligere i en anden Deel af vort Land havde lykkedes en anden heterodox Mand af lignende Anskuelser, Mag. Nils Svendsen Krønike i Kristiania[1]).

[1]) P. Coucherons Afhandl. i Theol. Tidsskr. 1857—1858.

5. Som Biskop gjorde Erik Pontoppidan Katekisationens og Skoleundervisningens Fremme til en Hovedgjenstand for sine Bestræbelser og udgav i den Anledning tvende Smaabøger, som nu imidlertid neppe ere at opdrive. Den ene, bestemt til Brug for Throndhjems Latinskole, var en Bearbeidelse af den bekjendte Skolemand (og Forstander for de mähriske Brødre) Amos Comenius's „Vestibulum;“ den anden en med Anmerkninger ledsaget Udgave af Luthers Katekismus. Den anonyme Biografi (og den yngre Pontoppidans Annaler) give hertil den høist interessante Oplysning, at han i Manuskript har efterladt sig en Oversættelse af Katekismen i det finske Sprog, hvilket Arbeide da maa ansees som det første Forsøg paa dette Sprogs Benyttelse til Fremstilling af aandelige Ting. Ogsaa var der mellem hans efterladte Haandskrifter Anmerkninger til Kristenretten og den norske Kirkeordinants.

6. I 1675 anmodedes han om at reise til Kjøbenhavn for at deltage i den store Doktor-Disputation, som fandt Sted der i hiint Aar, og da han frabad sig den Ære og bad om i ethvert Tilfælde at slippe fri for Reisen, blev han, skjønt fraværende promoveret; han var den første Doktor paa Throndhjems Bispestol. Men ikke længe nød Stiftet godt af ham, da han allerede den 12te Juni 1678 døde af Skjørbug efter nogle Ugers Sygdom; hans sidste Ord var den hellige Bernhards herlige Hymne: Dum me mori est necesse o. s. v. Han efterlod som Enke Katharina Koler, en Prestedatter fra Kalundborg, der siden (1681) egtede Prof. Jens Bircherod, og en Søn Valentin, siden adlet med Navnet Liljenkrands og dansk Resident i Venedig, af hvem der haves et latinsk Haandskrift (paa det kgl. Bibl.) om Jemtelands Gjenerobring af de Norske i Gyldenløvefeiden.

Melkior Augustinussøns Dom om denne sin Biskop er saadan: „Han var en from, sagtmodig og stille Mand, der gjerne vilde hjelpe og tjene alle og sin Geistlighed meget god og beforderlig, blev derfor af alle beklaget og begrædt.“ Og denne Dom synes at have været hans hele Samtids. I Al-

muens Erindring levede hans Minde endnu flere Mandsaldre paa den skjønneste Maade; et lidet Træk om hans venlige Maade at omgaaes med Almuesbørn er ogsaa opbevaret, hvilket vidner om hans gode Hjerte og barnlige Sind; det heder nemlig, at han paa sine Visitatser aldrig glemte at medbringe Bøger, Billeder og lignende Smaating som Belønninger for flittige Børn[1]).

7. Eftermanden Dr. Kristoffer Schletter (født 1629 i Halmstad, 1658 Rektor i Herlufsholm, 1668 Lektor i Roskilde, 1672 Professor i Theologi ved Universitetet) hører til dem, om hvis Personlighed vi intet rigtigt Begreb kunne danne os. Han er ganske uden literære Fortjenester, og det har idetmindste forekommet mig ikke usandsynligt, at han er bleven sat til Biskop, for at Universitetet kunde blive af med en middelmaadig Professor, en Udvei, som i tidligere Dage ingenlunde var ubenyttet. Denne min Formodning maa imidlertid staa ved sit Værd.

Der foreligger mig fra Schletters Tid saagodtsom intet, der fortjener Optagelse i Stiftshistorien uden maaskee nogle Punkter af hans Betænkning[2]) angaaende den Revision af Norges Kirkeordinants, som 1682 afæskedes Bisperne i Anledning af det da paatænkte og nogle Aar senere (1685) udgivne for begge Riger fælles endnu gjældende „Kirke-Ritual.“ Han omtaler heri, at de til Krigstjeneste udskrevne Knegte ere mere uvidende end den øvrige Landsungdom, foreslaar, at det skulde paalægges Presterne at studere visse Bøger saasom Brochmanns Systema, Chemnitz's Harmonia Evangelica o. fl., og omtaler, at der ikke sjelden fandt Tvistigheder Sted mellem Sognepresterne og Huus-Kapellanerne om Lønningerne, helst om de sidste vare gifte. Det interessanteste ved hans Betænkning bliver imidlertid, at

[1]) I Pontoppidans Tid maatte Kannikerne i Throndhjem 1674 tage Dom over Sognepresterne i de 17 gamle Kapitelskald, som efter Bestemmelserne fra Kristian den fjerdes Tid skulde betale en aarlig Afgift til Residentsernes Vedligeholdelse. Siden gik denne Afgift ganske i Glemmebogen. (Schønings Samlinger). [2]) Denne Betænkning findes i Generalkirkeinspektionens Papirer i danske Geheimearkiv.

Han foreslaar de i Danmark (siden 1618) brugelige Landemoder indførte ogsaa indført i Norge. Han holder for, at det burde berammes til St. Botolphi Dag og at Landemode-Sager da kunde behandles paa den første Dag, Kapitelssagerne paa den følgende. Til Landemodet skulde indkaldes Provsterne fra Throndhjems Amt og Nordlandene; Finmarkens Anliggender skulde, da denne Provinds laa saa langt borte, varetages ved Nordlandsprovsterne. Ogsaa Biskop Krog skal (efter en Optegnelse af Schøning) have villet faa Landemode indført i Throndhjems Stift, men saadant er vistnok ligesaalidt her, som andensteds i Norge kommet istand, skjønt det vistnok havde været ønskeligt, hvad ogsaa i det følgende Aarhundrede blev udtalt af Biskop P. Hersleb.

Biskop Schletter døde 25de Oktober 1688; hans Hustru Margreta v. Holtoug var død Aaret iforveien, og ifølge Melkior Augustinussøn blev hun „begraven med adelig Solennitet."

Niende Kapitel.

Dr. Peder Krog. (1689—1731).

---

1. Ved Schletters Død blev der, vistnok for første Gang siden Mag. Thorbjørn Olafssøns Dage, Tale om at besætte Throndhjems Bispestol med en af Stiftets egne Prester[1]), idet nemlig Mag. Rafael Lund, Provst og Sogneprest til Skogn, skal have havt Tilbud om Embedet, men have afslaaet det. Vi maa tro, at denne Beretning[2]) medfører Sandhed, thi baade

[1]) At Mag. Lambert Balchenburg i Sundalen engang skulde have havt Tilbud om at blive Bisp, hvilket Erlandsen fortæller som et Sagn, er nemlig visselig ikke rigtigt. [2]) Krogs Biogr. hos Treschow (Jubell. 237—240), hvilken, som et Brev fra B. Dass viser, er forfattet af Bispens Søn, Præsident Krog i Throndhjem.

var ganske vist Mag. Rafael en saare fortræffelig Prestemand og, hvad mere er, han var af ualmindelig anseet Familie, saasom ei alene hans Fader Dr. Mads Midelfart havde været Biskop i Lund, (hvoraf Sønnen tog Tilnavn), men hvad mere er, Broderen Michael Vibe (som havde optaget Moderens Familienavn) var Geheimeraad og Præsident i det danske Kancelli. Tvende af Stiftsstadens Prester, nemlig Domkirkens Sognepræst, Provst[1]) Ole Borchmann og Sognepresten til vor Frue Kirke Sebastian With skulle have meldt sig til Bispestolen, uden at der blev taget noget Hensyn til deres Ansøgninger. Dette medførte da, som vi skulle høre, Uvenskab mellem dem og deres lykkeligere Medbeiler[2]).

Denne var en dansk Mand, Dr. Peder Krog, hvis Fader og Forfædre dog vare af norsk Herkomst. Tør man tro Gjessings Beretning, skal nemlig Krogernes Stamfader have været en Munk fra Hamar, Kristen Krog, som antog den lutherske Lære og blev første theologiske Lektor i Oslo, noget, hvorfor ingen anden Hjemmel haves. Denne „Lektors" Søn Nils døde 1665, næsten hundrede Aar gammel, som Jubellærer og Prest i Berg i Smaalenene, hans Søn, ligeledes af Navnet Nils, var Biskoppens Fader og døde som Rektor ved Aarhuus Domskole 1685 efter ogsaa at have naaet Plads mellem Jubellærernes Rækker[3]).

Rektoren i Aarhuus var Fader til den Mand, om hvis Virketid i Throndhjem her skal tales, nemlig Peder Krog, (født 1654, Student 1670). I sin Ungdom studerede han ved flere fremmede Universiteter, blev 1675 Magister i Wittenberg, hvor han ogsaa skal have holdt offentlige Forelæsninger, og kom 1678 hjem med et stort Ry, om hvis Berettigelse vi nu ikke kunne dømme, for stor theologisk og sproglig Lærdom. Efter

[1]) Provstiet i Throndhjem havde, som tidligere i en Note bemerket, forhen været forenet med Biskopsembedet, hvilket det endnu var i E. Bredals Tid. Naar det henlagdes til en af Sognepresterne, er ubekjendt. [2]) Gjessings Jubell. 1, 389. [3]) Gjessings Jubell. II. 2, 326 fgg. Som et Kuriosum kan bemerkes, at disse Kroger regnede sin Herkomst fra Tostig Jarls Søn Ketil Krok(!).

i nogle Aar at have været Rektor for Kjøge Latinskole, blev han i 1681 ved Hjelp af sin Slegtning, Kristian den femtes bekjendte Frille, „Jomfru" Sofie Amalie Moth, Provst og Sogneprest paa Samsø, og i samme Aar egtede han Anna Dorothea Bremer, en Borgermesterdatter fra Kiel. Efter henved 8 Aars Ophold paa Samsø var det, at Peder Krog, uden al Tvivl fremdeles ved sin Slægtning Mætressens Mellemkomst, blev Biskop i Throndhjem, til hvilket Embede han indviedes af Dr. Hans Bagger den 17de Februar 1689, idet den theologiske Doktorgrad samtidig blev ham konfereret, ligesom han Aaret efter fik — „Rang og Sæde med virkelige Justitsraader." Til Throndhjem ankom han ifølge Melkior Augustinussøn den 5te Juli 1689.

Hvad som særdeles bestyrker vor ovenfor udtalte Formodning, at Dr. Krogs Befordring til Bisp nærmest skyldes Jfr. S. A. Moth's Indflydelse hos sin kongelige Elsker, er den Efterretning, vi besidde om at en af Krogs første Handlinger i Throndhjem var, som det heder, efter „høiere Befaling," at anstille en Undersøgelse hos Griffenfeld, som ved Biskopens Ankomst allerede paa 9de Aar havde hensiddet paa Munkholmen[1]). Mætressen og hendes Parti har ganske vist netop af den Grund ønsket at se P. Krog, som allerede fra tidligere Tider skal have været Griffenfelds personlige Uven, paa Throndhjems Bispestol for yderligere at kunne kontrollere og ydmyge sit Offer. Krogs „Undersøgelse" endte med, at Griffenfeld mistede alle sine Haandskrifter, ja endog for Fremtiden alle Skrivematerialier[2]). Det er ikke alene Riegels, hvem denne Bispens Ferd har oprørt.

2. Et eiendommeligt og for Bedømmelsen af Dr. Krogs Personlighed meget vigtigt Træk i hans Levnetshistorie er den

[1]) Melkior Augustinussøn omtaler Griffenfelds Ankomst til Munkholmen saaledes: „Først in Junio ankom til Throndhjem det kgl. Krigsskib Antonette, hvorpaa var Oberst Schultz, som med sig førte forrige Greve Griffenfeld, nu Skomager kaldet, hvilken strax af Skibet blev opført og sat i Fængsel paa Munkholmen." [2]) H. P. Giessing, Griffenfeld p. 286.

lange Rad af idelige Processer, hvori han stadig indviklede sig deels med Standsbrødre, deels med andre. Den Anonym, der har forfattet den af Gjessing[1]) aftrykte Lovtale over ham, opregner og beskriver hele elleve af hans Processer. Den første af disse førtes egentlig mellem tvende af Stiftsstadens Prester, Mag. Borchmann, Krogs ovennævnte Konkurrent til Bispestolen, og hans Kapellan Mag. Muus og var oprindelig opkommen ved en Klage af Kapellanen over sin Sognepresls Forhold ved Uddelingen af Sakramentet, men Biskopen indviklede sig ved sin mislige Ferd som Dommer selv i Sagen. Ved Kapitelsretten — paa dansk Maner af flere urigtig kaldet „Landemode" — blev Borchmann ved Krogs Foranstaltning uretferdig dømt, men Biskopen lod det ikke blive herved, men viiste sig i den hele Sag „saa passioneret, at han i sit Indlæg for høieste Ret uden Aarsag meget haardelig og grovelig angreb Mag. Borchmann og tillagde ham store Forseelser, som ikke have kunnet blive ham overbeviiste, og derimod søgte at forringe og billige endeel af Kapellanens formastelige og ulovlige Forretninger[2]) samt brugte i sit Indlæg usedvanlige og en Superintendent ingenlunde anstaaende Maader at tale paa." Høiesteret, af hvis hidtil utrykte Domspræmisser ovenstaaende er udskrevet, frifandt derfor Borchmann, dømte Muus fra Embedet[3]), og paalagde Biskop Krog at bøde til Kristianshavns Kirke tusinde Rigsdaler. Denne Høiesteretsdom blev afsagt 25de Juli 1693.

Allerede før denne Doms Afsigelse var Biskopen kommen i en forargelig Strid med sin anden Medansøger, Sognepresten til Fruekirke, Mag. With. Denne, under hvis Embede som Kannik i Throndhjem Inderøens Kald var henlagt, havde under

[1]) Jubellærere, 1ste Deel. [2]) Maaskee det er hertil, at Pontoppidan sigter, naar han (Ann. 4, 228) beskylder Krog for at have været kjødelige og uordentlige Presters Talsmand. [3]) Denne Mand blev dog kort efter taget til Naade og fik Snaasens Sognekald, hvor han døde som en eldgammel Mand 1737. Hans ikke uinteressante Biografi staar at læse hos Treschow (Jubell. 240—243). At Biskop Krog siden vidste at hevne sig paa Muus, for hvem han 1693 havde maattet rykke ud med Sagsomkostninger, sees af Erlandsens Throndhjems Stifts Geistlighed p. 399.

et af sine hyppige Besøg i denne Bygd (1690) i et „Kollats" med Bønderne spurgt dem, om de nogensinde havde seet Judas og paa deres benegtende Svar sagt, at naar den nye Biskop kom til dem, kunde de da skinbarlig see, hvordan Judas saa ud, hvilket sigtede til Dr. Krogs røde Skjæg. Da nu Bispen kort efter kom til Inderøen, flokkedes Almuen om ham, „og hver anden Mund havde det Judas-Navn i Munden." Ogsaa her vilde det være kommet til Rettergang, men en kongelig Ordre paabød, at Sagen skulde standses. Imidlertid vedblev Uenigheden og brød omsider ud i en formelig Proces angaaende forskjellige Kranglerier, som endte dermed, at Høiesteret 1704 idømte Biskopen Sagsomkostningerne, 400 Rigsdaler. Om Biskop Krogs øvrige mange Processer bliver her ikke Leilighed til at tale, men vi maa angaaende disse henvise til den Gjessingske Anonyms Beretning, der visselig har fremstillet dem i det for den høiværdige Part gunstigste Lys.

3. Throndhjems Kathedralskole havde fra gammel Tid af, maaskee tildeels medrette, staaet i megen Berømmelse, og mellem dens Lærere havde navnlig flere Lektorer en ikke ringe Navnkundighed i sin Tid, ligesom ogsaa stadig mellem Skolens Dimittender forekomme flere bekjendte Navne [1]). Lektor Kristen Skjoldborg, „den nordiske Kvintilian," var død 1682. Hans Eftermand, Mag. Melkior Ramus (Broder til Anna Kolbjørnsdatters Mand) var Lektor fra 1682—1693. Dette var en virkelig Videnskabsmand, rost af Schøning og flere kyndige Dommere. Hans Hovedstudium var ligesom Broderens Fedrelandets Historie og Geografi. Med offentlig Understøttelse skal han have bereist hele Norge og forfattet adskillige topografiske Arbeider og navnlig tegnet Karter [2]); en stor Deel af disse gik desværre tilgrunde, da Biskop Krogs

[1]) Saaledes foruden flere ovenfor leilighedsviis nævnte Mænd, den senere kgl. Konfessionarius Peder Jespersen (dimitteret 1665), E. Pontoppidans Søn Valentin Lilienkrands (1674), Biskop Kristoffer Mumme (1692), Thomas Westen o. fl. [2]) Hammonds Missionshistorie p. 169; Schønings Forsøg til Norges gl. Geogr.

Bibliothek brændte 1699. I Anledning af denne Mands Død, som indtraf 25 Februar 1693, skriver Melkior Augustinussøn: „Var en unique og en kostelig lærd Mand i alle Fakulteter."

Rektor ved Latinskolen var i Krogs første Tid Mag. Simon Hoff, til hvem ventelig Holberg sigter, hvor han omtaler en „Mester Simon udi Throndhjems Skole" for hans haartrukne Forklaringer af Klassikerne[1]). Hans Eftermand blev 1693 Mag. Anders Borch, en af de første Filologer og Skolemænd, Norge har frembragt. Han var en Fogedsøn fra Romsdalen og nedstammede, ligesom Holberg og mange flere fortjente Mænd, paa mødrene Side fra Bergensbiskopen Ludvig Munthe. Navnet Borch fik han derved, at hans Mæcenas Prof. Dr. O. Borch i Kjøbenhavn „forærede ham sit Navn til Amindelse." Af hans filologiske Arbeider kan bl. a. udhæves hans Bog „de fatis & aetatibus linguae Latinae," som gjorde megen Opsigt og endog i vore Dage citeres af G. Bernhardy, hans Polemik med den lærde Cellarius, og hans dybtgaaende Studier i latinsk Lexikografi, som han tildeels drev i Forening med den lærde Latiner Dr. Joachim Irgens, paa den Tid Læge i Throndhjem (jevnfør Fortalen til Fabri Thesaurus). Paa et latinsk Lexikon arbeidede han med stor Flid, idet han tog sin Discipel og Medlærer Eiler Hagerup (siden Biskop) til Medhjelper, men han oplevede ei at see dette Arbeide ferdigt[2]). Fra Borchs for de Tider sjelden alsidige Underviisning fremgik adskillige merkelige Disciple f. Ex. mindst fire Biskoper, nemlig Nils Dorph i Kristiania (depon. 1698), Eiler Hagerup (1702), Peder Hersleb (1703), Kristian Ramus (Lektors Søn, Bisp i Fyn, dep. 1707), derhos sidstnævntes Brødre, J. F. Ramus, Professor i Mathematik, og Joh. Dan. Ramus, den bekjendte Apostat, som 1762 døde som Jesuit og Bibliothekar hos Kurfyrsten af Køln, Konfessionarius Johan Frauen og

[1]) See min Anmeldelse af Müllers Skolehistorie i Christiania-Posten 1858, No. 41. [2]) Suhm, Throndhjemske Samlinger 1, 205. Chr.-Posten l. c. og E. Hagerups egen Oplysning i den korte Autobiogr., han har givet A. Thura (i et utrykt Arbeide af denne).

endelig ogsaa en i Literaturen som Digter ret bekjendt Mand, Markus Volqvartz, død 1720 som Sognepræst til Ørelandet. Jeg har i sin Tid leveret denne Mands Biografi[1]), men tror her at burde forøge mine forhen meddeelte Efterretninger om ham med følgende Oplysninger, som dengang tildeels vare mig ubekjendte. Hans Fader var Notarius publicus i Throndhjem. Efter at have været Huuslærer hos Mag. Hersleb i Stod og der været hans Søns, den ovennævnte berømte Biskops, Lærer „holdt „han Skole i Throndhjem og havde stort Tilløb af mange „brave Folks Børn. Han dimitterede mange til Akademiet, „endskjønt den gamle Rektor Borch saa suurt derved og gjorde „ham Vanskeligheder, men den redelige Professor Steenbuch, „som var hans fortrolige Ven, forsvarede ham. Han søgte „længe om Præstekald, men forgjeves. Han var en god Skole„mand og vel verseret i de orientalske Sprog, som paa de Ti„der var rart. Han var en arbeidsom Mand, en god og sund „Theologus og begavet Prædikant. Foruden hans trykte Sa„ger efterlod han et kort theologisk System paa Dansk og endeel „poetiske Sager. Biskop Hersleb takkede ham for hans grun„dige Underviisning. Da Volqvartz laa i Kjøbenhavn og solli„citerede, vilde han stedse vide, hvad hans forrige Disciple toge „sig til, hvad og hvorledes de læste“[2]).

Throndhjems Skole skal 1701 have faaet en ny Bygning, men Skolen brændte af i 1708, og denne Ulykke skal have været en medvirkende Aarsag til hans Aaret efter indtrufne Død. Den forrige Rektor, siden Lektor, S. Hoff, var død 1708 og Lektoratet og Rektoratet, saaledes næsten paa eengang ledige, gik nu paa en sørgelig Maade over i høist uverdige

[1]) Illustr. Nyhedsbl. for 1860. Volqvartz's Hovedverk er hans endog i vor Tid af Almuen saa yndede Folkebog, Sjelens Luth; flere af de deri indeholdte aandelige Digtninger omtales af Brandt og Helveg med megen Anerkjendelse. [2]) Efter et Manuskript paa det kgl. Bibl. (Ny Saml. 8, 356) indeholdende en Mængde biographiske Optegnelser, som ogsaa i det følgende skulle blive citerede, af Bergenseren C. D. Schwartzkopf, om hvem see Brandt og Helveg Den danske Psalmedigtning, 2det Bind, Biogr. Anhang.

Hænder. Biskopen paatog sig nemlig selv at fungere som Lektor „uden Løn," for at Indkomsterne af dette Embede kunde anvendes til Skolebygningen (hvorledes han benyttede sig heraf, skulle vi siden høre), og hans Søn, under hvem Throndhjems Skole næsten ganske opløstes, blev Borchs Eftermand som Rektor.

Mellem de litterære Personligheder i Stiftet paa hiin Tid tilkommer naturligviis Hederspladsen Digteren fra Alstadhaug i Nordlandene, Peder Dass, om hvem det dog her maa være nok at henvise til J. S. Welhavens bekjendte Afhandling, som findes i Nordisk Universitetstidsskrift for 1856, 3die Hefte. Foruden Dass og Wolqvartz havde Stiftet endnu en tredie Personlighed at opvise, der ved poetiske Arbeider vandt Samtidens Opmerksomhed, nemlig Anders Hansen Bernhoft, Prest i Opdal († 1703), hvis Skrifter have oplevet to Oplag. De udgaves efter hans Død af Moderen Maren Opdal, der selv skal have været bekjendt som Digterinde.

4. Vi gaa nu over til kortelig at meddele Hovedpunkterne af en af vor Kirkehistories merkeligste Episoder, de saakaldte Syvstjerners Virksomhed i Romsdalen[1]).

Ved Overgangen mellem det 17de og det 18de Aarhundrede er det, at den døde og stive Rettroenheds Tid i den lutherske Kirke afløses af den især ved P. J. Spener og hans Aandsbeslegtede fremkaldte Reaktion i Retning af større Inderlighed og en mere praktisk Tilegnelse af Ordet. Denne Retning, der altsaa ligesom det 16de Aarhundredes Reformation udgik fra Tydskland (dennegang navnlig Halle) gjorde sig snart gjeldende ogsaa i de nordiske Riger og dens første betydeligere Ytring i den dansk-norske Kirke kom Throndhjems Stift tilgode, medens de senere Afsnit af den ret udviklede Pietismes Historie i vort Fedreland nærmest vedkomme de øvrige Stifter, i fortrinlig Grad Kristianias.

[1]) Herom haves en fortjenstlig Monografi af Coucheron, Theol. Tidsskr. udg. af Caspari m. fl. 3die og 4de Bind., hvorimod man i Hammonds Missionshistorie har det vigtigste Materiale til samme Sags Historie.

I Aaret 1710 var den indfødte Thrønder Thomas v. Westen, en Mand af usedvanlig Lærdom og, hvad religiøse Anskuelser angaar, udentvivl sterkt paavirket af den ovenomtalte nye theologiske Skole, bleven Sognepræst til Veø. Han blev her Nabo til endeel andre yngre Præster, som viiste sig at dele hans Opfattelse af de kirkelige Forhold, Eiler Hagerup, siden 1709 pers. Kapellan til Kvernes, Ments Ascanius, siden 1708 Kapellan til Aure, Peder Strøm, siden 1707 Vicepastor i Bod (Fader til den siden bekjendte Videnskabsmand Dr. Hans S. paa Eker)[1]. Ogsaa endeel noget eldre Embedsbrødre, den fromme og milde Nikolai Engelhart, Vicepastor til Nesset, siden Th. v. Westens Eftermand i Veø og hans fortroligste og kjæreste Ven, samt Eiler Hagerups Sognepræst og Svigerfader. Amund Barhow, og endelig Mag. Jens Juel i Thingvold (Povel J.s Broder) sluttede sig til de yngres Kreds, der saaledes kom til at tælle syv Medlemmer, af Samtid og Eftertid kjendte som „de syv Stjerner."

Streng er disse syv Brødres Dom over Menighedernes Tilstand i hiin Tid; navnlig maa Folkets Uvidenhed have været stor; „udi Menigheder af 5 til 6000 Sjele fandtes, heder det hos Hammond, neppe een Bibel og to. tre Psalmebøger; at læse udi en Bog, var halv Hexeri, i det mindste Under[2])."

[1]) Coucheron antager, at disse fire Mænd allerede i Kjøbenhavn som Studenter skulde have dannet et Slags collegium pietatis i Forbindelse med Hersleberne o. fl. Thrøndere, noget, som imidlertid aldrig kan blive mere end en yderst løs Gisning. Hammond der ellers er saare vel underrettet om alt, hvad angaar Th. v. Westen, veed ikke om noget saadant. Angaaende de nævnte Mænds senere Skjæbne og deres Levnetsomstændigheder i det hele henvises til Erlandsen, hvis Efterretninger fra denne Tid af ere paalideligere. [2]) Hvorledes Bøger paa Søndmøre, altsaa ei langt fra de heromtalte Egne, endnu et Par Menneskealdre senere vare saare sjeldne, sees af S. K. Aarflots Vidnesbyrd (mine 1860 udgivne Breve til Nyerup p. 100 fgg.), hvor A., der levede i Ørsteen (Annex til Volden) siger: „At faa en Bibel tillaans paa Landet, var den Tid yderst vanskeligt, og at kjøbe hjemme, umuligt." Dette var 1770. Og om Tilstanden en god Stund efter, siger Aarflot videre: „Paa Bondebygden fandtes faa

Brødrene stræbte da at bringe kristeligt Liv ind i disse døde Masser, de samles derfor hyppig, for det meste paa Kvernes Prestegaard, under Th. v. Westens Ledelse til Raadslagninger om, hvad der kunde tjene til deres høie Maals Fremme; af et Indkaldelsesbrev, som Hammond har bevaret, sees, at de udeblivende endog mulkteredes. Foruden ved Katekisationer, der allerede havde været indskjerpede af Biskoperne Grønbek og Bredal, stræbte de at fremme kristelig Oplysning ved at udbrede Bøger blandt Almuen, opkjøbte saaledes 1000 Bibler, 200 af Brochmanns Postiller, 1000 Psalmebøger, 300 Expl. af Joh. Arndts sande Kristendom o. s. v. og vovede endog trods sine smaa Midler at staa i betydelige Forskud. Selv tænkte Broderskabet paa at forfatte en Forklaring over Katekismen, hvilket Arbeide særlig var overdraget N. Engelhart, men da det var færdigt og gjennemseet af de øvrige Prester, fik de ikke Lov til at lade den trykke, uvist af hvilken Aarsag [1]).

Om sin Helt Th. v. Westens Virksomhed i Veø har Hammond udførlige Efterretninger. „Han kom til Hjertet, som Ingen forhen havde rørt og sagde, at det skulde renses formedelst Troen og Kraften af Forsoningens Blod; dette var en ny Lærdom." Almuen forbitredes over ham, tilskrev ham den indtræffende Misvext og det uheldige Fiske, klagede over ham til Bispen, ja, som det heder, til Kongen og forlangte hans Afsættelse. Forgjeves søgte de at vinde ham ved det Middel, som havde viist sig virksomt imod hans Formænd, For-

eller ingen Bøger undtagen nogle Huuspostiller og hændelsesviis en Bibel." [1]) Coucheron synes ikke at kjende, at man allerede i Slutningen af 17de Aarhundrede havde to saadanne Forklaringer, nemlig af Bornemann og Rostock, af hvilke især den sidste var ikke saa lidet almindelig brugt i Norge, før Pontoppidans i 1738 fik kgl. Autorisation. Tvende andre Forklaringer udkom omtrent samtidig med Pontoppidans, udgivne af tvende Prester i Bergens Stift F. Arentz (siden Biskop) og G. Geelmuyden. De nævnes ikke af Nyerup, men Efterretning om den har jeg fra E. Pontoppidans utrykte Visitatsberetninger i Geheimearkivet.

æringer; „deres Smørspand hængte han op paa Grenene af de store Træer ved Prestegaarden og befalede Eierne at tage dem tilbage." Til Slutning blev han dog „erkjendt for den, han var," Menigheden ærede og elskede ham inderlig og græd bitterlig, da han blev kaldet fra dem.

Det er bekjendt nok, at de syv Prester især derved have erhvervet sig sin store Navnkundighed, at de indsendte Bønskrifter til Kongen om Skjerpelse i Kirketugten og Oprettelsen af en Kirkeret. Vi kunne her ikke nøiere dvæle ved disses Indhold; de ere desuden tilgjængelige andensteds. Den første „Supplik" er dateret Kvernes 17de April 1714 og den følgende „Demonstration" afsendtes i Oktober s. A. For at bistaa med de nødvendige Oplysninger og i det hele befordre Sagens Fremme, sendtes paa Brødrenes fælles Bekostning Eiler Hagerup ned til Danmark. Denne Reise var hans Lykke for Livet, idetmindste i ydre Henseende, thi han vandt i den Grad Yndest hos den kongelige Familie ved sin Veltalenhed, at han 1715 blev Sogneprest til Kallundborg og siden steg fra det ene Embede til det andet, indtil han omsider blev Biskop. Forøvrigt var Tiden endnu ikke kommen til de gjennemgribende Forandringer, som Bønskrifterne forlangte, heller ikke var Frederik den fjerde saadanne Reformers Mand. En Kommission blev nedsat, men videre gik man heller ikke. En gavnlig Bestemmelse var dog maaskee en Frugt af de romsdalske Presters Motioner: Monopolet paa at trykke Bibler blev hævet, og derved Udbredelsen af Guds Ord i videre Kredse meget lettet. Og dette kunde, som vi ovenfor have paaviist, sterkt tiltrænges. Ogsaa Missionskollegiets Oprettelse (ved Reskr. af 10de Decbr. 1714), der samtidig indtraf, turde maaske være foranlediget ved den Aand, som bl. a. ogsaa i de nævnte Bønskrifter fandt sit Udtryk, og som vi siden skulle see, kom de romsdalske Presters Hovedmand, Th. v. Westen, om kort Tid netop til at indtræde i dette Kollegiums Tjeneste.

5. Mellem Biskop Krog og de syv Prester var Forstaaelsen ikke synderlig god. Allerede før Afsendelsen af Bønskrifterne til Regjeringen, hvilke ikke bleve sendte gjennem Biskopen, havde

Th. v. Westen sendt Biskopen en Anmodning om Raad i endeel vanskelige Tilfælde; Spørgsmaalene med tilføiede Svar ere opbevarede af Hammond (under Navn af casus ministeriales Vedøenses pag. 70 fgg.). Coucheron roser Krogs Svar for deres „Moderation," men maa dog indrømme, at hans Erklæring i Anledning af det vigtigste Spørgsmaal, Absolutionen, er „svævende." Paa os gjør Bispens Ord det Indtryk, at han helst vilde være saadanne Angreb paa den gamle Slendrian kvit og helst saa, at alle Ting bleve ved det gamle. I 1717 seer man (Hammond 84 og 645), at han har givet Presterne en Irettesættelse, fordi deres Prædikener og Kathekisationer varede forlænge, hertil svare de, at deres Menigheders Uvidenhed gjorde saadan Forlængelse af Prædiken m. v. nødvendig. Man seer, at den ulærvillige Almues Klager, vistnok fremkaldte ved ondskabsfulde Ledere, har givet Krog den uden tvivl velkomne Anledning til at bruge sin biskoppelige Myndighed mod disse Prester.

De vare imidlertid ikke de eneste, mod hvem han gik frem paa lignende Maade. Hr. Jakob Hersleb, Sognepræst til Brønøen, en Mand, der af alle, som nævne ham, omtales med fortjent Ros, havde i sin Menighed foretaget sig omtrent det samme, som de syv Prester i sine, dog, saavidt vides, uden at staa i nogen Forbindelse med disse. Han udgav ogsaa nogle Smaaskrifter af gudeligt Indhold. Ved Visitatsen paa Brønøen i 1718 fik nogle af Herslebs Avindsmænd en Klage istand mod Presten, hvori de foregave, at han holdt dem, der ei vilde lære udenad nogle Spørgsmaalsbøger, fra Sakramentet og forlængede Gudstjenesten ved Katekisation saaledes, „at en Part gamle Folk af Afmægtighed maatte bæres ud af Kirken"(!). Hvad som giver Klagen en Art Interesse, er at der paa en næsten hoverende Maade, for at begrunde Klagen mod Presten, fortælles, at Bønderne „hverken kunde læse Prent eller Skrift"[1]), noget, der jo just burde tjene til at vise, at Hers-

[1]) Dette kunde forøvrigt siges om fast hele Norges Almue før Konfirmationens Indførelse. Saavel Biskop P. Herslebs som E. Pontoppidan den yngres utrykte Beretninger vise, at hvad

lebs Nidkjærhed i at befordre deres Oplysning var høist fornøden. Krog gjorde strax Indberetning til Regjeringen og fik en Resolution, for at han med tvende Provster skulde undersøge Sagen. Denne henstod til stor Plage for Hersleb uafgjort lige til 1725, „da Hr. Hersleb af Kongen blev kjendt for uskyldig, saa at han kom med Ære, men Bispen med Beskjæmmelse fra den Sag“ [1]).

Ved Siden af hvad vi her have hørt om Krogs „Embedsiver,“ hvor det gjaldt at antage sig indkomne Klager over nidkjære Prester, tager det sig heel besynderligt ud, at han rolig fandt sig i de Forargelser, som flere Prester af en anden Art samtidig afstedkom i hans Stift. Et Par Exempler kunne derfor være paa sin Plads. Vicepastor til Inderøen var siden 1686 en Jakob Wisseltoft, efter Melkior Augustinussøn en Skaaning. Han skal som Student have tjent paa dansk Side i den skaanske Krig og der været af de brutaleste Soldater, saaledes endog have hugget Hovedet af en Dame for at bemægtige sig hendes Guldhalskjæde; som Prest gjorde han sig skyldig i de groveste Forargelser, som vel tilsidst medførte hans Afsættelse, men først Aaret efter Dr. Krogs Død. Og denne Person fik ei alene Lov til at forarge sin egen Menighed, men „prædikede ogsaa ofte i vor Frue Kirke i Throndhjem, som paa denne Maade blev Byens Komediehuus“ [2]). Og ikke bedre var det bevendt med Hr. Nils Holbye, der efter at have været Sognepræst til Opdal i syv Aar endelig drak sig ihjel 1722. Han var saa foragtet, „at en fattig Bonde negtede ham sin Datter tilegte og drev Frieren bort med Stridshammer og Hul i Hovedet“ [3]).

Ogsaa ved sin Prøvelse af Ordinander maa Krog paa en yderst bagvendt Maade have anvendt saavel utidig Strenghed som utidig Overbærelse. Da han nemlig skulde ordinere

Bønderne før havde lært, iilegnede de sig ei ved Læsning, men „per vivam vocem,“ det vil sige, Katekismens Ord bleve gjentagne for dem, saa længe indtil noget blev hængende ved. [1]) Hammonds Missionshistorie 648 fgg. samt et Dokument i Geheimearkivet. [2]) Hammond Pag. 87. [3]) Sammesteds.

Th. v. Westen, var hans Censur „maadelig," (!) Eiler Hagerup forekom ham „slet" (!), derimod fik Svend Larsen Rist, der snart viiste sig som en forargelig og vanvittig Person, Karakteren „godt" (!)[1]. Allerede en Tid før han feldede denne eiendommelige Censur, var Krog (og Dr. H. Munk, Biskop i Kristiania, „der døde af Sovesyge"), bleven irettesat ved Reskript af 12te Oktbr. 1708, fordi „han skulde have ordineret mange liderlige og vanvittige Personer til Kapellaner, som derved ere blevne Sogneprester"[2]).

6. I 1716 foretog den residerende Kapellan til Domkirken Mag. Jens Parelius, en Mand, der utvivlsomt har besiddet et lyst Hoved, men som tillige synes at have været en trættekjær og umedgjørlig Mand[3]), en Reise til Kjøbenhavn, hvor han indleverede et (allerede ovenfor leilighedsviis nævnt) Klageskrift til Missionskollegiet over de geistlige Forhold i Throndhjems By og Stift. Sin Reise gjorde han uden sine Foresattes Tilladelse, fik derfor ogsaa ifølge kgl. Befaling en Irettesættelse; til hans Forestilling er derfor maaskee ikke blevet taget meget Hensyn, men alligevel indeholder denne, der er opbevaret i Geheimearkivet, saamange Oplysninger om Tilstanden ved hiin Tid, at vi maa beskjeftige os noget med dens hidtil ubenyttede Indhold.

Han erklærer sig først enig med de ovennævnte syv Prester fra Romsdalskanten i deres indgivne Forslag om Kirketugtens Skjerpelse m. v. Derpaa omtaler han postviis en Mængde Misbrug og fremsætter Forslag til deres Afhjelpelse; først nævnes de hyppige Processer. I den Anledning fremsætter han

[1]) Erlandsen, Tromsø Geistl. p. 190 (efter Optegnelse af den bekjendte Provst Gunner Berg). [2]) Wessel-Bergs Reskriptsamling. [3]) Naar Erlandsen fortæller, at Mag. Parelius laa i Strid med sin Sogneprest Mag. Bonsach, da maa saadant Forhold først senere have indtraadt mellem dem, thi ved Klagens Affattelse vare de Venner; Bonsach deeltog nemlig i Klagerne, navnlig forsaavidt de rettedes mod Biskopen, og Parelius fremleverede ved Siden af sin egen Klage ogsaa en Memorial fra Bonsach, af hvilken nedenfor nogle Momenter ere indflettede i Referatet af P.s Skrifts Hovedindhold.

allerede paa den Tid et Forslag, som siden paa det nærmeste er virkeliggjort ved den nugjeldende Forligelseslovgivning: „de stridende Parter skulde først udvælge Mænd, hver paa sin Side, som kunde mægle dem imellem, førend nogen Sag maatte indstevnes for den verdslige Ret.“

Efter derpaa at have nævnt falsk Maal og Vegt samt Overtro og Signeri, som Synder, der gaa i Svang, oplyser han, at Sabbatens Overtrædelse i Throndhjem er saare almindelig især paa Grund af den Sedvane, „som de gemene Folk have at lade sig kopulere i Froprædiken og derpaa under Høimessen og Aftensang at drikke Bryllup.“ Ogsaa befordredes, fortæller Parelius, Helligbrøden meget ved de om Søndagene saa almindelige Spil („Forspillinger“), hvortil især Ungdommen af begge Kjøn vare saare hengivne, og som naturligvis vare forbundne med Drik og Klammeri. I saadant forargeligt Forhold havde Klageren selv grebet unge Piger den Dag, da de første Gang vare til Guds Bord. Særlig nævnes som et saare skadeligt Sted et Krohuus lige ved Latinskolen „fast op til Domkirkens Dør, hvor ei alene de fleste Drenge og Piger holde sin Fropræken(!), men endog Kudskene under Høimesse og Aftensang sidde for at drikke og spille; den studerende Ungdom anlediges og derved til megen Liderlighed.“

Med Hensyn til Egteskab, vedbliver Parelius, var Forholdet misligt. Trolovede Folk levede sammen som gifte og undlode ofte i flere Aar at lade sig vie eller reiste fra Byen til andre Sogne, udgave sig der for Egtefolk, droge Landet om, avlede en Hoben Børn og forlod hinanden derpaa uden videre. Ja det gik stundom saavidt, at trolovede Festemøer for at faa Forlovelsen hævet, med Forsæt lod sig besvangre af andre, hvem de hellere vilde egte; den Straf, som heraf blev Følgen, var da just det, som den uskyldige Part ønskede. I Kapitlet havde Presterne stemt for, at saadanne Piger burde udstaa Kirketugten, men Biskopen havde forhindret det. Ugifte Fruentimmer holdt Vertshuse for Soldater og Søfolk, som gave Anledning til megen Skandale. Af endeel opregnede enkelte Tilfelde kan merkes, at en „Oberofficeer“ ganske upaatalt

havde midt paa Dagen kastet en Mand, til hvis Hustru han stod i utilladeligt Forhold, ud af dennes eget Huus og slaaet hans Vinduer ud med sin Kaarde, fordi Manden havde faaet en Prest til i Skriftestolen at foreholde Konen hendes Forseelse. I det hele klager Parelius (som næsten hele Samtidens Geistlighed) bittert over den militære Stands Usedelighed. Soldaterne vare nemlig fritagne for at udstaa Kirkens Disciplin, og dette urimelige Privilegium medførte derfor, at Folk for at undgaa Kirketugten, lod sig hverve til Soldatertjeneste.

Om Biskop Krogs Egennytte og Herskesyge forekomme derpaa merkelige Oplysninger. Som vi allerede i et foregaaende Kapitel have paaviist, var Biskopen stedse Sogneprest til det store Strindens Kald, som han lod betjene ved en Huuskapellan, der aarlig fik 10 Daler i Løn samt 30 Daler i Kostpenge. For yderligere at forøge sine Indtægter ved denne Sinekure havde Peder Krog 1708 ved en Resolution af Statholderskabet faaet udvirket, at Indbyggerne af Baklandet, som hidtil havde henhørt under Domkirkesognet, og hvis Antal af Parelius angives til 400 Familier, herefter skulde sogne til Hlade Kirke i Strinden, da imidlertid den sidstnævnte Kirke ei var saa stor, at den kunde rumme sin saaledes forøgede Menighed, fik Biskopen 1714 opbygget en Kirke ved sin Gaard Bakke[1]). Ved denne Forandring i Sogneforholdene, der endog var foretagen uden at afvente Ledighed i Domkirkens Sognepresteembede, var saaledes Skade tilføiet dettes Indehaver blot for at tjene Krogs Havesyge. At gjennemgaa andre Enkeltheder af samme Natur vilde føre os forvidt.

I tidligere Dage havde Kapitlet deeltaget i Paadømmelsen af alle geistlige Sager, fastsat Kapitelstaxten, ført Opsynet med Domkirkens, Latinskolens og alle milde Stiftelsers Regnskaber o. s. v. „Men Anno 1708 i August, den Dag Byen brændte, kom Bispinden, Dr. Krogs med sin Vogn til Kirken og lod udtage et stort Skrin, som alle Kapitlets Obligationer og Breve vare udi, og førte dem til Bakke Gaard. Alle Konvokationer

[1]) Denne Gaard havde nemlig Biskop Krog tilkjøbt sig og beboet, siden Bispegaarden brændte 1699. Baklandets Kirke gav han Navn af Annae Dorotheae Kirke efter sin Hustru (!).

have siden den Tid ganske været ophævede, saa at Presterne fra alle Ting have været udelukkede. Tilforn vare Presterne ogsaa Assessorer i Sagerne[1])." Der foreslaaes i denne Anledning, at Kapitlets hidtil havte Rettigheder skulde gjengives det og mindst een Sammenkomst maanedlig finde Sted.

Af Klageskriftet kan fremdeles sees, at flere af Byens Stiftelser paa den Tid maa have befundet sig i det ynkeligste Forfald, saaledes Tugthuset, St. Jørgens Huus og Hospitalet, hvilke Misligheder alle især tilskrives den Mangel paa Kontrol, hvorunder disse Indretningers Pengevæsen leed, som Følge af at Kapitlet var blevet hindret i at antage sig Opsynet hermed. Om Latinskolens sørgelige Tilstand, hvorom vi nedenfor ogsaa af andre Kilder skulle give Oplysninger, føres ogsaa bitter Anke. Ogsaa med Domkirken stod det mislig til; dog seer man at „endeel Kjøbmænd og deres Korrespondenter udi Amsterdam" havde søgt at rette lidt paa den sidste Ildebrands Ødelæggelser for Domkirkens Vedkommende.

Med Hensyn til Almueundervíisningen i Stiftsstaden oplyser Klageskriftet, at man hver Søndag pleiede ved Aftensangsprædikenens Slutning at forklare et Stykke af Katekismen og at Kordegnen katekiserede hver Søndag fra 12—1. To eller tre Gange aarlig blev „udi de danske Skoler" holdt Examen, og en Gang om Aaret af Provsten Visitats holdt i begge Byens Kirker. Men Parelius finder dog, at mere maa gjøres for Ungdommen og foreslaar derfor, at Faddernes Pligter bør indskjerpes og en Fattigskole indrettes ved hvert Sogn o. s. v.

7. Leilighedsviis have vi allerede ovenfor kommet til at nævne Missionskollegiet, oprettet 1714, naturligviis især for at fremme den ydre Mission, men dog tillige for at forberede, hvad der kunde gjøres til en indre Opvækkelse[2]). I den første Retning kom Kollegiet ved sine Udsendinge til at virke

[1]) Dette Krogs Overgreb er sandsynligviis Grunden til, at Konsistorialretten i Throndhjem endnu den Dag idag kun administreres af Stiftamtmand og Biskop, medens i de øvrige Stiftsstæder ogsaa nogle Prester i Forbindelse med Rektor have Sæde i denne anden geistlige Instants. [2]) Helveg, D. K. Hist. efr. Ref. 1, 575. (2 Udg.)

deels i Ostindien, deels i Finmarken og endelig i Grønland. Paa begge de sidstnævnte Missionsmarker var det norskfødte Prester fra Throndhjems Stift, som drev Verket, nemlig, som bekiendt, Thomas v. Westen og Hans Egede. Imidlertid er det her ikke Stedet til nøiere at forfølge nogen af disse Mænds, ei engang Th. v. Westens, Virksomhed som Missionærer. Finmarkens geistlige Historie bør rettere behandles for sig, da dets Forhold her, som ellers, i alle Retninger afvige saa meget fra det egentlige Norges. Kun ville vi merke, at allerede før Kollegiets Oprettelse navnlig ved Sognepresten til Vadsø, Mag. J. L. C. Paus's og en Skolelærer Isak Olsøns høist fortjenstlige Bestræbelser udrettet noget til Finnefolkets kristelige Belærelse. Efter kongelig Befaling maatte ogsaa Dr. Krog som Biskop foretage nogle Skridt i denne Retning, hvilke dog synes mindre at have frugtet. Til større Fremme for de norske Finners aandelige Vel synes derimod tidligere og samtidige Bestræbelser i samme Hensigt fra svensk Side at have været.

Da Thomas v. Westen i 1716 opgav sit Sognekald, blev han ansat som Lektor i Throndhjem og udnævnt til Missionskollegiets Vikar for den finmarkske Mission, saaledes at Bestyrelsen af dennes Anliggender unddroges fra Biskoppens Embedsmyndighed. Følgen heraf var, at Biskop Krog, hvis Herskesyge paa denne Maade krænkedes paa den allerfølesligste Maade, viste sig ei alene som Th. v. Westens bestandige Avindsmand lige til dennes Død, men endog af alle Kræfter blev selve Missionsverkets Modstander. Hans Ferd i denne Henseende tør billig regnes mellem vor Kirkehistories sørgeligste Episoder, men vi maa derom henvise til Hammonds Verk, hvori Kapitlet om „Forhindringer for Missionen" er et af de betydeligste baade i Omfang og Indhold. Derimod kunne vi ikke fritage os for at belyse det sørgelige Forfald, hvori navnlig Latinskolen ved Biskopens og hans Søns Dovenskab og Egennytte var geraadet. Disse Skandaler bleve nemlig just afslørede ved de for Missionen trufne Foranstaltninger.

8. Da vi sidst omtalte Kathedralskolen, hørte vi, at dennes

Bygninger brændte 1708. Do nu samtidig det indbringende Lektorat blev ledigt, tilbød, som fortalt, Dr. Krog sig at udføre Lektors Embedsgjerning uden Godtgjørelse, for at Indtægterne kunde anvendes til Skolens Gjenopbyggelse. Dette Tilbud blev modtaget. Med Opfyldelse af Løftet gik det imidlertid saa til, at Biskopen „aldrig kom paa Lektorium," men derimod hævede Lektoratets og det dermed forbundne Notariats Indkomster i 8—9 Aar. Den Bygning han lod opføre for Skolen „lignede en Hestestald, uagtet især paa den Tid, da Materialier og Arbeidsfolk kostede utrolig lidet, 4 eller 5 Bygninger maatte kunne opsættes af beuævnte tvende Embeders Indkomst." Det gjør paa dem, der veed dette, et underligt Indtryk at læse hos Gjessing, at hiin elendige Skolebygning var „Biskop Krogs Æresstøtte" og at see Malling omtale det samme Byggeforetagende mellem „store og gode Handlinger." Og dog vare disse Underslæb ikke den værste Skade, som Krog tilføiede Throndhjems Kathedralskole; han skaffede ei alene Skolen et ubrugeligt Lokale, men ogsaa en samvittighedsløs og uduelig Rektor, idet han lod sin Søn Nils bestige Mag. Anders Bordhs Katheder, hvor han blev taalt i hele 20 Aar (1709—29).

I 1716 bleve disse Misligheder om end ikke afhjulpne, saa dog idetmindste tildeels bragte for Dagens Lys. Thi i dette Aar var det, som fortalt, at Th. v. Westen blev Lektor og Notarius, saa at Biskopen maatte afstaa disse Embeder, og samtidig blev tillige Overopsynet med Skolen henlagt fra Biskopens Embede under Missionskollegiets Disposition, saasom Skolen herefter skulde tjene som Seminarium for Arbeidere paa den finske Missionsmark. Nils Krog vedblev som Rektor, men Lektor v. Westen blev som Missionskollegiets Vikarius den egentlige bestyrende og kontrollerende Leder af Skolen, i hvilken Egenskab han imidlertid trods sin gode Vilje neppe har udrettet hvad han vilde have formaaet, om Rektor Krog var bleven fjernet.

Da nu altsaa Biskopen skulde give Lektoratet fra sig, blev han meget forbitret, ja dristede sig endog til i lange Tider at negte Th. v. Westen Nøglerne til Lektoriet i Domkirken, saa at den duelige Konrektor Hans Skanke, som under Westens

Finmarksreise var hans Vikar, endog af den Grund maatte holde sine Forelæsninger i Koret. Og om Skolens Forfatning skriver Th. v. Westen 22de Juni 1716 de forfærdeligste Ting. Disciplene vare yderlig faa (i det hele 22); for sin Søns Magelighedsskyld havde Biskopen indrettet Timefordelingen saaledes, „at der næsten det halve Aar intet blev bestilt; naar Rektor var i Skolen, bestod alt i at udskrive en gammel Parafrase af Virgil o. s. v.; ingen Discipel kunde skrive Stiil uden Vildelser, som aldrig bleve rettede, Skolens Penge, som skulde uddeles til fattige Disciple, beholdt Rektor i tre Aar. Hørerne vare uduelige og aldrig fuldtallige; imidlertid beholdt Rektor Lønnen, Folk, som aldrig havde været Hørere, udstedte Kvitteringerne, og Disciplene gave Beviis for større Summer end de havde annammet."

Som antydet, kunde ikke Thomas v. Westen og Konrektor hjelpe stort; de samme Klager gjenløde fremdeles, indtil Rektor Krog endelig i 1729 tog Afsked, og Mag. Skanke blev hans Eftermand. En Kommission, som endelig nedsattes for at undersøge Rektor Krogs Regnskabsførelse synes ei at have udrettet mere end at bringe for Lyset, hvad der før var enhver bekjendt, at her havde gaaet store Misligheder i Svang[1]).

9. Som vi nu have seet, fremtræde i den Tid, hvori Dr. Krog forestod Stiftet, de skjønneste Vidnesbyrd om et vaagnende egte kristeligt Liv samtidig med og ved Siden af den dybeste Fordærvelse, tildeels befordret eller tolereret af Biskopen selv. I sidste Henseende have vi allerede anført Exempler nok, og vi tro derfor at kunne fritage os for at fremdrage de i lige Grad for Læseren kjedelige, som for Krogs Minde beskjæmmende Bedragerier, hvori Biskopen gjorde sig skyldig som Værge og Patron for Senjens Provstis Kirker, og som nødsagede ham til paa sine gamle Dage at gjøre en Reise til Kjøbenhavn, hvor han forøvrigt skal have gjort et fordeelagtigt Indtryk paa Frederik den fjerde. Han endte sit lidet hæderlige Liv den 24de Mai 1731, 77 Aar gammel, og er den af Throndhjems lutherske Biskoper, hvis Embedstid har varet længst, nemlig paa 44de Aar. Hans

[1]) Hammonds Missionshistorie paa flere Steder.

Hustru overlevede ham lige indtil 1746. Af hans Børn kunne foruden den ovenfor nævnte Rektor og Kancelliraad Nils K. nævnes Kristian, Præsident i Throndhjem, samt Jørgen Henrik, der ligesom en af Lektor Ramus's Sønner gik over til den papistiske Lære; han skal være død i Rom som „pavelig Bibliothekar," hvorved dog rimeligviis neppe kan forstaaes mere end en underordnet Bestilling.

At den Mand, om hvem vi her efter fuldkommen authentiske Kilder have maattet fortælle saa mange for ethvert Menneske, allermeest for en Biskop vanærende Ting, medrette maa regnes mellem Kirkens uværdige Tjenere, vil vel neppe kunne benegtes. Det eneste, der maaskee til Nød kunde lade sig høre som en Slags Undskyldning, skulde være Hensynet til, at den moralske Bevidsthed netop dengang synes at have været merkelig slap i Danmark og Norge; det er hiin Tid, som betegnes ved Kongens gjentagne Dobbeltegteskab, ved Udleielse af Soldater i fremmed Tjeneste, ved Kirkers og Embeders Salg, ved Povel Juuls Forræderi, ved Embedsmænd som Blixenkrone og Russel og ved den berygtede Bandekommission, hvis norske Medlem, Deichmann, netop selv gjorde sig skyldig i den meest ligefremme Simoni [1]).

Imidlertid er det altid en Merkelighed, at Krog dog ogsaa har fundet sine Forsvarere, ja endog Beundrere. Vi skulle ikke tale om hans Biografi hos Treschow, thi den er forfattet af hans egen Søn, heller ikke om den gjessingske Anonym, hvis Fremstilling af Biskopens Liv som et „perpetuum martyrium" (!) blot kan fremkalde Latter eller maaskee snarere Medynk, men at derimod Biskop Hagerup i et Gravvers turde sammenligne Peder Krog med Apostelen Petrus, og at siden Biskop Nannestad [2]) taler om den „aarvaagne og flittige, men meget slet belønnede Dr. Krog," kunde jo altid synes ret merkeligt. Dog

[1]) Man sammenligne ogsaa H. H. Müllers Afhandling „Throndhjemske Forholde" (Ill. Nyhedsbl. 1858), der viser at Tilstanden i moralsk Henseende var yderst maadelig i Stiftet paa den Tid, da Stiftamtmandskabet beklædtes af Chr. Reitzer. [2]) En gudelig Vielsestale, T.hjem 1757 (Fortalen).

Hagerup var, som vi skulle see, selv ved den Tid bleven en opblæst Prælat, og Nannestad var en saare eensidig Mand, hvem Uvilje mod Samtiden og navnlig alt, hvad der stod i Forbindelse med Pietismen, ofte indgav en hensynsløs Beundring for den gamle stive Orthodoxis Tid og for dennes Mænd.

E. Pontoppidan, der i sine Annaler, tydelig paavirket af den Meningsforskjel, der har gjort sig gjeldende om denne Mand, lægger en kjendelig Vaklen for Dagen i sin Fremstilling og Bedømmelse (IV, 226 fgg.) omtaler, at han i sin Embedstids tidligere Aar skal have viist sig særdeles virksom, og at endeel af hans Rundskrivelser o. s. v. skulde kunne bevise dette, ligesom der ogsaa uden Angivelse af nogen Hjemmel paa en noget anekdotmæssig Maade fortælles om hans Iver for Katekisationen. Vi tro dog, at hos en Mand, ved hvis Historie klæbe saadanne Skandaler, som de, vi ovenfor have maattet afsløre, og hvis Antal vi havde kunnet forøge med mangfoldige lignende, kan Embedsiveren neppe have gaaet ud over en saadan ostenterende og selvbehagelig Opførsel, som vi ovenfor have seet, at han udviiste mod Mænd, som Thomas v. Westen og Jakob Hersleb. Det er endelig blevet paastaaet af mange, og saavidt vides ikke modsagt af nogen, at Krog var en overordentlig lærd Mand. Han har ikke efterladt Skrifter, som nu kunne bevise dette, man maa altsaa nøies med at kjende Samtidens Dom i denne Henseende. Ikke usandsynligt er det, at han ved Siden af virkelig eller formeent Lærdom ogsaa har besiddet megen Begavelse og navnlig forstaaet at imponere mange paa en Tid, der var mindre nøieseende, hvor det gjaldt Uredelighed og Herskesyge.

Tiende Kapitel.

Dr. Eiler Hagerup. (1731—1743).

1. Allerede længe før Krogs Død havde Regjeringen tænkt paa, hvo der i Tiden skulde blive hans Eftermand, og hertil ansaaes almindelig Lektor Th. v. Westen at være udseet. Da denne i 1719 var i Kjøbenhavn, vilde Kongen have afsat Krog og givet Lektoren Bispestolen, men den fromme Mand vilde ei modtage Tilbudet, han gjorde endog Knæfald for Kongen og reddede paa den Maade sin Avindsmand og Forfølger[1]). Siden lykkedes det imidlertid Frederik den fjerdes meest betroede Mand i Norge, Biskop Bartholomæus Deichmann, at lede Kongens Tanke bort fra Th. v. Westen og at i 1724 udvirke for sin egen Svigersøn Provst P. M. Tanch i Bergen et Løfte om Sukcession, hvilket imidlertid ved Deichmanns pludselige Fald blev taget tilbage. Da Krog endelig døde, tilfaldt saaledes Bispestolen en Mand, hvem vi ovenfor flere Gange havt Anledning til at nævne, Eiler Hagerup.

Som man vil erindre, gjorde denne 1715, medens han som „Syvstjernernes" Udsending opholdt sig i Kjøbenhavn, sin Lykke hos Hoffet, saa at han istedetfor at vende hjem til sit Kapellani, blev kaldet til Sogneprest til Kallundborg. Da Th. v. Westen døde 1727, blev Lektoratet i Throndhjem ham overdraget, hvilket Embede han ikke havde ansøgt om, og som han kun skal have modtaget mod sin Vilje, idet Omsorgen for Finne-Missionen, hvilken fremdeles skulde udgjøre Hovedsagen ved Lektors Virksomhed, ikke synes at have tiltalt ham[2]). Han

[1]) Hammond 622. Th. v. Westen havde ogsaa Tilbud om Kristianssands Bispestol, da den i 1720 var ledig efter J. Bircherod. [2]) Selv siger han i sin korte utrykte Autobiografi (hos Thura, valvae scholarum apertae, paa Kjøbenhavns Univ.-Bibl.): „Ex beneplacito regis jussus sum Nidrosiam redire," og Mag. Hans Skanke fortæller i et utrykt Brev til J. W. Schrøder (Ledreborgske Haandskriftsamling): „Og har Hr. Lektor Hagerup, som

kom derved i et saare spændt Forhold til den Mand, som tro-lig havde bistaaet Thomas v. Westen, og som efter hans Død i flere Aar med største Varme og Inderlighed omfattede den finmarkiske Mission, Konrektor og (siden 1729) Rektor Mag. Hans Skanke, der i sine Breve til et af Missionskolligets Medlemmer, J. W. Schrøder, bittert beklager sig over de Hindringer, Hagerup lagde ham i Veien. I 1728 blev Hagerup ved Mag. Bonsachs Død Stiftsprovst i Throndhjem, dog saa at han tillige beholdt Lektoratet, ligesom der ogsaa viistes ham en anden Naade, den nemlig, at han fik sin residerende Kapellan, Mag. Parelius, Forfatter af det i forrige Kapitel gjennemgaaede Klageskrift, mod dennes Vilje fjernet til Størdalens Sognekald, da han ikke syntes om ham. Endelig sattes han af Kristian den sjette paa Throndhjems Bispestol, til hvilket Embede han modtog sin Indvielse i Kjøbenhavn den 2den Decbr. 1731 af Dr. Vilh. Worm.

2. I sin Ungdom havde Hagerup vakt store Forhaabninger, havde staaet i stort Ry for sin sjeldne Veltalenhed og derfor tidlig været heldig paa Befordringsbanen. Men alle Merker tyde paa, at han var af dem, hvis Varme, Iver og Virkelyst aftog i samme Forhold, som hans jordiske Værdighed og Anseelse tiltog. Han var imidlertid ingenlunde noget enestaaende Exempel paa en Kapellan, hvem Medgang inden kort Tid forvandlede til en herskesyg Prælat. Hans Samtid var tvertimod meget rig paa saadanne Fænomer. I den foregaaende Periode var lidet eller intet Hensyn taget til Presternes Begavelse for sit egentlige Kald, men alt havde beroet paa Anciennitet, Familieforhold eller pedantisk Lærdom. Nu, da der havde fundet en Opvækkelse Sted i Kirken, stræbte Styrelsen derimod ivrigen at fremdrage unge Mænd, hos hvem den troede, at en varm kristelig Aand rørte sig, men ikke alle de, som paa den Maade uventet kom til Ære, taalte sin Ophøielse. Som nogle af de merkeligste af den Slags vil den norske Kirkehistorie i sin Tid

han siger, imod sin Vilje taget sig det Verk paa, saa hører man af hans Mund og seer i Gjerningen, at han ingen Vilje eller Kjærlighed har derfor." (Skrevet 26de Marts 1729).

komme til at opstille Ole Tidemand og Eiler Hagerup. At den sidstnævnte som Biskop ikke svarede til de Forventninger, han som ung Prest havde vakt, viser sig især ved hans Forhold til Rektorerne Skanke og Dass, hans uforsvarlige Nepotisme og hans Strid med sin Ungdomsven Biskop Peder Hersleb. Vi skulle noget nøiere dvæle ved disse Sager.

3. Samtidig med, at Hagerup blev Biskop, var Lektoratet, som han før havde beklædt ved Siden af sit Stiftsprovstembede, blevet Rektor Skanke overdraget[1]), og tillige skulde, som Skankes Breve vise, det umiddelbare Opsyn med Finnemissionen fremdeles være knyttet til dette Embede. Herover blev nu Hagerup ligesaa forbitret paa Skanke, som Krog i sin Tid havde været det paa Th. v. Westen, og da Biskopen kort efter drog til Kjøbenhavn for at ordineres, lykkedes det ham at faa Kancelliet til at kalde Skankes Udnævnelse til Lektor tilbage, efterat Manden allerede havde overtaget Embedet, et Exempel, som vistnok er meget sjeldent, om ikke enestaaende, ja han drev det endog derhen, at han selv fik Lov at beholde Lektoratet, og skaffede sig desuden Beskikkelse som Medlem af Missionskollegiet, hvorved ogsaa Bestyrelsen af den finmarkske Mission kom aldeles i hans Hænder. I et Brev til Schrøder af 22de September 1731 omtaler Skanke den Sag med en merkelig Resignation og Ro saaledes: „Lektoratet fornemmes at være givet Hagerup tilbage, hvormed, om han bliver tilfreds (lader sig nøie) vil snart ytre sig. Missionens Direktion er hans høieste Anliggende. Faar Biskop Hagerup den Magt, som hans Vilje er, kan jeg ikke mere tænke paa at være Rektor, men vil jeg saa nyde nogen god Dag i Livet, bliver vel det raadeligste, at jeg seer mig om Rolighed"[2]).

[1]) I en Protokol i Geheimearkivet, hvori alle Embedsudnævnelser, der gik gjennem Kancelliet fra omtrent 1730 af, ere optegnede, og som altsaa for lange Tider er en officiel Hovedkilde til fortløbende norske Statskalendere for tidligere Dage, findes virkelig anført, at Hans Skanke blev udnævnt til Lektor 27de Juni 1731.

[2]) Som ovenfor bemerket, gjemmes disse interessante Breve i den Ledreborgske Samling. Skanke foreslaar i det ovenciterede Brev, at Stiftet burde deles, saa at Nordland og Finmarken blev et

Skanke vedblev imidlertid som Rektor, indtil han afløstes af Mag. Benjamin Dass, som erholdt Embedet den 10de Decbr. 1734 imod at svare Formanden Pension. I Mellemtiden havde Biskopen paa mangfoldige Maader chikaneret Skanke. Allerede i 1729 havde han, endnu Stiftsprovst, søgt at formaa Rektor til mod en Pengesum at tage Afsked, for at han kunde faa en Slægtning ind i Embedet, og siden havde han villet true ham til at søge en Raadmandsbestilling i Throndhjem; da dette ei hjalp, greb han paa den mest krænkende Maade ind i Rektors Embedsvirksomhed ved umiddelbare Ordre baade til Lærere og Disciple. Endelig trak da Skanke sig, træt af Skolelivet, tilbage og privatiserede i nogle Aar, indtil han 1738 blev Sognepræst til Meelhuus og Aaret efter døde. Han var en ypperlig Latiner, hvad hans i ualmindelig korrekt og elegant Latin affattede Digt „Fata Nidrosiana" [1]) noksom viser, og derhos ogsaa efter den Tids Maade en ret heldig dansk Digter. Han forfattede aandelige Psalmer og bl. a. ogsaa et Digt „Jonas," som Biskop Gunnerus mange Aar efter hans Død fandt værdigt til Udgivelse. Men allermeest bør hans Nidkjærhed for Missionen sikre denne Th. v. Westens troeste Medarbeider et hæderligt Eftermæle.

4. Mag. Benjamin Dass, en Mand, hvem Suhm [2]) i Lærdom sætter over Gunnerus, var en fattig Helgelending [3]), hvem Th. v. Westen blev opmærksom paa og tog med til Throndhjem, idet han oprindelig var bestemt til at blive Missionær. Han blev Student 1726, og under sit lange Ophold ved Universitetet lagde han, skjønt yderst fattig, Grunden til sin ualmindelige Bogkundskab og sit merkelige Bibliothek. 1734 blev han, som fortalt, Rektor, og Aaret efter Magister.

eget Bispedømme, hvilket han meente kunde i høi Grad gavne Missionen. Men hertil var Tiden endnu ikke kommen. [1]) N. Vidsk.-Selsk. Skr. i 19de. Aarh 1. 275 fgg. [2]) Saml. Skr. 4, 157. [3]) Det har, skjønt uden al Tvivl med Urette, været paastaaet, at han ei var af den bekjendte skotske Familie Dass. Om hans Fødselstid har man heller ikke været enig, men jeg har selv seet hans egen Optegnelse herom, der udviser, at han er født 15de Aug. 1706.

Fra 1735 har man en hidtil ubenyttet Memorial af ham, hvori han, netop efter at have tiltraadt sit Embede, gjør Biskopen endeel Forslag til Forbedringer i Skolens Forfatning [1]. En kort Gjennemgaaelse heraf vil lade os gjøre et interessant Indblik i Tidens Skoleforhold.

Forestillingen indledes med den Bemerkning, at Rektor ved sin Examen har fundet Skolen i stor „Uorden og slet Tilstand.“ Han oplyser dernæst, at nederste Klasses Elever for det meste vare optagne i Vaisenhuset, som nylig var anlagt. Denne Klasse underviistes især i Aurora og Donat. Hver Søndag skulde Disciplene under Hørernes Opsigt gaa i Kirke, fjerde Lektie i Frue Kirke, de øvrige i Domkirken. Efter Prædiken skulde de følge sine Hørere tilbage paa Skolen for at examineres i Evangeliet og i den hørte Prædikens Indhold. Naar Rektor og Lærerne gik til Guds Bord, skulde de Disciple, som dertil vare modne, følge med. Inden en Discipel første Gang stededes til Alters, skulde han først af Høreren, derpaa af Rektor examineres og belæres om den hellige Handlings Betydning. Rektor, Konrektor og enhver af Hørerne skulde hver een Gang om Aaret holde en offentlig Tale paa Skolen over en „bekvem Materie.“ Hver Onsdag Eftermiddag skulde Konrektor og Hørerne under Rektors Tilsyn katekisere sine Disciple. Underviisningen skulde foregaa om Formiddagen fra Kl. 6—10 (om Vinteren 8—11) og om Eftermiddagen fra 2—5. Da Disciplene hver Mortensdag og ved Juletider skulde gaa om for at synge og musicere i Byen, maatte de have nogle Feriedage til at øve sig heri. „Den hidindtil brugelige Skik, at visse Disciple undertiden have øvet sig i at prædike i Hospitalets Fattighuus, er vel i sig selv god og berømmelig, men Rektor maa have Indseende dermed, at det ei tillades dem, som ellers i deres Sager ere ganske slette eller og for uskikkelig Opførsel bekjendte. Og siden det er venteligt, at de, som ere i de nedrige (!) Klasser, ei ere komne saavidt, at de kunne begribe eller sammenskrive noget retskaffent i denne Materie, saa maa

[1]) Denne Fremstilling er nylig indlemmet i dei throndhjemske Vidsk.-Selsk. Samlinger. H. H. Müller har ikke kjendt den.

denne Øvelse alene være den øverste Part i den øverste Klasse tilladt. De, som saaledes ville øve sig, maa altid først indgive deres Prædiken til Rektors Revision. Ligeledes maa alle de af Disciplene, som gjøre Vers enten til Bryllupper eller Begravelser, først lade Rektor gjennemsee dem, før de understaa sig at frembære dem. Naar Disciplene skal af Skolen dimitteres, maa enhver af dem først holde en liden Afskedstale, hvilken de først forevise Rektor."

Forholdet mellem Hagerup og Dass blev meget snart saare misligt, især siden det havde lykkedes Biskopen at faa sin endnu ikke attenaarige Søn Hans Hagerup beskikket til Konrektor (14de Oktbr. 1735). Denne, der siden blev Amtmand i Nordlandene og endelig Stiftamtmand i Kristiansand, skal siden have viist sig som en flink Mand, men var da naturligviis, endnu ikke stort mere end en Dreng, uduelig til at være Konrektor i en lærd Skole. Allerede i Juli 1736 svævede der ifølge Skankes Breve en Proces mellem Biskop og Rektor for Provsteretten i Throndhjem. Skanke ytrer videre om Dass: „Flittigere har han ikke kunnet arbeide, endogsaa trælagtigere end en Rektor tilkommer og for den Skyld umageligen taget sig over paa Skolen at logere. Men saalænge Rektor har den mindste Vilje for sit Embede at tuere og ikke overlader Biskopen den hele Disposition, maa ikke Fordrag ventes med Biskop Hagerup. Dertil skal han tvinges ved arrogative Myndighed og Hovmod." Videre at forfølge Hagerups idelige forargelige Indgreb i Rektors Embede, vilde her føre os for vidt. Vi maa alene bemerke, at Dass bragte Throndhjems Skole i en meget blomstrende Tilstand, noget som siden noksom er bleven erkjendt af alle. Da det imidlertid vistnok vil more Læseren at lære Hagerups Opførsel som Skoleefor nøiere at kjende, aftrykke vi mellem vore Bilag nogle hidtil ukjendte Breve derom, som ville supplere, hvad allerede før herom er offentliggjort[1]).

[1]) Af H. H. Müller, hvis Skolehistories Fortjeneste bestaar deri, at han har ladet trykke disse og et Par andre Aktstykker fra forrige Aarhundrede.

5. Som Biskop ønskede Hagerup intet hellere end at kunne gjøre sig bemerket under de mangehaande religiøse Brydninger og Kampe, hvorpaa netop hans Samtid var saa rig, I 1733, da Hoffet paa sin norske Reise ogsaa kom til Throndhjem, fandt han en Anledning til at blande sig i Striden mellem Pietister og Orthodoxe. Da han nemlig skulde prædike for Kongehuset, gjorde han sig det til Opgave at skildre den falske Profet, og gav navnlig tilkjende sin Bekymring for, at de i Kjøbenhavn, især med Hensyn til Skriftemaalet opstaaede Uenigheder skulde afstedkomme Splittelse i Kirken. Denne Prædiken lod han trykke og i mange Exemplarer uddele i Kjøbenhavn. Allerede en af hans Tilhørere, Frøken Zeidewitz, en af Dronningens Hofdamer, havde strax tilskrevet ham et Brev, hvori hun udtalte sit Mishag med hans Prædiken og navnlig sin Sorg over, at han, som hun tydelig forstod, netop vilde stemple Biskop Hersleb som en falsk Profet. Hun meente derhos ogsaa, at Biskopen hellere privat end offentlig burde fremsætte sine Bemerkninger o. s. v. Biskopen blev hende ikke Svar skyldig, lod hende vide, at han selv nu af Erfaring var bleven klogere, at Prester skulde være Statens Tjenere, i alle Ting, saaledes ogsaa i Spørgsmaalet om Absolution rette sig efter dennes Bud, og endelig, at Frøkenen passende burde holde sig fra at dømme om saadanne Ting[1]).

Til sin Skolekammerat Hersleb havde Hagerup fra Ungdommen af staaet i et meget venskabeligt Forhold, og da Hersleb var bleven Biskop i Norge, foretog han endog, som jeg af et samtidigt utrykt Brev har seet, en Reise op til Throndhjem for at besøge Hagerup og andre gode Venner. Da nu Hersleb en Tid efter i et fortroligt Brev til Hagerup havde omtalt sin Broders Forhold[2]) og sine egne Anskuelser af Absolutions-

[1]) E. Pontoppidans utrykte Samlinger til Forts. af hans Annaler (Kgl. Bibl. Ny Saml. 737 Fol.). [2]) Denne, Prest til Vartou, mistede sit Embede paa Grund af sine Skrupler med Hensyn til Absolutionen. Saadanne havde Hagerup ogsaa selv næret i gamle Dage, og han var da af sin Biskop (uvist om i Throndhjems eller Sjellands Stift) bleven kaldet en Pietist. Men da han blev

spørgsmaalet, fandt Throndhjems Biskop for godt at oversætte enkelte Stykker af dette Brev paa Latin og udgive det tilligemed sit eget ligeledes latinske Svar, hvori han forsvarede den nu brugelige Absolution. Peder Hersleb manglede imidlertid ikke Svar, men tilskrev Hagerup i sin djerve og spydige Stiil blandt andet følgende: „Undrer Du Dig over, at jeg har besvaret din Skrivelse, da maa Du vide, at jeg og undrer mig over at see et latinsk Brev, efterat vi nu i 14 Aar have korresponderet paa dansk om theologiske Materier; jeg gjorde mig Spekulationer derover og var moxen af de Tanker, at Du havde glemt dit Modersmaal, siden Du blev Bisp. Jeg holder nu rigtignok den Theologi for suspekt, der ikke lader sig udsige udi andre Sprog end paa Latin; thi den er da kun grundet paa skolastiske Terminer og Distinktioner, men jeg lader Dig Frihed derover at tænke, at jeg har glemt min Latin. Iblandt de Kuriositeter, jeg har fundet i gamle Sager [1]), er ogsaa denne, at paa samme Tid der var en Bisp i Kristiania (Oslo), navnlig Hans Ræv, var der en Bisp i Throndhjem, navnlig Hans Gaas. Jeg tror, Du har Lyst at sno det om i dette Sekulum, og at Ræven skal være i Throndhjem og Gaasen i Kristiania, men Du maa og tro, at din Ræv ikke skal bide min Gaas, længer end jeg selv vil." I et andet, endnu utrykt Brev, advarer Hersleb Hagerup fra at blive mellem dem, „som have een Religion som Kapellaner, en anden som Sognepræster og en tredie som Biskoper." Denne Strid mellem de tvende Biskoper vakte megen Opsigt hos Samtiden.

Biskop, forandrede han sin Mening i dette, som vissselig i flere Punkter. [1]) P. Hersleb var meget nøie hjemme i den norske Kirkehistorie. Som Biskop i Kjøbenhavn samlede han sammen en Mængde derhen hørende Sager. Han er den egentlige Samler af den Bog om Jubellærere, som gaar under Treschows Navn. (See Daſs's Brev til Hersleb mellem Bilagene til denne Bog). Hvad vi ikke kunne rose, er derimod, at han, da han forlod Kristiania, syntes at have medtaget adskillige Ting af Oslo Bispearkiv f. Ex. Mag. Jens Nilssøns Visitatsbøger, som nemlig findes opførte i Katalogen over hans efterladte Bøger og Manuskripter. Ogsaa Biskop Rosings Kopibøger m. m., som nu ere forsvundne, solgtes efter hans Død.

6. Paa Hagerups Nepotisme have vi allerede seet et talende Exempel, nemlig, at han fik sin Søn, endnu før denne havde fyldt det 18de Aar, beskikket til Konrektor. Ved Siden af dette Embede lod han det unge umodne Menneske tillige bestyre Lektoratet, hvilket Biskopen, som fortalt, havde paa en skammelig Maade berøvet Rektor Skanke, og hvis Indtægter han nu forstod at beholde, uden nogen Møie ved Embedets Besørgelse. Et utrykt Klageskrift[1]) til Kongen over Biskopens Ferd oplyser foruden den uvittige Maade, hvorpaa den unge Konrektor Hagerup opførte sig som Vicelektor, tillige adskillige grove Træk af den Partiskhed, hvormed Biskopen søgte at skaffe sine Slægtninge og Venner geistlig Befordring i Stiftet. Man bør nu vistnok ikke altid skjænke saadanne Klageskrifter fuld Tillid, men naar deres Indhold, som her, stemmer overeens med, hvad man fra andre og ganske paalidelige Kilder veed om dem, mod hvilke de ere rettede, tør man nok lade deslige Besværinger staa tiltroende. Det heder da om Hagerup, at P. Munthe, som i en Alder af 33 Aar fik det store Thingvolds Kald, havde for Penge kjøbt sig Biskopens Anbefaling, at denne paa en ubillig Maade fremtrak tvende unge Mænd, der vare hans Fættere, Eiler Rosenvinge, (som siden viiste sig som en meget slet Prest og tilsidst af den Grund blev dømt fra sit Embede) til Frostens og Peder Rosenvinge til Selbo Sognekald. At den ovenfor udførligere omtalte Mag. Skanke fik Meelhuus Kald, skyldtes, heder det, kun den for ham heldige Omstændighed, at Biskopen, som vilde skaffe sin Svoger Lars Barhow Embedet, var fraværende i Finmarken ved den Tid, da dette skulde besættes. Da Hagerup fik Skankes Befordring at vide, skal han have udladt sig med, at han skulde vide at formaa Kongen til at kalde hans Bestalling tilbage, ligesom da Skanke var bleven Lektor, men vi vide ei, om han virkelig har forsøgt det. Endelig fortæller Klageren, at Biskopen ved den Tid, (1738) arbeidede paa tvende unge Mænds Befordring, som han vilde faa indgiftede i sin Familie.

7. Kristian den sjettes Regjeringstid er den Periode af

[1]) I Schønings Samlinger.

vor nyere Historie, i hvilken uden Sammenligning flere Forbedringer eller Forandringer ere foretagne i de kirkelige Anliggender, end i nogen anden. Forordningerne om Sabbaten, om skjerpet Kirketugt (begge fra 1735) om Konfirmationen (1737), Oprettelsen af Generalkirkeinspektionskollegiet (1737), Ophævelser af en Mængde mindre nødvendige Prædikener, for at give Plads for Kathekisationer (1739), Forordningen angaaende Latinskolerne (1739) og om Almueskolerne paa Landet (samme Aar), Autorisationen af Pontoppidans Forklaring (1738) og Bestemmelserne om gudelige Forsamlinger af Lægfolk (1742) ere følgerige Skridt fra Kirkestyrelsens Side, gjorte i en ganske kort Tid. Naar den lutherske Kirke i Norge engang finder sin Historieskriver, vil man faa at see, hvorledes der i de to sydligere Stifter, Kristianias og Bergens, i hine merkelige Aar rørte sig navnlig i Byerne et heelt bevæget religiøst Liv, og at sekteriske Fænomener, især herrnhutiske og gjendøberiske, i ikke saa ringe Mon kom tilskue. Men uagtet Throndhjems Stift netop var det, hvor Tidens Tegn først lode sig iagttage ved Syvstjernernes Optræden, udmerker sig den samme Deel af Landet i den følgende Tid netop som den, der opviser de færreste eller saagodtsom ingen Exempler paa aandelig Bevægelse eller Røre; dog maa kanskee her noget Hensyn tages til, at Stiftet under Kristian den sjettes og Fredrik den femtes Regjering styredes af Biskoper, hvilke ingenlunde saaledes som Hersleb i Kristiania og Pontoppidan i Bergen vare de sande Fremskridtsmænd, der baade iagttoge, ledede og i sine Indberetninger til Kirkestyrelsen beskreve Bevægelserne[1]). Vist er det, at de forhaandenværende Kilder for samtlige tre sydligere Stifters Vekommende i Omfang og Rigdom i en paafaldende Grad overgaa, hvad vi af Hagerups og Nannestads magre Relationer kunne øse; men heller ikke fra Ludvig Harboe, der var en, begge de nævnte langt overlegen Mand, haves noget af Betydenhed, og

[1]) Generalkirkeinspektionens Arkiv (nu i Geheimearkivet), formeentlig uden Sammenligning den interessanteste Samling af Aktstykker til vor nyere Kirkehistorie.

dette sidste er netop et Beviis for, at der heller ikke foregik meget, som fortjener at opbevares.

8. Hagerups Visitatsberetninger indeholde, naar man fradrager, hvad der angaar Finnemissionen, hvis Historie her ei medtages, hovedsagelig kun følgende. I 1737 visiterede han Tydalen, hvor der vel kun 6 Søndage om Aaret var Tjeneste, men hvor Almuen dog hver Helligdag samledes til Kirken for at synge og høre en Prædiken forelæst af en Postille. „Hver Huusbonde lærer selv sine Børn baade at læse og skrive. Der er saare god Levemaade blandt dem. Af 21 Huusbonder fandtes kun een lastelig." I Singsaas blev Biskopen ved Visitatsen samme Aar af Almuen anmodet om at skaffe dem Bibler og Postiller. I det følgende Aar (1738) fortæller han, at han i Opdal stødte paa en Sogneprest[1]), „der havde gode Studia og elskede historiam ecclesiasticam." Forøvrig stødte han i samme Prestegjeld paa gamle Folk, som ikke kunde læse indenad, og „unge Folk havde den Sedvane at løbe om for tidlig paa Beileri." Meldalen havde tre Skoleholdere, og der var i Bøndernes Huse „daglig Bøn og kristelig Skik." Derimod berettes, at ved Molde „findes meget Fylderi, Horeri, Klammeri og Tyveri." Stadsbygdens Ungdom udmerkede sig som den „lærdeste" i hele Stiftet. I Nordlandene opdagedes endeel Skandaler, som ledede til et Par Presters Afsættelse.

At Konventikler og Lægfolkssamlinger dog ikke ganske vare ukjendte i Throndhjems By paa denne Tid, sees af en Indberetning af 16de Decbr. 1740 fra Biskopen og Stiftamtmand Nissen, der oplyser, „at nogle Kvindemennesker paa egen Autoritet gjorde Forsamlinger, udi hvilke de anfanger publice adskillige Øvelser med at forklare Bibel og Katekismus, at gjøre extemporale Bønner og heftige Formaninger. Saadant havde i nogle Aar passeret med mere Stilhed og Varsomhed, men skeer nu med større Frihed, Dristighed og Offentlig-

[1]) Maa være Hr. Gert Feltmand, en Hedersmand, som kjøbte Opdals Kirke af Frederik den fjerde og siden skjænkede den til Almuen, dog saa at Kirketienden skulde tilfalde hans Eftermænd i Kaldet. Han efterlod ogsaa et bevaret Manuskript om Opdal.

hed, da Pøbelen gjør stort Tilløb til saadanne Huse og Gader med Allarm, Overlast og mange Insolentier, som tegner større og skadeligere." (Samtidig indberetter ogsaa N. Tønder[1]), Sognepræst til Frue Kirke, om den samme Sag, „at letsindige Mennesker falskelig har anseet en kristelig og sømmelig Huusandagt, holden af et aldrende og meget fornuftigt Kvindemenneske, for en uordentlig Konventikel"[1]). Af Biskopens og Stiftamtmandens Skrivelse sees ogsaa, at der gaves Folk i Throndhjem, „som udsagde, at de henregnede sig til den herrnhutiske Kirke mere end til den lutherske."

I Overhalvden forefaldt omtrent ved den Tid, da Biskop Hagerup døde, en Strid mellem Sognepresten, den ellers meget anseede Morten Lund og Kapellanen, Ole Thulesius, en stridig Mand, der senere som Trediepreſt i Kristiania i mange Aar var Byens Fabel. Almuen klagede under 12te Juli 1743 over Sognepresten, som skulde have kaldt Bønderne „Rebeller og ulydige Undersatter," udskjeldt Thulesius for en Pietist og overøst ham med et Spand Vand, og som Prest „veiledet Menigheden urettelig og forargelig." Thulesius, der ogsaa klagede, nemlig over at Lund beskyttedes af „sin Svoger" Biskop Hagerup, maatte imidlertid forlade Kaldet.

Ganske betegnende er det, hvilket Hensyn i hine Dage blev taget til de Memorialer, Klager o. s. v., som, tildeels endog anonymt, idelig indkom til Kirkeinspektionskollegiet. Da saaledes en Prest i 1738 laa i Kjøbenhavn for at „sollicitere," indgav han en Betænkning om Almueskolevæsenet, som strax med Fortielse af Forfatterens Navn sendtes om til Biskopernes Erklæring. En anonym Klage over Geistligheden i Norge viiste man samme Opmærksomhed, indtil det af Biskop Hagerup oplystes, at Forfatteren var en Officeer i Indherred, som dermed kun vilde sin Uven, Mag. Parelius i Størdalen, tillivs.

[1]) Om denne Mand heder det hos Erlandsen, „at han i sin Embedsførelse skal have mødt megen Modstand, Had og Misundelse, saavel af høie som lave, hvilken han dog lykkelig overvandt og undslog sig for bedre Befordring, som flere Gange blev ham tilbudt."

da han mistænkte denne for at have skrevet en lignende Besværing over Militæretaten[1]).

9. Af andre Ting, som fortjene at omtales i nærværende Kapitel, turde blandt de vigtigste være Forordningen af Marts 1742 om større Sognekalds bedre Forsyning med Prester og om at de „residerende Pastorer[2]) i Annexerne ved given Leilighed skulde blive Sogneprester i „frie Kald." I denne og den følgende Tid bleve ogsaa de Throndhjems Prester underlagte Landkald fra Vicepastorater forandrede til selvstændige Sogneprestembeder, hvilket før er udviklet. Hiin Lov medførte derfor meget velgjørende Følger saavel for Menighederne, som for den geistlige Stand.

Dernæst maa det ikke glemmes, at Throndhjem netop ved samme Tid (1741) fik sit første Bogtrykkeri, som Jens Kristensøn Winding fik Privilegium paa at anlægge. Biskopen, hvem Censuren af mindre Bøger der i Byen blev overdragen, udgav ogsaa paa Anmodning den første Bog, som leveredes fra den throndhjemske Presse, nemlig otte Prestevielsestaler i Kvart[3]).

10. Eiler Hagerup døde, 58 Aar gammel, den 15de April 1743. Hans Hustru var en Provstedatter fra Kvernes, der døde 1737 efter at have bragt sit 17de Barn til Verden. Af disse mange Børn kan foruden den allerede nævnte Konrektor, siden Amtmand Hans Hagerup (hvis Efterkommere førte det adelige Navn Gyldenpalm) merkes Sønnen, Dr. Kristian Frederik Hagerup, Stiftsprovst i Throndhjem. Ogsaa antog han sig en Slegtning Eiler, som efter sin Velgjører optog Navnet Hagerup og siden selv blev Biskop, først i Ribe, siden i Bergen og endelig i Kristiansand.

E. O. Schwartzkopf's allerede i Anledning af M. E.

[1]) Hele denne Paragraf er hentet fra Generalkirkeinspektionens Dokumenter og Kopibøger. [2]) Om disse „Residenter" see tredie Kapitel, hvor Reformatsen af 1589 er omhandlet. [3]) I sin Fortale siger Hagerup, „at Bogtrykkeriet er en større Prydelse for den eldgamle Throndhjems By end alle den saakaldte Sancti Olai Relikvier, som her fordum have været forvarede."(!)

Volqvartz citerede Optegnelsesbog indeholder om Biskop Hagerup følgende, som jeg tror, tildels træffende Notitser. „Han blev som den dristigste af Syvstjernerne i Biskop Krogs Tid, som ei var for gudfrygtig, nedsendt til Kjøbenhavn, hvor han kom mere og mere i Kredit hos alle kongelige og andre Herskaber, saa at de kappedes om at høre ham. Derfor blev han Prest i Kallundborg, for at være ved Haanden. Overalt blev han antagen som en Engel, men tillige som en Forskrækkelsens Konge mod al Ugudelighed, især mod Presterne. Men da Peder Hersleb kom til Hove, faldt Hagerups Anseelse saa uformerket bort, men Fortrydelsen mellem disse to Prælater ytrede sig ei ret, før de begge vare blevne Biskoper og vexlede heftige Breve med hinanden. Da Lektoratet i Throndhjem blev ledigt efter v. Westen, maatte H. tage derimod, men han tvang dem til at gjøre ham baade til Viceprovst og saa at sige Vicebiskop, inden han slap dem. Han har oversat adskillige smaa Traktater af Engelsk. I det filologiske vidste han noget efter Klostermaneer, i det theologiske ligeledes efter Systemerne og Bogstaven, men i det filosofiske slet intet. Al hans Nidkjerhed forgik ham, inden han døde"[1]).

Ellevte Kapitel.

Ludvig Harboe. (1743—1748). Dr. Frederik Nannestad. (1748—1758).

---

1. Throndhjems trettende lutherske Biskop, var en Slesviger, født 1709 i Broager, hvor Faderen var Prest. Lud-

[1]) Suhm (Sml. Skr. 10, 26) fortæller, at Hagerup som Prædikant var heftig i sin Stiil, som om han vilde sige „Du skal ind i Himmelen, enten du vil eller ikke," hvorimod Hersleb „bad Folk komme i Himmelen, thi der er saa godt at være."

vig Harboes hele Dannelse og Studier vare tydske; han kom først til Kjøbenhavn 26 Aar gammel, efterat han havde studeret ved Universiteterne i Rostok, Wittenberg, Jena, Helmstädt og Kiel. Efterat være kommen til Danmark, satte Harboe sig imidlertid med Iver og Lethed ind i dette Lands Forhold og blev navnlig en grundig Kjender af dets Historie, især den kirkelige. 1738 blev han Prest ved Garnisonskirken og Aaret efter Sogneprest til Frederikshavns Citadel. I 1741 betroedes der den unge Mand et vigtigt Hverv, idet han sendtes over til Island for at undersøge og ordne de kirkelige Forhold paa denne Ø, hvor han tilbragte over fire Aar. Ved sin Iver og gode Vilje gjorde Harboe sig meget yndet paa Island, hvor hans Minde endnu er i stor Anseelse, ligesom han ogsaa selv stedse var Islendingernes Velynder i Kjøbenhavn. I det islandske Sprog erhvervede han sig gode Indsigter, og jeg har Grund til at tro, at det er hans Opmuntring, man har at takke for, at Finn Johnson udarbeidede sit lærde Verk over Islands Kirkehistorie [1]).

Under sit Ophold paa Island var Harboe imidlertid allerede den 21de Juni 1743 i en Alder af 34 Aar bleven kaldet til Throndhjems Bispestol [2]), som Hagerups Dødsfald havde gjort ledig, dog saaledes, at han først skulde tiltræde Embedet, naar han havde tilendebragt sin islandske Visitats. Fra denne kom han først tilbage 1746, hvorpaa han, efterat have modtaget Bispevielsen af P. Hersleb, begav sig til sit Stift. Af et Brev fra ham seer jeg, at han kom til Throndhjem den 14de Juli 1746, og at han allerede paa Veien derhen visiterede i Opdal og andre Bygder. Fra Island medbragte han et ungt

[1]) I Kirkeinspektionens Kopibøger findes nemlig et Brev fra Harboe, hvor han meddeler, at Brødrene Finn og Vigfus Johnson have gode Samlinger til en islandsk Kirkehistorie og at han har opmuntret dem til disses Udgivelse, men dog tror, at ogsaa Kollegiet burde opfordre dem til at drive paa dette Verk. [2]) Ved denne Leilighed blev Lektoratets Indkomster henlagte under Missionen, og Verdalen, som havde været Lektors Embede underlagt, blev et frit Kald. (Reskript af 21de Juni 1743).

Menneske, som han indsatte i Throndhjems Latinskole, det var den siden berømte Jon Eriksson.

2. I de tre Aar, som vare forløbne mellem Harboes Udnævnelse og hans Tiltrædelse, havde Stiftsprovsten, Mag. Jakob Thode, en Bergenser, bestyret det biskoppelige Embede; fra hans Tid haves ingen merkelige Efterretninger.

Heller ikke Harboe fik Tid til ret at lægge sin Dygtighed og Iver for Dagen i Throndhjem. Thi hans Ophold der varede kun to Aar, saasom det lykkedes Biskop Hersleb, da Harboe i 1748 drog til Kjøbenhavn for at egte dennes Datter, at faa sin Svigersøn udnævnt til sin Medhjelper i Sjellands Stift[1]). Da Hersleb døde 1757, blev Harboe altsaa virkelig Biskop i Sjelland, hvilket Embede han med Berømmelse forestod indtil sin Død 1783. Af hans Børn blev den ene Søn Amtmand i nordre Bergenhuus.

I hvor kort end Harboe virkede i Stiftet, fik han dog bereist idetmindste den største Deel af samme, og kom saaledes lige til Vardøhuus. Af hans Visitatsberetninger til Kirkeinspektionskollegiet seer man, at han havde meget at kjæmpe med den Uvilje, Almuen her som andensteds lagde for Dagen, da det gjaldt at opfylde Kristian den sjettes Forordninger om Almneskolen; Skolevæsenet, siger han, „foraarsager utallige Fortrædeligheder.“ Om Sedernes Tilstand giver han nogle smaa Oplysninger. Saaledes klager han ikke alene over Nattefrieriet eller, som han kalder det, „Kjeldgangen,“ men oplyser ogsaa, at i Meelhuus „samler Ungdommen af begge Kjøn sig til Vaagestuer og dandser omkring de Dødes Ligkiste i tre til fire Nætter, før Begravelse skeer.“ I Støren samlede de unge sig Aftenerne før hellige Dage. I det hele førtes der paa hiin Tid en Udryddelseskrig mod Folkeskikke, og det hvad enten disse vare uskadelige eller ikke; man erindre saaledes Forbudet i Danmark mod at „ride Sommer i By“ og det morsomste

[1]) Suhm bemerker (Saml. Skr. X. 27), at „mange stødtes“ ved den Naade som her viistes Harboe, eller maaske snarere hans indflydelsesrige Svigerfader.

af det hele, nemlig at der udgik Befaling til Islendingerne om at ophøre at læse Sagaer.

Ligesom sin Svigerfader Dr. Hersleb var ogsaa Harboe, som ovennævnt, en ivrig Samler i kirkehistorisk Retning. Ogsaa af den throndhjemske geistlige Historie har han Fortjenester, idet han nemlig i danske Magasin indrykkede en stor Deel vigtige Dokumenter angaaende de fire første Superintendenter, af hvilke Dokumenter Originalerne nu for en stor Deel ere borte. Men ligesom Hersleb fandt han ogsaa for godt, da han forlod Norge, at medtage en Deel af sin Stiftskistes bedste Indhold. Benjamin Dass skriver herom til Suhm (1755): „Biskop Harboe tog her ned med sig den gamle Kopibog[1]) og alle betydelige Originaler; jeg skulde tvivle paa, at der i Kapitlet skulde findes noget mere, som var af Betydning.“

3. Ludvig Harboes Eftermand var den lærde Theolog Frederik Rannestad. Denne Mand var en Prestesøn fra Eidsberg i Smaalenene, født 1693; han deponerede 1712, blev 1718 Magister, derpaa 1722 Regentsprovst, hvilken Stilling han indehavede i ti Aar. I lang Tid var han ogsaa Universitetslærer i Theologi, som Vikar i det Professorembede, som fra gammel Tid af var forenet med Sjellands Bispestol, og var almindelig anseet for en rutineret Disputator og en Akademikus af den gamle stivorthodoxe Skole[2]). Schwartzkopf[3]), der i det hele ikke er ham god, fortæller om ham: „Han har fra sin første Tid af altid holdt sig til Klosteret og

[1]) Denne Kopibog er udentvivl nu forsvunden, idetmindste har jeg ei kunnet finde den hverken paa Geheimearkivet eller paa noget af Bibliothekerne i Kjøbenhavn. Imidlertid er noget af dens Indhold reddet, da deels Schøning, deels Langebek havde udskrevet et og andet deraf. Schøning kalder den af Harboe bortførte Bog „den tynde Kapitelsbog.“ Man sammenligner Katalogen over Harboes ved hans Død bortsolgte Bøger og Manuskripter, hvor flere Ting anføres, som det nu vilde have været af største Vigtighed og Interesse at besidde. [2]) En af hans Disciple var den bekjendte Nordmand Dr. Peder Holm fra Fredriksstad, som ganske traadte i sin Lærers Spor og ligesom denne til sin Død blev aldeles upaavirket af Tidsaanden. [3]) Fork. af de ovenfor benyttede utrykte Optegnelser om samtidige Personer.

beneficio artis disputatoriae gaaet fra det ene Bord til det andet som Dekanus, indtil han tilsidst blev Præpositus communitatis. Han var i det Embede i mange Aar og lærte ret at klippe Studenterne fremfor sine Formænd. Det blev ogsaa formedelst ham afgjort, at ingen Student maatte ligge paa Regentsen længere end fem Aar, tilforn laa mangen sin Livstid ud der. Han var en blind Orthodox, havde læst nok i sine Dage, men lutter pedantiske, skolastiske Ting."

I 1742 blev Nannestad, Stiftsprovst i Aarhuus, hvor han forblev i 16 Aar. Han havde her idelige Stridigheder med sin Biskop P. J. Hygum, der hyldede de pietistiske Anskuelser, men uagtet Biskopen ikke undlod at klage over ham til Kirkeinspektionskollegiet, bleve dog disse Besværinger neddyssede, da Nannestad nød en vis Anseelse som en af det gammelorthodoxe Partis Koryfæer [1]).

4. Som Biskop i Throndhjem, til hvilket Embede Nannestad ophøiedes den 11te Mai 1748, virkede han i ti Aar og viiste sig her, ligesom i Aarhuus at være en haardnakket Modstander af den nyere Tid og dens Mænd. Isærdeleshed var han en afgjort Fiende af Pontoppidans (allerede 1738 autoriserede) Forklaring; om denne Bog ytrede han ifølge Suhms Vidnesbyrd endog i Kirkerne paa Landet, høit og lydelig, at den fortjente at brændes. Og da han skulde meddele en af Latinskolens Lærere et fordeelagtigt Vidnesbyrd fremhævede han som dennes rosværdigste Træk, at han havde lagt for Dagen „fugam pietismi."

Forøvrigt er heller ikke fra Nannestads Tid meget levnet, som kan fortjene at bevares. Han var baade efter Suhms Vidnesbyrd og efter hvad vi fra forskjellige Kilder kunne vide visselig „en utrættelig og nidkjær Mand i alle sine Embeder," navnlig indtil det yderste nøiagtig med at varetage, som han selv udtrykker sig [2]) „den uendelige Brevvexling og de uophørlige Forretninger ved Erklæringer, Regnskabers Eftersyn, Klagemaals Besvarelse og saadant mere," og denne hans samvit-

[1]) Helveg Danske K. Hist. eft. Ref. 2, 135. [2]) Afskedsskrivelse til Throndhjem, p. 50.

tighedsfulde Troskab har visselig ogsaa i det stille baaret sine Frugter uden at det nu mere er muligt nøiere at paavise disse [1]).

Fra Slutningen af 1749 har man en Klage til Kirkeinspektionskollegiet fra M. F. Bang, dengang endnu res. Kapellan til Domkirken, hvori han beretter, at Nannestad „paa det allerhaardeste har angrebet ham i hans Embede," fordi han i en Prædiken havde ytret, „at det var bedre at komme til at sidde paa Regjerings- og Domstolen i Himmelen, end med Stolthed og Hovmod at tvinge Gud til at slaa os med Lucifers Dom" o. s. v.; Nannestad havde nemlig heri seet et Angreb „mod al verdslig Regjering, Øvrighed, Subordination og sund Troens Maade" o. s. v.

Af hans Visitatsberetninger erfares ikke meget. I Finmarken, maatte, fortæller han, Almuen formedelst de lange Afstande samles Dagen før Gudstjenesten skulde afholdes; fulgte nu flere Helligdage efter hinanden, fandt de da paa Drik og Spil. Presterne søgte vel at benytte Tiden til Morgen- og Aftenbøn i Kirkerne, men dette var ei tilstrækkeligt til at hemme Uordener. I Skjervø maatte Almuen saaledes engang være samlet uafbrudt fra 23de Decbr. 1752 til 15de Januar 1753; under dette lange Samvær „syntes nogle at see Spøgelser, andre fik Aabenbarelser af Ting, som foregik paa andre Steder. Djevelen skulde have viist sig og ladet sig forlyde med, at han skulde komme igjen paa Loppen, hvor ogsaa samme Aar en Finnepige blev besat." I Kristiansund klager Biskoppen over de mange derværende Engelskmænd og Skotter, „som give sig ud for at høre til den reformerte Kirke, men ved sit slette Levnet bevise ikke at have nogen Religion" [2]). I Hemnes

[1]) Denne Vanskelighed forøges ogsaa derved, at Generalkirkeinspektionens Kopibøger fra 1754 af for en lang Aarrække ere forsvundne, og en Hovedkilde for vor Kirkehistorie paa denne Maade tilstoppet.

[2]) Biskop Nannestad var, som vi af Suhms Optegnelser vide, en Hader al de Reformerte, hvem han især bebreidede; at de ikke havde Altre. At der iøvrigt ved den Tid eller noget senere, vare ikke saa faa Kalvinister i Norge især i Kristiania, sees af Intelligentssedlerne, hvori stundom averteres, at en reformeert Prest skal komme til Byen for at betjene sine Troesbrødre.

Kirke fandtes en Altertavle, forfærdiget af en norsk Bonde, „som kunde sammenlignes med Altertavlen i Roskilde." I Indhered, saavelsom paa nogle andre Steder i Stiftet, viiste det sig, at Kirkerne bleve for smaa, fordi Folkemængden i en saa merkelig Grad tog til. Herved opstode Kranglerier med Kirkeeierne, der ansaa sig fritagne fra at foretage fornøden Udvidelse af Bygningerne.

5. Nogle Aar, efter at Nannestad var bleven Biskop, fratraadte Benjamin Dass Rektoratet ved Throndhjems Kathedralskole, som han i 16 Aar med ganske usedvanlig Dygtighed havde forestaaet. Han var endnu kun nogle og firti Aar gammel, og Aarsagen til, at han resignerede var ingenlunde Svaghed, men væsentlig Lyst til ganske at kunne hengive sig til de ham saa kjære videnskabelige Beskjeftigelser. Han fik udvirket, at den kjereste af hans Elever, Mag. Gerhard Schöning, blev hans Eftermand i Embedet imod at svare ham en liden Pension, som dog Dass tilsidst ganske eftergav. Mag. Dass forblev endnu efter sin Afsked et Par Aar i Throndhjem, drog derpaa til Kjøbenhavn, hvor han i en Række af Aar levede, væsentlig beskjæftiget med at gjennemgaa Kilderne til Norges Historie i de senere Aarhundreder. Ligesom sin yngre Landsmand, den fortjente Kancellirevisor H. Andersen fra Thoten, lod han det imidlertid blive med at samle, og at bistaa andre Videnskabsmænd med Raad og Daad; selv udgav han intet. Han døde i Sorø 1775 i ugift Stand hos sin hjertenskjere Ven Schöning, der arvede hans danske Bøger og Manuskripter. Hans udvalgte Bibliothek kom tilligemed Schønings egne Bøger og enkelte af Manuskripterne til Throndhjem, hvor de udgjøre Videnskabsselskabets Bibliotheks egentlige Stamme; andre af Dass's Manuskripter, navnlig hans nøiagtige Uddrag af norske Kancellindlæg og Registranterne bleve i Forbindelse med Schönings Samlinger indlemmede i det store kgl. Bibliothek.

Under Schöning, der nu i 14 Aar levede som Rektor i Throndhjem, vedblev Skolens Tilstand at være saare blomstrende, og Frekventsen, som i Dass's Tid, at være stor. Ikke desto

mindre blev Forholdet mellem Rektor og Biskop yderst misligt, omtrent som det havde været mellem Dass og Hagerup, hvad Læseren vil kunne see af det faare morsomme Brev fra Dass til Biskop Hersleb, som findes optaget imellem Bilagene til denne Bog.

6. I 1752 blev der i Throndhjem til at fremme den finmarkske Mission, som i lang Tid synes at have ført et vegeterende Liv, oprettet det saakaldte Seminarium Lapponicum, ved hvilket den fortjente Videnskabsmand, Knud Leem, blev ansat som Lærer med Titel af Professor. Leem havde tilforn været Missionær og derpaa Sognepræst først til Alten-Talvig, senere til Avaldsnes paa Karmøen. Foruden at han besad Kundskaber i det lappiske Tungemaal, havde han tillige med stor Iver studeret de norske Bygdedialekter[1]). Ved Seminariet i Throndhjem vare ogsaa tvende andre Lærere efter hinanden ansatte som Adjunkter, nemlig Anders Porsanger (1764—70) og efter ham Kristian Weldingh. Ved Lems Død 1774 blev imidlertid dette Seminarium nedlagt.

Missionens Pengevæsen varetoges i mange Aar af Sognepresten til Bodø, Nikolaus Kristian Friis, en myndig og egennyttig Prælat, ret en Dr. Peder Krog i det mindre. Han byggede paa Bodø en uhyre, næsten fyrstelig Residents, skaffede sig prægtige Titler, tilsidst endog Navn af Biskop, og opførte sig med stor Selvraadighed. Biskop Nannestad skriver om ham til Kirkeinspektionskollegiet, „at han har liden Lyst til at varetage sit Embede, men driver derimod mange Processer og, da han besidder store Midler, fører han en overmaade stor Pragt og en for geistlig Mand uanstændig Yppighed, kaster al Embedsbyrde over paa Kapellanen; fra Hemnæs Kirke har han ladet en Klokke bortføre og Vegø Kirke har han berøvet dens Kalk og Disk.“ Mere vilde Biskopen ei fortælle om Friis, da han meente, at Kollegiets Medlem Harboe, Mandens fordums Biskop, tilstrækkelig kjendte ham. Friis, der siden ogsaa, som nedenfor skal fortælles, var Biskop Gunnerus

[1]) I den kallske Samling paa det store kgl. Bibl. (4,597) findes af Leem ei alene en betydelig Samling af norske Gloser og Ordsprog,

Uven, ja endog udgav et Skandskrift mod denne, blev siden Sognepræst til Korskirken i Bergen og døde 1777. For at undgaa retlig Forfølgelse formedelst sine Underslæb med Missionens Midler, maatte han „skjænke til Missionsfondet" hele sexten tusinde Rigsdaler.

7. I Juli 1758 blev Biskop Nannestad beskikket til Biskop i det Stift, hvor han selv var født og opdragen, nemlig Akershuus. Han forlod Throndhjem den 7de September samme Aar. I 1759 lod han i Kristiania trykke en „Afskedsskrivelse til Throndhjem," hvilket yderst pedantiske, men sikkert saare velmeente Brev vi allerede ovenfor have citeret. Man erfarer yderligere deraf, at Forfatteren i sin Embedstids 10 Aar havde visiteret samtlige sit vidtløftige Stifts Præstegjeld tre Gange og paa den Maade reist over 1500 Mile. Tre Kirker og fem og firti Præster havde han indviet, og ofte havde han prædiket baade saavel i Byen, som i Strinden og især i Forstaden (Baklandet). Hans fortroligste Ven der i Byen havde været Etatsraad Lorentz Angell, Karen A.s Fader, hvem han allerede havde lært at kjende som Student. Hans „bedste og kjæreste Eiendom" var hans Bibliothek, som han allerede fra Ungdommen af havde begyndt at samle, og som heldigviis var reddet fra at gaa under ved Kjøbenhavns Ildebrand 1728 [1]). Han takker alle dem, som have indbudt ham til sine „Forsamlinger," men oplyser, at han aldrig modtog Invitationer til Gjestebud om Søndagene, thi da læste han sin Bibel.

8. I Oslo Bispegaard tilbragte da Nannestad sine øvrige Dage. Han blev imidlertid i sine sidste Aar sløv og sygelig. Dr. Holmboe, der 1762 fulgte den uværdige og uforligelige M. A. Haberdorph i Stiftsprovstiet, blev derfor tilsidst given ham som Medhjelper, indtil Nannestad i Decem-

men ogsaa en Deel af Holbergs Kirkehistorie, oversat i den avaldnesiske Dialekt. — Ogsaa Jakob Lund († 1754 som Præst til Akerøen) gav sig af med at skrive i „det meest upolerede Bondesprog," især „endeel meget artige Brudevers." [1]) Hans Bibliothek, der nogle Aar efter hans Død solgtes i Kristiania, var maaskee ogsaa næst efter Biskop Deichmanns og Suhms, det største, som hidtil havde været samlet i Norge.

der 1773 tog sin Afsked, og kort efter døde, henved 81 Aar gammel, som Jubellærer (11 August 1774). I sin høie Alderdom havde han adskillig Modgang, tildeels paa Grund af, at Stiftamtmanden, den bekjendte Geheimeraad C. H. Storm, der var hans Medbestyrer af adskillige offentlige Midler, havde forgrebet sig paa disse og derpaa spillet Bankerot. Man skal derpaa have gjort Ansvar gjeldende mod den redelige gamle Biskop, ja det fortælles i et samtidigt Brev, at Nannestad „blev om Natten overfaldt med Exekution for Penge, som den ulyksalige Storm[1]) havde forsumlet" og at Biskopen tænkte at søge om, at Eker Kalds Indtægter maatte blive ham tillagte til Hjælp i hans Alderdom[2]).

Fredrik Nannestad havde i 1733 giftet sig med en jydsk Dame, men da hun allerede Aaret efter døde, levede han siden den Tid som børnløs Enkemand. Han udmerkede sig ved Gavmildhed og skjænkede saaledes, da han forlod Aarhuus, sit store og skjønne Huus til Residents for sine Eftermænd, ligesom han i Norge sørgede kjærlig for sine Slægtninge og gav ikke lidet til milde Stiftelser.

Om hans Liv har Suhm bl. A. gjort følgende Optegnelser: „F. Nannestad var en god Akademikus, Disputator og orthodox Theolog, utrættelig og nidkjær i alle sine Embeder. Han besad et stort Bibliothek, hvori dog var meget, jeg ikke skjøttede om at eie. I Throndhjem var han meget omgjængelig og jovial, og jeg har ofte med Fornøielse spiist ved hans Bord. I Kristiania blev han mere indgetogen, men han blev og eldre."

Nannestads efterladte Skrifter vare maaskee allerede i Samtidens Øine mindre værdifulde, i vor Tid finde de vel neppe andre Læsere, end saadanne, der gjennemblade den for muligviis at støde paa en eller anden i special-historiskt Øiemed brugelig Notits. Den, der saaledes har stiftet Bekjendtskab med Man-

[1]) Om denne Storm, H. Wedel-Jarlsbergs Morfader og som han gunstig stemt for en Tilslutning til Sverige, baade kunde og burde der skrives noget læseværdigt. [2]) Illustr. Nyhedsbl. 1863, No. 30 samt J. C. Bergs Noter i sit Expl. af Worms Lexikon.

den, vil ganske vist med Nedskriveren i Nannestad erkjende den ualmindelig lærde Mand, hvad ogsaa Samtiden eenstemmig ansaa ham for at være. Det af hans Værker, som man hyppigst seer omtalt, er hans Bog „Hilaria Arbusiensia", en historisk Fremstilling af de oldenborgske Kongers mod denne Stad viiste Velgjerninger. Det maa ogsaa erindres at han efter J. N. Wilses Vidnesbyrd i sine senere Aar syslede med et omfattende og allerede betydelig fremskredet Verk over den norske Kirkehistorie, af hvilket imidlertid, saavidt vides, ethvert Spor er forsvundet, saa at vi ei kunne dømme om hans herhenhørende Samlingers Indhold eller Omfang.

Det som imidlertid giver Frederik Nannestad en vis, ikke umerkelig Plads i den norsk-danske Kirkes Historie, er, at han som ovenfor paapeget, ved Siden af sin Discipel og Landsmand, Dr. og Prof. Holm, var det 17de Aarhundredes stive theologiske Skolelærdoms sidste Repræsentant hos os. Ikke alene overlevede begge disse Mænd paa en merkelig Maade alle sine egne Meningsfeller, men ved deres Død var allerede den Retning, som de i sine bedste Dage især havde bekjæmpet, Pietismen, forsvunden fra Dagsordenen, og Fornuft-Kristendom, den krasse Rationalismes Forløber, var herskende ved Universitetet og for en stor Deel ogsaa hos Geistligheden.

Tolvte Kapitel.

Dr. Johan Ernst Gunnerus. (1758—1773.

„Han besad en brændende Iver for Norges Ære."
(P. F. Suhm).

1. Denne Afdleing af vor Fremstilling, der skal omhandle den af Stiftets lutherske Biskoper, som ei alene uden Sammenligning har vundet den største Berømmelse i sit Fødeland Norge, men hvis Navn ogsaa har havt en god Klang

udenfor Norges Grændser, Johan Ernst Gunnerus, vil mere end noget af de foregaaende blive biografisk, thi netop paa denne fremragende Mands Tid er den egentlige Stiftshistorie paafaldende fattig paa Begivenheder. Om Gunnerus's mere den almindelige Literaturhistorie end Kirkehistorien tilhørende Personlighed bliver det saaledes nærværende Kapitels Opgave at give Oplysninger.

2. I det attende Aarhundredes sidste Halvdeel vil man see mange herlige Merker paa et forynget nationalt Liv hos vore Landsmænd. Nordmændene lærte da føle sig som et særeget Folk, og mange følte — mere eller mindre bevidst — Ønskeligheden af en aandelig Frigjørelse fra det danske Ledebaand, enkelte tænkte endog paa en politisk. Og som Vidnesbyrd om, at Norge var modent til snart at see sit Nationalønske om et eget Universitet opfyldt, fremtraadte ved den Tid indfødte Mestere i den fedrelandske Videnskabelighed. Der var her tvende Retninger, som maatte indbyde tænkende og oplyste Nordmænd til Forskning og Produktion: den norske Historie og den norske Natur; til Studium af Fedrelandets Sprog var Tiden endnu ikke kommen. Historien fandt sin ivrige Dyrker i Gerhard Schøning, Naturvidenskaben kan opvise flere Navne, hvoraf dog Gunnerus's er omgivet af den største Glands. Disse to Mænd staae i mange Henseender som merkelige Forvarsler om et følgende Aarhundredes videnskabelige Liv i Norge, og, om end deres Skrifter nu har faa Læsere, skal man aldrig kunne miskjende deres store Værd for den Tid og deraf flydende udmerkede literaturhistoriske Betydning for alle Tider.

Johan Ernst Gunnerus, denne „norskfødte Lærde af af europæisk Maal" hører ei alene til dem af vore Landsmænd, hvis bedste Virksomhed tilhører Norge, — men hvad der er eneſtaaende paa den Tid — han skyldte Danmark saagodtsom intet af sin Uddannelse. Denne foretrak han at søge hos de tydske Lærdomssæders Mestre fremfor at lytte til disses kjøbenhavnske Ekkoer.

Skjønt Gunnerus's Fortjenester ere kjendte i hans Fedreland, hvor man ei kan nævne vort eldste videnskabelige Sam-

fund, ikke dvæle ved Universitetets Forhistorie, uden at hans Navn stiller sig for Tanken, har han endnu ingen Biograf fundet. At skrive hans Levnet er ogsaa forbundet med særegne Vanskeligheder. Deels ere Kilderne faa og sparsomme, deels er det ikke manges Sag at kunne vurdere hans mangfoldige Skrifter, især da han vandt sin Samtids Beundring i to saa forskjellige Retninger som Filosofi og spekulativ Theologi paa den ene og Naturhistorie paa den anden Side. Nærværende Forfatter, hvem begge de nævnte Retninger ligge fjernt, maa indskrænke sig til en Sammenstilling af de Træk om hans Liv og Virksomhed, som ere omspredte paa de forskjelligste Steder i Literaturen.

3. I Kristiania, kun faa merkelige Nordmænds Fødeby, blev Johan Ernst Gunnerus født den 16de Februar 1718[1]. Faderen Rasmus G. var Stadsfysikus sammesteds, Moderen Anna Gerhard var født i Skotland, og Egteparret havde foruden denne Søn 13 Børn. Fra vor Gunnerus's Gutteaar er opbevaret det Træk, at han fandt sin største Glæde i at være tilstede ved Faderens fysiske og anatomiske Forsøg og i at følge med ham under hans Lægevirksomhed. Denne døde forøvrigt allerede 1729, efter at have ødelagt sin Formue ved uheldige Byggeplaner, og Moderen sad som en trængende Enke igjen med sine mange Børn. Tillykke havde den ældre Gunnerus havt en Belynder i Vicestatholder D. Vibe, der lod J. E. G. indsætte i Kristiania Kathedralskole[2].

Rektor var dengang Nordmanden Mag. Jakob Rasch, Torfæus's Ven og Medarbeider, en lærd og i sin Tid duelig Skolemand, skjønt nu stærkt sløvet af Alderdom[3]. Konrekto-

[1]) Saaledes angives Fødselsdagen baade i Flora Norveg. Tom. 2 og hos Worm, 1ste Deel. I hans egne Meddelelser i det Wormske Lexikons 3die Deel staar 26 Febr., hvilket vel er Trykfeil. Døbenavnet er vistnok Hans Ernst, som han kaldes i en utrykt Fortegnelse over Kristiania Skoles Dimittender. [2]) Flora Norveg. Tom. 2 (Fortalen). Om denne Skoles Tilstand paa den Tid, see min Afhandling derom i Illustr. Nyhedsbl. for 1858 (ogsaa særskit.) [3]) Herom meget i Statholder Rantzaus utrykte Breve til H. Gram, der ogsaa indeholde meget om Datidens kristianiensiske Liv. (Findes paa det st. kgl. Bibl. i Kjøbenhavn.)

ren, Nordmanden Mag. E. N. Arbien, der øvede en større Indflydelse paa Gunnerus's Skoledannelse, faar af denne det meest rosende Vidnesbyrd, som vel kan tænkes, idet han kalder ham „et af de største Genier og lærdeste Mænd, Norge har frembragt"[1]), men var Arbien en sjelden Lærer, var Gunnerus vistnok en endnu sjeldnere Discipel. Hvad han selv fortæller om sin Fremgang i Skolen er nemlig saa mageløst, at man i vore Dage neppe vilde tro derpaa, hvis Meddeleren havde været en anden, og Worm selv lægger Vegt paa, at han har det fra Gunnerus selv. „Der var neppe nogen latinsk Auktor, han ikke allerede i Skolen havde læst, foruden Cellarii, Vorstii, Scioppii, Turselini, Ausonii Popmae og fleres filologiske Skrifter. Det var ikke sjelden, at hans Exercitia Latina vare forsynede med 10 à 12 latinske Variationer, en græsk Oversættelse og 50 Par latinske eller danske samt en heel Deel græske Vers." Allerede i Skolen følte han Kald til at undervise Andre; „han holdt ofte Forelæsninger over en og anden latinsk Auktor, for et temmelig stort Antal Meddisciple af samme Klasse." Arbien lod ham ogsaa undervise de Privatdisciple, der boede i hans Huus, og skaffede derved Gunnerus en velkommen Indtægt. — Endelig fortæller han om sit Skoleliv, at de forskjellige filosofiske Lærebøger (Gluds Logik, Bartholins Metafysik), „som de slæbe sig med i Skolerne til ingen Nytte," allerede da forekom ham saa usmagelige, at han hos sine Lærere bad sig fri for at læse dem, hvilket ogsaa blev tilstaaet ham.

1737 blev dette Underbarn dimitteret til Kjøbenhavns Universitet tilligemed 13 andre Disciple af Skolen, der siden saagodtsom alle forsvinde i Presters og Klokkeres upaaagtede Rader. Det var Rektor Raschs sidste Dimittender, han døde samme Aar.

Allerede ved sin Deposits gjorde Gunnerus Opsigt, da hans latinske Stiil blev bragt til Universitetspatronen Rosenkrantz og „for sin Merkeligheds Skyld" henlagt i Arkivet[2]).

[1]) Gunnerus's Meddelelser til Worm i dennes Lexikons 3die Deel.
[2]) Suhm (Sml. Skr. 10, 30) siger ellers om hans Latinitet, „at han talte mere færdig end godt Latin."

Men endnu inden han havde faaet den filosofiske Examen fra Haanden, maatte Gunnerus forlade Kjøbenhavn og ty tilbage til sin Hjemstad, hvor han „underviste Børn i boglige Kunster, øvede sig flittig paa Prædikestolen og studerede paa egen Haand Filosofi og Theologi." Dette Ophold varede til 1740, da han drog til Universitetet igjen med 3 unge Dimittender, tog anden Examen og derpaa Bakkalaurei-Graden. Forinden havde han faaet Afslag paa sin beskedne Ansøgning om den nyoprettede Kateketpost ved vor Frelsers Kirke i Kristiania[1]).

De Par følgende Aaringer (1740—42) vare de eneste, som Gunnerus tilbragte som Student i Kjøbenhavn. Pietismen stod da paa sit Høidepunkt og Filosofien, hvis Studium sterkest tiltalte Gunnerus, var, naar den forlod Skolastikens slidte Sti, en Gjenstand for Mistanke, om ikke Foragt. Derfor maatte Gunnerus dyrke sin Yndlingsvidenskab i Løndom, og naar han modtog Kammeraters Besøg, gjemme sine Bøger i en tillaaset Kiste[2]). Som Informator for Etatsraad Thestrups Børn boede han i dennes Huus, og blandt de Professorer, han iøvrigt hørte, nævner han selv Theologen Reuss[3]) og Orientalisten Kall. Da disse, det danske Universitets fornemste Prydelser paa hiin Tid, begge vare indkaldte Tydskere, den første en Würtemberger, den anden en Berliner, har jeg tænkt mig Muligheden af, at Forbindelsen med dem kan have givet Gunnerus Lyst til at drage til tydske Universiteter.

4. I Aaret 1742 reiste han nemlig med et „kongeligt" Stipendium, der skal være tilstaaet ham for tre Aar, til Halle. Maaskee kan han være dragen derhen for at høre Christian

[1]) Datidens uordinerede og slet aflagte Kateketer vare ofte Studenter uden Attestats. Den Mand, som her blev foretrukken for Gunnerus, var en vis Kristen Selmer, som udnævntes den 6te Juni 1740 (Danske Kancellis Statskalender i Geheimearkivet).
[2]) Efter Flora Norv. — Et interessant Sidestykke hertil er — hvad Jens Møller fortæller i Mnemosyne 4, 129 —, at Henrik Stampe (den bekjendte Statsmand) holdt det hemmeligt, at han (1737) havde boet i den da fra Halle forviiste Chr. Wolfs Huus.
[3]) Om denne merkelige Theolog, en Discipel af den dybsindige Bengel, see J. Møllers „Mindeskrift," Nyt theol. Bibl. 17 B.

Wolff, der nu, tilbagekaldt af Kong Fredrik den anden, atter virkede paa sin gamle Plads, men endnu rimeligere er det, at det var ham som kongelig Stipendiarius paalagt at søge derhen. Kristian den sjette havde en særegen Forkjerlighed for Halles Universitet, Pietismens egentlige Udgangspunkt. Aaret før Gunnerus's Afreise var ogsaa udgaaet et Reskript (Sjellandske Tegnelser under 25de August 1741), der indskjerper, „at alle Studenter fra Danmark og Norge, som i Halle lægge sig efter Studium Theologicum, skulde holde sig til de Professorer Lange[1]) og Francke[2]) og fra dem medbringe testimonia."

I Halle levede Gunnerus i halvtredie Aar. Af hans Meddelelser hos Worm see vi, at hans Studier gik i mange forskjellige Retninger. Han studerede saaledes Theologi (især under Baumgarten), Filosofi (Meier), Naturet og Fysik (Wolff), Mathematik, romersk og kanonisk Ret, Universalhistorie og tydsk Rigshistorie. Han var ogsaa Hovmester for en Medstuderende (en liflandsk Adelsmand), og, da denne drog bort, knyttede han Forbindelse med to Herrer ved Navn von Medem fra Kurland. Med disse forlod han 1744 Halle og drog til Jena.

Nogen anden Grund, til at han skiftede Opholdssted, nævner han ikke selv, og for os bliver det nu vanskeligt at angive hvad der har bevæget ham hertil. Professor Karl Biedermann[3]) skildrer Perioden 1740—70 som en „stille Tid" i det jenensiske Universitets Historie. „Det var, som om det skulde hvile ud, og samle Kræfter til et senere, desto mere levende Opsving." Oprettelsen af nye Høiskoler i Gøttingen (1734) og i Erlangen (1742) havde i Forbindelse med det under Frederik den anden fornyede Liv ved Preussens Universiteter bevirket en Forringelse i Studenternes Tal i Jena. — Her

[1]) Joachim Lange († 1744), en stridbar Mand, havde i sin Tid (1723) faaet Wolff fjernet fra Halle ved en Kabinetsordre. Kristian den 6te raadførte sig oftere med ham. [2]) Gothilf Aug. Francke, A. H. Franckes Søn, døde 1769. [3]) „Die Universität Jena" (udg. 1858 i Anledn. af dette Universitets Trehundredaarsfest) Pag. 69.

tilbragte imidlertid Gunnerus over ti Aar, hørte i Begyndelsen som i Halle en Mængde Forelæsninger (især hos den bekjendte Filosof Darjes) og afsluttede den 18de Decbr. 1745 sine første Læreaar ved at disputere for Magistergraden, hvilket kun blev den fattige Student muligt derved, at de nævnte Herrer von Medem, bestrede Udgifterne ved Promotionen.

Allerede noget før havde han holdt „Collegia privatissima“ over Filosofi, Mathematik, Fysik og Romerret, men efter at have faaet sin Grad, skaffede han sig ved en ny Disputats „venia docendi“, begyndte at holde offentlige Forelæsninger og tillige at udgive Skrifter.

At han i Jena har nydt Agtelse og Anseelse som Lærd og Lærer, seer man deraf, at han snart fik et Tilbud om at blive Rektor ved Byens lærde Skole, som han afslog. Ogsaa maa den unge Nordmands udprægede Personlighed have vakt en vis Opsigt blandt Tydskerne, ja, hvad mere er, Mindet om ham have holdt sig længe hos dem. Thi hele 20 Aar efter at Gunnerus for bestandig havde forladt Tydskland, blev i Anledning af hans Død nogle Træk om hans Liv i Jena indførte i et lærd Tidsskrift (Neue philos. Bibl. 1 Bd., Leipzig 1774, Pag. 124—30), af hvilke et forkortet Uddrag her kan være paa sin Plads.

„Hvad hans Karakteer angaar — heder det her — var det koleriske og sangvinske Temperament saaledes blandede hos ham, at man ei kan afgjøre, hvilket egentlig var det herskende. En Ytring af det første har en fortrolig Ven af ham fortalt saaledes. En Student, der hørte hans Forelæsninger, men ikke betalte Honorar, blev ifølge de akademiske Love stevnet for Retten. Ærgerlig herover kom Studenten en Aften drukken udenfor Gunnerus's Bolig, hvor han tillod sig de værste Uforskammetheder. Flux løb Gunnerus hen til Vinduet, greb sin Kaarde og bød Studenten at staa stille, han skulde nok vise ham, at han forstod at fegte. Med Nød og Neppe kunde den omtalte Ven hindre denne Fegtning. Til andre Tider var han munter og lystig, og en Bagatel var nok til at glæde

ham. Naar en Student havde betalt ham sine drei Thaler, maatte Gunnerus strax have en glad Aften med en af sine faa Venner. En mæsket Kapun — hans Livret — blev kjøbt og godt spækket, Resten af Pengene gik til portugisisk Viin. Hans Ven maatte finde sig i hans eiendommelige Manerer som Vert og maatte ikke forstyrre hans Appetit, thi saasnart Kapunen var kommen paa Bordet, tog Gunnerus den strax for sig og spiste saameget deraf, som han fandt for godt, saa kom Raden til Vennen, Levningerne forærede han bort. — Af Næringssorger og Sparsomhedsgriller lod han sig ikke trykke, men var meget gavmild og rundhaandet. Af Gemyt var han mere livsglad end mørk, mod sine Venner mere ærlig end galant. Af Venner havde han kun faa, men mod dem var han trofast, kort, han havde alle Kjendemerker paa en ærlig Mand."

Efter i syv Aar at have været Magister legens (omtrent det samme Privatdocent) blev Gunnerus i 1753 optagen som virkeligt Medlem („Adjunctus") af det filosofiske Fakultet i Jena. Han holdt som før Forelæsninger over Filosofi og Mathematik og nu ogsaa over Theologi. Ligeledes udgav han i disse Aar en Mængde Skrifter væsentlig af filosofiskt Indhold, hvorimellem vistnok hans Kommentar (i otte Oktavbind) til Darjes's Natur- og Folkeret, hvorved han kom i en mærkelig Politik med denne Filosof, er det vigtigste [1]).

I Kjøbenhavn maatte det naturligviis vække Opsigt, at Gunnerus i Tydskland, mod hvilket de Danske dengang nærede ganske andre Følelser end nu, gjorde saadanne Fremskridt paa den akademiske Bane. Statsministeren J. L. Holstein lod ham kalde tilbage, og den 13de December, 1754 modtog han Udnævnelse til Professor samt Kaldelse til Herlufsholms Sognekald. Ved Paaskétider 1755 forlod han derfor Jena, „som han siden aldrig tænkte paa uden livagtig Følelse af største Erkjendtlighed" [2]).

[1]) En liden Tale af ham „von dem Verhältnisse der Freimaurerei gegen den Staat" viser, at Gunnerus har været Medlem af „de tre Rosers" Loge. [2]) I Fortalen til Flora Norveg. fortælles, at G. afslog et Professorat i Jena, da det blev ham tilbudt. Dette har vel været budt ham, da man hørte om Kaldelsen til Danmark.

5. Efter at have tilbragt femten Aar udenfor Norges Grændser, og deraf tretten i Tydskland, hvor han vel ikke ofte har stødt paa Landsmænd[1]), kom saaledes Gunnerus til Danmark. Han skulde, som fortalt, til Herlufsholm som Sognepræst, men da han ei, forinden han drog til Halle, havde taget theologisk Examen, og ei nu, efter længe at have været Universitetslærer, vilde underkaste sig nogen saadan Prøve, maatte han søge sig fritagen derfor. Der tilstodes ham ogsaa Fritagelse baade herfor og for den saakaldte Bispeexamen[2]). Den 18de Juni 1755 blev han presteviet i Kjøbenhavn, men han kom aldrig til at overtage sit Presteembede, saasom han af Ulyst til at forlade Universitetslivet fik et Bytte istand med sin Landsmand, Thrønderen Nikolai Engelhart Nannestad[3]), der var „Provst" ved Kommunitetet og Regentsen, saaledes at Nannestad drog til Herlufsholm. Gunnerus overtog da Bestyrelsen af Regentsen, og forenede hermed en akademisk Virksomhed, idet den Lærestol i Theologien, som egentlig var henlagt til Sjellands Biskop, blev ham overdragen. I tre Aar foredrog han saaledes Theologi ved Kjøbenhavns Universitet, men læste desuden ogsaa over Filosofi og Mathematik.

I disse tre Aar udfoldede han en merkelig Virksomhed baade som Docent og som Forfatter. I Januar 1756 skriver saaledes Benjamin Dass til Suhm[4]) at Gunnerus holdt mere end fire „Kollegia" om Dagen. J. H. Tauber (om hvem senere) fortæller[5]), at hans Forelæsninger besøgtes saa sterkt af „Videnskabselskere endog af høiere Stænder", at det hos de øvrige Professorer opvakte „Misundelse og et Slags

[1]) Kun et Spor hertil har jeg forefundet. Paa det st. kgl. Bibl. i Kbh. saa jeg en Stambog, der har tilhørt P. Hersleb (Bispens Søn), hvori Gunnerus's Navn er skrevet 1753. Samtidig opholdt sig i Jena 2de Nordmænd Mag. Hans Bernhoft (siden Prest til Ytterøen) og en J. H. Mathiesen. [2]) Dass's Brev til Suhm (Suhms Levnet ved Nyerup Pag. 212). En saadan Fritagelse tilstodes ogsaa Laurids Smith, da han i 1785 fra Rektor i Throndhjem blev Sognepræst til Veile. [3]) Biskop N.s Brodersøn, død 1782 i Odense som Dr. theol. og Prest. [4]) Suhms Biogr. ved Nyerup Pag. 235. [5]) L. Daae, Breve til Nyerup 76, 78.

lærd Laugsnid". Som Tilhørere, der skulle have været meget paavirkede af Gunnerus, nævner den samme gode Hjemmelsmand Mænd, som Dr. B. Münter[1]), C. F. Jacobi, Chr. Martfelt, Professor Seidlitz m. fl. Andensteds see vi Tyge Rothe og Riisbrigh nævnte blandt Gunnerus's Disciple.

Som Forfatter leverede han samme Aar, som han forlod Jena, en paa Latin skreven Dogmatik, og en Tid efter en Metafysik foruden en stor Deel mindre Skrifter. Meddeleren, der ikke indlader sig paa nogen nøiere Omtale af Gunnerus's Arbeider, kan dog ei undlade at tilføie, at den filosofiske Videnskabs nuværende ypperste Repræsentant i Norge har omtalt den nævnte Metafysik med megen Anerkjendelse.

Imidlertid havde Gunnerus knyttet Forbindelse med den i Frederik den femtes Dage saa mægtige Mand Grev Moltke, der havde betroet ham Overopsynet med sine Sønners Underviisning. Denne Konnexion har (efter Taubers Mening) givet Stødet til, at Gunnerus i 1758, da Dr. Frederik Nannestad blev forflyttet fra Throndhjems til Kristianias Bispestol, blev dennes Efterfølger som Throndhjems Biskop. Gunnerus siger selv, at denne Kaldelse „ganske uformodentlig" blev ham forkyndt ved en Audients paa Fredensborg. Udnævnelsesdagen er 31te Juli 1758, og paa 11te Søndag efter Trinitatis modtog han den biskoppelige Indvielse af Ludvig Harboe, der selv engang havde været Biskop i Throndhjem. Det er ret merkeligt, at paa samme Dag ogsaa Nordmanden Ole Tidemand blev viet til E. Pontoppidans Eftermand i Bergen. Disse nye Biskoper havde i Sandhed paa forskjellige Maader brudt sine Baner, Gunnerus udelukkende ved akademisk og literær Fortjeneste, Tidemand, der var alt andet end lærd, ved i den rette Tid at have baaret Pietismen til Skue[2]).

[1]) Dette maa have været i Jena, hvor M. opholdt sig, medens Gunnerus var Docent der. Prof. (og senere Biskop) Studsgaard, der (efter Tauber) „i sine theologiske Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universitet hædrede Gunnerus's grundige theologiske Indsigter", hørte ogsaa til hans Tilhørere i Jena. [2]) Denne for sin

Gunnerus's Liv tilhører fra nu af Norge, hvorhen han vendte tilbage som Biskop, efter for 18 Aar siden at have forladt det som Student. Vi skulle see, at han fra første Ferd af følte sig hjemme i Fedrelandet, til hvis Heder og Held han ilede med at virke.

6. For hundrede Aar siden var vel Throndhjem den af de norske Stæder, der for en Videnskabsmand frembød fleest Behageligheder, eller maaske rettere, lod ham føle de færreste Savn. Throndhjem har fra gammel Tid af været en forholdsviis meget læsende By, allerede Holberg roser den som Rigernes bedste Bogmarked, og af de faa Videnskabsmænd, som Norge i de to første Aarhundreder efter Reformationen kan opvise, er en stor Deel udgaaet derfra eller har levet der. Og nu boede der to Lærde, som skulde have gjort enhver Hovedstad Ære, Gerhard Schøning og Peter Frederik Suhm. Schøning var, som bekjendt, dengang Latinskolens Rektor, Suhm — den bedste af alle Danske, hvem norske Arvedøtres Midler have lokket til vort Fedreland — levede ganske for Videnskaberne. Da nu ogsaa Gunnerus kom til, fremstod et Triumvirat, hvis Lige Throndhjem hverken før eller siden har seet.

Fra den bedste Hjemmelsmand veed man, at Gunnerus strax sluttede sig til de to throndhjemske Historikere[1]). — Suhm fortæller selv — i en Levnetsbeskrivelse af Schøning, hvormed han ledsagede Udgivelsen af dennes Norgeshistories tredie Deel —: „Gunnerus, som gjerne vilde gjøre sit Fødeland Norge ligesaa berømt og oplyst i Videnskaber, som de mest bekjendte

Tid karakteristiske Mand fortjente en nærmere Undersøgelse. Ypperlige Materialier dertil findes i de kjøbenhavnske Samlinger, deels fra E. Pontoppidans utrykte Fortsættelse af sine Annaler, deels fra Kirkeinspektions-Arkivet. [1]) Benjamin Dass, der synes at have havt meget at udsætte paa Gunnerus, havde i sine Breve fra Kjøbenhavn til Suhm hyppig gjort Udfald mod ham paa sin eiendommelige sarkastiske Maneer. Men at dette ikke har gjort stort Indtryk paa Suhm, sees af den beundrende og venskabelige Maade, hvorpaa S. baade før og efter Gunneri Død stedse omtaler ham.

Lande i Europa er det, foreslog strax efter sin Ankomst 1758 Schøning og mig at oprette et lærd Selskab, saaledes at vi tre skulde strax begynde med at skrive, og naar man havde nogle Afhandlinger færdige, lade et Bind trykke, uden just at vente paa flere Medarbeidere." Heraf saavelsom af andre bestemte Udsagn af Suhm (Saml. Skr. 10 Bd., Pag. 30) vil man kunne overbevise sig om, at Tanken om det throndhjemske Videnskabersselskabs Stiftelse er udgaaet fra Gunnerus, uden hvis begeistrede Iver for norsk Videnskabeligheds Fremme Selskabet visselig aldrig var blevet til.

Samme Aar (1758) udsendte Gunnerus et Hyrdebrev til sit Stifts Prester. Efter i denne merkelige lille Bog som en strengt rettroende Theolog at have anbefalet Presterne flittig Læsning i Joh Arndts, Speners og andre grundkristelige Forfatteres Skrifter, foreholder han dem indtrængende det gavnlige, ja uomgjængelig fornødne i fortsat videnskabelig Syssel. Han meddeler sin Geistlighed sin Hensigt at grunde et videnskabeligt Samfund i Throndhjem, i hvilket de Prester, som fortjente det, kunde vente at blive optagne. Aaret efter udgav han sit Hyrdebrev paa Tydsk, for at kunne sende det til sine akademiske Venner i Tydskland, og forøgede det med en Fortegnelse over alle i Throndhjems By og Stift fødte eller bosatte Forfattere efter Reformationen og med Angivelse af deres Skrifter. Naar man gjennemlæser dette vigtige Bidrag til Norges Literærhistorie og dertil husker paa, at dengang endnu ikke Worms Lexikon var udkommet, maa man beundre Gunnerus's Kundskaber ogsaa paa dette fra hans tidligere Studier saa fjerntliggende Felt. Dette gjelder ogsaa om et utrykt Arbeide af ham, som nu gjemmes paa det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, nemlig hans Historie af Kristendommens Indførelse i Norge, der er udarbeidet efter Kilderne og viser, at han har været af de faa, der paa den Tid forstode lidt af det oldnorske Sprog. Heri har udentvivl Schøning været hans Lærer, ligesom vi vide, at han var Suhms.

Skjønt Dass allerede i et Brev til Suhm af 25de Febr.

1759 om et lærd Selskab i Throndhjem, vi vide dog fra Suhm, „at det ei blev besluttet at gjøre det til et egentligt Selskab for 1760." 1761 udkom første Bind af Selskabets Skrifter, hvilket (ligesom de tre følgende) ogsaa blev udgivet i tydsk Oversættelse. Vistnok aabnede vor Biskop disse Samlinger med et filosofiskt Arbeide, (om Sjelens Udødelighed), men de følgende Afhandlinger, han her nedlagde, gik i en ny Retning.

Fra nu af fyldtes nemlig hans Sjel af Interessen for den fedrelandske Videnskabelighed. Vi have allerede seet ham studere Norges Historie, men medens han i denne kun efterforskede enkelte Punkter, vendte han sig med desto større Kraft mod den norske Natur. Jeg afskriver her nogle Ytringer af Suhm (Sml. Skr. 10, 30). „Hans Skarpsindighed bragte ham lettelig til at indsee, hvad Norge manglede, nemlig, at det besad stor Rigdom af alle Naturens Produkter, men at ingen beskrev dem, idetmindste videnskabelig. Her aabnede sig en vid Mark for ham. Ufortøvet gjorde han sig færdig til Arbeidet, og arbeidede sig saaledes ind i en af ham før ubekjendt Videnskab, at endog Linnæus beundrede ham. I Førstningen beskrev han mest Fugle og Fiske, anatomerede han dem og flittig, men da jeg engang sagde til ham, at, om jeg havde gjort Naturen til min Hovedvidenskab, saa havde jeg valgt Planterne som reenligere, saa tog han strax fat paa dem[1]), og hvilken Fremgang, han gjorde i Botaniken, vidne hans Skrifter. Mineralogien havde han vist ogsaa lagt sig efter, om Gud havde sparet ham Livet længere."

En ypperlig Anledning til naturvidenskabelige Jagttagelser frembøde Visitatsreiserne i det vidtløftige Stift, navnlig i Nordlandene og Finmarken. 1771 havde Gunnerus allerede 4 Gange gjennemreist Nordlandene, og i 1769 kom han ligetil Vardøhuus. Vi maa her tænke paa, at allerede for halvandet hundrede Aar siden havde en throndhjemsk Biskops Reiser i det yderste Norden baaret Frugter af Literaturen. Dengang var det Anders Arrebo, der i hine Egne fandt

[1]) Det naive i denne Suhms Yttring er det vel overflødigt at udvikle.

de bedste Motiver til sit Digt „Hexaemeron," nu var det Gunnerus, der berigede Videnskaben ved sine Jagttagelser. Disse indskrænkede sig dog ikke alene til Naturen, thi heller ikke Oldtidslevninger undgik den opmerksomme Biskops Øie. I Schønings Samlinger har jeg selv seet herhen hørende Optegnelser af Gunnerus.

Fra sine Venner, Schøning og Suhm, var Gunnerus bleven skilt 1765. Den første fulgte et Kald til Sorø som historisk Professor, hvilket imidlertid intet Skaar gjorde i hans Norskhed, og Suhm fulgte ham til Danmark, da Haabet om ogsaa at arve Thomas Angell, hvilket havde holdt ham tilbage i Throndhjem, var ude. Dog fandtes endnu i Byen og Stiftet endeel Videnskabsmænd og literære Mænd, f. Ex. N. K. Bredal, Digteren Hans Bull, Hans Steenbuch (den virkelige Forfatter af det Verk om Norge, som gaar under Jessens Navn), den naturkyndige E. G. Schytte o. s. v., men vi vide lidet om det Forhold, hvori Gunnerus har staaet til disse. Bekjendt er derimod, at den unge Johan Nordahl Brun i den Tid fandt en skjønsom Mæcenas, hvem han saaledes har tilegnet et af sine første Digte „Naturens Navnedag", forfattet i Anledning af Gunnerus's Tilbagekomst fra Nordlandene 1770[1]). I Jacob v. d. Lippe Parelius havde G. en oplyst og intelligent Famulus, hvis Ønske om et offentligt Bibliothek i Throndhjem skal have foraarsaget det throndhjemske Selskabs 1767 stedfundne Udvidelse. Herom henvises til Nyerups indholdrige Fortale til Katalogen over det nævnte Selskabs Bogsamling (Kbhvn. 1808).

Den 17de Juli 1767 blev nemlig „det throndhjemske Selskab" forandret til et „kongl. norsk Videnskabsselskab" med Statuter bekræftede af Kongen, en Udmerkelse som Datiden satte større Priis paa, end vi nu vilde gjøre, og som forsaavidt var af virkelig Betydning, som det stillede kongelig Understøttelse i Udsigt[2]). Den bekjendte Idiot, Arveprinds Frederik, blev Præses, Gunnerus Vicepræses. Den 29de Jan 1768 —

[1]) Bruns Biogr. (Lahdes Saml.) ved Zetlitz, Pag. 19. [2]) At dette var Gunnerus's Verk kan sees af Willes Mindetaler, Pag 279.

Kristian den syvendes Fødselsdag aabnede Gunnerus Selskabets Virksomhed med en Tale. Denne berørte det naturlige, men hidtil kun svagt udtalte Ønske om et norsk Universitet. Ikke anede vel da Taleren, at hans Navn om nogle faa Aar skulde komme i en merkelig Forbindelse med det norske Universitets Forhistorie.

7. I 1770 var J. F. Struensee, den franske Oplysnings Repræsentant i den dansk-norske Historie, kommen til Magten i Kjøbenhavn. Blandt de mange Misligheder, som han stræbte at rette, var ogsaa Kjøbenhavneruniversitetets brøstfældige Tilstand og foreldede Snit[1]). Allerede i Januar 1771 sendte han en Kabinetsordre til Konsistorium, der bebudede store Planer og afæskede Professorerne Erklæringer. Men da disse indkom, huede de ikke Struensee, som derfor havde bestemt sig til at lade Reformerne forberede ved en Kommission, bestaaende af Stampe, Carstens, Suhm og Hübner. Konceptet til en Kabinetsordre indeholdende Kommissorium til disse Mænd haves endnu, og skjønt det antages aldrig at være bleven expederet, er det dog af megen Interesse, da der mellem de Punkter, som skulde forelægges dem, ogsaa findes opført Forslag til „efter Holbergs præsumerede Ønske" at anvende Sorø Akademis Midler til et norsk Universitet og til i Forbindelse hermed at grunde en By ved Mjøsen. Vi vide ei, hvem der har bragt Struensee paa disse Tanker; Konceptet er derhos udateret, saa at man ei kan vide, hvad Deel muligens O. G. Meyers Skrift og de derved fremkaldte Udtalelser kunne havt heri. Men Grunden, til at de fire Herrer ikke bleve adspurgte, var den, at Struensee senere bestemte sig til at nedkalde Gunnerus, for at bruge ham til Hovedmand for Reformerne, og vor Biskop fik derfor, medens han i Juli 1771 visiterede Dalernes Provsti, Befaling om at indfinde sig i Kjøbenhavn. Med fuldkommen Vished kan det nu ei bestemmes, hvad der her har ledet Struensees Valg; Gunnerus selv har fortalt Tauber[2]), at allerede Frederik den femte i sin Tid havde

[1]) Til dette Affnit er min Hovedkilde Nyerups Hist. stat. Skildring o. s. v. 4die Deels 2det Bind, Pag. 375 fl. [2]) L. Daae, Breve til R. Nyerup, Pag. 77.

ladet Ord falde om at ville bruge hans Raad ved Universitetets Omordning . og maaskee er da en saadan tidligere Plan kommen Struensee for Øre og har vendt hans Blik saa langt mod Nord. Men i ethvert Fald fandtes vist ikke mange i begge Riger, der vare mere fortrolige med akademiske Forhold end Gunnerus, og de fleste have derfor ogsaa fundet Struensees Valg i sin Orden. Endog den dansk-danske Allen roser „den lærde og indsigtsfulde" Gunnerus's „lyse Tanker og fortræffelige Forslag", kun den mod alt Norskt avindsyge Molbech fortæller etsteds, at Gunnerus nedkaldtes „for at hjælpe Struensee at fortydske det danske Universitet."

Paa Nedreisen til Danmark talte Gunnerus baade i Throndhjems og Kristiania Stifter med en Mængde Prester, som alle viste den mest levende og dertil uegennyttige Interesse for et norsk Universitet; det maa altsaa have været dem bekjendt, at Stiftelsen af et saadant nu lod sig haabe. Han ledsagedes paa sin Reise af J. N. Brun, som skulde have været hans Sekretær, men som, da han ei forstod at skrive Tydsk, maatte afløses af J. H. Tauber[1]). Dennes senere af mig udgivne Meddelelser have været en af Kilderne til denne Fremstilling.

Det er altfor bekjendt, hvorledes Nordmændenes lyse Forhaabninger, der jevnlig udtalte sig i Breve til Gunnerus, „Norges Skytsengel", for en lang Tid tilintetgjordes ved Paladsomveltningen d. 17. Jan. 1772, der ogsaa paa endeel Aar forlængede den kjøbenhavnske akademiske Slendrians Tilværelse. Vi ville saameget mindre dvæle ved Gunnerus's Forestillinger til Struensee om et norsk Universitet, som disse udførlig ere omtalte af Monrad i hans 1860 udgivne Program. Kun skulle vi paapege, at Forslaget om Kristianssand som Universitetsstad udentvivl ganske tilhører Gunnerus, siden der i det ovennævnte Koncept var foreslaaet en By ved Mjøsen. Naar Kristanssand anbefales, fordi der ogsaa kunne paaregnes Tilstrømmen af jydske Studerende, bør man efter min Mening heri ikke

[1]) N. M. Petersen fortæller, at Tauber blev tilkaldt fordi Gunnerus selv, (der havde været 13 Aar i Tydskland) ikke forstod at skrive Tydsk (!!!)

see nogen struenseeisk Idee om Norskes og Danskes yderligere Amalgamation, men snarere klog Forsigtighed af Gunnerus, som herved vilde bøde paa de Ulemper, som kunde flyde af en altfor ringe Frekvents ved det norske Universitet, hvilken vistnok vilde være at frygte, naar der kun fandtes 60 norske Studenter i Kjøbenhavn. — At Gunnerus foretrak Udsigten til at blive Vicekansler ved det nye norske, fremfor en lignende Stilling ved det danske Universitet, er et fornyet Beviis for hans egte norske Sindelag.

Ved den nævnte Paladsomveltning i Januar 1772 var Gunnerus's Rolle i Kjøbenhavn udspillet. Han forblev dog dernede endnu nogle Maaneder, og fik i den Tid Arveprinds Frederik, hvis gyldne Dage nu begyndte, til at give det norske Videnskabersselskab en aarlig Understøttelse. Under sit Ophold i Kjøbenhavn havde han forresten fornyet sin venskabelige Forbindelse med Suhm, Hjelmstjerne, Luxdorph, Oeder o. fl. Da vor Biskop ved denne Tid havde faaet Lyst til atter at vende sine Studier hen til Theologi, navnlig Bibelfortolkning, ønskede han gjerne at faa den i denne Videnskab velbevandrede Tauber med sig hjem til Throndhjem, hvor han gav ham Haab om at blive Konrektor, men Tauber havde ikke Lyst til at forlade Danmark.

8. Efter paa Hjemreisen at have draget gjennem Sydsverige, hvor han som bekjendt Videnskabsmand allevegne fandt en udmerket Modtagelse, kom Gunnerus tilbage til sit Bispesæde, den 1ste Juli 1772. Om sine Følelser herved udtaler han sig saaledes i et Brev til Suhm[1]): „Jeg er nu hjertelig fornøiet over at være kommen hjem igjen, og ønsker aldrig mere at see Kjøbenhavn. Især forlyste mig mine mange nye Bøger. — Det norske Universitet tilligemed Reformationen af det kjøbenhavnske kommer vel alt i Glemmebogen." (Hvad det sidste Punkt angaar, er det dog vist, at i de følgende Aar mange Forandringer foretoges i Gunnerus's Forslags Aand).

Fra Marts 1773 har man atter et Brev til Suhm, hvori Gunnerus fortæller ham, at han nu stærkt tænker paa at søge

[1]) Suhms Levnet ved Nyerup P. 350.

Kristianias Bispestol, da man hører, at Biskop Nannestad vil resignere, men forinden dette indtraf, var Gunnerus ikke mere i Stand til at søge. I September 1773 reiste han nemlig paa Visitats til Nordmøre, og havde denne Gang den store Behagelighed at kunne ledsages af Schøning, der paa den Tid som bekjendt med offentlig Understøttelse bereiste Norge i antikvarisk Oiemed. Paa en Baadreise over Hustad-Vigen i Kvernes Præstegjeld blev Biskoppen syg; Ondet reiste sig af Forkjølelse og slet Mave. Efter at have ligget tilsengs nogle Dage i Kvernes Prestegaard kunde han vel reise videre, men i Kristianssund blev han endnu sygere og der døde han da Natten til Løverdag den 25de Septbr. 1773. Schøning og Famulus E. Steen vare tilstede ved hans Dødsleie[1]). Han var da kun 55 Aar gammel.

9. Jeg har ovenfor, forsaavidt jeg har kunnet, og det har ligget i min Plan, søgt at udvikle hans Fortjenester som Videnskabsmand og til Videnskabeligheds Fremme; jeg skal kun tilføie, at af hans botaniske Hovedverk, „Flora Norvegica", hvoraf første Deel var trykt 1766, udkom 2den Deel efter hans Død 1776. Brodersønnen, den senere Amtmand N. D. Gunnerus, ledsagede den med en ganske kort Biografi, skreven i en Latin, der var den store Mand, hvis Levnetsløb den fortæller, fuldkommen værdig, og hvoraf jeg har hentet enkelte Træk. Betegnende, at Planen til et norskt Universitet deri ei engang nævnes, ligesom Struensees Minde i de nye Magthaveres Aand overøses med de værste Skjeldsord.

Om hans Virksomhed som Biskop have vi ikke udtalt nogen Dom; der mangler nemlig næsten ganske Materialier til at opgjøre en saadan. Hans Virketid i dette Embede falder væsentlig i den Tid, da Fornuft-Kristendommens Kulde afløste Pietismens Varme, i de Dage, da Veien banedes for den rigtignok endnu ikke indtraadte, men dog alt temmelig nære Rationalisme. Throndhjems Stift var, som ovenfor sagt, af alle norske Stifter det, hvori de ellers saa udbredte Bevægelser under Kristian den sjettes og de første Aar af Fredrik den femtes Re-

[1]) Schønings Brev til Suhm (S.s Levnet Pag. 442—43).

gjering svagest sporedes, og hvor altsaa mindst Gjæring og Rørelse paa Gunnerus's Tid stod tilbage. Han er en af de norske Bisper paa sin Tid maaskee den, hvis Haand man sjeldnest møder mellem Kirkeinspektionens Arkivsager. Det ligger visselig nær at antage, at hans videnskabelige Virksomhed har været større end hans geistlige, men til at tillægge ham Forsømmelighed eller Lunkenhed i det biskoppelige Embede er man uberettiget, saalænge ikke nogensomhelst beføiet samtidig Anke over hans Ferd foreligger. Vi sætte nemlig ud af Betragtning den Paskville, som i „Trykkefrihedstiden," da alle gode og onde Aander slap løse, blev skrevet imod ham [1]).

En Mængde lærde Selskaber hædrede ham ved at optage ham som Medlem, saaledes Selskaberne i Kjøbenhavn, Upsala, Stockholm, Frankfurt a. d. O., Jena (2 Selskaber), Augsburg, ja endog Paris. Han var Doctor theol. ved Kjøbenhavns og, som fortalt, Magister ved Jenas Universitet. Med Linné stod han i Brevvexling, til hans Minde lod denne en Plante kalde Gunnera, ja erklærede, ifølge Hans Strøms Vidnesbyrd, at Sverrig aldrig havde havt en saa lærd Biskop, som Norge i Gunnerus. Schøning hædrede ham ved en Mindetale i Videnskabernes Selskab, der læses i Willes Samling, og J. N. Brun skrev en Sang ved hans Død.

Gunnerus levede stedse ugift. B. Dass beretter i sine Breve til Suhm, at han i 1755 var offentlig forlovet med en Jomfru Hagen, hvilken Forbindelse han hævede [2]). I Thrond-

[1]) „Illustration over Bispevisitatserne i Norge." Kbh. 1771. Tillægges i Lit.-Lex. N. C. Friis, den i forrige Kapitel omtalte titulære Biskop, berygtet for sine Bedragerier som Missions-Kasserer; formodentlig er Friis bleven irettesat af Gunnerus. — G. beskyldes for at tilsidesætte Theologien for Naturhistorien, at lade sig forlyde med, at han gjør sine Visitatser kun i den sidste Videnskabs Tjeneste, at han plager Presterne ved at tage ind til dem med sin Syster og 2de Famuli o. s. v. [2]) Dass fortæller i den Anledning nogle pudsige Byrygter, saaledes, at han „ei havde noget paa Jomfruen at udsætte, men at han selv var plaget af visse Svagheder," — „at, hvis han vilde gifte sig, skal hun endnu have det første Bud paa hans Person" o. s. v. Jens Møller fortæller (Tidskr. f. Kirke og Theol. 4, 215), at Gunnerus ikke var „ustraffelig in puncto sexti".

hjem holdt en Søster Huus for ham, og han antog sig sin talrige trængende Familie med stor Kjerlighed. Hans Bo var imidlertid ved hans Død i den misligste Forfatning; Schøning skriver til Suhm, at hans Gjæld beløb sig til 9000 Rd. Som ogsaa Tydskerne vidste at fortælle, var han en slet Huusholder, hvilket ogsaa af en samtidig Brevskriver (Lektor Cortin i Bergen) yderligere oplyses.

Trettende Capitel.

Markus Frederik Bang. 1774—1787.

---

1. Naar undtages Videnskabersselskabets Oprettelse, have vi i forrige Kapitel kun havt lidet den egentlige Stiftshistorie vedkommende at fortælle. Før vi imidlertid gaa over til Fremstillingen af de senere Begivenheder, bør vi dog minde om, at Throndhjems By i Gunnerus's Dage ved den 1767 bortdøde Thomas Angells Goddædighed i den Grad var bleven beriget ved milde Stiftelser, at Staden endnu i saa Henseende indtager den første Plads i vort Fedreland. Ogsaa kunne vi merke os, at ved Forordning af 8de Juni 1767 det offentlige Skriftemaal for Leiermaal blev afskaffet[1], ligesom ogsaa at i Struensees Tid (26de Oktbr. 1770) adskillige Festdage[2]) bleve afskaffede. Med Hensyn til det sidste Punkt kunne vi (efter Kirkeinspektionskollegiets Kopi-

[1]) I 1755 foregik der i Strinden noget, som kom for Kirkeinspektionskollegiet; Vicepastoren Wolf havde nemlig ladet et Fruentimmer af Stand, Anna Katharina Brunbafs, som havde begaaet Leiermaal, staa Skrifte „ved extraordinær Gudstjeneste samt under et falskt Navn og maskeret.“ [2]) Helligtrekongersdag, tredie Festdag af de store Høitider, Marie Besøgelses- og Renselses-Dag, St. Hans-Dag, Mikkelsdag og paa en vis Maade Mariæ Bebudelsesdag og Allehelgensdag.

bøger) oplyse, at man her i det hele gik frem efter Geheimeraad Thotts og Biskop Harboes Raad, medens derimod Jessen havde foreslaaet ogsaa at afskaffe anden Dag af de store Høitider, samt at Fasteprækenerne skulde falde bort. Det kan ogsaa merkes, at en Prest i Nordlandene, (Hr. Hans Krogh i Sand) ikke vilde holde sig disse Forordninger efterrettelig, men fremdeles ikke alene vedblev at holde Gudstjeneste paa de bortfaldne Helligdage lige indtil St. Hans-Dag 1772, men endog uagtet gjentagne Paamindelser endnu i 1774 vedligeholdt det offentlige Skriftemaal for Leiermaal, hvilket ledede til hans Suspension og tilsidst til hans Afsættelse. Overhoved er der Grund til at tro, at disse Forandringer, saavelsom ogsaa den noget senere stedfundne Ophævelse af Exorcismen eller Djevlebesværgelsen ved Daaben, maa have vakt adskillig Misfornøielse og Røre i Norge, især hos Almuen.

Gunnerus's Eftermand blev Stiftsprovst Markus Bang, der allerede i 1773 havde erholdt Tilbud om Ribe Bispestol, men frabedet sig den, og som ogsaa af Gunnerus, der i sine sidste Dage tænkte paa at blive Nannestads Eftermand i Kristiania, i et Brev til Suhm nævnes som den, han ønskede skulde efterfølge ham i Throndhjem. Bang var en Degnesøn fra Sjelland, født i Nestved 1711, kom 1739 til Throndhjem som Hospitalsprest, blev 1740 resid. Kapellan til Domkirken og 1771 Stiftprovst.

2. Hvad vi vide at fortælle om Biskop Bang og hans Tid skylde vi især nogle indholdsrige, hidtil utrykte Breve fra en dansk Mand, Prof. Laurids Smith, den bekjendte Taler og Forfatter, der i Aarene 1781—1785 var Rektor i Throndhjem, og som stod i meget nøie og fortrolig Forbindelse med den i Aarene efter 1784 saa indflydelsesrige Geheimeraad Johan Bülow til Sanderumgaard, Kronprinds-Regenten Fredrik (den sjettes) Yndling. Bülow var en Mand, der af sine Venner baade i de danske Provindser og her i Norge søgte at erholde stadige Meddelelser om Personer, Stillinger og Forhold, og i Smith fandt han her en saare villig Korrespondent, ved hvis Breve man i en sjelden Grad kan gjøre Bekjendtskab

med alle Throndhjems merkeligere Mænd paa denne Tid, baade Stadens Embedsmænd, geistlige og verdslige, og dens betydeligere Beboere af andre Stænder. Disse Breve, der tilligemed en Mængde andre Papirer af lignende Beskaffenhed opbevares paa Sorø Akademis Bibliothek, hvorhen Bülow skjænkede sine mangfoldige og rige Samlinger, bør vistnok søges udgivne som Bidrag til vor nyere Historie. Her ville blot nogle Notitser om Geistligheden udtogsviis blive meddeelte.

L. Smith blev Rektor 1781[1]). Om sin Skole bemerker han bl. a.: „Skolen havde i det sidste Aar hverken havt Rektor eller Konrektor, og Uordenen var derfor steget til det høieste, mine Hørere og Konrektor vare herlige Folk. Den sidste, Mag. Holst, kom samtidig med mig til Skolen. Skam faa det store Raad, dersom ikke Holst bliver hjulpen til et Rektorat, passende med hans Fortjenester. Han er en ærlig Sjæl, flittig Embedsmand, ypperlig Skolemand og min Staldbroder; hvad have vi da mere Vidnesbyrd behov?"

Sine Karakteristiker af Geistligheden aabner han med at omtale Biskop Bang. „Han er en meget gammel Mand, Lærdom maa man ikke søge hos ham, men han har for sin Tid været en god Prædikant og har endnu gode udvortes Gaver. Han er munter, naar han er frisk, men man maa ei tage ham ilde op, at, hvad han siger, stundom bærer Præg af Alderdommens Svaghed. Hans Godgjørenhed mod fattige er et saare glimrende Træk i hans Karakteer, og han har paa egen Bekostning holdt mange flittige Børn i Skolen og

[1]) G. Schøning havde, som fortalt, forladt Skolen 1765. Hans Eftermand var den brave Mag. Søren Kleist fra Jylland, der testamenterede sin ikke ubetydelige Formue til offentligt Brug i Throndhjem. Denne efterfulgtes igjen af L. Smith. I Kleists Tid var det 1769 ved et Reskript fastsat, at Disciplene skulde holde offentlige Orationer, hvilket dog ogsaa før i visse Skoler havde været Skik. I samtidige Aviser indførtes i Regelen baade Talernes Navne og Themaerne; saaledes talte den senere Skuespiller M. Rosing 1774 om Olaf Trygvesøn og i 1775 „de secta Pharisæorum," andre talte om abstrakte Gjenstande, flere om historiske Personer, dels fra Oldtiden, deels om oldenborgske og enkelte Gange om gamle norske Konger.

understøttet dem endogsaa ved Universitetet. Han har havt tre Koner, som ere døde, og med dem har han faaet Midler, saa han er en formuende Mand. De fattige vilde have Aarsag til af Hjertet at begræde hans Død, naar han engang reiser til den anden Verden, forsaavidt og i ingen anden Hensigt vil han savnes i Staden."

Om Stifsprovsten, Dr. Hagerup, ytrer Smith sig saare fordeelagtig. „Han er en Søn af Biskop H., som i sin Tid var saare yndet af Prindsesse Charlotte Amalie, hvis egenhændige Breve til Faderen Sønnen endnu bevarer. Er en Mand, just ikke af dyb og udstrakt Lærdom, men har dog en Deel smukke Kundskaber i adskillige Ting, blandt andet i Naturhistorie, har en god Forstand, levende Indbildningskraft og et eiegodt Hjerte. At hans Ønsker ere rettede paa at succedere den gamle Biskop, det veed jeg, og jeg for min Deel kan ikke andet end ønske ham dette Ønskes Opfyldelse." Men nogle Aar efter (1791), da Smith i Anledning af et falskt Rygte, om at Biskop Irgens i Bergen skulde være død, giver Bülow nogle Raad om, hvo der burde blive dennes Eftermand, beskylder han Hagerup for „Dovenskab, Svaghed, Vrøvlevorrenhed og Forfængelighed."

Om Domkirkens resid. Kapellan, siden Stiftsprovst, Jonas Angell († 1828) heder det, „at han er en ærlig Mand, har just ikke udmerket Lærdom, men præker dogmatisk, ordentlig og til Opbyggelse." Smith fraraader, at han befordres, da han er en rig Mand. Hans Prækener vare ikke meget yndede, da han ei kunde styre sin sterke Stemme, men S. finder, at man dog maaskee bedømmer ham for strengt.

Stiftsprovstens Personelkapellan, Bergenseren Johan Formann († 1817 paa Falster), havde „stort Tilløb til sine Prækener af den almindelige Mand" og anbefales af Smith til Befordring.

Sognepresten til Frue Kirke, Mag. Lorents Wittrup († 1811 i Størdalen), roses for „jævne Naturkundskaber" og for ved Flid i Studenteraarene at have „forhvervet sig allehaande dogmatiske Kundskaber." Smith er ham imidlertid

meget ugunstig, idet han tillægger ham flere uhæderlige Egenskaber, navnlig Forfængelighed og Misundelse.

Endnu ugunstigere bedømmes den dog utvivlsomt flinke og begavede J. v. d. L. Parelius, dengang resid. Kapell. til Frue Kirke († 1827 i Meldalen). Denne Mand havde i sin Tid været Famulus hos J. E. Gunnerus, indlagt sig adskillige Fortjenester af Videnskabersselskabets tidligste Virksomhed, senere (1778) været Hovedmanden ved Oprettelsen af Throndhjems Realskole, og i det hele virket meget godt især for Fattig- og Skolevæsenets Vedkommende[1]). Smith erkjender ogsaa i Begyndelsen hans Fortjenester og Indsigter, men gjør siden sterke Angreb paa hans Karakteer.

Hans Steenbuch, Prest i Meelhuus, „er gammel, meget tunghør, men af Norges lærdeste Mænd, har en smuk theologisk Bogsamling og er almindelig agtet overalt; Mandens sjeldne Erudition fortjener at hædres, og dersom en Bestalling som Prof. theol. extraord., uden at de smaa Krabater i Kancelliet vidste det, blev Manden uformodentlig ved H. K. Høiheds Gjennemreise[2]) skjænket, vilde slig Naade blive ligesaa hædrende for Mandens sjeldne literariske Fortjenester, som opmuntrende for andre. Manden har et ypperligt Hoved, og, saa gammel han er, er han meget munter."

Provst Støren i Størdalen „er en dygtig Embedsmand; hans Kone er en Broderdatter af den store Tordenskjold. Han er en ærværdig Olding med god Forstand og en ypperlig Provst."

„I Skogn, en smuk Kornbygd, ligesom Størdalen og Verdalen, er Prof. Dahl Prest. Ogsaa en aldrende, men rørig Mand, som har Ros for at være en dygtig Embedsmand, han skulde udentvivl være en saare værdig Kandidat til Throndhjems Stiftsprovsti, naar det blev ledigt." (Han døde i Skogn 1803).

[1]) Smlgn. L. Daae, Breve til Nyerup, 95—98. [2]) Disse Meddelelser ere nemlig skrevne (i Veile) 1786 i den Hensigt at tjene til Veiledning under den Reise i Norge, som Kronprindsen og Bülow allerede i 1786 tænkte paa at foretage, men som først fandt Sted 1788.

„I Nordlandene er en merkelig geistlig Mand, som ogsaa bør kjendes, og det er Prof. Schytte i Bodø, en Mand af megen Forstand, Smag og usedvanlige Indsigter. Jeg har, foruden at jeg kjender ham af Rygtet, læst nogle af hans Breve, som vidne om Mandens Værd. Især er han i Lægekunsten en stor Mand og har skaffet mangfoldige Mennesker, som fra det hele Land søge hen til ham, deres Helbred. Jeg vilde, hvis jeg var Dommer, tilkjende ham Ringen pro meritis." († 1808).

„Mathematikus ved de angellske Stiftelser, Fester, har ved utrættelig Flid og ualmindelige mathematiske Gaver arbeidet sig frem til en sjelden Lærdom. Er en ærlig Mand af gammeldags Tro, ustraffelig i Levnet og Vandel. Throndhjem er en By, hvor Penge og Rang udgjøre al Værdighed; Lærdom, naar den ei idetmindste er siret med en af Delene, er tilsidesat og foragtet." S. foreslaar derfor, at Fester skulde, naar Prindsen kommer til Throndhjem, indkaldes til Audiens og komplimenteres.

„Hørere ved Latinskolen ere Robert Holck, Thomas Junghans og Ole Holck, alle ypperlige Skolelærere, gode Mænd og tjene tillige for saa slet Løn, som mulig. Junghans har arvet lidt, men anvendt det, hvad han kunde spare fra sig selv, til fattige Disciples Understøttelse. I Skolen har han ved at give dem Bøger og Klæder kommet dem til Hjelp og siden endog efter sin Evne understøttet dem ved Universitetet og det i saadan Stilhed i de tyve Aar, han har været ved Skolen, at jeg først i den sidste Tid, jeg var der, ved en Hændelse fik det at vide."

„Blandt Lærerne ved Realskolen nødes jeg til at nævne en for min Ven, som jeg ikke kan nævne til hans Fordeel, og denne heder Bech[1]); jeg yndede ham meget engang for hans gode Naturgaver og Lyst til Videnskaberne, da han var Informator hos Generalveimester Krogh. Derefter indlod han sig med Parelius i en underlig Negotiation, hvorved en gammel Mand blev udsat af sin Plads som Lærer, at denne Bech

[1]) senere Biskop i Kristiania Stift.

kunde komme ind, og den gamle Rebech, saa heder han, har maattet tage en Klokkerpost paa Landet, en Tjeneste Bondekarle gemeenlig have. Dette var en Hundestreg af Bech[1]). Imidlertid da hans Indbildninger ei ere ringe, og jeg veed, at der vil blive gjort Ansøgning for ham om at faa Løfte paa Hospitalskaldet, saa kan nu min Ven vide hans Bedrifter. Et Projekt med Hensyn til Realskolen er, at Lærerne skulde hede Lektorer, dette er latterligt i en Skole for smaa Drenge, hvis Hensigt for det meste kun gaar ud paa at forberede Ungdommen til Kathedralskolen. Men Sagen er, at Mester Bech vilde gjerne hede Hr. Lektor."

Smith gaar nu over til at skildre Stedets civile Embedsmænd og dets rige Folk. Disse interessante Optegnelser maa tilligemed hans mangfoldige Notitser om Forhold og Levemaade i Throndhjem, og (hvad der har allerstørst Værd) om Stemningen i Norge med Hensyn til Danmark og den danske Regjering o. s. v. her udelades for at gjemmes til en anden Leilighed. Kun skulle vi endnu høre Smiths Ytringer om et Par literære Mænd.

„Justitsraad Nordal har i mangfoldige Aar været Præsident i Throndhjem, der er ingen, som veed bedre Besked om alle Byens Anliggender end han, og ham især maatte H. K. Høihed høre for at erfare Stedets Tarv. Han er en utrættelig, arbeidsom Mand, dygtig og rask Jurist og en ypperlig Dommer. I den gamle danske Literærhistorie har han skjønne Kundskaber, og han har en smuk Bogsamling, hvoriblandt adskillige kuriøse Pjecer. Manden er stille og tilbageholdende i Omgang, thi han har haardt prøvet Verden, men mod sine meget faa Venner er han trofast." († 1788).

Om den velstuderede og fortjente Lovhistoriker L. Evensen († 1790), da Toldprokurør, ytrer Smith sig mindre fordeelagtigt. „Han har et jævnt Hoved og ikke den sterke Dømmekraft, men har ved Flid og Læsning i danske og tydske Skrifter erhvervet sig adskillig smuk Kundskab, har udgivet adskillige vel-

[1]) Se en lignende Streg af Bech i Breve til Nyerup, udg. af L. Daae, 97—98.

skrevne Pjecer i det juridiske, og er den eneste Mand i Throndhjem, der som Prokurator kan føre en Sag, hvorfor han, da hans Modparters Sager fast aldrig blive oplyste, som de burde, er vant til at vinde alle Sager, har altsaa været et Orakel og en Skræk i Throndhjem, men vi maa nu vende Bladet om og see Mennesket fra en anden Side. Og da er han en Mand, hvis Overmodighed kjender ingen Grænser, og som tror, han kan gjøre og forsvare alt. Hans Fordeel er ham dyrebarere end al Samvittighed og Pligt."[1])

Om Lagmand, siden Justitiarius, Dr. Jens Bing Dons, tidligere Professor ved Universitetet, († 1802) ytrer Smith, at „han er en lærd og fornuftig Mand, men stundom saa doven, at han ei gider tænke"[2]).

3. Som man allerede af Smiths Relationer har seet, var Markus Bang, der i en fremrykket Alder var bleven forfremmet til sit Bispeembede, en svag Mand. Han formaaede i sine senere Aar ikke at visitere sit Stift, hvorfor Laurids Smith, der overhoved var en Mand af utallige Projekter, havde fattet den Tanke gjennem Bülow at blive konstitueret til at udføre Visitatserne i Nordlandene og Finmarken, hvoraf intet blev af. Et Par Aar efter resignerede den gamle Biskop i November 1787, idet der tilstodes ham 800 Rdlr. som aarlig Pension. Han døde den 15de Juni 1789. Vi maa af Mangel paa Materialier afholde os fra at forsøge nogen anden Bedømmelse af ham, end den, som vi have meddeelt af Smiths Relationer. Ikke usandsynligt forekommer det os, at Biskop Bang, (Forfatter af adskillige religiøse Taler og Smaaskrifter, blandt hvilke „om Religionsspotteres Daarlighed,") har været en vistnok neppe meget fremragende, men dog uden Tvivl

[1]) J. C. Berg, der dog neppe har kjendt Evensen personlig, har i sit Expl. af Worms Lexikon noteret om ham: „Var en god og sagtmodig Mand, men ilde gift, da han var plaget med en arrig og drikfeldig Hustru, som var Enke, da han fik hende." [2]) J. C. Berg noterer: „Blev gift med en Enke, efter en Wahl fra Throndhjem, som kurerede ham for hans Drikfeldighed, den Ærgrelse over Modgang under det Guldbergske Ministerium havde foraarsaget ham."

hæderlig Repræsentant for sin Tids brave og rettroende geistlige.

Af hans Børn var en Datter Kristiane gift med Dr. Ole Irgens, der en Tidlang var Prest i Faaberg, derpaa Stiftsprovst i Throndhjem og endelig Biskop i Bergen († 1803), en Mand af Lærdom og Eier af et betydeligt Bibliothek. Men dette Egteskab blev ikke lykkeligt. J. C. Berg har noteret, at Biskop Bangs Datter mod sin Vilje[1]) maatte egte den betydeligt eldre Dr. Irgens, og at hun, medens Manden var Prest i Faaberg, levede i utilladeligt Forhold til Huuslæreren, Johan Vibe[2]) (den bekjendte Digter) og „andre Informatorer."

Om en af hans Sønner skriver L. Smith: „Han er Justitsraad og sin Faders Søn, har giftet sig med en Datter af Fru Lysholm. Altsaa er han en stor Mand. Dette Menneske har fra sine første Studenterdage troet, at det var nok at have en Biskop til Fader og følgelig agtet Lærdom og Videnskaber for Ting, der ei burde fordres af ham." En anden Søn, Karsten Gerhard Bang, døde 1826 som Generalmajor paa Vartpenge m. m.

Fjortende Capitel.

Dr. Johan Kristian Schønheyder. 1788—1803. Stiftets Deling. Noget om Dr. Peder Olivarius Bugge. Slutning.

---

1. Som sees af de Smithske Breve, havde man i Throndhjem almindelig ventet, at Dr. Hagerup skulde blive Bangs

[1]) Ifølge en mig meddeelt Tradition skal hun, før hun blev tvungen til at ægte Irgens, have været forlovet med Dr. Kristian Fredr. Hagerup, og vist er det, at disse tvende Mænd, siden ogsaa Konkurrenter til Bergens Bispestol, stedse synes at have skyet hinanden. [2]) Ogsaa flere Bidrag til denne Digters lidet bekjendte Personalier forefindes mellem Bergs Optegnelser.

Eftermand, og de fleste meente, at den gamle Biskop ikke egentlig havde anholdt om Entledigelse, men om at Dr. Hagerup skulde blive ham adjungeret i Embedet. Det er derfor ikke usandsynligt, at det har været Smiths ufordeelagtige Ytringer om Hagerup i Meddelelserne til Bülow, som havde hindret Stiftsprovsten i at naa den Værdighed, som hans Fader i sin Tid havde indehavt, og som Sønnen vistnok saa inderlig har ønsket at kunne naa.

Udnævnt til Biskop i Throndhjem blev imidlertid (Februar 1788) en dansk Mand, Dr. Joh. Krist. Schønheyder, hidtilværende Stiftsprovst i Kjøbenhavn og den sidste Udlænding paa Throndhjems Bispestol. Smith udbryder til sin Vellynder i høie Jubelraab over denne Befordring. „Sandelig det var ikke muligt at vælge en Mand, der efter alle Omstændigheder, som jeg kjender dem, var saa skikket til Biskop i Throndhjem. Den Bisp har Schack Rathlou Ære af, og jeg glæder mig at see Udødeligheden deroppe paa Fjeldene vinke ad min Staldbroder Schønheyder. Netop den ærlige, alvorlige, kraftfulde og lærde Schønheyder burde derop."

Den nye Biskop var født i Kjøbenhavn 1742, Faderen, Lic. med. J. F. G. Schønheyder, var en af Stadens berømteste Læger. Sønnen, der allerede blev Student i en Alder af 14 Aar, blev tidlig Dekanus ved Kommunitetet og foretog i Aarene 1765—67 en Udenlandsreise for at studere i Leipzig og Gøttingen. Som tydsk Hofprædikant ledsagede han siden Kong Kristian den syvende paa hans Udenlandsreise i England, Nederlandene og Frankrige, blev derpaa Prest i Rendsborg, men kom siden igjen til Kjøbenhavn, hvor han først var Slotsprest, derpaa Sogneprest til Trinitatis og endelig Stiftsprovst.

Som Prest i Kjøbenhavn har han erhvervet sig en vis Plads i den danske Kirkes Historie. En Tydsker, Etatsraad Hennings, ansat i et af Regjeringskollegierne, udgav i 1779 et tydskt Digt Olavides (Navnet paa en berømt Spanier, som under Arandas Ministerium havde viist sig som en ivrig Fremskridtsmand, men derfor led en haard Medfart), i hvilken Bog yderst rationalistiske og ukristelige Anskuelser vare komne

tilorde i en aandrig og glimrende Fremstilling. Herimod tog Schønheyder som rettroende Theolog til Gjenmæle, og der udspandt sig i den Anledning en vidtløftig Polemik.[1]) — Som Stiftsprovst faldt det ogsaa i Schønheyders Lod at holde de moralske Lektioner for Prof. Th. Kr. Bruun, hvortil denne var befunden trængende, da hans „Fritimer" i 1783 vare udkomne.[2]) Endelig er Biskopen bekjendt for sit nøie Bekjendtskab til Digteren Johannes Evald, i hvilken Henseende han har paadraget sig Dadel fra dennes eensidige Beundreres Side.[3])

2. Dr. Jens Møller har i sin udførlige Biografi af Biskopen i Sjelland N. E. Balle, der var Schønheyders Universitetskammerat og fortrolige Ven, aftrykt nogle Breve fra S. til Balle, skrevne i den første Tid efter Biskopens Ankomst til Throndhjem, af hvilke det fremgaar, at han, som mange andre brave danske Mænd, snart har vundet Norge og Nordmændene kjære. „Blandt Presterne," siger han, „ere mange ret flinke og ædle Mænd. Den latinske Skole[4]) har i mine Oine og i mit Hjerte stort Værd. Den første af mine Venner blandt Presterne her er Hr. Parelius. Folket og Almuen, som jeg har seet og talt med, er af en god, ikke unem og ikke dorsk Karakter, men ak, udyrket og forsømt."

Som af saadanne Ytringer kan sluttes, saaledes var udentvivl ogsaa i Virkeligheden Skolevæsenet og Folkets kristelige Oplysning Schønheyder en Hovedsag. I denne Henseende forekom Pontoppidans Forklaring ham ikke tjenlig. „At den lærde Pontoppidans Forklaring, hvad den ellers kan have været for 50 Aar siden, er for vore Tider en slet Lærebog, bør og tør jeg sige. Men med en saadan Lærebog føler jeg, at det er urimelig Ubillighed at kræve af Skolelærere og selv af Prester, at de skulle give Ungdommen sunde Begreber om Kri-

[1]) Se nærmere herom L. Helveg, Danske K. Hist. eft. Ref. 2, 243—47. [2]) Luxdorphiana, 87— 90. [3]) F. C. Olsen, Evalds Liv i Aarene 1774—77. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie V. 2, 374. [4]) Smiths Eftermand som Rektor var Mag. Loft (1785—89), denne efterfulgtes af den grundlærde Latiner Søren Monrad (1789—98).

stendommen, naar disse i den befalede Lærebog fattes, og at de skulle lære Ungdommen Dyder som Kristendommens Hensigt og Væsen." Med Hensyn til det nordlandske Missionsfond mente Biskopen, at „naar Religionskassen befriedes fra uvedkommende Udgifter," maatte man deraf kunne faa Midler til ved Latinskolen og Videnskabersselskabet at lønne Lærere i Filosofi, Mathematik, Naturhistorie, Fysik, Rhetorik, Poesi, „og saa vilde ei alene Prester med sand praktisk Filosofis Aand føre Læreembedet, men de vilde danne Skolemestrene, og lige indtil Lapperne vilde Velgjerningerne af et Videnskabernes Sæde i Throndhjem udbrede sig." Med Hensyn til Lapperne foreslaar han forøvrigt, at ingen Dreng eller Pige af dette Folk burde faa Giftetilladelse, uden at de forstode saa meget Dansk, at de kunde synge og tage Deel i Gudstjenesten i Kirkerne[1]).

Schønheyder, der allerede før havde udgivet et temmelig stort Antal Skrifter, især i den praktiske Theologi, og tillige en Oversættelse af Salomons Ordsprog, der af Samtiden synes at være anseet for hans bedste Arbeide, havde ogsaa udgivet en Katekismus med tilføiede Bemerkninger, som han havde bestemt til at afløse Pontoppidans i hans Øine uheldige Forklaring. Bogen udkom i tre Oplag, men da han i 1791 vilde have den autoriseret som Lærebog i sit Stift, opnaaede han kun, at den midlertidig „i Mangel af en bedre" tillodes benyttet. Kirkeinspektionskollegiet (som forøvrigt i det nævnte Aar blev ophævet, idet dets Myndighed atter henlagdes under det danske Kancelli) befrygtede nemlig, „at de enkelte Sandheder, som indbefattes i de altfor lange og ikke tydelig nok fremsatte Perioder, vilde blive altfor vanskelige at udvikle endog for Skoleholderne, end sige for de uøvede og enfoldige Skolebørn, der altid maa have noget at feste Hukommelsen ved" o. s. v.

3. Biskop Schønheyder døde 14de April 1803, kun 57 Aar gammel. Alt, hvad man hører om ham, giver Indtrykket

[1]) Disse Ting ere hentede af Schønheyders Visitatsberetning for 1790, der findes blandt de Bülowske Samlinger paa Sorø Akademis Bibliothek.

af den lærde, nidkjære Mand, der utvivlsomt har gjort sig den yderste Flid i sine Embeder. Skjønt han, som vi have seet, ikke var upaavirket af Tidens Aand og nok kunde tale med om „Dyden" som Kristendommens Væsen, er der dog alle Merker paa, at han var af sin Tids meest kristeligsindede Biskoper, og jeg tror at have Grund til at antage, at hans dogmatiske Anskuelser omtrent faldt sammen med hans Hjertensven N. E. Balles, han, der af Peder Holm skal være bleven kaldet en Kjætter, men som af Tidens fleste Stemmer maatte taale Spot for sin Rettroenhed. Vi besidde en Nekrolog over Schønheyder, forfattet af den (noget rationalistiske) Udgiver af Magasinet og Maanedsskriftet for Religionslære, L. N. Fallesen, hvor han kaldes en af Norges dueligste og driftigste Embedsmænd. „Han var, vedbliver Fallesen, en streng Orthodox af den eldre Skole og lod sig ikke bringe i Vildrede af de nyere Theologers Meninger, som han tvertimod ansaa for meget farlige og modarbeidede saa meget han formaaede. I sine Erklæringer til Kancelliet og Rentekammeret skrev han stedse, som han tænkte, varmt og fyndigt for det, han ansaa for at være det bedste, uden at bryde sig om, hvordan det blev optaget [1])." Som Taler var han, heder det, heldigere hvad Materie end Form angik, skjønt han gjorde sig stor Umage for at være populær. Hans Sprog var rothisk [2])-tydsk. I sine tidligere Dage brugte han til hver Søndag at lade Hovedindholdet af sin Tale trykke og uddele i Kirken til Veiledning for Tilhørerne.

Schønheyder, der havde været gift med Charlolte Reinholdine Jessen († 1784) og derpaa med Joachime Katharine Bentzon († 1836), efterlod flere Børn af 1ste Egteskab; nogle af Sønnerne forbleve i Norge, andre i Danmark, saa at hans Efterslægt blomstrer i begge Lande.

4. Allerede Hans Skanke havde udtalt Ønskeligheden af, at Throndhjems Stift, der, uagtet først Søndmøre og siden Jemteland og Herjedalen vare blevne det fraskilte, dog endnu var altfor vidtløftigt, maatte deles, saa at Nordlandene

[1]) Fallesens Maanedsskrift 1, 704—708. [2]) Betyder ventelig ligt Tyge Rothe.

og Finmarken kunde blive til et eget Bispedømme. Senere havde Schøning fremsat den samme Tanke, idet han ved Gunnerus's Død beregnede, at Bispestolens Indtægter udgjorde 3500 Rdlr., saa at der heller ikke fra den Side kunde være nogen Betænkelighed. Endelig skal ogsaa Schønheyder have virket herfor, og han skal have bevirket, at Delingen ved hans Død virkelig kom istand[1]).

Under 30te December bleve derfor to Biskoper udnævnte i Schønheyders Sted, nemlig Dr. P. O. Bugge, hidtil Sogneprest i Fredericia, til Biskop over Throndhjems og Mathias Bonsach Krogh, hidtil Sogneprest til Ørlandet, til Biskop i Nordlandene og Finmarken, begge norske Mænd. Om den sidstnævnte skulle vi kun hidsætte, at han var født paa Vadsø 1754 (hvor Faderen, siden Foged i Vesteraalen, dengang var Toldbetjent), og at han først havde været Sogneprest til Lenvik og var 1798 kommen til Ørlandet. Ved Siden af sit Bispeembede var han tillige (indtil 1812) Sogneprest til Alstahaug, i 1815 var han Storthingsmand. Han døde 1828.

5. Dr. Peter Olivarius Bugge, hvem vi maa skjænke en udførligere Omtale, var født 2 Decbr. 1764 i Holts Prestegjeld i Nedenes, hvor Faderen, Søren Bugge, dengang var Kapellan. Denne hans Fader, der 1767 forflyttedes til Vanse paa Lister, var en ret merkelig geistlig Mand; født i Pietismens Tid af borgerlige Forældre i Kristiania, var han af disse, som han selv fortæller, bleven bestemt til den geistlige Stand endnu før sin Fødsel[2]). Som Prest, navnlig paa Vanse, tilhørte han væsentlig den herrnhutiske Retning. Klaus Pavels siger nemlig om ham, at han var „en meget retskaffen Mand, men aldeles indviet i de mähriske Brødres Aand og vilde gjerne, at ogsaa andre skulde være det"[3]). For „Menighedens Ud-

[1]) Fallesen l. c. [2]) A. Faye om Holts Prester p. 59. [3]) Pavels's Autobiogr. (Langes Tidsskrift 4, 3). Dette (som flere formeentlig interessante Steder af denne Biografi) er imidlertid udeladt i den Udgave „i Sammendrag," som Hr. Amtsgartner Riis har paabegyndt af sin Bedstefaders Biografi og Dagbøger, en Udgave, som udentvivl, hvis Udgiveren havde været en mere literaturkyndig Mand, vilde have aaet et andet Udseende.

valgte" holdt han gjerne hver Søndag en særskilt Aftensangsgudstjeneste[1]) og fremtraadte ogsaa som religiøs Forfatter. Med sin Hustru Gidsken Røring, hvem Sønnen Peder Olivarius skal have lignet, „især med Hensyn til skarp Forstand og lunefuldt Vid," havde Presten Bugge 7 Børn, af hvilke den, om hvem her er Tale, var den yngste.

I disse Forældres Huus nød P. O. Bugge Underviisning af Faderen, indtil han blev 11 Aar gammel, og skulde allerede i Tolvaarsalderen have deponeret, dersom ikke Forordningen af 1775 havde fastsat 17 Aar som Studenternes Lavalder. I den mellemliggende Tid sendtes han derfor først til Bergen, hvor han (privat) underviistes af den lærde Rektor Arentz, og derpaa til Kristianssand, hvorfra han af Søren Monrad („Latineren") blev dimitteret 1782[2]). 1786 fik han Attestats og tog Aaret derefter Magistergraden.

P. O. Bugge, der synes at have været en meget dygtig Student, havde erhvervet sig den dengang saa anseede Theolog Moldenhawers Yndest, og dette var Grunden til, at han allerede samme Aar, i hvilket han blev Magister, fik Udnævnelse som Sogneprest til Skulleløv i Sjelland, til hvilket Embede Universitetet havde Patronatsret. I dette Embede forblev han i omtrent 4 Aar og egtede her en Prestedatter fra Falster, Katharine Magdalene Koch.

Paa en eiendommelig Maade forflyttedes han herfra i 1790. Da nemlig Øiestads Sognekald, dengang et af de meest indbringende i Norge, ved denne Tid blev ledigt, indgav han i Kancelliet en Ansøgning i Faderens Navn om dette Embede og ansøgte paa samme Tid om selv at erholde Vanse Sognekald, hvis Faderen skulde opnaa Øiestads. Dette Skridt foretog han uden at indhente Faderens Samtykke, og da Sønnens Dobbelt-Ansøgning indvilgedes, maatte den gamle

[1]) A. Eckstorms Hændelser (Kristiania 1792) p. 75. [2]) Bugges ved Bispeordinationen afgivne Vita, (Fallesen, theol. Maanedsskr. 3, 670), hvilket Sønnen F. M. Bugge, Forfatter af den 1851 udgivne Nekrolog „Karakteristiske Træk af Dr. P. O. Bugges Liv og Virksomhed „ikke har kjendt."

Fader, skjønt meget ugjerne, forlade det Sted, hvor han havde virket sin meste Tid, for i en Alder af 70 Aar at tiltræde en ny Virksomhed[1]). Pavels skildrer den vemodige Stemning, hvori han traf den gamle Søren Bugge i Øiestad, hvor han imidlertid kun kort levede, og tilføier om ham: „Han spillede aldrig nogen glimrende Rolle og var ofte udsat for Miskjendelse af denne Verdens kloge Folk paa sin stille gudfrygtige Bane"[2]).

I sin Faders Sted kom altsaa P. O. Bugge til Vanse, der i de Dage tillige indbefattede de siden fraskilte Sogne Spind og Hered; som Prest her indsendte han til Universitetet i Gøttingen en Dissertation, der skaffede ham den theologiske Doktorgrad. Pavels, der hørte hjemme paa Lister og gjorde et Besøg der, da Dr. Bugge var bleven Prest sammesteds, bemerker om ham: „Med Dr. Bugges Talegaver taalte mine, da idetmindste, ingen Sammenligning. Halve Listerland var dengang herrnhutisk, og Bugge, som fandt det klogt ogsaa at være det[3]), prædikede aldeles i de mähriske Brødres Aand." Efter hvad vi andetsteds fra kjende til, holdt P. O. Bugge ligesom Faderen Konventikler for de herrnhutiskfindede Menighedslemmer i Prestegaarden. At han imidlertid i den lille By Farsund, der er Annex til Vanse, kunde vise sig fra en anden Side, idet han som den bedste kunde deeltage i Datidens Kommers og navnlig var en Helt i Kortspil, fremgaar af de Breve fra daværende Naboprest, Provst J. C. Finkenhagen († 1837, i Nes paa Romerike), af hvilke en Prøve af mig er indrykket i Illustr. Nyhedsblad. (1858, No. 48).

Medens Dr. Bugge var Prest i Vanse, udkom der 1795 i Kjøbenhavn et nyt Oplag af en Postil, „Betragtninger over de aarlige Søn- og Helligdags-Evangelier," der første Gang var

[1]) A. Faye (Bidrag til Øiestads Presters Hist. p. 47) siger ligefrem: „Provst S. Bugge blev uden sit Vidende og mod sin Vilje Sogneprest til Øiestad 29 Oktbr. 1790." Se ogsaa samme Forf.s Bidrag til Holts Presters Hist. p. 60. [2]) Ogsaa dette er udeladt i den for Tiden udkommende Udgave. [3]) Ligeledes nu udeladt af Hr. Riis.

udgivet 1791 anonymt[1]). Paa Titelbladet af det andet Oplag af denne Bog var imidlertid Dr. P. O. Bugge anført som Forfatter, hvilket gjentog sig ved tredie Oplag, der udkom 1808. Denne Bog omtales ogsaa i den vistnok meget velmente Nekrolog, hvilken Rektor F. M. Bugge udgav efter sin Faders Død, som et Arbeide af Biskopen, ligesom samme Nekrolog ogsaa meddeler, at Postillen skal være oversat paa Svensk, Tydsk og Hollandsk; vi kunne hertil føie, at den tillige er oversat paa Finsk (Åbo 1804). Det lader sig nu vanskelig afgjøre, enten Faderen eller Sønnen er Postillens Forfatter, men der er Spor til, at Dr. Bugge synes til forskjellige Tider snart at have fralagt sig, snart at have vedkjendt sig Bogen. Merkes maa det i alle Tilfælde, at dens Aand er temmelig forskjellig fra den Række af exegetiske Arbeider, som han i den følgende Tid udgav.

I 1799 blev Bugge imidlertid forflyttet til Danmark igjen, idet han udnævntes til Sogneprest i Fredericia samt til Provst i det omliggende Hered. „I dette Embede vandt han, fortæller Sønnen, en Kjærlighed og Agtelse for det jydske Folk, som han senere ofte talte om, og som han, uagtet han ikke just yndede Danmark, forresten beholdt til sit Livs Ende." Rimeligviis maa det være under sit Ophold her, at han knyttede den Forbindelse med den daværende Kancellipræsident Frederik Moltke, (tidligere Stiftamtmand i Kristiania og en ikke umerkelig Mand i vor Historie), som blev Anledningen til, at Bugge blev Schønheyders Eftermand paa Throndhjems Bispestol. Selv fortæller han i et Brev til Karsten Anker: „Aldrig bad jeg om den Post. Jeg tog den endog nødig; det vidner jeg for Gud. Da jeg fik den, søgte jeg to Kald, nemlig Randers i Jylland og Stiftsprovstiet i Kjøbenhavn.

[1]) Anmeldt i Lærde Efterr. for 1792, No. 48, hvor den ikke roses. Imidlertid har Postillen vistnok medrette været yndet af Almuen. Vi have desværre ikke kunnet overkomme M. Møllers Repertorium, hvori flere Oplysninger rimeligviis findes om Dr. Bugges Forfattervirksomhed, bl. a. ogsaa om hans Doktordisputats, der skal have gaaet i rationalistisk Retning. Medens den udkom i Gøttingen, holdt dens Forfatter Konventikler paa Lister.

Men Moltke vilde paa Liv og Død have mig til Biskop. Han meente det vel[1])." At Dr. Bugge opkaldte en Søn, der siden vandt et vist Navn, efter sin Velynder Fr. Moltke, er ogsaa et Vidnesbyrd om hans Forbindelse med denne, der forøvrigt netop lige efter at Bugge var udnævnt til Biskop, maatte vige fra sin Post som Kancellipræsident for F. J. Kaas, som holdt sig i denne Stilling til sin Død 1827[2]).

6. Den 10de Mai 1804 fandt den store Bispeordination Sted, ved hvilken Dr. N. E. Balle indviede fem nye Biskoper, J. N. Brun, Birch, Bloch, Bugge og Bonsach Krog, alle uden Dr. Birch til norske Bispestole. J. Fallesens theol. Maanedsskrift (3die Bd. 625—716) læses en udførlig Beskrivelse af denne Akt.

I den ikke saa korte Tid, som forløb mellem Dr. Schønheyders Død og Dr. Bugges Ankomst til Throndhjem, havde Stiftsprovsten J. H. Wille, en i Literaturen ikke ufortjent Mand, fungeret som midlertidig Biskop. Da Bugge kom til Stiftet, varede det ei længe, inden han og Wille bleve bitre Fiender. I et Brev af 1805 beklager Wille sig til Nyerup[3]) i følgende sterke Udtryk over sin Biskop: „Hvad er det for Piloter, man nu omskaber til Bisper? Fanden fra lyse Helvede har sendt os sin Monfrere, som ikke vil lade mig have Fred hverken ved Nat eller Dag, indvortes eller udvortes, men skriver al mulig Vanære om mig til Kollegierne og til alle sine Kanuter. Min Ære, Velfærd og alt har Afskummet stræbt at berøve mig. Uden ringeste Aarsag har han faaet mig sat af fra at være konst. Biskop i hans Fraværelse. Uophørlig hænger han i alle mine Forretninger, og neppe standser han, førend jeg nødsages til at tale med ham ved Retterne og derved paalægge ham Silentium."

1804 blev Bugge Vicepræses i Videnskabsselskabet, eller i Virkeligheden Præses, da denne Værdighed nemlig kun for et Syns Skyld beklædtes af Arveprinds Frederik. I sine i 1808 ud-

[1]) M. Birkeland. Bidrag til Norges nyere Historie, 43—44. (Aftryk af Ill. Nyhedsbl. for 1858). [2]) Kollegialtidenden for 1804 p. 14. [3]) L. Daae, Breve til R. Nyerup p. 79—81.

givne Reiseiagttagelser omtaler Dr. N. H. S. Bloch, Konrektor i Throndhjem 1802—1806, adskillige af dette Selskabs Anliggender. Han fremhæver Gunnerus's og tillige Schønheyders[1]) Fortjenester af Selskabet, men fremsætter adskillige Anker mod Bugge, navnlig finder han det uheldigt, at i de nye Statuter, som Selskabet ved den Tid fik, og som væsentlig vare udarbeidede af Bugge, den af Gunnerus's Bestemmelser, „at ærværdige og lærde Studenter bør ikke udelukkes fra at være Selskabets Medlemmer," var udeladt. Bloch mener, „at i et Videnskabsselskab, som ikke tager Navnet forfængelig, synes disse snarere at burde være Medlemmer, end ustuderede Rangspersoner, naar disse ikke engang kunne skrive rigtigen sit Modersmaal." Ogsaa klages over, at Bibliotheket aldeles ikke gjorde synderlig Nytte, da det næsten var utilgjængeligt, og der gjøres opmerksom paa, at ogsaa andre, f. Ex. Nyerup og J. N. Wilse, havde udtalt sig misbilligende om Selskabets Virksomhed[2]). Som bekjendt fik imidlertid Selskabet i 1808 sin af Nyerup udarbeidede Bogkatalog.

I September 1807 indkom til Videnskabsselskabet en haandskreven Afhandling forfattet af en Svenske, Mag. Erik Dan. Kidron, Collega scholæ i Halmstad, betitlet: „Försök till en historisk Berättelse om de Anledningar, som wållat, att Norrige förlorat sin Sjelfständighet ok blifwit regeradt af fremmande Regentar. Det norske Vetenskapers Sällskap i Ödmjukhet tillegnat." Dette vakte endeel Røre. Berghauptmand C. E. Heltzen fik, endnu før Selskabet havde fattet nogen Bestemmelse om Afhandlingen, fat i den og anmeldte Sagen for den danske Regjerings meest betroede Mand i Norge, General m. m. G. F. v. Krogh, der igjen gjorde Indberetning til den interimistiske Regjeringskommission i Kristiania, som strax sendte et Paalæg til Stiftamtmanden om „at vaage over, at Skriftet ikke gives nogen Publicitet i Thrond-

[1]) Om denne heder det: „Denne fromme, lærde, maaskee i Throndhjem miskjendte Mand var ret en Biskop, som agtede og beskyttede underordnede Embedsmænd." [2]) N. H. S. Bloch, Reiseiagttagelser (fra 1806), Kbhvn. 1808, Fortalen.

hjem." Afhandlingen, der blev indsendt til det danske Kancelli, har jeg ikke seet, men interessante ere de Skriverier, som Sagen fremkaldte. Paa Bugges djerve Skrivemaade afgive de en særdeles god Prøve. Saaledes siger han bl. a.: „Da jeg saa Titelen, læste jeg ikke Afhandlingen, da jeg formodede intet synderligt deraf at kunne lære, saasom jeg tilforn har læst og tænkt temmelig meget over den Materie[1]."

Ogsaa ved andre Leiligheder er det noksom bekjendt, at Bugge i sine Embedserklæringer og ellers, naar Anledning gaves, pleiede at udtale sig paa en Maade, høist forskjellig fra den, som var almindelig anvendt i Skrivelser til de kongelige Kollegier[2]. En drøi Irettesættelse fik han i denne Henseende 1807 fra Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, hvor det heder: „Intet er mere paafaldende end den Kontrast, i hvilken Tonen, der hersker i alle fra Throndhjems Stiftsøvrighed indkomne Skrivelser, staar med den, i hvilken Indberetninger fra alle andre Skoler, i begge Riger ere affattede. I hine ytrer sig ved alle Leiligheder Ulyst og Misfornøielse, i disse er Nidkjærhed for den gode Sag og oplyst Embedsiver umiskjendelig"[3].

Overhoved er der al Grund til at tro, at Bugge, efter at han havde været Biskop i nogle Aar, just ikke var meget yndet af den danske Regjering. Traditionen, ligeoverfor hvilken man ellers i Regelen bør være mistænksom, fortæller, at General v. Krogh, der virkelig ikke stod i det bedste Forhold til Bugge, skulde fra Regjeringen have modtaget Fuldmagt til, naar han fandt det passende, at suspendere Biskopen. Hvorledes nu hermed forholder sig, er endnu umuligt at vide, men hvad der i Sandhed er interessant, er Bugges egen Udtalelse til Karsten Anker i et Brev af 11te Dcbr. 1812: „For omtrent 14 Dage siden fik jeg et Brev fra en ikke ubetydelig Mand i Hovedstaden, der er min Ven, (Moltke??), som for-

[1]) L. Daae. Breve til Nyerup, 89—94. [2]) Sønnens „Karakteristiske Træk" o. s. v. p. 6. [3]) H. H. Müller, Bidrag til Kathedralskolens Historie 69—70.

tæller mig, at Kancelliet skal være i Færd med eller maaske allerede færdig med at forestille Kongen mig til Afsked paa Grund af de høist ubehagelige Sandheder, jeg ofte og jevnlig siger. Hvad H. Maj. beslutter, veed jeg ikke, men mig forekommer det ikke tvivlsomt, da jeg ingen særdeles Kjendskab har af ham. Min Afsked eller i detmindste Bevidnelse af Unaade maa jeg altsaa vente. Den første var det samme som Afsættelse; den sidste ville drage den efter sig, thi at være i et Embede, i hvilket jeg ikke maa sige Sandheden, naar jeg dertil opfordres, det kan jeg ikke, jeg maatte ansee det som reen Utroskab [1])".

Dog det blev ikke mere end til Trudsler mod Bugge i den korte Tid, som det danske Regimente havde tilbage i Norge. Og i 1814 forandrede Forholdene sig i den Grad til Fordeel for Biskopen, at han, som bekjendt, endog kom til at indtage en saare høi og indflydelsesrig Plads hos Kristian Frederik. Tage vi ikke Feil, har det Forhold, hvori Bugge gjennem Brevvexling var kommen til Karsten Anker, været den nærmeste Foranledning til, at Biskopen blev en saa betydelig Person i Prindsens Oine.

Som bekjendt reiste Kristian Frederik, kort efter at Kielerfredens Indhold var blevet bekjendt, op til Throndhjem, hvor han opholdt sig fra 5te til 10de Februar 1814. De meest betydende Mænd i Staden ved den Tid synes at have været General v. Krogh, Grev Schmettow, Stiftamtmand Trampe og Biskop Bugge; de tre sidstnævnte skulle have anvendt alle Midler for at hindre Prindsen fra at komme i nærmere Berørelse med den gamle General v. Krogh, hvilket dog aldeles mislykkedes dem [2]). Imidlertid viste Prindsen Bugge paa anden Maade den største Opmærksomhed og Naade, ja han udøvede endog til dennes Gunst en „Souverænitetshandling," idet han skjænkede Biskopens Familie Brugen og Indkomsterne af en Kronen tilhørende Gaard i Verdalen [3]). Henrik Wergeland fortæller Prindsens Forhold til Bugge saaledes: „I Thrond-

[1]) M. Birkeland, Bidrag til Norges nyere Historie, 39. [2]) Aalls Erindringer ved Lange, 342—43. [3]) Sammesteds 729.

hjem synes især Biskopen, Dr. Bugge, et Talleyrandsk Hoved, at have tiltrukket sig Prindsens Opmærksomhed som en Mand, der kunde være ham nyttig til andet end til at messe. Hs. Høiærværdighed syntes ogsaa til Vederlag særlig indtaget i Prindsen. I en Sang ved et Gjestebud hos Bispen kaldtes Prindsen „vor Sverre, vor Haakon,“ og med devoueret Anticipation forsikredes, at

„Altid skal Klippens erkjendtlige Sønner
Signe den Throne, som Kristian bar[1])“.

Biskop Bugges Søn fortæller[2]), at Prindsen lod Bugge „ledsage sig fra Throndhjem til Eidsvold,“ og Henrik Wergeland synes at staa i samme Formening. Men dette maa være urigtigt. Deels vilde det nemlig i dette Tilfælde være paafaldende, at Biskopen ikke deeltog i det foreløbige Eidsvoldsmøde, som fandt Sted den 16de Februar, deels maa man erindre, at man har Breve til Bugge netop angaaende det samme Møde, hvoraf man seer, at han endnu var i Throndhjem[3]). Rimeligviis kom Biskopen ei til Eidsvold førend i April. Han deeltog her tilligemed senere Statsminister, da „Regjeringsraad“ Sommerhjelm og Biskop F. J. Bech i Revisionen af de valgte Repræsentanters Fuldmagter; forresten var man, siger Henrik Wergeland, „ved Rigsforsamlingens Begyndelse og Ende lige klog paa, hvorfor Bugge egentlig var tilstede[4]).“ Der ligger for mig en utrykt Dagbog over Begivenhederne paa Eidsvold, affattet af en Repræsentant, hvori Bugge leilighedsviis nævnes. Jeg ser heraf, at man allerede dengang pleiede at kalde Bugge med det siden almindelige Navn „Bifrons.“ I det samme Manuskript fortælles ogsaa nogle Anekdoter om ham; saaledes skal en høitstaaende Mand have ytret om de to tilstedeværende Biskoper, Bech og Bugge, „at den ene talte ilde om alle Mennesker, og om den anden talte alle Mennesker ilde.“ Ogsaa seer man, at Biskop Bech, Etatsraad Falbe m. fl. hyppig

[1]) H. Wergelands saml. Skr. IX. 93—94. [2]) „Karakt. Træk“ osv. 27. [3]) M. Birkeland l. c. 2—5. [4]) Wergeland l. c. 147—148.

tjente som Skiver for „Bifrons's" Sarkasmer. Efter Rigsforsamlingens Adskillelse er Bugge ventelig reist tilbage til sit Hjem; fra 22de Juli har man et fortroligt Brev fra Kong Kristian Frederik til Bugge, skrevet fra Moss[1]). At Bugge var sin Velynder oprigtig hengiven, synes neppe at kunne betvivles og vinder i Rimelighed ogsaa derved, at han endnu den 18de September, Kristian Frederiks Fødselsdag, holdt en Tale, (siden udgiven i Trykken under Titel: „Trøstegrunde for Norges sande Venner)," hvori han udtaler som sit sikre Haab, at det sammenkaldte overordentlige Storthing ikke vilde indgaa paa Foreningen med Sverige, men endnu lade det komme an paa en Dyst.

Og dog kom Bugge nogle Aar efter til at tale i en anden Tone. Han var 1815—16 Storthingsmand og beklædte som saadan Præsidentstolen i Odelsthinget, var Storthingets Vicepræsident, Formand i flere Kommitteer m. m. Under dette Ophold i Kristiania, fortæller Sønnen[2]), „tiltrak Karl Johans forekommende Væsen ved Siden af hans imponerende Storhed o. s. v. Bugges Hjerte med uimodstaaelig Kraft." Denne sin forandrede Opfattelse af Forholdene fik han ogsaa snart Anledning til at lægge for Dagen. Da nemlig Karl Johan blev kronet i Throndhjem af Biskop F. J. Bech den 7de Sept. 1818, holdt Bugge en merkelig Prædiken. En høitstaaende svensk Mands Udtalelser om dennes Indhold fortjene her at anføres, da der formentlig i dette Tilfælde maa tillægges dem større Vegt end Landsmænds Domme. „Biskop Bugges Prædiken var høist saarende for det norske Folk. Det er ikke muligt at sige et heelt Folk drøiere Ting, end han gjorde, og jeg kan ei negte, at jeg med Glæde hos Kronprindsen saa den Retfærdighedsfølelse, at han med Misnøie hørte denne Præken. Nordmændene vare opbragte og det medrette, da de aldrig nævntes uden med en mere eller mindre saarende Apostrof, der saa meget mere maatte gjøre Indtryk paa dem, som disse Bebreidelser kom fra en Mand, der ei alene havde været Foreningens værste Modstander og havde

[1]) Birkeland l. c. 46—48. [2]) „Karakt. Træk" 33.

skrevet derom paa en mindre passende Maade, men ogsaa i Religionen viist en saadan Vankelmodighed, at han allerede længe har baaret Navnet bifrons theologus. Alle (?) Vinduer mod Gaden sønderslöges om Aftenen"[1]).

Ifølge Sønnens Vidnesbyrd udøvede denne Begivenhed en afgjørende Indflydelse paa Bugges senere Liv. Han trak sig, fortæller denne videre, siden den Tid „ganske ud af Verdens Tummel"[2]).

Vi maa her forlade Bugge, hvis egentlige Levnetshistorie af flere Grunde endnu ikke kan leveres; hvad vi ovenfor have fortalt, er kun en Sammenstilling af Ting, der for det meste ere bekjendte andetsteds fra. Bugge fik Afsked fra sit Embede den 8de August 1842 og døde 6te December 1849. Hans Enke lever endnu, 93 Aar gammel.

7. I Bugges første Tid blev Throndhjems Kathedralskole (1806) reformeret, idet der blandt flere Forandringer navnlig foretoges den, at de fordums Klasselærere, som under Navn af Hørere havde, hver i sin „Lektie," underviist i samtlige dennes Fag, ombyttedes med „Adjunkter," mellem hvem Skolegjerningen fordeeltes fagviis. Konrektoratet bortfaldt. Skolens første Rektor efter denne Forandrings Indførelse var Mag. Engelbrekt Boye (1806—1833), der hidtil havde været Rektor paa Kongsberg og der vundet et hædret Navn som Skolebestyrer.

I 1804—1806 bereiste Kristian Pram sit Fødeland, Norge. Hans vigtigste Øiemed hermed var vistnok Undersøgelsen af de økonomiske Forhold, navnlig af Fiskerierne, men denne alsidige Mand, hvis Interesser vare saa mangfoldige, har

[1]) Delagardiska Arkivet XIX., 224. Paa Stenen, der kastedes ind i hans Værelse, stod skrevet: „Der har du for Prækenen," og „Bilingvis orator millies atque millies pereat." Som man kan see, var Omskriften forfattet af akademiske Borgere. En Politiundersøgelse indlededes, men førte ikke til noget Resultat. [2]) Rimeligviis har det været efter den Tid, at Bugge begyndte sine ugentlige Bibellæsninger m. v. især i Baklandets Kirke. J. C. Berg skriver om ham (1825): „Biskop B. er nu for anden Gang bleven Pietist."

i sin Reisebeskrivelse, som desværre er utrykt, opbevaret en Mængde Oplysninger om Landets Tilstand i andre Henseender.[1]) Vi ville mellem Bilagene indtage nogle af hans Ytringer om Forholdene nordenfjelds, forsaavidt det kirkelige angaar.

8. Vi slutte her disse Throndhjems Stifts Aarbøger. Ligesom Reformationens Indførelse i sin Tid neppe har foraarsaget synderlige Bevægelser hos Folket i disse Egne, saaledes berørtes Stiftet, som vi have seet, forholdsviis ogsaa meget lidet af Pietismen. Heller ikke Rationalismen synes her at have faaet den Indgang, som den vandt søndenfjelds. Vistnok have ogsaa her adskillige af Presterne, f. Ex. ikke mindst Kapellanen i Verdalen Eiler Hagerup,[2]) 1821 afsat som Prest i Aure, været egte Rationalister, rationalistisk Literatur været udbredt i enkelte Kredse i Stiftsstaden, ja endog paa Landet, f. Ex. i Nordland, men man hører dog ikke, at saadanne Ting have gaaet for sig her, som de, hvorom Kristiania Intelligentssedler fra Kristian den syvendes Tid give Oplysning.

I de første Aar af vort Aarhundrede kom Hans Hauge til Stiftet. Medens han andensteds for det meste forefandt et og andet lidet Samfund af alvorligere sindede Kristne, fordetmeste Levninger fra Pietismens Tidsalder, var det kun paa eet Sted i Throndhjems Stift, at han blev opmerksom paa saadanne. Han siger herom: „I Nærheden af Throndhjem fandt jeg nogle faa, ikke som separerede fra Statens herskende Religion, men som adskilte fra den store Hob ved udmerket Gudsfrygt. Biskop Brun havde som Prest der[3]) været et Middel til disses Opbyggelse, saavelsom de selv havde søgt Veien til Livet."[4])

[1]) Reisebeskrivelsen findes paa Kjøbenhavns Universitetsbibl. [2]) Fors. bl. A. til de i Fallesens Maanedsskrift indførte Relationer om Hans Hauge, til hvilke Biskop Bugge vistnok sigter, naar han i sin Erklæring om Hauge og Haugianerne siger, at, hvad der læses paa Prent om dem, er „særdeles afvigende fra det virkelig passerede." Hagerup er ogsaa Forfatter til en Bog om Olaf den hellige, hvori de denne Konge tillagte Mirakler forklares euhemeristisk.
[3]) J. N. Brun var residerende Kapellan til Bynesset 1773—1774.
[4]) Hauges Reiser, 2 Udg. 80.

Bilag.

I.

Nogle Fortegnelser over Kannikerne i Throndhjem i sextende Aarhundrede.

a. 1539. (Kapitelsbogen paa Pergament i den Arnam. Saml.).

Canutus Henrici Archidiaconus.
Sigvardus Eschilli.
Ellingus Petri.
Sigvardus Amundi.
Michael Olavi.
Christophorus Henrici.
Petrus Petri.
Nicolaus Sigvardi.
Sigvardus Petri.
Magnus Olai.
Cornelius Nicolai.
Petrus Olai.
Henricus Nicolai,
Olaus Andreae Solle.
Petrus Antleui.
Ampliurnus (?) Andreae.
Maurentius Nicolai.
Johannes Nicolai.

b. 1540. (Kapitelsbogen paa Papir paa det kgl. Bibl.).

1. Torbernus Olai, Decanus.
2. Olaus Sigvardi, Arcidiaconus.
3. Olaus Caroli, Hitteren.
4. Asmundus Ingemari, Andenes.
5. Olaus Vilhelmi, Vesteraalen.
6. Olaus Ravn, Alstahang.
7. Petrus Petri, Deginn (sic).

8. Henricus Nicolai, Inderøen.
9. Nicolaus Sigvardi, Borgund.
10. Petrus Johannis, Kvernes.
11. Sigvardus Petri, Skogn.
12. Thorfinnus Olai, Størdalen.
13. Andreas Aslacii, Lofoten.
14. Sigvardus Eschilli, Herø.
15. Ellingus Petri, Rødøen.
16. Johannes Olai, Aure.
17. Johannes Simonis, Salten.
18. Petrus Haquini, Thingvold.
19. Olaus Solle, Brønøen.
20. Sigvardus Amundi, Verdalen.

Af de her opnævnte forekomme blandt de i Aaret 1539 opgivne kun No. 7, 8, 9, 11, 14, 15, 19, 20. — Om No. 2 af de anførte see Schøning, Domk. Beskr. 299. — No. 5, Erlandsen, Tromsø Geistl. 198. — No. 8 er noksom bekjendt. — No. 10, Erl. Thj. G. 458. — No. 12, bekjendt fra Steenviksholms Beleiring. † 1546. — No. 13. Studerede i Rostock 1519. † 1546. — No. 14, see N. Registr. 1, 603. — No. 16 var udentvivl 1535 Erkebispens Udsending i Oslo, maaskee den samme, som siden blev Prest i Throndhjem og dræbtes af Jens Tillufssøn Bjelke. — No. 17, udentvivl den samme, der 1537 som Erkebispens Foged optog Kirkegods o. s. v. i Nordland, Pal. Müller, Grevens Feide 2, 402. — No. 19. Erl. Thr. G. 38. — No. 20. Erl. Thj. G. 350. † 1573.

c. Kannikegaardene og deres Besiddere 1572. (Schønings Optegnelser).

1. Decani, som nu M. Hans Gaas haver.
2. Archidiaconi[1]), som Hr. Laurits Nilssøn haver.
3. Cantoris, som Hr. Knud Amundssøn haver.
4. Nils Jørgenssøns paa Alstahaug.
5. Haagen Lauritssøns, som haver Trumsøen.
6. Hr. Hans Sjurssøn til Inderøen.
7. Hr. Anfinds Gaard.
8. Hr. Mikkel Sjurssøn i Skogn.
9. Hr. Nils Jørgenssøn, Kapellan i Størdalen.
10. Mester Kristoffers Gaard.
11. Hr. Mikkel i Vesteraalen.
12. Mogens Olssøn i Salten.

[1]) Schøning noterer, at Archidiakonus's Gaard skal omtrent have staaet „hvor nu Kancelliraad Kvales Gaard er." Den blev solgt til en Prest Peder Albrektssøn og siden til andre.

13. Hr. Peder Iverssøn.
14. Hr. Jens Olssøn.
15. Mester Peder Iverssøn [Borch, Lektor].
16. Hr. Morten, Succentor.
17. Provistgaarden, næst Kannikebryggen, som Hr. Anders Benkestok, som var Oeconomus, [har?].
18. Hr. Hans Sjurssøns Gaard, Sogneprest til Korskirke.

II.

Lensherre P. Vibes Beretning om et Prestevalg i Throndhjem.

1657. (B. Dass's Afskrift i Vidensk.-Selsk. Bibl. i Throndhjem).

Siden jeg er kommen her til Th.hjem, er blevne 3 Prestekald ledige her udi Byen. Det første ved Kapellanen til Domkirken Hr. MikkelViladssøns Død. Efter Ordinantsen, Recessen og kgl. Maj. K. C. 4ti, høilovlig Ihukommelses, Forordning blev flux nomineret til Kaldsmænd saamange af Bergemestre og Raad, som ere Sognemænd til samme Domkirke, og de andre af Borgerskabet indtil syv i Tallet, hvilke syv tilligemed Kapitlet unanimi consensu, undtagen een af canonicis, som gav sin Stemme paa en anden, erwehlte og kaldte Hr. Jørgen Skelderup, Sogneprest til Skogns Prestegjeld herude paa Landet, efter at Bispen (som er Provst her udi Byen), havde tilforn gjort Bønnen og forbemeldte Kaldsmænd vare nominerte og givet Fuldmagt af Borgerskabet at kalde Kapellan udi forbemeldte Domkirke. Til samme Kald lod sig høre tre Personer, nemlig forbemeldte Hr. Jørgen Skelderup, Hr. Peder Albrechtson, Bispens Vicepastor paa Strinden, og Raphael Madsen, Dr. Madses, fordum Bisp udi Skaane, hans Søn og min Søstersøn, saa at denne Vocation skeede eendrægtelig foruden nogen Modsigelse eller Viderværdighed.

Det andet Kald blev ledigt ved Hr. Augustinus Olafsøns Død, som var Sogneprest til Vor Frue Kirke herudi Byen, hvortil blev ogsaa nomineret, efter Bønnen og Formaningen af Bispen som Præposito var gjort, saamange af Borgemestre og Raad, der ere udi vor Frue Sogn og Resten af Borgerskabet til 7 i Tallet. Til hvilket Kald ingen lod sig høre uden Hr. Peder Bredal, Bispens Brodersøn, Kapellan til vor Frue Kirke. Bemeldte Kaldsmænd af Borgemestre og Raad begjærte at kalde den 14de Febr. Den Dag tilforn, (som var den 13de Febr.) var Bispen med en Raadmand af Kaldsmændene hos mig og begjærede af mig, jeg vilde være tilstede anden Dagen paa Kapitlet, som sædvanligt, paa hvilken Tid de vilde erwehle dennem en Sogneprest, hvorudi jeg konsenterede. Men samme Dag mødte paa Kapitlet nogle af Borgerskabet, som begjærte, at flere vilde lade sig høre til bemeldte Kald, iblandt andre, at forbemeldte Hr. Jørgen Skelderup, som nys var bleven Kapellan til Domkirken, maatte lade sig høre til dette Kald udi vor

Frue Kirke, sigende, at de saadant af Bispen begjært havde, hvortil Bispen svarede, at det stod ham ikke an at præsentere nogen Prædikestolen efter deres Begjæring, men, at den, som vil ambiere og begjære at lade sig høre til bemeldte Kald, burde selv angive sig hos Bispen som hos sin Præpositum og begjære at prædike. Efter nogen Dispute mellem de nominerte Kaldsmænd og de andre af Borgerskabet blev dog Hr. Peder Bredal kaldet paa samme Tid af alle Kaldsmænd af Borgerstanden samt og af dennem i Kapitlet, som vare tilstede, efterat Kaldsmændene af Borgerstanden lode sig offentlig forlyde, at ville ingen anden kalde end bemeldte Hr. Peder Bredal, omskjønt ti andre lod sig høre. Og efterdi dette Kald skede ogsaa med alles deres consensu, som vare de rette Kaldsmænd, da blev bemeldte P. B. samtykket til Sognepreſt udi vor Frue Kirke. Nogle af de andre af Borgerskabet, som paa Kapitlet havde opponeret sig mod dette saa hastig foretagne Kald, vare Dagen derefter hos mig om det samme, men jeg raadde dennem at tragte efter Enighed mellem deres Øvrighed og dennem og derfor intet videre at tale paa bemeldte Kald, hvorfor de takkede mig og lod det saa derved blive.

Ved denne Hr. P. B.s Vokation til Sognepreſt, blev Kapellaniet udi bemeldte vor Frue Kirke ledigt, men eftersom jeg flux om Mandagen (efter at bemeldte Hr. P. B. var voceret om Løverdagen tilforn) drog ud omkring i Lenet paa Visitats-Thing, fik han ikke sit Kollats-Brev af mig førend den 5te Martii, hvorover Bispen lod ingen Bøn eller Erindring gjøre om Kaldsmænd førend den 6 ejusdem, hvorpaa Borgerskabet gav den 12 ejusd. deres Vota paa de Kaldsmænd, som udi hosfølgende Kopi af deres skriftlig Memorial til Bispen ere nævnte med de usædvanlige Klausuler, som udi bemeldte Memorial ere indførte, hvilken Memorial med sin Approbation derhos Bispen mig samme Dag tilstillede, hvoraf herhos findes Kopi. Men eftersom jeg gjerne vilde forekomme al Vidtløftighed, bleve Bispen og jeg tilsinds at ville ervarte, hvad de af Borgemestre og Raad, som ikke vare nominerte til Kaldsmænd efter Ordinantsen, vilde sige til denne Borgerskabets udgivne Fuldmagt, hvorved det saa blev staaendes indtil den 7 Aprilis. Imidlertid lod sig fire Personer høre, nemlig Mag. Mogens Blix, Konrektor her udi Skolen, Hr. Jens, Kapellan ude paa Landet i Stadsbygdens Sogn. forbemeldte Hr. Peder Albrechtson, Bispens Vicepastor til Strinden og Oluf Augustinussøn, sal. Hr. Augustini, forrige Sognepreſt til vor Frue Kirke, hans Søn og Hører udi den fjerde Lektie her udi Throndhjems Skole. Paa forbemeldte Dag bleve Kaldsmændene forsamlede paa Kapitlet undtagen Kapellanen til Domkirken og een af Borgerskabet, som vare da ikke herudi Byen. Hvad der da blev forhandlet, det udviser Kopien af Kapitels-Protokollen, som herhos sendes. Der var desforuden nogen mundtlig Konfereren om de tvende

absentium votis, nemlig Hr. Mentzes Votum efter Hr. Jørgen, Kapellanens til Domkirkens, mundtlig Fuldmagt paa Mag. Mogens Blix skulde gjelde og accepteres. Dernæst og om den abwesendes Borgers skriftlige Votum paa Hr. Jens Jenssen skulde i lige Maade approberes, efterdi det var conditionale, nemlig om Hr. Jens vilde tage den forrige Sognepreſtes Enke tilegte. Mens efterdi derom blev intet decideret, da befandtes lige mange Stemmer paa enhver af de 2de Personer, hvorpaa var voteret, og omskjønt de andre tvende absentium vota skulde gjelde, saa haver dog enhver lige mange Vota. Men efterdi der blev meest talt om Hr. Jørgen Skelderups absentis voto, da haver jeg dette til denne Sags videre Forklaring herhos at erindre, at den Tid, der blev voteret paa Hr. Jørgen Skelderup til at være Kapellan til Domkirken, da udgav Borgemester Andreas Hellekande ikke aleneste sit eget Votum, men endogsaa Kasper Kristofferssøns og Jens Frises, som da ikke vare paa Kapitlet, deres Vota tilligemed sit eget, og blev da ingen skriftlig Fuldmagt af bemeldte Anders Hellekande fordret, men bemeldte Vota bleve da accepterede foruden nogen Modsigelse af noget Menneske. Jeg kan derfor ikke betænke, af hvad Aarsag, at Hr. Mentzes Votum paa Mag. Mogens Blix i Hr. Jørgen Skelderups Navn efter mundtlig Fuldmagt skulde nu mere disputeres. — — — Den 10de hujus blev atter begjært af mig ved en Kannik og en af Kaldsmændene, jeg vilde møde paa Kapitlet; de forhaabedes nu at stemme overens paa en Kapellan til vor Frue Kirke at kalde, hvortil jeg mig og efter deres Begjæring bekvemte. Da blev Hr. Jenses Renunciation paa den Rettighed, han kunde have til vor Frue Kirkes Kapellani ved de Stemmer, han derpaa havde, fremlagt og paaskrevet, hvorpaa alle de, som tilforn havde givet deres Stemme paa Hr. Jens, samtykte paa Mag. Mogens Blix. — — —

Throndhjems Gaard 11 April 1657.

Peder Vibe.

Af Bilagene sees, at Bispen stemte paa Hr. Jens Jenssøn. „Klausulen" var, at Menigheden forbeholdt sig selv at kunne siden kassere Kaldsmændenes Valg. Den fraværende Borger hed Hans Puls og havde skrevet sit votum paa Tydsk.

III.

Den norske Geistligheds Bønskrift til Kongen 1661.

(Efter Kapitelsbogen paa det store kgl. Bibl. Foran, p. 112—113, er antaget, at dette Bønskrift, som Bisperne ikke vilde underskrive, ikke er fremkommet til Kongen, men denne Mening maa jeg nu frafalde, siden jeg har fundet Supplikens Original i Rigsarkivet mellem de fra Danmark 1851 afleverede Sager).

Stormægtigste, høibaarne Fyrste, allernaadigste Konning! efter at vi fattige geistlige Mænd udi E. K. M. Arverige Norge haver paa det ydmygeligste takket den trofaste og barmhjertige Gud, som efter sit guddommelige urandsagelige Raad haver stadfæst Eders Konge Stol og Regimente ved kongelig Arveret til E. M. Riger og Lande, vi og paa det allerunderdanigste med allersomstørste Taknemmelighed haver erkjendt Eders Kongl. Majestæts høiberømmelige Nidkjærhed for Guds Huus og Ære, som naadeligst haandhæver og forsvarer i sine Arve-Riger og Lande den uforanderlige Augsburgiske Confession og Evangelii Tjenere i deres Embede.

Eders K. M. ville og naadigst i denne E. K. M. Arve Hyldning (Gud lade den skee og florere med evig Velsignelse) ratificere og stadfæste alle Kongl. Breve over Jordegods, Tiende og al anden Rettighed, som de geistlige af ueftertænkelig Tid indtil denne Dag af K. M. Forfædre, Kongerne udi Danm. og Norge, høilovligste Ihukommelse, haver været stadfæstet og til vores Bestillinger haver været perpetueret. Og at Kongens medfødte Mildhed tage os fattige Evangelii Tjenere og geistlig Mænd udi Kirker, Capitler og Skoler, udi E. Kgl. Protection og Beskjermelse og vore Privilegier, gamle og nye, Ordinantsen, Recessen, Statuter og hver Stiftets sine Bøger og Documenter om Kirketjenesten og geistlige Rente og andre sær Kgl. Benaadninger fornye og bekræfte, ikke tilstede nogen mod bemeldte Ordinantses og Recessens og andre Privilegiers udtrykte Ord at dispensere, men os ved dennem haandhæve; med Skatterne og al Udgift, som fordres af det vores Embeder tillagte Gods, naadigst holde den Lighed, som Geistligheden i Danmark paabudet bliver, saa og særdeles i denne bekymmerlige Tid, at Undersaatterne af forleden Krigs Pressur og Kornets og Fiskeris Mislingelse paa mange Steder ere meget forarmede, og vi derved af dennem vores fulde Indkomst ikke haver kunnet bekomme og vi nu continueerlig i mange Aar stor Skat over Formuen udgivet. Vores allerunderdanigste Begjæring findes derfor udi efterskrevne Poster forfattet som følger:

2*). Vores allerundan. Begjæring anlanger til E. K. M., at E. K. M. vilde naadigst lade sig behage Geistligheden i Norge, saavelsom i Danmark skeet er, næst egen kongelige høie Beskjermelse at have recommenderet den samme Patron eller Patronis, at vi fattige vidt fraværende Mænd ved dennem kunde have aaben Acces til E. K. M. vores Persons og Stands Anliggender (som det ikke i andre Maader meddeles kan) underdanigst at andrage.

3. Bede vi underdanigste, at, om her i Riget bliver stiftet nogle Collegia, som Status, Justitiae eller Consistoriale, da og nogle af vor Orden maatte derudi accepteres til fornøden Underretning til billig Medfart udi Paalæg efter Landsens og Aarsens Beskaffenhed

*) Indledningen er altsaa regnet som 1ste Post.

udi Guds Velsignelse til Lands og Vands, som ogsaa udi Lougens, Ordinantsens og Recessens Forandring, dersom derudi nogen Forandring skee skal, at de geistlige gamle og forstandige haver derudi og deres vota og consilia.

4. Vi begjere paa det allerunderdanigste, at der maatte holdes en vis Uniformitet udi Kirkernes Disciplin og Tjeneste, Børnelæsning og Visitation, saavel paa den ene Sted, som paa de andre i begge Rigerne.

5. Og at vi og naadigst maa nyde al geistlig Rente, Rettighed og Tillæg, være sig jus patronatus i annexerende Prestegjeld, Præbendegods, Mensalia, allehaande Tiender, Herlighed, Smaaredsel og alt andet, som til nogen geistlig Bestilling hører, være sig enten i Capitlerne eller til Prestebol, med lige Frihed og Benaadning, saasom Canonici eller andre geistlige i Danmark nyder og beholder, og vi deraf igjen gjøre og udstaa al Udgift og Tynge, som i Danmark, og hvor Kaldene ere saa ringe, at Pastores ikke tilbørligen eller nødtørftigen kunde underholdes, da dennem noget af Kirkernes Indkomst eller andre geistlige Beneficiis maatte bevilges, og at Tienden paa alle Steder angives ved Michaelis Tid og siden ydes paa en Tid og Sted, og strax deles lige mellem K. M., Kirken og Presten, udi trende lige Dele uden Forskjel eller forlods selvtiltagen Frihed og at E. K. M. naadigst vilde stadfæste os Tienden udi Negen, eller Avlsmanden give Vederlag derfore, hvorhelst den ikke ydes. Item at vi naadigst maatte nyde Tienden af Creaturene og al anden Væxt eller Avl, i hvad Navn det og have kan, i Bygd og By, saavelsom ogsaa af Guds Velsignelse, som han beskjærer tilvands med Krog, Nodgarn eller i andre Maader, det være sig ferskt eller salt Vand.

6. At Geistlighedens Tjenestedrenge maatte herefter, saasom tilforn i seneste Feide Tider i deres Tjeneste og Brug være fri for stor Udskrivning, og at Officerer og andre maatte forbydes sig noget med dennem at befatte.

7. Paa det underdanigste ere vi begjærendes, at vore Skove og Fiskevand, Lutter og Lunder, maatte ikke bruges af nogen uden vor Tilladelse, meget mindre til Upligt forhugges eller og fravendes i nogen Maade. Og hvor formedelst Berrigverkers Brug de geistlige Skove nødvendig nedhugges, da de ligesaavel som Odelsskove tilforn at beskrives og vurderes og af Participanterne erstattes, for hvis Skade paa saadanne Skove skeet er eller skee kan, paa det at Efterkommernes Indkomst ikke derved skal formindskes og Skoven ikke saa nedhugges, at Leilændingerne jo haver sin nødvendige Ildebrand, Bygnings og Gaard Fang. (Thi endeel Gaardes største Herlighed bestaar udi Skove).

8. At Bisper, Provster, Prester maatte efter Ordinantsen, samt speciel kongelige Forordning nyde fri Fordringskab til deres Kirketjeneste og alle andre Presteembedes og Visitatses Forrettelse og besyn-

derlig, naar de til Stænderne s Forsamling forskrives af den høie Øvrighed.

9. Anholdes og paa det underdanigste, at al Unuglighed (?) og Ulidelighed, Skatternes og Rostjenestens Forhøielse maatte naadigste afvendes og meddeles og til Billighed, saasom efter Renteri Taxten eller Commissariernes, nemlig Statholder Jens Juel og Canceller Jens Bielkes etc. Anno 1625 eller Hr. Hannibal Sehesteds reduceres, og at naar Rostjeneste vil gjøres, at al anden Skat da, som sædvanlig haver været, ophører, med mindre Nøden er for stor, at det da over alle Stænderne og Odelsmændene iligemaade gaar, paa det at de geistlige ikke alene skulle ruineres til de andres Conservation.

10. Og eftersom Geistligheden udi Ordinantsen naadigst tilladt er at forhandle deres ret Pengeavl og Indkomme, og den sig saa nyttig at gjøre, som de bedst kunne, derfore saa begjæres paa det underderdanigste, at naar Bonden for Misvext eller anden Aarsag ikke kan yde Gaardens rette Landskyld, at vi da efter lovlig Accord maatte annamme andre Vare derfor og at vi dennem til indlændiske eller udlændiske igjen maatte forhandle, og at Geistligheden, naar de deres Told og Accise deraf giver, som andre Stænder, ikke maatte forholdes og forhindres, at de jo deres Vare udi Havnerne eller Kjøbstederne, til hvem der kjøbe vil, sælge, at de og ikke maatte forhindres, at de jo maa kjøbe med de fremmede, hvis de til deres egen Nødtørft og Huusholdning behøver, dog ikke videre, paa det ikke det skulde skee nogen Underslæb og Forprang.

11. Dersom og Gud velsigner nogen geistlig Mand med nogen Formue ved Arv eller Giftermaal, — thi af deres Embedes Indkomme formenes neppelig nogen geistlig Mand, som haver Børn, at komme til nogen mærkelig Evne —, og han sine Penge i nogen Brug eller Compagni, det være sig Bergverker, Saugbrug, Fiskeri, spanske eller andre af K. M. tilbødte Compagnier eller andre Eventyrer, eller dennem paa Rente sætter, eller han sig dermed Jordegods kan tilforhandle, da begjæres paa det underdanigste, at han saa det frelseligen med Brug og Herlighed uden nogen Ank i alle Maader maa nyde, som nogen anden Stands Person, naar det ikke af hannem, men ved andre eller sine Tjenere alene laandteres, thi Pengene alene føres hen til verdslig Nytte uden nogen Henseelse til Personens Geistlighed eller Verdslighed, og det var hverken Kongen, Landet eller Eiermanden gavnligt dennem ledig og ubrugt at gjemme ligesom nedgraven.

12. Og at de geistlige, som af underdanigste Devotion har gjort K. M. Undsætning udi denne tvivlraadige Krig, at de derfor til Forsikkring maa bekomme, om det ikke allerede skeet er, Kronens Gods, at de kunde naadigst forvisses, at det ikke fra dennem til Andre skulde afhændes, som tilforne, saalænge denne farlige Tid varede, vel havde Mid-

del, mens vilde ikke tjene Maj. og Kronen med Forstrækning: og dersom samme eller andet Gods ganske skulde afhændes til evindelig Odel og Eie, at de geistlige dertil ikke skulde have ringere Vilkaar, Accefs og Nydelse, end nogen anden Stand.

13. Efterdi Provsterne ikke uden vidtløftig Reise, Umage og Omkostning maa reise aarlig paa Visitatser og hver tredie Aar besigte Kirkerne, saa de maa være fra deres Huus og Hjem nogle Uger og paa somme Steder reise ved 40—50—60 og langt flere Mile med deres Tjenere, førend de deres Bestilling forrettet have, de maa ogsaa med lang Reisen, naar det behøves eller befales, drage ud at høre og kalde Prester, hvor ledige ere, og de ny ordinerede og bekræftede Pastores indsætte og ellers, hvor nogle Tvistigheder i andre Tilfald langt bort i Provstiet sig begive, men og, naar tilsiges, med Commissarier Provstiet gjennemreise, sig til alle almindelige Conventer, om det naar ved 100 eller 150 Mile frem og saalangt tilbage igjen, forføie og uanseet, dem intet derfor tillagt er, maa som andre Dommere dømme adskillige Parter imellem, saa og forsvare udi Rettergang Presternes og Kirkernes Jordegods, saa og maa de indfordres og til Bisperne paa deres Eventyr indskikke Presternes Skatter, alle kongelige og andre verdslig og geistlig Øvrigheds Breve udcopiere og paa alle Sider i Provstiet til Presterne udskikke, og Svar derpaa tilbagesende med mere: At E. K. M. derfor vilde allern. dette Riges Provster for den ordinarie aarlig Skat forskaane eller deres Pension af Kirkerne forbedre og en fri Reise Karl og Føringsskab naadigst tillade. Ellers kommer Provsterne slet tilagters og ingen dygtig Mand den Bestilling gjerne vil beholde.

14. Og efterdi nogle søge at forhverve K. M. Breve paa Prestekald og Capellanier og dermed Kgl. Haand og Privilegier ilde misbruges, og mangen en ærlig, dog fattig Presteenke med sine umyndige Børn derved imod Kgl. Reces uden billige Aarsage kan udstødes, at E. K. M. saadan Ulempe naadigst ville forekomme og de bedrøvede fattige Enker ville udi al Tilfald udi al Kgl. Protection tage, at de ikke alene ste uden enhvers Forfang, saavel udi Feide som Fredstider nyde den naadigst forundte Frigaard, efter Kgl. Benaadning udgivet paa Akershuus 1648 med al Frihed og uden al Afgift og Besværing, hvad heller Enken haver Formue selv at bruge Gaarden eller den for aarlig Afgift til andre oplader, og dersom udi et Gjeld kunde være flere Enker og ikke saa mange eller gode Gaarder Prestebolet tilhørende, som de alle kunde med forsørges, og ikke kan den Gaard, om det end den bedste er, som af Kgl. Mildhed og Naade i hvert Prestegjeld naadigst forundet er, saa meget importere, at de deraf et eneste af deres Børn kan holde til Skolen og nødtørftigen forsyne, end siden at

Enken udi Kaldet med flere faderløse Børn sig deraf kunde underholde, E. K. M. ville derfor allern. tækkes, at hvor ikke saa gode og mange Gaarder under Prestebolet ere, som der er Enker til, dennem da andre udaf Kongens, geistlige eller Kirkens Jorder maatte udlægges, og deres Drenge, (uden hvilke ingen Gaarder kunne bruges) uden Skat og Udskrivelse maatte fri være, dennem og noget af Kirkernes Tiende og Gods maatte forundes, og at der bliver mærkelig holdet over 21 Cap. pag. 22 udi Recessen og overalt, at alle geistlige Enker, det være sig Professorum, Pastorum eller Rectorum efterladte, nyde al Indkomst uden al Afgift, i hvad Vanskelighed end Tiden giver udi Naadsens Aar, og siden beholde enhvers efterladte den bedste Gaard under sit underhavende geistlig Gods med den Frihed, som tilforne om Prestenker er meldet, hvilket er miskundelig og Gud tækkelig, ja en ret kongelig Velgjerning, som den barmhjertige Gud ikke lader ubelønnet. E. K. M. ville selv holde Beskjærmelse over dennem og deres Underholdning med andre Kongl. Benaadninger, som vi ikke kunne give Anledning til.

15. At E. K. M. ville og naadigste bevilge enhver Prest en Avlsgaard fri fra al Skat og Tynge, med Tjenestedrengernes Forskaansel, da kjende Gud det at være en vedtørftig kongelig miskundelig Gjerning.

16. Og eftersom paa underskedlige Steder er ingen Degnegaard, at derfor paa samme Steder dennem en Gaard maatte tillægges, paa det Kirkerne og fornemmelig Ungdommen med des dygtigere Tjenere kunde blive forsørgede, thi udi de vidtløftige Kald, hvor Gaardene ved hele Fjerding Veie ere fra hverandre fraliggende, er det ikke muligt, at Presten alene kan undervise Ungdommen.

17. Anholde vi ogsaa underdanigst om naadigste Efterretning, om de, som ved kongelige Breve og Kaldelse ere komne til noget frit kongelige Preste Kald, ikke og som andre, der kaldes af Menigheden, skulle Menigheden forestilles, og deres lovlige Kald offentlige forkyndes, item om med Presternes Kaldelse ganske skal forholdes efter Recessen 20 Artic. pag. 16 og, om Fogeder, Lensmænd eller andre dem noget med Prestekald, helst udi Kaldsmændenes Udvælgelse maa befatte, eller Menigheden selv efter Ordinantsens Maade dennem skal udvælge.

18. E. K. M. ville og som en os af Gud velbeskikket Fader lade sig dette Riges Undersaatter og deres Børn naadigst være recommenderet og anbefalet til geistlige og verdslige Bestillingers Promotion og Beforbring fremfor alle ligesaavelsom andre udlændiske, og derved vinder og tilforpligter E. K. M. des høiligere sine Undersaatters Gemytter, jo mere de fornemmer saadan Kgl. Gunst og Naade, og dermed beflitter de og deres Børn sig desmere paa Dyd, Kongen og Fædrelandet tjenlige Øvelser, uden hvilken Belønning den tilbørlige Underdanighed og Devotion mærkelig skulde svækkes.

19. Om nogen Prest for nogen Sag falskelig angives, som vel kan skee, at han inden Sagens Forhør suspenderes af Officio og hans Vederpart bliver udi sin Stand urørt, og da fordi saadan Remotion er offentlig Tegn til Øvrighedens Ugunst, frygter sig endog hans Prov for Ugunst Skyld at vedgaa deres Sandhed, at den uskyldige Prest uden stor Viderværdighed og Paavaagelse neppelig (med mindre ligesom Gud hannem miraculeus Viis redder) kan udi sin retfærdig Sag komme til Rette, at E. K. M. derfor naadigst ville behage at tage den uskyldige Prest udi kongelig Forsvar, indtil han bliver dømt, og naar hans Sag bliver god erkjendt, at hans Angivere da des haardeligere maa blive straffet, dersom og nogen Prov og Vidnesbyrd over en geistlig Mand skal tages, det da maa skee for hans ordinarie Dommere.

20. At det E. K. M. og naadigst maatte befalde Capitels-Taxten at lade sætte betimeligen og førend Kornet bliver afhændet og formedelst den store Forskjel, det er udi Stifterne, paa somme Steder sat høiere og somme Steder ringere Taxt efter Provsternes Underretning til Capitelsherrerne, saa at baade Kirkerne og deres Værger kunde det vedblive, thi formedelst for høi Taxt og at der er ringe eller ingen Frihed og Forskaansel med Skydsfærd og andet for Kirkeværgerne, er mangen med Kvinde og Børn blevet forarmede, saa at det er meget besværligt at faa vederheftige Kirkeværger, som det og er farligt for dennem, som Kirkeværgerne skulle til sætte, naar de fattes.

21. At Kirkerne altid efter deres Brøstfældighed maa repareres, og dersom de ei selv haver Raad dertil, at de da af andre Kirker i samme Gjeld og Provsti, som for sit Raad have, maa blive hjulpne.

22. Underdanigste ere vi og begjærende, at E. K. M. vilde befale, at der over de gode Forordninger om de fattiges Huse og Forsorrig bliver holdet, og at hver Fogderi eller Sogn deres fattige underholder, Tryglere, Tyve og Skjelme dermed at afvende.

23. Paa Kirkernes og vore egne Vegne sollicitere og underdanigst, at E. K. M. allern. forundes Kirkerne, at deres Viin, naar den ikkun god og forsvarlig er, maa indkjøbes, hvor man den for bedst Priis have kan, Kirkerne til des mindre Omkostning. Og formedelst alle Prestegaarde mest ere midt udi Landestruget og almindelige Veie (thi Bønderne bor gemeenlig hver for sig og uden Veien efter Landets Leilighed og ikke udi Byer som udi Danmark; deres Føde er og for ringe de fornemme Folk paa alle Steder at holde) til Kongens Tjeneres og andre reisende Folkes Herberge, hvor Gjest og gaaende Mand alting haver frit uden nogen Skillings Vederlag, og denne eneste Hospitalitet, som ikke kan eller bør vægres, volder det aleneste, at efterdi ved Prestens Indkomst er de høie og lave Fremmedes Nødtørft ligesaavel adspurd, som sine egne, at mange Prester efter deres Død efterlader sig saa stor Gjeld, at den ikke med al deres Formue kan betales, og udi deres Livs-

tid leve (de) dog i skammelig Armod, hvorved Ministerium bringes udi Foragt, Presternes Formaning og Raad agtes ikke anderledes end Betlerens Raab, Ordet vederfares føie eller ingen Lydighed, Gud ingen Frygt, Kongen ringe Tjeneste, Riget ikke er lykkeligt og velsignet etc. At E. K. M. vilde derfor naadigst altid holde Prædikeembedet ved nødtørftig Underholdning, den formere og ikke forringe lade, som iblandt andet og skee kan ved Forskaanelse udi Accise og Told paa ædende og drikkende fremmede Vare, som og paa hvis hjemme hos dem selv avles, helst fordi det dog mere af fremmede og omsonst bliver fortæret end af Presten og hans egne.

24. Eftersom E. K. M.s høilovlige Forfædre af høiberømmelig kongelig Gunst og Naade haver perpetueret til endeel Canonicis udi Capitlerne Avlsgaarder næst ved Byen liggendes, paa det at de ved samme Gaarders Brug kunde styrke deres Huusholdning, derfore ere vi og underdanigste begjærendes, af E. K. M., at de andre, som ikke endnu have Avlsgaarder, maatte fri nyde og bruge de nærmeste Gaarder ved Byen liggendes, som dennem ratione officii af Kgl. Mildhed og Naade følger, naar Bønderne, som der paa Gaarden bor, enten ved Døden afgaar, eller og de deres første Sted maa efter Dannemænds Sigelse igjen bekomme.

25. Paa det, at vore Landbønder ikke skulle vederfares Overlast eller Uret paa Arve-Skifter, da ere vi underdanigst begjerendes, at, naar noget Arveskifte skal skee, vi eller vores Fuldmægtige da at være tilstede paa det at alting rettelig for de umyndige og enhver kan tilgaa.

26. Underdanigst ere vi og begjerende, at de geistliges Huse og Vaaninger i Kjøbstederne maa være fri for Skat og Contribution og at de geistlige ikke videre med Skat for samme Huse besverges end den som Huusleie, Manden selv udgiver.

27. Vores underd. Begjering indfalder fremdeles til vores allern. Herre og Konge, at naar nogen Sag til Thinge, som Kirke-Disciplinen vedkommer, forhøres, saasom Horeri, Manddrab, Meenederi, Løsagtighed i de forbundne Led &c., at Skriverne da skal give Presten paa Stedet en Copi af Affsigten, paa det Presten kan vide sig derefter at rette, og var det des bedre, at i saadanne og andre geistlige eller Samvittigheds-Sager blev søgt Raadføring hos Presterne, førend nogen endelig Dom blev affagt.

28. Og eftersom Provsterne[1]) ligesaavel som Capitularer, Lagmænd etc. udi sal. afg. Statholder Hr. Gregers Krabbes Tid haver til Magasinerne udgivet endeel af deres Indkomme og derfor have kongelige Frihed, at de, deres Enker eller Arvinger udaf deres Efterkommere udi deres Bestillings første Aar, som kaldes Annus refusionis, igjen

[1]) Maaskee en Feil i Copibogen for Presterne.

skal vederlægges, at saadan Frihed og til Presteenkerne og Arvingerne iligemaade maa ved kongelig Benaadning udføres.

Den allermægtigste og alene høieste Himmelens og Jordens Monarch styre og styrke og ophøie E. K. M. med ganske kongelige Huus og Posteritet, dem vi os ved Arvehyldings Ed, Haand, Segl haver os, vores Successores og Efterkommere underdanigst underlagt, og vi derudover os forsikre, at vi geistlige Betjente stedse bliver erholdne under kongelige Clemence og Protection. Vivat Rex!

Christiania d. 8 Augusti 1661.

IV.

Nogle Skolescener fra 1736.

Disse yderst pudseerlige Breve findes i den „Bøllingske“ Samling paa det store kongelige Bibl., hvor ogsaa adskillige andre for Biskop Hagerup mindre fordeelagtige Papirer ere opbevarede. Man sammenligne ogsaa H. M. Müllers Bidrag til Throndhjems Skoles Historie, p. 25 fgg.

Saavel Brevskriverens Navn, som den Mands, til hvem Brevene ere sendte, ere udstrøgne. Udentvivl hidrøre disse fra en af Skolens Hørere.

1.

Monsieur!

Fordi Eder herved meddeles noget særdeles betydeligt, tror jeg, at I agter Eders Postpenge at være vel anvendte. Efterat Biskop Hagerup havde i Mandags Eftermiddag givet en kort Danske til Stiil over den hele Skole og Tirsdag Formiddag examineret alle 4 nedrige Lectier meget kortelig for den Mangfoldigheds Skyld af Disciplер, examinerede han samme Eftermiddag Mesterlectien, dog kortelig og ikkun i nogle Ting, thi de nedrige Lectier blev og kunde ei blive i saa kort Tid examineret i alle Ting. Onsdags Formiddag efter Prædiken tog han Stilene for af alle Lectierne, læste dem op, og sagde kortelig sin sentiment derover. Fredags Eftermiddag kom han atter i Skolen, da Rektor (Dass) i hans Nærværelse uddelede Skolepengene. Da dette var i Fredelighed og Stilhed bragt til Ende, tildrog sig efterfølgende Passiar, som jeg nu i Sandhed vil fortælle Ord fra Ord, som den er passeret og med Hørernes Ed vil blive bekræftet, naar Sagen muligens kommer til Extremitet. Biskopen stod da op og siger til de, som dette Aar tænker at deponere: „Ja nu skal I i Guds Navn faa Eders Afsked“ etc. Rektor siger da til Bispen med sagte Stemme, saa Hørerne det ei vel kunde skjønne: „Deres Høiærværdighed, de fattes endnu meget i deres Studeringer, har ei gjennemgaaet Præcepta philosophica eller naaet det foreskrevne Maal etc. Jeg har derfore tænkt, at der med

Dimission endnu lidt maa tarderes, indtil Skibene gaar." Bispen svarede med høi og ivrig Stemme: „De skal strax dimitteres, I maa ei opponere noget mod min Vilje i Skolen." Rector continuerede og med god Sindighed forestillede Disciplernes Ufuldkommenhed etc. Bispen svarede høit, at han ei maatte understaa sig at opponere etc. Derpaa gik han ned i 4de Lectie og med vred Hu bød ongefær den halve Part træde op i Mesterlectie, uagtet endeel af dem ere aldeles udygtige, ja da de vilde tage Afsked med deres Hører, skjød og stødte han dem strax afsted. Rector Dass sagde, at han ikke kan antage dem i Mesterlectie, førend han har nøiagtig examineret den hele Skole. Bispen beraabte sig paa den allerede af sig holdte Examen og raabte høit, at de af 3die Lectie skulde ascendere, hvoraf han i Særdeleshed tog 5, af hvilke de 2 vare maadelige, men den 3die ei saa god og 2de aldeles uskikket til 4de Lectie, de har ei heller naaet det foreskrevne Maal. Siden maatte og 5 stige af 2den Classe i den 3die, blandt hvilke ikkun 1 og neppe den ene kan skrive det ringeste Latin uden Vildelser imod de Donastiste Regler. Endelig blev en Dreng flyttet af 1ste Lectie i den 2den, efterdi der er kun faa i den første Lectie. Samme Dreng har siddet 5 Aar i 1ste Lectie og kan endnu ei sin Donat. Derpaa gik Bispen op i Cathedra og begyndte en kort latinsk Tale, hvoriblandt disse Ord vare og indførte: Ego, Episcopus & scholarcha scholae Nidrosiensis, dimitto vos etc. med høi Røst. Da dette var tilende, sagde Bispen, at Candidati skulde nu gaa sin Vei, de gik frem og gav Bispen Haand, gik og hen til Rector, som vinkede ad dem, og bad dem kun gaa i Guds Navn, naar Bispen selv vilde dimittere dem. Bispen sagde: „I skal dimittere dem og give dem Testimonia." Rector svarede: „Jeg vil ingenlunde hindre Bispen, at han jo gjerne maa dimittere dem, men jeg kan ingenlunde endnu dimittere dem, og det er og unornøden, naar Bispen . . . . ." Bispen raabte da saare høit og sagde: „I skal dimittere dem, og jeg befaler Eder at dimittere og give Testimonia." Rector svarede med Sagtmodighed, at han ikke kunde befatte sig dermed saaledes, men Bispen maatte gjerne selv dimittere, hvem han havde Behag til. Da raabte Bispen atter høit og slog sig paa Brystet med begge Hænder: „I skal dimittere dem eller skal koste Eders Embede." Rector svarede: „Skulde Bispen ville suspendere mig strax og give mig det skriftlig, da skal jeg gjerne efterkomme Bispens Ordre og gaa strax af Skolen, men dette kan jeg ei gjøre, thi jeg maa følge Kongens Lov og Forordning, som i andet, saa og i dette." Bispen skreg overmaade høit, saa at endog mange Disciple græd og fældte Taarer. „I skal rette Eder mine Anordninger og tro mig, (raabte han forskrækkelig og slaaende sig paa Brystet med begge Hænder), jeg skal lære Eder at gaa af Veien." Rector spurde, om han da ikke skulde rette sig efter Kongens Lov. Bispen raabte græsselig: „Vær forvisset

paa, at I skal fortryde det. Tu es ingratissimus homo, saa megen Lydighed burde jeg dog have." Derpaa befalede Bispen med høi Røst, at Candidati skulde gaa af Skolen, hvilke, efterdi Rector ei vilde love dem Testimonium fra sig, gik dog ned igjennem Skolen og stod ved Døren, da Bispen atter talede kortelig paa Latin fra Cathedra med Formaninger til alle Disciple til Flittighed etc., og da dette var tilende, tog han atter fat paa Rector, med overmaade høi Skrigen og Skjænden, iblandt hvilket ogsaa var dette: „Jeg seer her ikke Ærbødighed, men et suurt Ansigt af Eder, naar jeg kommer i Skolen. I giver mig ikke veneration nok, og I viser ikke Reverence og Ærbødighed nok for mig, naar jeg kommer her. Jeg vil intet suurt Ansigt have, naar jeg kommer, men jeg vil see et mildt Ansigt og Ydmyghed i alle Ting, thi jeg er Eders Øvrighed, det I rette Eder efter." Hertil svarede Rector kun faa Ord, at han saadant vel vidste, og Kongens Lov skulde i Alting være hans Regel. Efter al saadan Skjenden, som her nu at opregne er for vidtløftig, gik Bispen vred paa Døren. Dog, á propos, han sagde og: „I gjør her et vred Ansigt, jeg frygter ikke for Eders Vrede, men I maa frygte for min Vrede, I har skrevet til Cancelliet at faa min Skolemyndighed svækket, men det skal ikke gaa Eder an." Da nu Bispen var borte, gik Rector op paa sit Kammer, Candidati gik og op, men fik det Svar, at han skulde gjøre, hvad han kunde til deres Gavn, men dimittere dem kunde han ei, siden Bispen selv vilde dimittere dem. De som havde ascenderet fra 4de Lectie til supremam, kom og op for at insinuere sig igjen, men Rector bød dem at gaa sin Vei til videre. Saavidt strækker sig denne Historie. De, som reise skal, ere i Præceptis philosophicis af Rector privat blevne informerede, dog ere nogle Præcepta anordnede i Conrectors Dage at øves, som ei er skeet, thi her er ingen Conrector, men Hagerup ventes fra Kbhavn, hvis Pligt Bispen selv forretter ved en eller to Timers Information hver halve Uge. Rector Dass har derfor ofte beklaget sig, at den hele Byrde ligger paa ham, og de ei tilbørlig kan avancere, efterdi ingen Conrector er, som kan arbeide med. Man har her fornummet, at den for nogen Tid siden mellem Brunbas, Rector og Bispen passerede Historie er falskelig relateret til Kjøbenhavn, hvilket dog skal være dreven tilbage ved andre sandfærdige Beretninger. Nu veed man her, at idag med denne Post skrives overflødig og mange Usandfærdigheder vil nu som før blive relateret for at indbilde Professorerne og andre Folk noget. Er I nu en Ven af den gode Rector Dass, ja fornemmelig af at fremme Sandhed, saa lad de, I kjender, af Professorerne læse dette, paa det de kan faa en ret Idee om denne Sag. Lad alle throndhjemske Studentere læse dette, thi de kan deraf lære, hvad Veneration, de maa være betænkt paa at yde den hellige Fader etc.

Thjem, 2 Mai 1736. (Underskriften udstrøgen).

2.

Monsieur!

Med sidste Post sendte jeg til Monsieur en Relation om den her imellem Rector og Bispen forefaldne Uenighed. Nu følger til dem en Continuation angaaende den af Biskopen holdte Examen i sig selv.

1. I den 2den Lectie examinerede Biskopen 2de Præcepta i catech. min. lat. saa at alle Disciple læste paa engang i Munden paa hinanden. Dernæst maatte enhver explicere en eneste Sentents i Corn. Nep.

2. I den 3die Lectie blev først et Par Qvæstioner angaaende Diphthongi graeci gjort, og da Disc. ei kunde recensere dem, begyndte Bispen selv at opregne dem og nævnte da først, at αε var en Diphthong, hvilket var en rar Observation, som faa eller ingen grammatici har. Dernæst bleve Disc. befalede at declinere nogle Ord efter Declin. contracta, saa blandt andet det Ord βασιλεύς, og da de kom til Acc. sing. βασιλέα, raabte Bispen høit: „Børn, Børn, I glemmer Contractionen βασιλῆ," hvilket og atter Disciplerne maatte sige efter, anseende Bispens Autoritet alletider saa stor, at han kunde corrigere Golii grammaticam, som negter saadant. Videre bleve dem forelagte et Par græske Dicta i catech. integr. at explicere, da man fik at høre adskillige curieuse Observationer, som ingen Grammatik eller Lexicon endnu har kunnet lære os. Ex. gr. Aorist. 2dus kan allerbedst formeres af præsenti, thi man behøver alene at forandre ω til ον og lægge Augmentum til; da dog Grammatica udfordrer noget mere, men Bispen syntes at have en anden Idée om Aoristo 2do end andre, hvilket ogsaa kunde mærkes af det Ord αἴρω, tollo, som han lærte Disc. at have i Aor. 2do Εἶλον, endskjønt Grammatici siger anderledes[1]).

3. I 4de Classe blev alene i Latinen de første Vers af Ovidii Metam. explicerede af 19 Disciple. NB. Det sidste Vers var: jussit et ambitae etc. Man lærte da blandt andet af Bisk., at den Talemaade: Terra ponderibus librata suis, kunde saaledes bedst oversættes: Jorden var afveiet paa sin Tynge, hvilket er meget ziirlig verteret. Det Ord ambitae terrae etc. kunde hverken Disc. eller Bisp faa paa ret Dansk, saa man maatte slutte, at her enten er en lectio varians eller og en Trykfeil, siden det faldt Bispen vanskelig at give det paa Dansk, endskjønt man veed, at der længe er studeret over til denne store Examen. In graecis blev alene af 19 Disciple expliceret de 10 første Vers Acta apost. Bispen gav os ved denne Leilighed adskillige smukke Anmærkninger[2]). Videre blev denne Lectie ei examineret.

4. I næste Lectie blev først Hebraisk foretaget, da af 16 Disciple de 16 første Vers i Genes. 4 Cap. bleve paa Latine explicerede, og blev samme Tid af Bisk. gjort mange smukke Erindringer, som man hos

[1]) Her opregnes endeel flere Exempler paa Biskop Hagerups Erudition.

[2]) Atter Exempler paa Bispens Lærdom i Græsk.

Grammatici forgjæves maa søge efter[1]). Derefter blev Physica foretaget, da hver Discipel derudi fik en Qvæstion, og alle fik høre den Lærdom, at de 4 gamle Elementer, terra, aqva, aer, ignis, vare de bedste. Derpaa skred man til det latinske Sprog i sig selv, og skjønt Rector havde gaaet igjennem Horatii sermones, Ars poetica og det meste af hans epistolis, blev intet i de Ting efterspurgt, men de bleve befalede alle med een Mund udenad at citere 2de Horatii Oder, hvilke Bispen forud havde befalet dem at lære sig udenad. Endelig til Slutning gav og Bispen enhver Discipel et Spørgsmaal in historia universali, over hvilken han selv har læst som Conrector, da blandt andet mærkværdigt blev erindret, at Cyrus var fundator monarchiae Babylonicae og at han er den samme, som Nimrod, hvilket vel maatte være en Lapsus lingvæ eller memoriae, det man ogsaa vel maa sige om dette Bispens Svar, at Darius Nothus var den sidste Konge i Persien, endskjønt, da Disciplene svarede: Darius Codomannus, sagde Bispen: Ja Darius Nothus eller Codomannus, ligesom de to vare en og den samme.

Dette har jeg agtet som noget rart nyt, der af mange med Fornøielse vil blive modtaget. Nu har Bispen stevnet Rector til Provste-Ret at anhøre Vidner angaaende viiste Opsætsighed og Forhaanelse imod Biskopen som sin Øvrighed, da han agter at bevise, at Rector har under Examinationen undertiden gjort sure og misfornøielige Miner, ja og smilet iblandt ved sig selv, item ofte annoteret paa et Papir med en Blyant, hvorved Bispen siger sig at være graveret, men besynderlig derfor, at han ei efter Bispens Ordre og Trudsel har villet dimittere Disciplerne. Rector har iligemaade stevnet contra til Thingsvidners Erlangelse, fordi Bispen har indfaldet hannem i Embedet ved Flytning i Skolen som han formener efter Loven at tilkomme sig alene, men tilstaar Bispen iøvrigt Inspection i alle Ting. Item for Bispens haarde og uanstændige Trudsler at skille ham ved sit Embede etc. Videre falder ei denne Gang, jeg drager med første ud paa Landet og forbliver der i Sommer over. Hils alle gode Venner og lev vel, det ønsker

Høitærede Monsieurs

skyldige Ven og

Tjener.

Throndhjem, 19 Mai 1736.

(Navnet udslettet).

V.

Et Brev fra Rektor Dass til Biskop Hersleb.

Findes iblandt Materialierne til Treschows Jubellærere, hvilke ere bevarede paa det st. kgl. Bibl. (Gl. Saml. 1094, Fol.). Den kyndige

[1]) Hagerup prostituerede sig ogsaa som Hebræer.

Læser vil gjenkjende den samme Tone, som gaar igjennem Dass's berømte og umistelige Breve til Suhm.

Høiædle og Høiærværdige
Hr. Biskop,
Høigunstige Velynder!

For Deres gunstigste Skrivelse af 20 Januar aflægger jeg herved underdanig Taksigelse. Jeg vilde gjerne have været ligesaa hastig, som Deres Høiværdighed, med mit Svar, men det gik mig ikke an, thi vedkommende, jeg skulde have Efterretninger hos, ere af dem, som ikke forhaste sig. Det throndhjemske latinske Foster[1]) er endnu i Fødsels Smerter og Gud veed, naar det kommer til at see Dagens Lys. 8 Ark ere endnu kun færdige, og endnu ikke videre kommet end til 9de §, saa jeg endnu ikke kan melde, om Pharaonis Datter, som Kong Salomon fik, var mandvoxen eller ikke. Det er jammerligt, at Autor vil holde os denne vigtige Post saa længe tilbage. Nu reiser Fosterfaderen i disse Dage paa Visitats, saa det tegner sig til en langvarig Fødsel, men patience par force. Jeg skal ellers ikke mangle at fremsende 2de Exemplaria, naar det er kommen saavidt og Leilighed gives. Det er mig usigelig kjært, at Hr. Treschows Verk ei er kommet under Pressen, men gjør mig ondt, at Vedkommende her oppe ikke har sendt de forlangte Underretninger. Om Hr. Anders Eriksen paa Kvernes tænkte jeg at faa en god Deel hos Presten Grøn, men til al Ulykke havde Ildebrand ødelagt alle Ting, saa alt, hvad man nu kan melde, er tegnet paa hosfølgende Blad, som kan være bedre end intet. Jeg havde tænkt, at Hr. Tønder for længe siden havde sendt Notice om M. Raphael Lund, hvorfor jeg gik strax til ham, men imod Formodning vidste han ei mere end Faaret, naar han er bleven Prest. Jeg tog mig da for at recognoseere det bedste, jeg kunde i Byen, har og faaet allerede nogle Efterretninger, men som jeg har truffet Provsten Leth, som paa 2 a 3 Uger har lovet mig meget mere, saa faar jeg endnu oppebie Tiden. Og som jeg haaber, at de throndhjemske semiseculares komme vel sidst i Trykken, og det endnu er langt til Lande-Modet, saa mener jeg enda at komme tids nok. M. Raphael Lund fortjener og visselig sit Sted iblandt de andre, thi baade var han en Bispesøn, en 60 Aars Sogneprest, saa og engang nær ved selv at blive Bisp, saa jeg meget nødig vil, han skulde forbigaaes. Gid jeg kun lidt forhen havde vidst, at der ikke mere var gjort ved den Sag, saa vist jeg allerede skulde have bragt noget tilveie. Efter Hr. Biskop Harboes Brev skal Præsident Krog for længe siden have nedsendt sin Faders Vita. Jeg har og selv sendt det lidet, jeg havde om ham. Men har man bekommet noget om M. Nils

[1]) Her sigtes til en latinsk Afhandling om Salomons Egteskaber, som Biskop Nannestad udgav 1753.

Muus og Hr. Johan Crantz? Disse 2de venerabiles patres burde vel og indføres i Hr. Treschows Verk. Skulde der blive Tid nok, vilde jeg endda gjerne gjøre mit bedste at forskaffe noget, om muligt er. Det er mig kjært, at den værdigste Polygraphus [1]) dog har erkjendt en Deel af sine Feil, men skammeligt, at han ei vil tilstaa sin Anviser og Hjelpes Mand. At han vil gaa saa langt hen i Tiden, som det første dessein var, er ret fornøieligt. Det skulde fornøie mig, om han dog ikke engang kunde faa en klappet Trøie for Umagen. Mig synes, det er bedst at lade de Sager have sit eget Løb, og undertiden je toller, je besser. Det er artigt nok, at det ny norske Glossarium skal tilbagekaldes. Man vil ønske og haabe, at curae posteriores torde blive meliores. For et Par Aar siden fandtes hos en af Bogbinderne her i Thjem over 50 Expl. deraf. Ere de ei fodrede tilbage, ligge nok de fleste usolgte.

Hr. Biskop Harboe vil gjøre sig den lærde Verden meget forbunden ved at forsvare Paul Noviomagus mod Joh. a Lasco og flere. Jeg har, siden jeg meldte ham mine Tanker, fundet i Lintrups vindiciae pro Masii Dania Orthodoxa adskilligt, som kan passe sig med min Mening og kan tjene til deres Forsvar. Fortalen for Hr. Zwergii Skrift er et ganske bekvemt Sted dertil. Deres Høiærværdighed har seneste Gang meddeelt mig saa meget nyt og curieust, men jeg har desværre intet at vederlægge med. For kort siden saa jeg hos nogle fornemme Folk en Medaille med norske Løve paa den ene Side og paa Reversen Kongsberg i Norge. Fra bestandige Liebe 1735. Skjønt samme Pjece er saa meget ny, saa har jeg dog før aldrig seet den eller vidst noget deraf. I Skolen er Tilstanden ligesom den var i de første Aaringer mellem B(iskop) H(agerup) og mig, thi Misforstaaelsen var ikke den Tid større end den nu er. En Discipel, som var Medvider i et Skandskrift over en af Hørerne, fik for nogen Tid siden nogle Haandrap af Rector [2]), saa hans Haand hovnede. Drengens Fader blev derover saa urolig, at han tager ham af Skolen og klager for B(iskopen), at han var slaget fordærvet. Intet kommer til Rectors Erklæring, men omsider kommer B(iskopen) med Drengens Fader i Skolen, indsætter Discipelen i Rectors Fraværelse, laster offentlig R.s Conduite og forbyder alle Lærerne at straffe høiere end med 8 Haandrap, men ingen Discipel at lade løse Buxe eller Trøie uden consentante & præsente Episcopo. Rector som fraværende skal have forlanget saadant Forbud skriftlig, men endnu intet Svar faaet. Den klagende har siden atter taget sin Søn ud af Skolen, skjønt han i ingen Maade er videre bleven tiltalet eller revset. Samme Tid blev og af Biskopen indsat i den nederste Lectie en Finnedreng mod 18 Aar som skal lære Latin, og som en Deel vil sige, præpareres til at kunne

[1]) Her sigtes til Erik Pontoppidan.
[2]) G. Schøning.

succedere Prof. Lem, naar han maatte frafalde. Hvad den ny Inspection angaar, da erindrer jeg mig et af Holbergs Epigrammer over en Procurator, der siden blev Rector. Maaskee han har menet min Person dermed, da det omtrent heder: Olim codicis, nunc podicis est inspector[1]).

Den Svaghed, som Deres Høiærværdigheds Øine er paakommet, vil jeg ønske af Hjertet, maatte snart og vel bortfalde. Gud hjelpe os, naar vi skulle leve og mangle i den Post. Visselig tror jeg, Deres Høiærværdigheds smaa Skrift er en stor Skyld deri, og var at ønske, De deri kunde gjøre nogen Forandring. Jeg har i mange Aar intet mere beflittet mig paa, end at see mit Syn conserveret. Alt i nogle Aar har jeg ved fiin Stiil som oftest betjent mig af Briller, som ei meget vergrößer. Vel i en 10 Aars Tid har jeg hver Morgen, saa saare jeg vaagnede, med koldt Vand paa en Dug tvættet Hidsigheden af Øinene, hvorved jeg har befundet mig meget vel. Enfin, intet skal mere glæde mig end snart at høre, min Hr. Biskop fra bemeldte Svaghed fuldkommen restitueret.

Nu har vel D. Høiærv. længe siden hørt, at jeg har gjort Ansøgning om Kobbercontrolleur-Tjenesten i Throndhjem. Det er og rigtig nok, at et vist Huus, som ugjerne vil, at jeg skal forlade dette Sted, opmuntrer mig dertil, og jeg, som vidste, at den blinde Lykke er for længesiden bleven saa klartseende, at den ikke vel skulde træffe mig, og at det derfor vel ingen Fare havde, fandtes og villig dertil. Jeg tænker altsaa endnu ligefuldt paa at reise, men mine Bøger maa først indpakkes og bringes paa et sikkert Sted, hvilket vil koste mig baade Tid og Møie, saa jeg ikke seer at kunne rive mig løs i dette Aar. At opholde mig i Kjøbenhavn, havde jeg nok Lyst til, men jeg har maattet lade den fare, thi naar jeg skal beregne Huusleie ei alene for mig selv, men og for mine Bøger, vil jeg neppe komme ud med min Regning. Overalt har min Hr. Biskop ikke at frygte for, om jeg kom derned, at jeg skal opkapre meget for ham eller andre, thi Appetiten er nu længe siden saaledes forgaaet, at jeg endnu ikke har bestilt den nye Dronnings Medaille. Jeg beder min underdanige Respect maatte formeldes til Fru Bispinden, Hr. Biskop Harboe og Justitsraad Hersleb. Hvornæst jeg udbeder mig Deres Høiærværdigheds bestandige Bevaagenhed og stedse med soumission lever

Høiædle, Høiærværdige
Hr. Biskop,
Høigunstige Velynder,
Deres
underdanige Tjener
B. Dass.

Throndhjem d. 17 Febr. 1753.

[1]) Den nye Udg. af Jens Justesen, p. 212—213.

VI.

Af Kristen Prams Reise i Norge.

(1804).

I samtlige Søbygderne, men især i Hevne havde Sværmeren Hans Hauges og hans Apostlers Prædikener skaffet Secten saa mange Proselyter, at næsten hele Hevnes Befolkning hørte dertil. Det blev ikke nok, at denne Ufornuft tilintetgjorde de arme Bedragnes Virksomhed og Interesse for alt det juridiske Væsen, som udgjør god Huusholdning, hvilket de havde hørt at være Skam og Skade, at de opfyldte deres Tid med uophørlig Beden og Syngen, at denne nonsensikalske Religiøsitet gjorde de med samme opfyldte Mennesker i et og alt nonsensikalske eller paa Dansk affindige, at de dermed berøvedes al Fryd af dette Livs Gode, al blid Nydelse af det, som velgjørende Flid skulde erhverve, da alt, hvad kunde kaldes Munterhed eller Glæde, af Secten erkjendes for Synd og Djævelens Væsen, men en Mængde af alle Kjøn og Aldre forlode deres Hjem og huuslige Forbindelser og, (som) den omvandrende Apostels Disciple, fulgte med ham for at nyde hans bestandige Prædiken med Haab om selv at ophøies med Tiden til vandrende Apostle. Ikke faa skal have overleveret H. Hauge eller hans Apostle alle de rørlige Penge, de havde, gjort Gjeld paa deres faste Eiendomme, saa meget som de kunde og ligeledes kastet alt i den himmelsendte Lærers Skjød, uden derfor at faa ringeste Beviis eller noget, hvorefter de nogensinde igjen kunde godtgjøre deres Ret til det hos ham deponerede, da saadan Formalitet som og Renters Svarelse kun sømmer Verdens syndige Børn. Nogle have endog solgt Børn og alt, løst og fast, og hævet al Forbindelse med Verden for at følge Sværmeren, medens mange ere befaldne med Samvittighedsnag og Tvivsmaale, som hos somme endog have endt med fuldstændig Affindighed og Selvmord.

Det er i Afkrogene, og hvor Almuen fattig, ukjendt med Livets Behageligheder saa naturligen maatte især være tilbøielig til at hente Trøst og Glæde i Udsigter udenfor en Verden, der havde for den saa lidet frydende, at Sværmeriet gjorde især Fremgang. Saameget des lettere maatte dette være Tilfældet, hvor den autoriserede Religions-Lære (som nok nogle Steder er Tilfældet) forkyndes af Prester, hvis Talenter enten ei strække til at gjøre dens Sandheder lyse og indtrængende, eller hvis Sæder ikke anbefale den. Endog, hvor Presten er, hvad han bør, men Prestekaldene i de tyndt befolkede Egne ere saa store, at det er umuligt, at Presten, mere end høist sjelden, kan tale til eller forsøge at virke paa sin Menighed, er det naturligt, at dennes Religions Begreber blive meget dunkle og crasse, og at Indbyggernes Trang til dens Trøst gjøre dem en Mand med blid, sagtmodig Adfærd og indsmigrende Væsen,

der taler et Sprog, som de kjende, og forstaar at benytte disse Fordele, til en dem af Gud nedsendt Engel.

Men vist er det, at, er en saadan Mand skadelig i religiøs Hensyn, som den, der forfalsker den sande guddommelige Lære, han er det ei mindre i økonomisk Hensyn, ved at berøve Næringsvirksomheden arbeidende Hænder, at tilintetgjøre al dens Kraft, at berøve den dens virksomste Spore, den glade Nydelse; og er den Røver strafskyldig, som skiller mig ved Midlerne, hvorfor jeg skulde forskaffe mig Livets Goder, den burde ei været det mindre, som berøver eller lemlæster mig min Evne til at nyde dem, saa de tilhobe indtil Muligheden af at gjenvinde dem ere tabte.

Jeg saa Søndagen 28 Octbr. 1804 Meldalens Menighed samlet i Kirken. Den er stor, men den var saa fuldpakket, som jeg neppe nogensinde før har seet nogen Kirke. Det er charakteristisk hos den norske Almue, at den hverken ved Afstand, besværlige Veie eller Uveir, ei engang i Søbygderne, ved flere Miles farlige og skrækkelige Søveie lader sig hindre fra at bivære Gudsdyrkelsen. Man siger mig, at Kirken er her stedse saa fuldpakket. Forsamlingen indeholdt neppe under 1000 Mennesker.

Indbyggerne i Opdal, skjønt i Almindelighed roste for Fjeldbyggernes Virksomhed, Haardførhed, ogsaa Tarvelighed, hvad al anden Nydelse end Brændevinets angaar, beskyldes for at være denne Gift mere end almindelig hengivne, da for ikkun et Par Aar siden en af sine forhen i Bedstaden i nordre Trondhjems Amt beviste Dyder med Hæder navnkundig Provst Rønnau her blev Prest. Denne Mand har efter alles Sigende ved sine utrættelige Bestræbelser drevet det til saare mærkeligen at ombanne Sæderne i hiint sit forrige Prestekald, hvor de og, saa haardeligen skal have trængt til en forbedrende Omdannelse.

Provst R. har foretaget sig med ædel Enthusiasme at bekrige denne Afskyelighed ogsaa i Opdal. Det er ikke nok, at han gjør det til Hovedsag i alle sine Prækener, i alle Samkvem med sine Sognefolk, ved alle mulige Leiligheder at forestille Drukkenskaben i sin sande Skikkelse, men han har med nogle af Menighedens bedste Mænd gjort en Sammenrottelse til dens Undergang. De have sammensvoret sig ei at tillade Brændeviinsdrik i deres Huse. Et større Antal har skriftligen under Mulkt forbundet sig ei at holde saa store og saadanne Samkvem, som foranledige Brud imod Ædrueligheden, ei at holde Bryllupper, som pleie vare i 8 Dage for flere Snese Gjæster, mere end 24 Timer med 6 Par Gjester, ei til slige Samkvem at medbringe de unge. Han forsøger at anvende Musiken til Sædernes Forædling, og selv og i sit Huus, hvor han holder til den Ende en Musiklærer, underviser han alle de unge, som dertil har Talent, i at spille et Instrument, og har han allerede faaet en Deel til deri at gjøre Fremgang. Han spiller selv

adskillige Instrumenter, Læreren ligesaa og hans to Døtre ret brav Violin. Derved faa disse Fjeldboer Musik at høre til den musikalske Sandses Opvækkelse. Ogsaa mechaniske Kunster f. Ex. Dreining arbeider han paa at indpode i Bygden. — Han vil udentvivl saa meget mere blive i Stand til ved alt dette at virke paa Menigheden, som han, skjønt en fattig Mand, viser sig ogsaa ved kostbar Opofrelse dens Velgjører.

Ved at oprette et Kornmagasin for Bygden, fornemmeligen i den Hensigt at forsyne dem med Sædekorn, som mangle, og ei let ellers, helst her i denne afsides Bygd, kunde skaffe sig det, har han selv bidraget 20 Tønder til Begyndelsesfonden. Han holder for Børn daglig Skole i sit Huus og for den voxne Ungdom Søndagsskole, hvor han foruden Religion og Moral lærer dem at skrive og regne, lidt Physik og Musik. Hans hele Liv er hans Menigheds moralske Dannelse opofret. — Denne Mand er og Forligelsescommissar, men hans Protocol indeholder meget faa forligte Sager. Han driver paa at forlige uden Solennitet, Protocol og Udgifter. Han er ei nøiet med at stifte Forlig, men han vil bevirke Forligelighed. Forstandighed i Huusholdningsvæsenet som i alt, søger han udbrede, og der kan neppe være nogen Tvivl om, at jo denne synderlig fortræffelige Mand, om han nogen Række af Aar maa fortsætte sin Virksomhed, vil i sin Bygd stifte sand og stor økonomisk, som og moralsk Nytte. Han regner, uden Tvivl med Føie, meget paa den nøiagtige Forbindelse mellem de økonomiske og de moralske Dyder. Den før skumle og stygge Kirke har han derfor og besørget ganske ombygget, saa den er bleven lys, skjøn og høitidelig. — — — Jeg kom ei til de østre throndhjemske Bygder, men hvor jeg kom, naaede mig Rygtet tilligemed om Provst Rønnau ogsaa om Presten Darre i Klæbo. Ogsaa denne er efter alles encomiastiske Beretning, ligesom den før omtalte Prest en saa viis som nidkjær, saavel Økonomiens som Sædelighedens Apostel. Ogsaa denne holder Søndags-Skole for sin Menigheds opvoxne Ungdom, hvor han med beviist Fremgang danner dem til Fornuftighed og til at læse godt, skrive og regne, medens han griber alle passende Midler for at fremme ogsaa Børnenes Underviisning i den spæde Alder.

Navn- og Sagregister.

(Ved Otto Gr. Lundh.)

Trykfeil.

S. 133. L. 7 f. o. Mund, l. Mand.
- 152. L. 12 f. n. Fænomer, l. Fænomener.
- 175. L. 10 f. o. da føle, l. da at føle.
- 185. L. 1 f. n. og S. 186 L. 1—3 f. o. skal lyde saa: Skjønt Dass allerede i et Brev til Suhm af 25de Februar 1759 taler om et lærd Selskab i Throndhjem, vide vi dog fra Suhm, „at det ei blev besluttet at gjøre det til et egentligt Selskab før 1760."
- 216. L. 13 f. n. Kristian Pram, l. Kristen Pram.

LIBRARY OF CONGRESS
0 017 734 150 2